

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A HÁLÓZAT VONZÁSÁBAN (A „LINKED DATA” SZÉTFESZÍTI A KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK KERETEIT)
- ⊙ MEGOLDÓDIK A JOGVÉDETT MŰVEK DIGITALIZÁLÁSÁNAK ÉS LEGÁLIS SZOLGÁLTATÁSÁNAK LEGFŐBB (JOGI) PROBLÉMÁJA?
- ⊙ KÖNYVTÁRI SZEREPLEHETŐSÉGEK A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN
- ⊙ AZ ELTE KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI INTÉZET ELMŰLT NÉGY ÉVE, JÖVŐBELI TERVEI
- ⊙ A KÖZÖS KATALÓGUSÉPÍTÉS TAPASZTALATAI AZ ELTE KÖNYVTÁRAIBAN
- ⊙ A SZAKKÖNYVTÁRAK ELMŰLT HÚSZ ÉVE – A KSH SZAKKÖNYVTÁRI SZEREPE
- ⊙ ÚJ ESZKÖZ A KÖNYVTÁRAK SZOLGÁLATÁBAN: BIBLIOMINING
- ⊙ TÖBBNYELVŰ TEZAUROSZOK
- ⊙ FILMELŐZETES ÉS KÖTELEZŐ OLVASMÁNYOK (LEHETŐSÉG A Z-GENERÁCIÓ OLVASÓVÁ NEVELÉSÉRE?)
- ⊙ IGAZOLÓBIZOTTSÁGI ELJÁRÁS ÉS B-LISTÁZÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN 1945–1946-BAN (2. RÉSZ)
- ⊙ „MUNKÁJÁT ALAPOSSÁG, LELKIISMERETESSÉG ÉS SZÉLES LÁTÓKÖR JELLEMEZTE” – GORIUPP ALISZ EMLÉKEZETE
- ⊙ A GYULAI OLVASÓKÖRÖK ÉS KÖZÖNSÉGÜK
- ⊙ A NEMZETI CASINO KÖNYVTÁRÁNAK FELDOLGOZÁSA

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2015/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

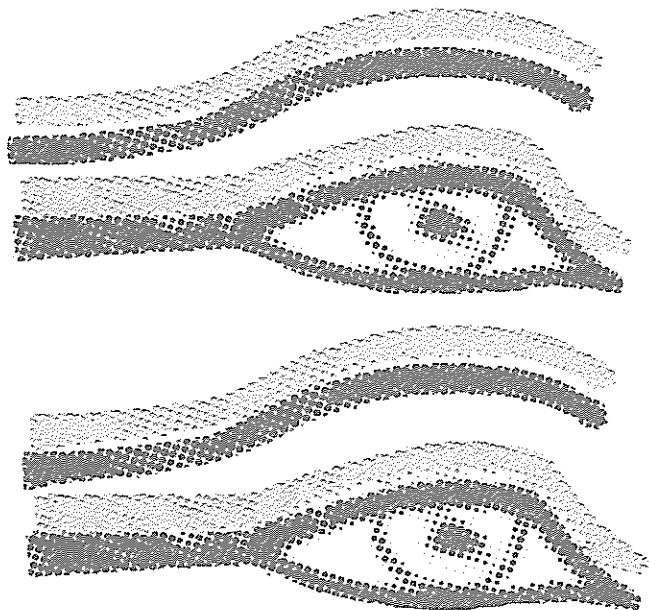
KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2015/4

⊙ TUDOMÁNYOS ÖRÖKSÉG ÉS GYORSULÓ FEJLŐDÉS – KÖNYVTÁROSKÉPZÉS AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN ⊙ A HÁLÓZAT VONZÁSÁBAN. A „LINKED DATA” SZÉTFESZÍTI A KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOK KERETEIT ⊙ A JOGVÉDETT MŰVEK KÖZÖS JOGKEZELÉSÉNEK, DIGITALIZÁLÁSÁNAK ÉS LEGÁLIS SZOLGÁLTATÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI ⊙ KÖNYVTÁRI SZEREPLEHETŐSÉGEK A KÖZÖSSÉGI MÉDIÁBAN ⊙ A TÖBBNYELVŰ TEZAUROSZOK KIALAKÍTÁSI LEHETŐSÉGEI ⊙ FILMELŐZETES ÉS KÖTELEZŐ OLVASMÁNYOK. LEHETŐSÉG A Z-GENERÁCIÓ OLVASÓVÁ NEVELÉSÉRE? ⊙ IGAZOLÓBIZOTTSÁGI ELJÁRÁS ÉS B-LISTÁZÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN (2. RÉSZ) ⊙ A GYULAI OLVASÓKÖRÖK ÉS KÖZÖNSÉGÜK ⊙ KÖNYVSZEMLE ⊙ REFERÁTUMOK ⊙

A TARTALOMBÓL:

25. (61.) ÉVFOLYAM, 2015. 4. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

⌘ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK

Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘

Telefon: + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu,

feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.

⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘

Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizet-**

hető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős**

kiadó: az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:**

Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BOGNÁR Noémi Erika (Könyvtári Intézet, Bp.), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba), DULA Marina (az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszék hallgatója, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FODOR János (ELTE BTK Információtudományi Tanszék, Bp.), GIRHINY Eszter (a Debreceni Egyetem Informatika Kar Könyvtárinformatika Tanszék hallgatója, Debrecen), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), HORVÁTH Zoltánné (T-Systems Magyarország Zrt. Tudásmenedzsment Kompetencia Központ, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KISZL Péter (ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Balázs (Békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), POGÁNY György (a pilisi Kármán József Városi Könyvtár ny. igazgatója), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Béla István (Könyvtári Intézet, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

TARTALOM

Abstracts	439
------------------------	-----

TANULMÁNYOK

KISZL Péter: Tudományos örökség és gyorsuló fejlődés – könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen ...	443
--	-----

HORVÁTH Zoltánné: A hálózat vonzásában. A „linked data” szétfeszíti a könyvtári katalógusok kereteit ...	463
--	-----

DANCS Szabolcs: A jogvédett művek közös jog- kezelésének, digitalizálásának és legális szolgáltatásának aktuális kérdései	482
--	-----

FODOR János: Könyvtári szereplehetőségek a közösségi médiában	489
---	-----

MŰHELY

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia díjnyertes pályaművei (2. rész)	
DULA Marina: A többnyelvű tezaszaurusok kialakítási lehetőségei	494

GIRHINY Eszter: Filmelőzetes és kötelező olvasmányok. Lehetőség a Z-generáció olvasóvá nevelésére?	508
--	-----

MÚLTUNKBÓL

- POGÁNY György:** Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban (2. rész) 517
- NAGY Balázs:** A gyulai olvasóköri és közönségük 523

KÖNYVSZEMLE

A bibliográfiai információk és a szemantikus web

- WILLER, Mirna – DUNSIRE, Gordon:** Bibliographic information organization in the semantic web. Oxford, Cambridge, New Delhi, Chandos Publishing, 2013. (*Ism.: Dudás Anikó*) ... 533

Könyvtári jövőkép – optimista szemmel

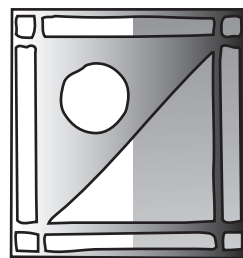
- SIPOS Anna Magdolna:** Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban 2.0 [elektronikus dokumentum] Bp., Kossuth K. 2015. (NÉRO 13–14.) (*Ism.: Hegyközi Ilona*) 539
- „A könyvtár nem az, aminek elsőre látszik”**
- TÓTH Máté:** Könyvtár és közösség. Bp., Argumentum, 2015. (*Ism.: Tóth Béla István*) 542

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

- Könyvtár- és információtudomány 547
- Könyvtár- és tájékoztatásügy 549
- Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 556
- Munkafolyamatok és szolgáltatások 565
- Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 576
- Vezetés, irányítás 576
- Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 593
- Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület 596
- Kapcsolódó területek 597

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Scientific legacy and accelerating development. LIS education at the Eötvös Loránd University, Budapest

KISZL Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 443 – 462.

The study presents the achievements of the Institute of Library and Information Science, Faculty of Arts, Eötvös Loránd University (Budapest) in the period July 2011 through September 2015, as well as its plans for the short and medium terms. Founded in 1949, this is the first university-level library school in Hungary. In 2003 it was re-organized into an Institute comprising a number of departments. The former Department of Informatics was renamed into Department of Information Science and assumed the responsibilities of teaching and research of modern information management knowledge. The Library Science Department, on the other hand, is responsible for teaching the core subjects of training leading to a diploma for library and information professionals, for researching traditional library fields, and for providing specialized training. The Institute as a whole provides LIS education at the BA and MA levels, offers regular and correspondence courses as well as a doctoral programme in library science for graduates. The accreditation of a 5-year (undivided) education for teacher-librarians is currently under way. The programme aims to balance theory and practice. A co-operation of model value has been established with professional organizations and the country's leading large libraries, which offer internship for students. The number of students is stable: in the fall of 2015, the Institute had 200 students at BA or MA level, plus 15 doctoral students. A Career Monitoring System provides feedback on the jobs of graduates, which is evaluated as acceptable.

Based on current research at the Institute national conferences, anniversary meetings, and exhibitions are organized, and textbooks and teaching aids are published in a print and/or electronic format. The article describes in detail the versatile research at the department, their dynamically expanding international relations (with about 20 current ERASMUS partners), and also cover topics related to the resources necessary for operation as well as grant opportunities. It presents the Institute's role in talent management and emphasizes the importance of the Institute's library.

Keywords: LIS education, LIS schools; ELTE Faculty of Arts, Institute of Library and Information Science; ELTE KITI

Attracted by the network. Linked Data add value to library catalogues

HORVÁTH Zoltánné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 4. pp. 463 – 481.

The article reviews the importance of Linked Data and the Semantic Web in the practice of library information management. Web technology allows us to specify the features of objects by linked documents, thus providing broader and ever-expanding information content as compared to bibliographic descriptions. Essentially, Linked Data are connecting diverse data from different sources on the Web. Due to the networked and global nature of information, in the spirit of the open access trend, the cornerstone of information service is a recognizable, decryptable data connection, which constitutes a basis of library services. Libraries face user needs that cannot be met with usual methods. Redesigning library workflows and integrating global systems and techniques, would allow the users to acknowledge the importance of libraries. Neither digitization, nor content provision can function without libraries, and libraries play an important role in producing quality metadata as well. The author illustrates the priorities of library data management primarily by OCLC activities announced in 2012 in the company's report on development trends.

Keywords: *Electronic library, Document identification, Computerised bibliographic description, Information retrieval. User behaviour, Information organization, Computer network, Web, OCLC elektronikus könyvtár – dokumentumazonosítás – gépi dokumentumleírás – gépi információkeresés – használói szokások – információszervezés – számítógép-hálózat – web – OCLC*

Current issues of the common rights management, digitization and lawful provision of copyright-protected works

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 4. pp. 482 – 488.

In the summer of 2015 the Hungarian Intellectual Property Office (HIPO) submitted a proposal for public debate to revise the Directive 2014/26EU on the collective management of rights of out-of-commerce (OOC) works.

The article publishes the text of the relevant chapter (no. 8) from the concept, and describes the standpoint of the National Library (OSZK), as well as its implementation proposals. OSZK agrees to HIPO's ambition and supports the elaboration of a model for Hungary, based on a collective rights management of OOC works. It emphasizes, however, that the National Library should play an essential role in creating the infrastructure of implementation. A comprehensive OOC registry should be set up, with professional co-ordination by the National Library. This role is stipulated in the Decree 30/2014. IV.10. EMMI, listing the priority tasks of the national library, such as participation in co-ordinating the digitization of library materials, in keeping a registry of digitized materials, in archiving and in providing service. OSZK's proposal covers the contents and sources of the future database. Quality, interoperability and collective rights management are supported by the new cataloguing standard RDA and the FRBR-scheme that is based on entity-model relationship. Further consultations and negotiations are needed to select an optimum solution for all those involved.

Keywords: *Electronic documents, Digitization, Document delivery, Co-operation, National library, Copyright, Out-of-commerce (OOC) works, Hungarian Intellectual Property Office (HIPO)*

Potential roles for libraries using social media

FODOR János

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.)
2015. no. 4. pp. 489 – 493.

Libraries have been present on the Web with their homepages, digitized content and news items since the beginning of the Internet era – this is how they keep direct contact with their readers. In the last ten years there was a significant change in the use of the Web: users reading Web content were given opportunities for activity, and community-based interactive applications started to be used. When users meet web content through social media, it seems logical that libraries should also appear as players in social media. The community network is, however, based on the interaction of real people, and institutions cannot behave as persons. The recommendations, strategies and courses developed to assist the effective presence of commercial sites, brands and campaigns are of little use for libraries. The author offers two options for the potential roles for libraries in social media. Analyzing the conditions to fully and successfully present the library's identity,

he points out the reasons why it is such a difficult and extremely labour-intensive task. As an alternative, he proposes a content-sharing strategy relying on habits and interests of users, with each segment providing a complete picture of the library's identity. Deducing from analyses of users' motivation the author presents examples of good practices, such as sharing information on contemporary and local history.

Keywords: *Information technology, Communication with users, Public library, Services, Content sharing, Web, Local history work*

WORKSHOP

Award-winning works of the National Conference of Students doing Research (OTDK) (Part 2)

Developing multilingual thesauri

DULA Marina

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 494 – 507.

Although thesaurus-based information retrieval systems produce the best accuracy rates, currently there is no Hungarian standard for developing multilingual thesauri. Analysing the available literature, the author outlines the possibilities of developing multilingual thesauri and the features of symmetrical and non-symmetrical thesauri as the two possible extremes. She discusses in detail the problems of bottom-up (ab initio) construction, linking, mapping/merging and translation, and presents the statistical methods used in translation, co-word analysis, the word association method and semantic component analysis. The author discusses the issue of structure and equivalence types, and the related cases of homonyms, syntagmatic relations and neologisms as relevant in the design processes. She presents the modern linguistic and cultural aspects of multilingual thesauri, using the InfoDEFT and EXPO 2000 multilingual thesauri as illustration, and, in conclusion, deals with the role of controlled multilingual terminological dictionaries and interoperability.

Keywords: *Information retrieval language, Knowledge of languages, Thesaurus*

Trailers and obligatory reading. An opportunity for educating the Z generation into readers?

GIRHINY Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 508 – 515.

Members of the Generations Y and Z were born into a world of global information, use mobile devices every day, and are more proficient users than their parents or teachers. They interpret information not as lines of text, but as images, and consider – instead of the content of knowledge – the way to obtaining knowledge as important. They quickly focus on a variety of new topics and react rapidly, but their thinking is less methodical or system-based. The members of the Z generation show a different relationship to textual information, to books and reading. This paper describes how to benefit from information technology to arouse students' interest in reading and how to make them accept works selected as obligatory reading. Earlier, filmed novels and audio book versions were used for this purpose. In the author's view, trailers may also be suitable as incentives for reading. Trailers can be prepared even without a professional background by media students or teachers, or even by the students themselves. Let us remember how Harry Potter and the Lord of Rings induced a „book reading fever” among young people. Teachers and parents should seek new methods and use the media popular with young people to encourage them to read.

Keywords: *Primary school students, Secondary school students, Movies, Information technology, Obligatory reading, Education into readers*

FROM OUR PAST

Review boards and B listing at the National Széchényi Library (Part 2)

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 517 – 522.

After its unfair decision regarding the National Library's director, József Fitz (see Part 1 of the study in 2015. no. 3. 339–353. p.) the review board took condemning decisions in the cases of other employees as well. Chief Librarian Emma Bartoniek, like Fitz, was compelled to retire because of her well-known pro-German stance. Isabella Kampis-Dedinszky was

insinuated for her membership in the Nazi party, but she got off with a warning. A staff member was condemned for his extreme right-wing views, another one for his pro-German statements. Julia Mokcsay became a suspect for having taken part on a fellowship tour to Germany, Alisz Goriupp – because of her rightist orientation. They both were later exempted from accusation because the evidence provided by their colleagues had been accepted. József Hunyadi was placed under procedure because of his short membership in the rightist party in 1938. He lost his job in 1948 during B-listing. At that time the review committee dealt with cases from other institutions as well. Hungarian libraries suffered not only from political purges in 1945-1946; government regulations were issued on the withdrawal and destruction of book holdings considered as Fascist, anti-Soviet or anti-Semitic. These measures hindered the operation of libraries, and were steps on the road to their Sovietization.

Keywords: History of librarianship, Library history, Librarian's career, National library, Staff policy, Hungary

Reading circles in Gyula and their members

NAGY Balázs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 523 – 532.

In the period between the second half of the 19th century and the first half of the 20th century there were twelve reading circles operating in the town of Gyula. The article presents the resources related to reading circles, their names, the occupational, ethnic, religious and residential composition of members, regular and extraordinary activities of the circles, and their role in the city and the local community. The data in this study provide an opportunity for further research on the subject.

Keywords: History of public education, Reading circles, Leisure time

BOOK REVIEWS

Bibliographic information and the semantic web

WILLER, Mirna – DUNSIRE, Gordon: Bibliographic information organization in the semantic web. Oxford–Cambridge–New Delhi, Chandos Publishing, 2013.

(Reviewed by Anikó Dudás)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 533 – 538.

Keywords: Bibliographic description, Information organization, Standardization, Web, Review

A vision for libraries – an optimistic approach

SIPOS Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban 2.0 [elektronikus dokumentum]. Budapest, Kossuth K., 2015. (NÉRO 13–14.)

(Reviewed by Ilona Hegyközi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 539 – 541.

Keywords: Information literacy, Information society, Library system, Librarianship, Computer network, Review

„The library differs from what it seems at first sight”

TÓTH Máté: Könyvtár és közösség. Budapest, Argumentum, 2015.

(Reviewed by István Béla Tóth)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 542 – 545.

Keywords: User habits, Communication, Public library building, Cultural relations, Social requirements, Review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 25. (61.) 2015. no. 4. pp. 547 – 600.

Tudományos örökség és gyorsuló fejlődés – könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

KISZL Péter

„A haladás nagyrészt annak köszönhető, hogy haladni akarunk.”
(Seneca)

Az olvasás, a könyv, a könyvtár szerepének változása időről időre új feladatok elé állítja szakmánkat. A ma döntően (elektronikus) kommunikáció-központú információs társadalom szemléletében képzési programunk és kutatási irányultságunk legértékesebb tulajdonsága az, hogy *dokumentum-, információ- és tartalom-szervezéssel, tudássá formálásának katalizálásával* foglalkozunk, függetlenül annak hordozójától, formátumától és témájától. Meggyőződésünk, hogy a hagyományos (nyomtatott) források sorsának egyelőre ismeretlen scénáriója ellenére az értékes, megbízható és releváns tartalom felkutatásának, előállításának, tárolásának, rendszerezésének és közvetítésének tudománya (könyvtár- és információtudomány, Library and Information Science – LIS) leendő hallgatóinknak és oktatóinknak mindig vonzó perspektíva, illetve a társadalom működése szempontjából nélkülözhetetlen diszciplína lesz.

Tanulmányunkban az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (ELTE BTK KITI) 2011 júliusától 2015 szeptemberéig elért eredményeit, valamint rövid- és középtávú terveit osztjuk meg a szakmai nyilvánossággal, a főbb irányokat kiemelve, azonban terjedelmi korlátok miatt a teljesség igénye nélkül.

1. Előzmények

Az ELTE BTK egyik legfiatalabb intézete – mely magában foglalja a Magyarországon *elsőként alapított* (1949) és azóta folyamatosan működő egyetemi könyvtártanszéket¹ – mozgalmas évtizedet tudhat maga mögött. Informatikai és Könyvtártudományi Intézetként 2003-ban alakult a Könyvtártudományi Tanszékből, az Informatika Tanszékből,² illetve az Informatikai és Oktatástechnikai Központból. Utóbbi 2008-tól a Gazdasági és Üzemeltetési Hivatal égisze alatt működik. 2005-ben az intézet részévé vált a Főiskolai Könyvtár-Informatika Központ (az ELTE egykori Tanárképző Főiskolai Karának Könyvtár Tanszéke), mely 2008 őszére beolvadt a Könyvtártudományi Tanszékbe. 2006-ban az intézethez csatlakozott az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, amely 2009-ben a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetbe integrálódott. Az ELTE Szenátusának CLXIV/2012. (VI. 25.) számú határozata szerint – igazodva az információs szakemberek oktatása területén tapasztalható hazai és nemzetközi trendekhez, az európai felsőoktatási térség gyakorlatához – 2012 nyarán *Dezső Tamás* dékáni támogatásával, *Kiszl Péter* intézetigazgató kezdeményezésére a korábbi Informatika Tanszék Információtudományi Tanszékké szerveződött, s ezzel párhuzamosan az Informatikai és Könyvtártudományi Intézet pedig *Könyvtár- és Információtudományi Intézetté* alakult.³

2. Naprakész képzési válaszok a kor kihívásaira

Negyven éven át kizárólag karunkon működött egyetemi könyvtártanszék,⁴ és a jelenlegi diszciplináris oktatási tevékenységünk gerincét alkotó képzési formák ma sem jelennek meg így, teljesen egymásra épülve Magyarország egyetlen felsőoktatási intézményében sem:

☉ *informatikus könyvtáros BA*, nappali és levelező tagozat

specializációk:

- EU-információ
- információ- és tudásmenedzsment
- könyvtörténet
- informatikus könyvtáros minor/részismereti képzés⁵

☉ *informatikus könyvtáros MA*, nappali és levelező tagozat

specializációk:

- kutatás-fejlesztési információmenedzser
- üzleti információmenedzser

☉ *könyvtártudományi doktori (PhD) program* (az Irodalomtudományi Doktori Iskola részeként).

A társadalmi és gazdasági kontextus változása folyamatos megújulásra készítet bennünket. A jelentkezők (felvettek) számának ingadozásából és a hálótérvek ciklikus felülvizsgálataiból, majd ezt követő módosításából eredő oktatásszervezési teendők kezelése mellett a leendő diplomásokat fel kell készítenünk a könyvtári intézményrendszer változatos financiai helyzetére, a hullámozó (hol csökkenő, hol növekvő) elhelyezkedési esélyekre a közsférában. Megkülönböztetett figyelmet fordítunk arra, hogy néhány év múlva – demográfiai okokból – igen sok közkönyvtárban dolgozó szakember vonul nyugállományba,⁶ akiknek pótlásában kiemelt szerepet kell vállalnunk. A tradicionálisakkal párhuzamosan ugyanakkor olyan új igények felé is fordítanunk kell szakmai fejlődésünket, amelyek további – komplementer – reális munkaerő-piaci lehetőségeket jelentenek. Az információ- és tudásmenedzsment (BA) és az üzleti információmenedzser (MA) irányultságaink erőssége, hogy mára szakmai körökben is elfogadottá vált a könyvtáros információs szakemberként értelmezett szerepköre, akit megbecsült munkatársként szívesen foglalkoztatnak könyvtárakon kívüli állásokban is. Nyitottunk tehát a nonprofit szektor más intézményei felé, miközben a versenyszféra számára is képezünk információs szakembereket.

A koncepció alapja a szakma széles körű értelmezésének professzionális érvényre juttatása: a hagyományos értékek és a modern elvárások közötti egészséges egyensúly fenntartásával a kereslet-kínálat optimalizálásának leképezése a biztosíték arra, hogy továbbra se legyen szó túlképzésről, s a hallgatókat fogadni tudják más – nem szorosan könyvtári – területek is. A specializációk ennek megfelelő tudományos hátterének folyamatos aktualizálása mindennapi kihívásként jelentkezik.

Mottónk: *a jövő a múltra épül*, azaz oktatási programunk a klasszikus könyvtáros hivatás értékeinek megtartása mellett hangsúlyozottan felkészít a versenyszféra elvárásainak (is) megfelelő, jelentős értékhozzáadással bíró, innovatív információs szakmunkák elvégzésére, de ezzel összefüggésben a legtehetségesebb hallgatók számára akár tudományos pálya művelésére is.

Egyetemünkön belüli presztízstűnk jelzi, hogy hazánkban egyedülállóként önálló, kizárólag LIS-profilú intézetként dolgozhatunk. A szakma hagyományai iránti elkötelezettségünket pedig az is bizo-

nyítja, hogy Magyarországon egyedül felsőoktatási intézményünkben találunk „tisztán” Könyvtártudományi Tanszékét.⁷

Képzési portfóliónkat tovább bővítjük olyan, foglalkoztatói igényekkel alátámasztott irányokba, mint az akkreditáció alatt álló, *Barátné Hajdu Ágnes* vezette *könyvtárostanárság osztatlan tanárképzés*⁸ vagy a *zenei könyvtáros* szakismeretek oktatása (a Zenei Tanszék által gondozott, ének-zene alapszakon belül elfogadott specializáció). Szándéknyilatkozatot tettünk a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet *interkulturális nőtudomány* (Intercultural Women's Studies) kétnyelvű, interdiszciplináris mesterszakjának oktatói támogatására, melynek keretében kidolgoztuk egy tantárgy (*A nők szerepe a két világháború közötti társadalmi egyesületekben*) tematikáját.

Az informatikus könyvtáros alapszakon akkreditált *könyvtörténet* specializációnkat szomorú okból – *Voit Krisztina* egykori tanszékvezetőnk, doktori programunk alapítójának 2010 tavaszán, tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála miatt – szüneteltettük eddig. Az utódok kinevelésével, a személyi állomány elmúlt évekbeli tudatos fejlesztésével, *Bibor Máté János* irányításával 2015 szeptemberétől úgy indult újra könyvtörténet BA-s specializációnk, hogy már biztos alapként építünk az ELTE Egyetemi Könyvtár kincseire, gyűjteményére, ami demonstrációs bázisként hazai viszonylatban példa nélküli, s nemzetközi viszonylatban is ritkaság számba megy.⁹

Szükség szerint dolgozunk a könyvtári vonatkozású *továbbképzések* szervezésén. A szakirányú továbbképzésekben és a felsőoktatási intézmények keretei között működtethető, általában négy féléves felsőoktatási szakképzésekben az intézet a BA és az MA szintű képzés aktuális és koherens tudományterületeinek összehangolására kíván építeni. Továbbképzési (tartalék)céljainkat azonban kizárólag graduális hallgatói létszámunk drasztikus csökkenése esetén tervezzük megvalósítani.

Több bölcsészkarri intézet számára hirdetünk kötelező BA, MA és PhD kurzusokat (pl. Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet, Történeti Intézet). Ezt az oktatói és hallgatói oldalról egyaránt jól bevált gyakorlatot a továbbiakban is folytatni kívánjuk, mert fontosnak tartjuk más szakok diákjainak megismertetését tudományterületünkkel, ahogy a naprakész, mindenkor aktuális témájú, nagy számú hallgatóságot vonzó – választható – közismereti kurzusok (pl. *A személyi számítógép története; Elektronikus könyvészet, e-book*) biztosítását.

Prioritásként kezeljük az elmélet és a gyakorlat egészséges egyensúlyának megtartását, így a szakmai gyakorlólhelyek gondos megválasztását. A statisztikák nyomán – az ELTE BTK könyvtári hálózatát és az Egyetemi Könyvtárat leszámítva – az első tíz legnépszerűbb könyvtári gyakorlóbázisunk: (1) Országos Széchényi Könyvtár, (2) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, (3) Országgyűlési Könyvtár, (4) Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára, (5) Oktatókutatási és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, (6) Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár, (7) Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, (8) Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, (9) Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, (10) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ; a cégek közül abszolút nyertes az Infodok Kft.¹⁰

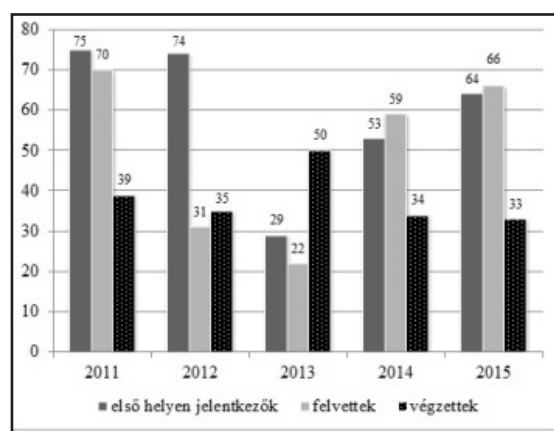
Az oktatást külső partnereinkkel más formákban is színesítjük, tesszük „élet közelebbé.” Kihelyezett tanórákra kerül sor: a felsorolt gyakorlólhelyeken túl eddig helyet biztosított például az Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem Könyvtára, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, a Budapesti Vállalkozásfejlesztési Közalapítvány, a Magyar Tudományos Akadémia Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet Könyvtára, a Piarista Rend Magyar Tartományának Központi Könyvtára, a Richter Gedeon Nyrt. Műszaki Könyvtára, a Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ. Könyvtáros vendégelőadókat hívunk, melyre két példa a 2014/2015. tanév tavaszi félévéből: (1) a „*Piacgazdaság és könyvtáriügy az információs társadalomban*” című mesterszakos kurzuson Kiszl Péter invitálására előadást tartott *Haszonné Kiss Katalin*, *Káldos János*, *Nagy Zsuzsanna* és *Takács Dániel*; (2) *Fodor János* tartalomszolgáltatással foglalkozó gyakorlatain – tapasztalat-megosztó, pályakövető jelleggel – egykori hallgatóink (*Börzsönyi Nóra*, *Dávid Adrienne*, *Fecz Ágnes*, *Hoffmann Ádám*, *Kun Dorottya*, *Rónay Gabriella*, *Uri-Kovács József*) jártak. A versenyszférából is rendszeresen érkeznek specialisták: *Kóródy Judit* (vállalati könyvtárak), *Nagy Marianna* (vállalati pénzügyek), *Pjeczka Etelka* (iparjogvédelem) stb.

Az alap- és mesterképzésben egyaránt kötelező *Projektmunka* című tárgyat félévről félévre aktuális és diákjaink számára tanulságos, életszerű gyakorlati tartalommal töltjük meg (pl. az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány 1%-os kampányának lebonyolítása, szponzorok felkutatása; a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának állományrevíziója; intézeti középisko-

lai felvételi kampány szervezése; bölcsészkar oktatók publikációnak rögzítése a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) és ehhez kapcsolódóan hivatkozások felkutatása). Nem feledkezünk meg az egyetemi, de különösen a kari könyvtári hálózat adta kötelességünkről sem: az egymillió nagyságrendet jócskán meghaladó dokumentumállományt őrző kari könyvtárak megújításában ezután is kulcsszerepet szánunk hallgatóinknak. Korábbi intézkedésünknek megfelelően a szakmai gyakorlatok legalább felét továbbra is az ELTE BTK valamely könyvtárában szükséges teljesíteni, segítve ezzel a kari könyvtárügyet. Ugyanígy fokozott figyelmet fordítunk az Egyetemi Könyvtár és az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) további gyűjteményeinek gyakornokokkal történő ellátására.

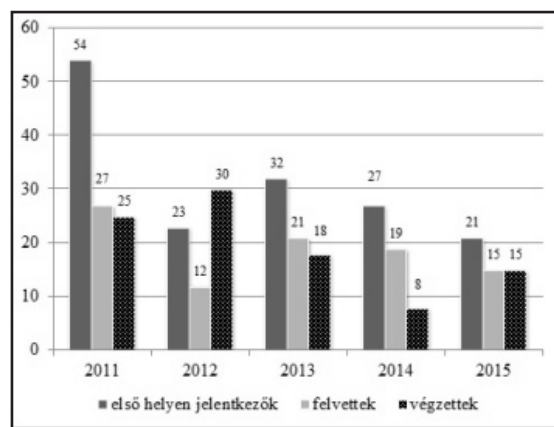
Az informatikus könyvtáros hallgatói létszám stabil, mára közepes szakká váltunk. Jelenleg – 2015 szeptemberében, BA és MA formában, aktív és passzív státuszban, „rég” (osztatlan)¹¹ és „új” (osztott) módon – mintegy 200 fő informatikus könyvtáros szakosról beszélhetünk, mely impozáns szám. Karon belül minden bizonnyal intézetünkben az egyik legmagasabb az egy oktatóra jutó hallgatók aránya (folyó szemeszterben – a más intézeteknek ellátott óráinkkal – meghaladja a 20 főt és a könyvtárostánár osztatlan tanárszak indításával ez várhatóan tovább fog emelkedni), illetve az alapszakos szemináriumi csoportjaink szintén igen magas átlagos létszámmal működnek. Felvételi adataink¹² természetesen alátámasztják mindezt, (első helyes) jelentkezőkben nem szenvedünk hiányt, így 2011-től minden esztendőben – országos viszonylatban a rangsorokat vezetve – előkelő létszámú alap- és mesterszakos évfolyamot sikerült indítanunk.¹³ Az utolsó két tanévet nézve: 2014-ben 37 (44) fős nappali és 10 (15) fős levelező BA, míg 12 (13) fős nappali és 6 (6) fős levelező MA; 2015-ben 46 (52) fős nappali és 13 (14) fős levelező BA, míg 10 (9) fős nappali és 6 (6) fős levelező MA csoport kezdte meg tanulmányait.¹⁴ Beiratkozás utáni lemorzsolódásról – melynek okait igyekszünk felderíteni és személyes problémafeltáró beszélgetésekkel orvosolni – általában alapszakon beszélhetünk. Százalékos arányt azonban pár év távlatában nem lehet felelősséggel megállapítani, hiszen előfordulhatnak huzamosabb halasztások, közbejöhethet betegség, külföldi utazás, munkavállalás, tagozat- vagy akár szakváltás, ezáltal túlfutás. Látunk elbocsátás utáni újra felvételizést, a nyelvvizsga hiánya miatt egyesek nem vehetik át okleveleiket stb. Mesterhallgatóink – ha nem is két év alatt, de kisebb-nagyobb csúszásokkal

– általában kivétel nélkül befejezik tanulmányaikat. 2015 nyarán így 33 BA és 15 MA záróvizsgára került sor. Az elitképzést jelentő doktori program hallgatóinak száma 16 fő, a fokozatszerzésekről alább bővebben szólnunk. A „jelentkezők – első helyen jelentkezők – felvettek – beiratkozottak – tanulmányaikat megkezdők – aktív és passzív hallgatók – lemorzsolódók – abszolutóriummal és záróvizsgával rendelkezők – diplomát szerzettek – munkába állók” fogalomkör összefüggéseinek átható értékelése szétfeszítené egy külön közlemény fizikai korlátait is, illetve feltételezné egy kormányzati szinten koordinált Diplomás pályakövetési rendszer (DPR) kiterjedt működését.¹⁵ Ebből következően intézményünk 2011 és 2015 között „első helyen jelentkezők – felvettek – végzetek” grafikonjait (1. és 2. ábra) ajánljuk most a tisztelt olvasó figyelmébe.

1. ábra

Az informatikus könyvtáros alapképzés hallgatói létszáma 2011-2015 között

2. ábra

Az informatikus könyvtáros mesterképzés hallgatói létszáma 2011-2015 között

Komoly segítséget várunk tehát a DPR eddigiek-nél hatékonyabb és több visszacsatolást biztosító üzemeltetésétől. Hallgatóink elhelyezkedési esélye kedvező, mesterszakos diákjaink már rendszerint a képzés utolsó félévére munkába állnak, alapszakon is hasonlóakról számolhatunk be.¹⁶ Minőségbiztosítási folyamataink keretében a saját tapasztalatainkon alapuló és a közvetlen hallgatói visszacsatolások (ld. Oktatói Munka Hallgatói Véleményezése – OMHV) alapján kapott információkat szemeszterről szemeszterre értékeljük, és szükség szerint beavatkozunk a tantárgyi tematikák fejlesztésével, hálótérvek módosításával vagy egyéb akciókkal.

Aktív szerepet vállalunk a tananyagok korszerűsítésében, tankönyvek és oktatási segédanyagok kidolgozásában. Több közelmúltbéli kötötünket (pl. *Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben*;¹⁷ *E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai*¹⁸) jelenleg is kötelező irodalomként jegyzi az ország képzőhelyein. Bízunk abban, hogy az idei évben napvilágot látott további munkáink (*Bevezetés a könyvtárhasználati ismeretek oktatásába*,¹⁹ *Self-publishing. Az ön-menedzselésű független könyv irodalmi és kiadó modellje*²⁰) és jövőbeli kiadványaink ugyanilyen szerepet fognak betölteni. A Neptun adta lehetőségek mellett kiaknázandó az ELTE készülő e-learning rendszerének napi használata, mellyel könnyebbé válik az oktatók és hallgatók kapcsolattartása, szükségtelemné a nyomtatott dokumentumok előállítás, s amely számos új, eddig még csak elméletben feltételezett hatékonyságnövelő lehetőség gyakorlatba emelésére ad módot.

Mindenképpen szükséges a Voit Krisztina alapította²¹ *könyvtártudományi doktori programról*²² részletesebben szólni. Az intézet (vezető) oktatói PhD-kurzusokat jegyeznek, kollégáink többsége felvételi-, szigorlati- és védési bizottságok tagja (számtalan esetben titkárok, belső opponensek, a program vezetője egyben az intézet igazgatója), a program által szervezett konferenciák és megjelentetett közlemények aktív közreműködői, s viszont; a program kiemelkedő hallgatói doktoranduszként kurzusokat is tartanak az informatikus könyvtáros alap- és mesterszakokon. A program szervezetiileg az egyik legnagyobb hazai doktori műhely, a 18 tőrzstag professzort és 26 programot tömörítő ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola része, szerepe – a tudományterület egyetlen (az oklevélben is megjelenő, szakirányú könyvtártudományi doktori fokozatot nyújtó) hazai képzéseként²³ – karunk, egyetemünk, szakmánk számára is kiemelkedő.

Az Országos Doktori Tanács adatbázisának²⁴ 2015. szeptember 30-i állapota alapján doktori programunk hat könyvtártudományi tanegységének aktuális oktatói, illetve témakiíróink/témavezetőink betűrendben: Barátné Hajdu Ágnes, *Bényei Miklós*, Bibor Máté, Fodor János, *Horváth Péter*, Kiszl Péter, *Sebestyén György*, *Sonnevend Péter*, *Tószegi Zsuzsanna*, *Tóvári Judit*, *V. Ecsedy Judit*. A könyvtártudományi szakmai tárgyakon túl kötelező négy társtudományi kurzust az Irodalomtudományi Doktori Iskola 228 oktatójánál (többségében egyetemi tanároknál) végezhetik el doktoranduszaink. Az elmúlt félévekben – többek között – *Bollobás Enikő*, *Dávidházi Péter*, *Déri Balázs*, *Horváth Iván*, *Kállay Géza*, *Kulcsár Szabó Ernő*, *Kulcsár Szabó Zoltán*, *Olay Csaba* professzorok biztosították ennek lehetőségét.

A könyvtártudományi doktori programon 1997 óta sikeresen megvédett 42 disszertáció²⁵ (ebből 8 értekezés 2011–2015 között²⁶), az oktatói-témavezetői tanári háttér, a szigorlati és védési bizottságok összetétele²⁷ egyértelműen bizonyítja, hogy a könyvtári terület magyarországi tudományos erőtere intézetünkben koncentrálódik.

A képzés folyamatos korszerűsítése, az országos szakmai álláspontok kialakítása, illetve az intézményi vélemények egységesítése érdekében a Debreceni Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, az Eszterházy Károly Főiskola, a Nyugat-Magyarországi Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem, valamint az Egyetemi Könyvtár-igazgatók Kollégiuma, az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ), illetve a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) képviselői 2015. március 24-én, az ELTE BTK-n tartott ülésükön megalakították a *Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiumát* (KIKK), melynek elnökévé Kiszl Pétert választották.²⁸ A szakterület képzésfejlesztési „csúcsgremiumának” tekinthető kollégium (a képzőhelyek, valamint a munkaadók és munkavállalók reprezentatív szakmai szervezeteinek ilyen szoros összefogása példa nélküli, hasonló helyzet a BA és MA szakalapítások idején állt fenn²⁹) egyik azonnali eredménye, hogy a felsőoktatási reformfolyamatok (ún. szaktisztítás) közepette sikerült megőrizni a könyvtártudományi mesterszakot (ezután is informatikus könyvtáros végzettséggel),³⁰ illetve a Magyar Rektori Konferencia Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Bizottsága Kiszl Pétert bízta meg az informatikus könyvtáros alapszak (informatikus könyvtáros BA végzettség) és a könyvtártudomány mesterszak (informatikus könyvtáros MA végzettség)

képzési és kimeneti követelményeinek (KKK) kidolgozását végző munkabizottság megszervezésével, vezetésével. A felsőfokú könyvtáros- és információs szakemberképzés jövőbeli kereteit meghatározó bizottsági munkában való részvétellel a KKK tagjai kaptak meghívást, a KKK-k kialakítása jelenleg is zajlik, az eredményekről hamarosan beszámolunk a Könyvtári Figyelőben.

Meggyőződésünk, hogy a hagyományos könyvtáros stúdiumokat megtartó, de a modern információszerzési eljárásokat is maradéktalanul figyelembe vevő képzési rendszerünk a folyamatos környezeti változások között jó irányba halad. Küldetésünk, hogy az ELTE erős gyökerekkel rendelkező könyvtártudományi oktató-kutatóhelyéről a 21. század információs szakemberei kerülhessenek ki, illetve a bölcsészet-, a társadalomtudományok és az alkalmazott informatika, az információtudomány metszéspontján – az ismert pénzügyi szabályozók közepette is – vonzó felsőoktatási képzési szolgáltatásokat kínálhassunk.

3. Kutatási és tudományos potenciál

A könyvtár- és információtudomány fókuszában a társadalom és az archiválható formába önthető információ közötti kapcsolat biztosítása, elemzése, a hozzáférés optimalizálása áll. Interdiszciplináris tudományterületünkön jelentős súlyponteltolódásokkal járt az információ rögzítésének és továbbításának megváltozása, a digitalizálás előtérbe kerülése, a hálózati kommunikáció és a tudásalapú társadalom felé mutató folyamatok felerősödése. A könyvtár- és információtudomány helyzetét a folyamatosan változó társadalmi igények vizsgálata és az eredményeinket elsődlegesen hasznosító könyvtári és információs szolgáltatások módszeres fejlesztése, ugyanakkor a tradíciót őrző, naprakész közgyűjteményi multifunkciós közvetítő szerep vizsgálata határozza meg.

Intézetünk elkötelezett a modern témák feltárása és a történeti kutatások felélesztése, korszerűsítése mellett. Kollégáink mindegyike kitűnő szakértője saját területének, kevés átfedés van az érdeklődési-kutatási körök között. Szerencsésen alakul az intézet – doktori témakiírásokban is megnyilvánuló – tudományos palettája: digitalizálás, hálózati és nyomtatott szövegkiadás; e-olvasás, e-könyvészet; formai feltárás, dokumentum-leírás és minőségi szemlélet; információ- és tudásmenedzsment modellek; információ vizualizálása; információs kompetenciák, esélyegyenlőség; írás-, könyv-, könyvtár- és sajtótörténet; könyvtár- és

információtudományi képzés múltja, jelene, jövője; könyvtári integrált rendszerek és mobil hálózatiság; könyvtáros életpálya; könyvtárpedagógia; nemzetközi könyvtár- és információtudományi trendek; osztályozás és információkeresés; tartalomszolgáltatás; tudományos bibliográfiák, repozitóriumok, nagyprojektek; üzleti információs rendszerek; zöld könyvtár stb. A felsorolás is tükrözi, hogy mindenben megfelelünk a könyvtár- és információtudomány globális kutatási tendenciáinak, melyet az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) a következő kurrens irányok kiemelésével határozott meg: információ-hozzáférés egyenlőtlenségei; oktatás átalakulása; magáncélú adatok biztonsága; civil érdekszféra felértékelődése; technológiai változások gazdasági hatása.³¹

A rendelkezésre álló terjedelem nem teszi lehetővé gazdag tudományos tevékenységünk részletes megvilágítását, egy önálló cikk is kevés lenne a szisztematikus leírásra. A Könyvtári Figyelő előző számában Barátné Hajdu Ágnes és Boda Gáborné Köntös Nelli felvázolták intézetünk tudományos műhelyeinek tevékenységeit,³² így ehelyütt csak három projektet emelünk ki, melyekben közös, hogy hallgatóink intenzív bevonásával valósultak meg, és az elmélet-gyakorlat összhangját bizonyító, széles körű publicitást kaptak.

(1) Barátné Hajdu Ágnes éveken keresztül részt vett az IFLA által az iskolai könyvtárosok számára összeállított útmutató³³ elkészítésében, így lehetősége nyílt a magyar szempontok érvényesítésére. Ennek fényében – az MKE elnöksége, az MKE Gyermekkönyvtári Szekciója és a Könyvtárostánárok Egyesülete mellett – intézetünk 124 hallgatója közreműködhetett az IFLA Libraries for Children and Young Adults és a Literacy and Reading szekciók, valamint az IBBY (International Board on Books for Young People) hatalmas vállalkozásában, a „*The World Through Picture Books*”³⁴ második kiadásának létrehozásában. A kötet a világ 52 országának legnépszerűbb képes gyermekkönyveit mutatja be, külön fejezetben a magyarokat.

(2) A tartalomszolgáltatás kérdéskörét kutató Fodor János hallgatói a hálózati publikálás, szövegkiadás, szolgáltatás tervezés gyakorlati munkáját életszerű gyakorlatokon keresztül ismerik meg, miközben maguk is elemző szakértőivé válnak a könyvtári, memóriaintézményi tartalomszolgáltatásnak. A műhely legfontosabb internetes kiadványai között helytörténeti (*Egyszer Bolt*,³⁵ iTTiVoTT Budapest³⁶), kortörténeti (*A FÉSZEK Klub a hetvenes években*³⁷, *Mindennapi*

*Napló*³⁸) és könyvtörténeti (*Poesis Hungarica*³⁹ vagy a most készülő *Könyvek Holokausztja*) munkák gazdagítják a szakmai közönséget, miközben a diákok folyamatosan fejlesztik intézetünk webes felületei mellett a Fodor András hálózati életműkiadás,⁴⁰ a hallgatói munkákra épülő *Internet Szemle*⁴¹ és *Kutatási Napló*⁴² projekteket. Digitalizálási munkáikból kötetek sora jelenik meg a Gondolat Kiadóval együttműködve (a Fodor András Összegyűjtött versei I.⁴³ és II.⁴⁴, Összegyűjtött esszéi I.⁴⁵ után a sorozat negyedik kötetét 2015 őszén mutatják be), a műhely kutatásai folyóirat-publikációkban⁴⁶, e-könyv⁴⁷ és tudományos rendezvény⁴⁸ formájában egyaránt a szakmai nyilvánosság elé kerültek. Együttműködő partnereink között volt a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 2013 során a könyvtári tartalommegosztást országosan elemző, nagyszabású kutatást végeztünk az ELTE Egyetemi Könyvtárral.⁴⁹

(3) „*Rendhagyó kötetet tart kezében a tisztelt olvasó, hiszen gyűjteményünk minden egyes tanulmányát az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének informatikus könyvtáros mesterszakos hallgatói készítettek szemináriumi munkájuk keretében. Diákjaim a hazai és nemzetközi könyvtárügy trendjeinek elemzéséből nyújtanak át egy színes csokrot (nem csak) a szakma számára. Hol és merre tartunk? Ez a kérdés áll írásaik középpontjában, rohamtempóban változó társadalmi-gazdasági-technológiai-politikai környezeti tényezők között, amelyek természetesen kihatnak a könyvtári rendszer működésére, fejlődésére, alapjaiban meghatározva a lehetőségeket és a kihívásokat*”⁵⁰ – áll a „*Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben*” című, Kiszl Péter által szerkesztett hallgatói tanulmánykötet bevezetőjében. A négy fejezetet (kommunikáció, képzés, pályázatok, ráadás) megtöltő, Voit Krisztina emlékének ajánlott „*kötetünk célja, hogy pillanatképet fessen: hogyan látják a hallgatók a mai könyvtárasság problémáit. Az oktató-szerkesztő pedig fiatal kutatók elindulását szerette volna támogatni, első „komolyabb” írásaik megjelentetésével. Tapasztalják meg a tudományos munka magával ragadó ízét, minden kínját, keservét s természetesen örömet, sikerélményét; mutassák meg, a tömegoktatás keretei között is léteznek önállóan megfogalmazott gondolatok, eredetiséget tükröző, korszerű kutatói vállalások, virágozhat az egyetemi tehetséggondozás. Nem utolsósorban pedig: felgyorsult, információval túlterhelt és elbulvárosodott világunkban hirdessük a lényeglátás, az elmélyült, kritikus gondolkodás, az ok-okozati összefü-*

gések feltárásának, a fegyelmezett munkavégzésnek a fontosságát.”⁵¹ A könyvtárügyi trendeket vizsgáló műhelyünk *ars poeticája* kutatásunk és képzésünk minden szeletére érvényes.

Elvárás, hogy az intézet munkatársainak és PhD-hallgatóinak publikációs tevékenysége az MTMT-ben és az Egyetemi Digitális Tudástárban (EDIT) naprakészen nyomon követhető legyen, ahogy megjelenjünk szakmánk mértékadó referáló adatbázisaiban, a ProQuest LISA-ban (Library and Information Science Abstracts), illetve az EBSCO LISTA-ban (Library, Information Science and Technology Abstracts), mely a külföldi idézettség alapfeltétele. Eredményeinket rendszeresen publikáljuk szakterületünk magyar folyóirataiban, kiemelten a LISA-ban és a LISTA-ban is referált Könyvtári Figyelő negyedéves, valamint a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT) havi periodikákban, de természetesen más sajtótermékekben is (a könyvtáriak közül kiemeljük a Könyvtári Levelező/lapot, a Könyv, Könyvtár, Könyvtárost, a Könyv és Nevelést, de az utóbbi év termését nézve megjelentünk például az Iskolakultúra és a kolozsvári Korunk számaiban is). A TMT-vel való élénk együttműködésünk kapcsán oktatóink és (doktoris) hallgatóink látják el hónapról hónapra absztraktokkal a szaklapot. Kutatásaink nemzetközi elismertsége jól dokumentált, munkatársaink idegen nyelvű publikációt nemzetközi kiadók, illetve a legjelentősebb szakmai szervezetek (pl. IFLA, International Society for Knowledge Organization – ISKO) is közlésteszik.⁵²

Az intézeti kiadással vagy közreadással készült kötetek (az elmúlt négy esztendőben közel tucatnyi született Barátné Hajdu Ágnes, Fodor János, Kerekes Pál, Kiszl Péter oktatóktól és Takács Dániel doktorandusz hallgatótól, felsorolásuktól eltekintünk, mivel szinte mindegyikről említést tettünk vagy tesztünk dolgozatunkban) megjelentetését ezután is tervezetten hajtjuk végre, ahogy az idegen nyelvű tartalmak közzétételét is. Oktatóink és doktoranduszaink – kutatási témaköreikhez illeszkedően – előadóként rendszeresen részt vesznek hazai és külföldi konferenciákon, ezekről bővebben az MTMT-ben tájékozódhatunk.

Intézetünk – a doktori programmal karöltve – a jövőben is fontos tudományos eseményeknek ad otthont. 2011–2015 között számtalan rendezvény (konferencia, emlékülés, könyvbemutató, kiállítás stb.) sikere keltett pozitív visszhangot, ezáltal hatott ösztönzően elismertségünkre.

2013 novemberében – a Magyar Tudomány Ünnepe keretei között – indítottuk el a „*Valóságos könyvtár*

– *könyvtári valóság*” című konferenciasorozatot, mely két évente biztosít lehetőséget oktatóinknak és doktori hallgatóinknak kutatási eredményeik bemutatására.⁵³ A 2015. novemberi második, immár kétnapos, közel félszáz előadót felvonultató, közöttük határon túli magyar könyvtári szakembereket is megszólaltató rendezvényünk elé nagy várakozással tekintünk.

2014-ben széles körű összefogással (a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács – NHIT támogatásával, az IKSZ és az MKE együttműködésével) szerveztük meg az „*E-könyv, e-olvasás*” című nagyszabású szakmai napot,⁵⁴ melynek sikere az országos médiában (M1 közszolgálati televízió⁵⁵) is érzékelhető volt.

Intézetünkben pezsgő tudományos közélet folyik, melyre figyel szakmánk, eseményeinkkel rendszeresen megtöltjük a kari tanácstermet (3. ábra). Doktori védéseink immáron házi védésekkel is kiegészülnek, ami ugyancsak emeli tekintélyünket, hiszen sokszor hiánypótló véleménycserét biztosítanak az egyes könyvtári- és információs résztudományterületek művelőinek. Hallgatói kezdeményezésre indult útjára 2009-ben a „*Masters of Library and Information Science*” (MLS) konferenciasorozat⁵⁶ és megjelenünk az ELTE BTK Pesti Bölcsész Akadémia programjában is.

3. ábra

Az „*E-könyv, e-olvasás*” szakmai nap közönsége
(2014. október 15.)

A hagyományok megőrzése és folytatása több mint kötelező tisztelet. A hetedik évtizedében járó Könyvtártudományi Tanszék eredményeire tudományterület és szakma épült, büszkék lehetünk múltunkra, de a jövőbe mutató mentalitás fenntartása is követendő példa. A nagy elődök és a közelmúltban elhunyt neves kollégák hagyatékának feltárása, gondozása, emléküik ápolása tudománytörténeti, szakterületi vállalkásunk

(pl. 2013 decemberében szerveztük meg néhai tanszékvezetőnk, *Fülöp Géza*-emlékülést születésének 85. évfordulója alkalmából⁵⁷).

Voit Krisztina volt tanszékvezetőnk kéziratának egy része – *Voit Pál*, az örökös adománya útján – immár az intézethez, illetve a doktori programhoz került, mely a közgyűjtemény- és kiadástörténeti kutatások kontinuitását biztosítja. Munkásságának elismeréseként a doktori program alapítójáról, egykori tanszékvezetőnkéről, Voit Krisztináról kívánjuk elnevezni a Múzeum körút 6–8. magasházszint 6-os számú termét. Törekvésünk eddigi tanszékvezetőink portréját az intézet folyosóin elhelyezni.

2014-ben – Sonnevend Péter megkeresésére – hallgatói anyaggyűjtéssel és intézményi-szakmai háttértámogatással bekapcsolódtunk a „*Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról*” tematikájú kutatásba, melynek – *Kégli Ferenc*, Kiszl Péter, *Kovács Ilona*, *Pogány György* és Sonnevend Péter projektindító előadásával fémjelzett – nyitó szimpóziumát Kovács Máté termünkben tartottuk 2015 márciusában.⁵⁸

A konferenciák mellett rendszeres időközönként – a korábban Voit Krisztina által életre hívott „*Nyitott Napok*”⁵⁹ felélesztésével – közös hallgatói és oktatói eszmecsereket, beszélgetéseket tervezünk, melyekre – a témák függvényében – gyakorlati szakembereket is meghívunk. Az első alkalomra 2016 januárjában kerül sor, amikor Barátné Hajdu Ágnes és Kiszl Péter emlékezik meg Voit Krisztináról, aki idén lenne 75 esztendő.

Könyvbemutatóinkat neves szakemberek méltó helyszíneken tartják, így egyetemünkön kívül például megfordultunk már a Centrál Kávéházban,⁶⁰ a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban⁶¹ és a Petőfi Irodalmi Múzeumban.⁶²

Kiállítások rendezésében is részt vállalunk. *Vincze Erika* tipográfusművész⁶³ 2012 nyarán intézetünkben debütált alkotásaival, majd 2013 áprilisában az Egyetemi Könyvtárban Kiszl Péter, a kiállítás kurátora ajánlotta a művésznő kalligráfiáit a nagyközönség figyelmébe. 2015 márciusában ugyancsak Kiszl Péter nyitotta meg Vincze Erika „*Fecir*” című tárlatát Pécsen, a Zsolnay Örökségkezelő Művészetek és Irodalom Házában. 2014 szeptemberében az „*Agostinho Neto és kora*” című konferencia alkalmából, az ELTE BTK Gólyavárában rendezett kiállítást Bibor Máté, az Egyetemi Könyvtár Angolára és Magyar Lászlóra vonatkozó dokumentumaiból.

Oktatóinkat folyamatosan kéri fel szerkesztőnek, lektornak, bírálónak különféle szakmai projektekben,

illetve hazai és nemzetközi szakfolyóiratok testületébe.⁶⁴ A Rectori Kabinet megkeresésére 2015 nyarán Boda Gáborné Köntös Nelli koordinálásával intézetünk végezte el a bevezetés alatt álló ELTE Stratégiai Adatbázis tesztelését. Tudománynpszerűsítő céllal rendszeresen megjelenünk az országos nyomtatott és elektronikus sajtóban, erősítjük intézetünk meghatározó, szakterületén központi szerepét lehetőség szerint a rádióban, televízióban egyaránt.⁶⁵

4. Gyakorlatias tudásközpontúság, virágzó szakmai kapcsolatok a felvevőpiaccal

A közgyűjtemények közül – az EKSZ tagkönyvtárain túl – számos kisebb és nagyobb könyvtár fontos szövetségeseink, gyakorlóhelyeink. A közelmúltban aláírt szakmai együttműködési megállapodásaink révén immár deklaráltan közös célokat vallunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral (4. ábra),⁶⁶ a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárral,⁶⁷ az Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjteménnyel, valamint a szakmai szervezetek sorából a Magyar Olvasástársasággal (HUNRA). Közeli hónapokban várható a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárával, az Országgyűlési Könyvtárral és az Országos Széchényi Könyvtárral való szerződéskötés (utóbbival a 2013. évi keretmegállapodásunk⁶⁸ megújítása, illetve kiegészítése). A felsoroltakon túl, szinte kivétel nélkül az összes nagyobb fővárosi szakkönyvtárral élő munkakapcsolatban állunk. ELTE-szintű munkaterv szabályozza a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalával megfogalmazott – tájékoztatási kurzusainkon az iparjogvédelmi ismeretek és adatbázisok oktatására vonatkozó – célok teljesítését.

4. ábra

A FSZEK és az ELTE BTK KITI közötti szakmai együttműködési megállapodás aláírása
(2015. augusztus 27.)

Az Egyetemi Könyvtárral kialakult, modellértékű, virágzó kooperációnkat a TMT 2014. évi 7–8. összevont, e kérdéskörnek szentelt tematikus számában⁶⁹ mutattuk be. Soha nem látott eredmények várhatók a hazai könyvtáros- és információs szakemberképzés vezető képzőhelye, valamint a magyar könyvtárügy meghatározó és unikális gyűjteményének közös munkájából. A két szervezeti egység utóbbi években felerősödött együttműködése nyomán ugyanis olyan lehetőségek nyíltak meg és reményeink szerint mélyülnek el a jövőben, amelyek mind a könyvtár, mind az intézet működési színvonalának jelentős emelését eredményezik. Ezek kifejtésére jelen írás keretében nincs lehetőségünk, ahogy az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány intézetünk általi szisztematikus támogatásának taglalására sem, melyről ugyancsak hírt adtunk a TMT-ben.⁷⁰

Az informatikus könyvtáros szak működtetése nem képzelhető el a versenyszféra aktív bevonása, tudományos szinergiát is hozó partnerségek kialakítása nélkül. Régóta élénk együttműködés zajlik az Infodok Kft.-vel (Magyar Telekom Nyrt. információs szolgáltatója) és céginformáció-szolgáltatók sorával (Bisnode-csoport – Dun&Bradstreet, Kompass; Opten stb.). Ennek eredményeképpen jelenleg is több térítéses üzleti adatbázis használatának oktatása és elemzése folyik az informatikus könyvtáros képzésben. Az egyetemi ALEPH integrált könyvtárgépesítési rendszer mellett – a Monguz Kft. jóvoltából – teljes körűen használhatjuk a HUNTEKA szoftvert, már a második ciklusra szerződünk a fejlesztőkkel. Előkészítettük a ProQuest Graduate Educate Program csatlakozási lépéseit, a multinacionális tartalomszolgáltató adattárjai hamarosan megjelennek oktatási tematikáinkban, ahogy az ELTE által előfizetett többi kutatástámogató eszköze (pl. Science Direct, Web of Science) is.

Úde színfoltként számolhatunk be, hogy 2015 szeptemberében Fekete Péter miniszteri biztos, a MACIVA (Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft.) igazgatója intézetünket kérte fel a megújuló hazai cirkuszkomplexumba tervezett Magyar Cirkuszművészeti Információs Központ és Adattár szakmai koncepciójának kialakítására, melyből oktatóink, doktoranduszaink, hallgatóink, illetve karunk és egyetemünk szakmai közössége is részt fog vállalni.

Az MKE Műszaki Könyvtári Szekcióján belül működő vállalati könyvtárosok munkacsoportja állandó konzultációs partnerünk, a „Szakirodalmi adatbázisok menedzselése” című, 19. műhelybeszélgetésükre intézetünkben került sor 2014. november 27-én.

Kerekes Pál címzetes egyetemi docens kollégánkon keresztül több könyvkiadóval (pl. Kossuth Kiadó, Publio Kiadó) tartunk fenn munkakapcsolatot.

2000 októberétől – immár harmadik ciklusban – Barátné Hajdu Ágnes az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Könyvtári Akkreditációs Szakbizottsága elnöke. 2010-től az MKE és az IKSZ közös képzési munkabizottságának tagja Kiszl Péter. Barátné Hajdu Ágnes elnökletével intézetünk ad otthont az MKE és IKSZ által, az EMMI munkájának támogatására 2014-ben létrehozott könyvtáros életpálya bizottságnak. Barátné Hajdu Ágnes 2015 tavaszán történt MKE elnökké választása következtében 2015 őszétől a könyvtáros egyesület elnökségi ülései is az ELTE BTK-n zajlanak, így további belföldi szakmai kapcsolatok kiépítésére adódik lehetőségünk, ahogy a már említett – Kiszl Péter által elnökölt – Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma tagjaival, valamint a doktori programunkon hallgatóként részt vevő ágazati, könyvtári munkatársakkal, vezetőikkel is. Ezáltal nem csak a szakmai stratégiák kidolgozásában vállalhatunk szerepet, de képzőhelyként is így maradhatunk felkészültek a változásokra, a legújabb ismeretek gyors beépítésére az oktatott tananyagba, a kutatásba és a tehetséggondozásba.

5. Dinamikusan bővülő külföldi kapcsolatok

Az eleven belföldi kooperáció mellett a nemzetközi együttműködési formák kiaknázása mindenkor kiemelt szakmai kötelessége intézetünknek. A könyvtár- és információtudományban, illetve a határterületekben érdekelt képzőintézmények, szakmai egyesületek, információszolgáltató szervezetek képviselőivel mind az oktatók, mind a hallgatók

számára előnyös alapokat fektettünk le az elmúlt tanévekben. Köszönhetjük ezt elsősorban Barátné Hajdu Ágnesnek, az MKE korábban a nemzetközi ügyekért felelős alelnökének, jelenlegi elnökének, akinek a nemzetközi könyvtárügyben betöltött páratlan magyar szerepvállalása (IFLA, ISKO, American Library Association – ALA, Universal Decimal Classification Consortium – UDC Consortium⁷¹) vitathatatlan (5. ábra).

A partnerség építésének kitűnő gyűjtőpontjai a nemzetközi konferenciák, szimpóziumok, melyeken anyagi erőnkhez mérten igyekszünk részt venni. Barátné Hajdu Ágnes a világ számos országában, a legrangosabb tanácskozásokon képviselte intézetünket 2011-től: IFLA kongresszusok – Puerto Rico (USA, 2011), Helsinki (Finnország, 2012), Szingapúr (2013), Lyon (Franciaország, 2014), Cape Town (Dél-Afrika, 2015); ISKO konferenciák – Ferrol (Spanyolország, 2011), Porto (Portugália, 2013), Krakó (Lengyelország, 2014); további tanácskozások – Belgrád (Szerbia, 2012), Arad (Románia, 2013), Split (Horvátország, 2014), Pozsony (Szlovákia, 2015).

Kiszl Péter előadásai, tanulmányútjai alkalmával ugyancsak több országban erősítette az intézet külföldi kapcsolatait: Frankfurt (Németország, Frankfurter Bücherversammlung, 2011), London (Nagy-Britannia, British Library, 2012), Párizs (Franciaország, UNESCO, 2013), New York (USA, New York Public Library, 2014) és Hamburg (Németország, Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky, Bücherhallen Hamburg, 2015).

Az informatikus könyvtáros BA és MA szakon az idegen nyelvi portfólió kialakításának egyik első lépése volt az *ERASMUS* együttműködések felélesztése. 2013-tól kezdődően folyamatosan fejlesztve megvalósítottuk a kétoldalú ERASMUS szerződéseket mind

5. ábra

Barátné Hajdu Ágnes – első magyarként – az IFLA Governing Board tagja (2015. augusztus 20.)

tanár, mind diákcseré vonatkozásában, félévente folynak a ki- és beutazások.⁷² Napjainkra 16 külföldi intézménnyel ápolunk írásban is megerősített, szoros partnerséget, melyek bővítését tovább fokozzuk: (1) Åbo Akademi University, Turku; (2) Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki; (3) Cologne University of Applied Sciences; (4) Hacettepe University, Ankara; (5) Höskolan i Borås; (6) Ionian University, Corfu; (7) Johannes-Gutenberg-Universität, Mainz; (8) Oslo and Akershus University, College of Applied Sciences; (9) Sapienza Università di Roma; (10) Universidad Carlos III de Madrid; (11) Universidad de Salamanca; (12) Universidade do Porto; (13) Università degli studi di Firenze; (14) Université de Lille 3 Université des Sciences Humaines et Sociales; (15) Universidad de León; (16) Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

Évente átlagosan három–négy külföldi vendégoktatót fogadunk intézetünkben, melyről folyamatosan tájékoztatjuk a hallgatókat, az oktatókat és a KATALIST útján a szélesebb könyvtáros szakmai közönséget is, hiszen előadásait nyilvánossá tesszük, azok személyesen, majd videofelvételen is nyomon követhetők. ERASMUS vendégprofesszoraink voltak Ibériából *Fernanda Ribeiro* és *Armando Malheiro da Silva* (Faculdade de Letras da Universidade do Porto), valamint *Gema Bueno de la Fuente* (Universidad Carlos III de Madrid); 2015 őszén immár harmadszor fogadtuk Norvégiából az EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research) korábbi elnökét, *Ragnar Andreas Audunsont* (Oslo and Akershus University College of Applied Sciences). Az amerikai *Donald Russell Bailey* könyvtárigazgató (Providence College, Rhode Island) egy egyetemünkön tartott nemzetközi bölcsészkonferencia⁷³ kapcsán keresett fel bennünket 2013 nyarán. Tavalay államközi szerződés jóvoltából *Chagari Sasikala* tanszékvezetőt (Andhra University, Visakhapatnam) fogadtuk Indiából, akinek teljes magyarországi programját (előadások és könyvtárlátogatások) intézetünk szervezte. Ebből is jól látható, hogy Európán kívüli bilaterális kapcsolatok kialakítását is tervezzük, például az ERASMUS+ pályázat útján.

Hallgatóink rendszeresen részt vesznek a nagy múltú BOBCATSSS konferenciákon,⁷⁴ melyek további lehetőséget nyújtanak a nemzetközi szerepvállalásra és a kapcsolatok kialakítására.

6. Értékes támogatások – források és lehetőségek

Az intézet magas színvonalú működtetéséhez az ELTE BTK által biztosítottakon túl kívánatos külső források bevonása:

- ☉ *Adományok* fogadása érdekében meg kell vizsgálni egy, az intézethez kötődő alapítvány létrehozásának lehetőségét.
- ☉ Az üzleti információszolgáltatóktól továbbra is várhatóak szponzori támogatások, melyek nem kimondottan pénzben testet öltő segítségként jelentkezhetnek, hanem tárgyi eszközök (pl. számítógépek⁷⁵) vagy akár kiadványok megjelentetésének, térítéses tartalomszolgáltató rendszereik – oktatási-kutatási célú – használatának ingyenes biztosításában. (Specializációinkat a 4. részben felsorolt céginformáció-szolgáltatók évek óta támogatják térítésmentes adatbázis-hozzáférések rendelkezésre bocsátásával.)
- ☉ Ugyanígy továbbra is fel kívánjuk használni személyes kapcsolatainkat egyéb eszközök megszerzése érdekében (itt kell említést tenni, hogy a kulturált oktató-kutató környezet fejlesztésében sokat köszönhetünk Vincze Erika tipográfusművésznék: géptermeink és egyes oktatói szobáink falain intézetünknek ajándékozott műalkotásai tudományterületünkhöz illeszkedő motívumokkal teremtenek a kar szellemiségéhez méltó, színvonalas kutatási közeget.)

Néhány sikeres pályázat a közelmúltból:

- ☉ NTP-FTK-M-13: Nemzeti Tehetség Program, Felsőoktatási tehetséggondozó konferenciák és versenyek megszervezésének támogatása – intézeti konferencia, tanfolyamok, irodaszer, IT-eszközök.
- ☉ NTP-TDK-14: Nemzeti Tehetség Program, Országos Tudományos Diákköri Tanács által elismert TDK-műhelyek támogatása – intézeti konferencia, képzés, kutatás, irodaszer.
- ☉ TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0007: Országos koordinációval a pedagógusképzés megújításáért – tankönyvírás, tematikák, óratervek.
- ☉ TÁMOP 4.2.2.: TDK alprojekt – rendezvény, kutatás, irodaszer.
- ☉ TÁMOP 3.2.12-12/1/KMR: ELTE EKSZ kulturális szakembereinek képzése és szolgáltatásfejlesztés.⁷⁶
- ☉ Nemzeti Kulturális Alap (NKA), a könyvkiadási tevékenység 2012. évi megújítása, fejlesztése

– „E-könyvészet. Az elektronikus könyvkultúra alapvonásai” című kötet megjelentetése.

© NHIT: „E-könyv, e-olvasás” szakmai nap lebonyolítása (konzorciumi partnerek: IKSZ, MKE).

Partnerintézményként részt vettünk a TÁMOP 4.2.2.C-11/1/KONV-2012-0005 Jól-lét az információs társadalomban projektben (Pécsi Tudományegyetem), valamint lektorként közreműködünk a TÁMOP-4.1.1.F-13/1-2013-0009 pályázatban (Eszterházy Károly Főiskola).

A 2015 nyarán kapott egyszeri tanszéki költségvetésnek legkevesebb 25%-át dokumentum-beszerzésre fordítjuk, a bel- és külföldi kötetek megrendelése folyamatban van.

7. Társként a közös vállalásban: munkatársainkról

Az intézetet alkotó két tanszék – egymást harmonikusan kiegészítve – kölcsönös együttműködésben dolgozik. A *Könyvtártudományi Tanszék* felel az informatikus könyvtáros alap- és mesterszak törzstárgyaiért, a hagyományos könyvtáros szakterületek kutatásáért, az informatikus könyvtáros BA könyvtörténet specializációért, az ének-zene alapszak zenei-könyvtáros specializációjáért, az indítandó könyvtárostanársz osztatlan tanárképzési szakért. Az *Információtudományi Tanszék* biztosítja a modern információszervezési ismeretek oktatását és kutatását, illetve gondozza az EU-információ (BA), az információ- és tudásmenedzsment (BA), a kutatásfejlesztési információmenedzser (MA) és az üzleti információmenedzser (MA) specializációkat.

Az intézet főállású személyi állománya jelenleg 12 fő, melyből 9 kolléga látja el oktatói státuszban a feladatát. Egyetemi docens: Barátné Hajdu Ágnes PhD, habil., tanszékvezető; Kiszl Péter, PhD, habil.,

intézetigazgató, tanszékvezető, doktori programvezető. Egyetemi adjunktus: Boda Gáborné Köntös Nelli, PhD, intézeti titkár; Fodor János, PhD, tudományos titkár; Németh Katalin, PhD, oktatásfelelős; Senkei-Kis Zoltán, PhD, szakmai gyakorlati koordinátor. Egyetemi tanársegéd: *Bella Katalin*,⁷⁷ nemzetközi kapcsolati felelős; Bibor Máté János, PhD; *Kosztayné Mátrai Rita*, PhD (tartósan távol). További munkatársak: *Boros Tibor* igazgatási-technikai referens, óraadó; *Moravcsik Szilvia* intézeti előadó; *Patkósné Tóth Zsuzsanna* intézeti könyvtáros (6. ábra).

Tekintettel a 2. fejezetben már részletezett hallgatói létszámra, illetve a szélesedő képzési kínálatra, feszített létszámgazdálkodásra készülhetünk az elkövetkezendő időszakban is, nem kerülhet el legalább egy új státusz létesítése. A karriertervezés elemeként gondolnunk kell a közeljövőben nyugdíjba vonuló munkatársak álláshelyének kellő időben történő betöltésére. Fontos, hogy minden munkatársunk proaktívan törekedjen a Foglalkoztatási követelményrendszerben előírtak maradéktalan teljesítésére, az előléptetéshez szükséges feltételek tervszerű, céltudatos megvalósítására.

Doktori programunk impozáns személyi állományáról a 2. fejezetben ugyancsak szoltunk, azonban kötelességünk itt is kiemelni nyugdíjas és tiszteletbeli oktatóinkat. A mai napig kurzusokat vezetnek, valamint közreműködnek doktori és habilitációs minősítésekben: *Horváth Péter* CSc, címzetes egyetemi tanár; *Iván Géza* CSc, nyugalmazott tudományos főmunkatárs; *Kerekes Pál* PhD, címzetes egyetemi docens; *Kis Ádám* PhD címzetes egyetemi docens; *Sebestyén György* CSc, habil., professor emeritus (nyugalmazott intézetigazgató és tanszékvezető); *Tószegi Zsuzsanna* PhD (címzetes egyetemi docensi kinevezése folyamatban).

6. ábra

Az ELTE BTK KITI munkatársai 2015. szeptember 1-jén

(balról jobbra: Köntös, Mátrai, Bibor, Németh, Tóth, Senkei-Kis, Moravcsik, Hajdu, Kiszl, Fodor, Boros, Bella, Kerekes)

A szakma nagy gyakorlattal és tapasztalattal rendelkező elméleti és gyakorlati képviselőinek bevonása az oktatói munkába – az ismert gazdasági helyzet miatt – előreláthatóan továbbra is csak *önkéntes* alapon lehetséges. Megtiszteltetésként számítunk Sonnevend Péter (a Kaposvári Egyetem nyugdíjas tanszékvezetője) és Tóvári Judit (az Eszterházy Károly Főiskola tanára) nagy tapasztalatú kollégáink jövőbeli segítségére, illetve félévente még egy-két külső specialistára (pl. Haszonné Kiss Katalin, *Képes Gábor*, Takács Dániel). Odaadó munkájukat ezúton is köszönjük. Szerencsés gyakorlat, hogy a könyvtártudományi doktori program hallgatói – félévről félévre egy-két fő – bekapcsolódnak az alap- és a mesterképzés tanári munkájába, jelenleg például *Vass Anna Johanna*, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MANDA) osztályvezetője tart foglalkozást levelező tagozatunkon, illetve más egyetemi szervezeti egységekből is áttanítanak szakértők (pl. *Tóth Etelka*, *Veszelszki Ágnes* – Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, *Szabó Panna* – Egyetemi Könyvtár). Oktatóink száma félévente így eléri a harminc főt, mely kivételes tudásdisszeminációra ad lehetőséget hallgatóink irányába, nem beszélve a szabadon választható, közismereti tárgyak vagy a minorok széles kínálata esetén fennálló kivételes ELTE-oktatói gazdagságról.

Intézetünk oktatói részt vesznek az egyetemi és kari bizottságok munkájában. Barátné Hajdu Ágnes a Kari Tudományos Diákköri Tanács tagja (1987–). Senkei-Kis Zoltán a Kari Esélyegyenlőségi Bizottság tagja (2011–) és elnöke (2013–). Kiszl Péter az Egyetemi Könyvtári Tanács (2009–), a Kari Tanács (2011–), a Kari Minőségfejlesztési Bizottság (2012–) tagja, valamint a Kari Kiadvány- és Könyvtárügyi Bizottság alelnöke (2012–), egy cikluson keresztül (2012–2014) a Bölcsészettudományi (Kari) Doktori Tanács tagja.

Az összetartó közösség jegyében megtartjuk intézeti ünnepeinket (pl. karácsony), tanév végi – immár hagyománnyá vált – Római parti tanévértékelőnk, jubiláló (pl. Sebestyén György 65 éves, *Szabó Sándor* 80 éves) vagy értékes eredményeket elérő kollégáink (pl. Barátné Hajdu Ágnes MKE elnökké és IFLA Governing Board taggá választása), hallgatóink (pl. Országos Tudományos Diákköri Konferencia – OTDK díjazottak) köszöntését.

Munkatársaink kezdeményezőkézsége, kreativitása, a kellemes, jó hangulatú munkakörülményeket biztosító szervezeti kultúra, a nyugodt légkör, a folyamatos párbeszéd és a *kompromisszumkészség* intézetünk hosszú távú sikereinek záloga.

8. Hallgatunk hallgatóinkra – partnerségben a diáksággal, tehetséggondozás

Mindvégig kölcsönös tiszteleten és megbecsülésen alapuló, kiváló munkakapcsolatban álltunk a – rendkívül aktív és produktív – intézeti, tanszéki, szakos hallgatói képviselettel, melynek ápolása magától értetődő.

A hallgatókkal kialakított kommunikáció aktív fenntartására törekszünk, melyhez a jól működő oktatói fogadóórák mellett – az ugyancsak bevált – havonkénti rendszeres találkozó megtartását továbbra is szorgalmazzuk, régtől felismerve, hogy az intézeti képviselettel a kötetlen, ugyanakkor elmélyültebb diskurzusra nem biztosíthatnak elegendő lehetőséget az intézeti tanácsok és a tanszéki értekezletek. Szakmai együttműködő partnereink bevonásával továbbra is megtartjuk a specializációválasztást és szakdolgozati témaválasztást orientáló tájékoztató alkalmakat.

Oktatói tevékenységünk kiemelt része a hallgatói tehetséggondozás:⁷⁸ az idei évben is sikereket hozó OTDK részvétel további erősítése, Tudományos Ösztöndíj pályázatok (TÖP), tutorálási kurzusok, honorácior stb. támogatása. A már említett intézeti rendezvények mellett továbbra is célunk a külső publikációs lehetőségek elősegítése, szervezése (legsikeresebb szeminárium- és szakdolgozatok közzététele a szaksajtóban,⁷⁹ de az alkalmi és állandó munkalehetőségek felkutatása is e körbe tartozik. A mindenkori legtehetségesebb hallgatót a Köztársasági Ösztöndíj elnyeréséhez, valamint demonstrátori lehetőséghez is hozzá kell segíteni, ahogy az ERASMUS mobilitási pályázatokon, hallgatói tudományos seregszemléken (pl. BOBCATSSS, Egyetemi technológiai kutatások – K2 Kísérleti műhely, határterületi versenyek⁸⁰) való részvételhez.

Pártoljuk az Országjáró (illetve most már időnként az országhatárokon túl járó) könyvtárosok néven hagyományt teremtő szakmai kirándulássorozatot, konferenciák (pl. MLS) szervezését, ünnepségek (pl. karácsony, farsang), egyéb események (pl. Könyvtári Nap a Trefort kertben⁸¹) szervezését, melyekhez a szükséges infrastruktúra átengedése magától értetődő feladatunk. A hallgatói képviselet igényes működéséhez szükséges önálló helyiség – az intézet egyik alagsori szobájának – használatát továbbra is biztosítjuk. A jövőben is támogatni fogjuk a hallgatói esélyegyenlőségi projektek megvalósítását.

9. Korszerű infrastruktúra és aktív hálózati jelenlét

Az intézet korszerű számítástechnikai laborokkal rendelkezik, amelyekben folyamatosan rendelkezésre állnak az oktatáshoz és kutatáshoz szükséges hardveres, illetve szoftveres feltételek. Könyvtárunk 4 munkaállomással várja olvasóit, a Múzeum körút alagsori intézeti tereiben pedig több – szabadon használható – számítógép segíti az informatikus könyvtáros hallgatók tanórán kívüli felkészülését, ismeretszerzését.

Az ország legnagyobb felsőoktatási hálózata számokban: ELTENET – 22 épületben 8500 kiszolgált felhasználói végpont; redundáns, 10 Gbit/sec sebességű kapcsolat az akadémiai gerinchálózat felé. Az intézet valamennyi terében wifi működik.

Helyiségeink: Múzeum krt. 6–8. alagsor: –102 külső gépterem (20+1 számítógép projektorral); –103 nagy gépterem (20+1 számítógép projektorral, 7. ábra); –104 kis gépterem (10 számítógép projektorral); –105 műhely gépterem (12 számítógép projektorral); hallgatói szoba. Alagsori szabadon használható közösségi tér: 10 számítógép. Múzeum krt. 6–8. magasföldszint: fszt. 6. tanterem (1 számítógép projektorral); fszt. 5. intézeti könyvtár (4+1 számítógép) fszt. 1–10. oktatói szobák (12 számítógép); fszt. 34. Kovács Máté nagyelőadó (1 számítógép projektorral, a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézettel közösen használva). Rákóczi út 5. alagsor: P–09 nagy gépterem (25+1 számítógép projektorral); P–08 Doktori program – kutatószoba (3 számítógép).

7. ábra

Pillanatkép a –103. számú gépteremből
(2012. március 27.)

Az intézetben belüli információáramlás fenntartandó eszköze a LIS-levelezőlistánk, valamint a lis.elte.hu címen elérhető publikus hálózati felületünk. Komplex (külső pr-t is biztosító) kommunikációs szolgáltatásrendszerünk számos webes publikációs platform

– Google Drive, Facebook, Picasa webalbumok, Feedburner, Youtube, Blogger – beágyazott használatával és különböző tartalomszolgáltatások következetes aggregálásával (pl. hazai és nemzetközi szakmai levelezőlisták, blogok és folyóiratok, az MTMT, az ODT és saját adatbázisaink, kiadvány-, hír- és dokumentumgyűjteményeink, történeti és statisztikai összeállításaink, valamint oktatási webprojektjeink tartalmával) egységes környezetben sugároz kurrens információkat. Nemzetközi hírválogatásaink, beszámolóink publikációkról és konferenciákról mind az oktatóknak, mind a leendő és jelenlegi hallgatóknak, valamint a szakma és a kutatásaink iránt érdeklődő tudományos területek képviselői számára már jól megszokottak. Honlapunk kilenc éve vezetett blogjának félezer bejegyzését több mint 77 000 alkalommal jelenítették meg, 2011 őszén indított Facebook-oldalunk látogatottsága, „lájkolóink” száma folyamatosan növekedett megnyitása óta, s 2015 őszén már 450 követőnkhez jutnak el megosztásaink. Számos szakmai csoport rendszeresen veszi át híreinket, majd osztja tovább, így a közösségi médiában gyakran ezer fölötti megtekintésig emelkedik olvasottságuk. Továbbra is a honlapon keresztül szervezzük eseményeink meghirdetését, regisztrációját és dokumentációjuk, visszhangjuk gyűjtését, közreadását is, így valóban élő, egyedi tartalmakat kínáló virtuális szellemi műhelyként válik egyre ismertebb információforrássá a weben, s tanúsítja az intézetünkben folyó mozgalmas szakmai életet. A felhasználói elvárásoknak megfelelően videotóriumunk tartalmának gazdagítása, illetve az angol nyelvű felületeink kialakítása előttünk álló, rövidtávon elvégzendő feladat.

10. Könyvtár a könyvtártudományért: az intézeti könyvtár

A közel tizenötezer könyvtári egységet számláló – a Könyvtári Intézet szakkönyvtári állománya után az egyetlen magyar, 1949 óta gyarapított szakirányú – gyűjtemény a tanszéki, illetve intézeti kutatások háttérbázisa. Kutatási háttérünket erősítik a karon elérhető szakirodalmi adatbázisok (EBSCO, JSTOR stb.) gazdag köre, önálló intézeti könyvtárunk, ahol karunk támogatásával számos rangos nemzetközi szakfolyóiratot is előfizetünk (pl. *Journal of Documentation*, *Knowledge Organization*, *Library*, *Online Searcher*). Ezen dokumentumforrások intenzív kiaknázásával oktatóink és doktoranduszaink impakt faktoros publikációinak gyarapodása várható. Komoly eredmény,

hogy 2015-től megvalósult a ProQuest LISA egyetemi előfizetése, mellyel az országban egyedülként biztosítjuk az adattár elérhetőségét. Látható, hogy az összehasonlítható tudománymetriai eszközök alkalmazásának hívei vagyunk.

Az elmúlt években átalakítottuk a beszerzési folyamatot, előtérbe helyeztük az elektronikus tartalmakat, kibővítettük a szolgáltatásokat. Az ALEPH-ben 100%-os a feldolgozottságunk. Ezután is intenzívvé kell tenni a könyvadományok fogadását (magánszemélyek és cégek egyaránt gyarapítják állományukat⁽⁸²⁾), eredményesen alkalmazzuk az intézményi cserkapcsolatokat – hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Az EKSZ honlapján rendszeresen aktualizált, kurrens információk szolgáltatása példaértékű lehet a fakultás többi gyűjteménye számára.

Kiszl Péter – dékáni megbízás alapján – 2009 óta ellátja a kari könyvtári koordinátori, azaz ELTE BTK könyvtári hálózatának szakmai vezetői teendőit. Az Egyetemi Könyvtári Tanács mellett működő Formai almunkabizottság tagja Patkósné Tóth Zsuzsanna, aki kari szinten javítja az ALEPH integrált rendszerben szereplő rekordokat, adatgyűjtést végez a BTK könyvtáiról, bevezeti a gépi leltározást stb. Az intézet könyvtárosa emellett a BTK minőségügyi felelőse és a K21 minőségfejlesztési projekt önértékelési munkacsoportjának vezetője. Mivel az intézeti könyvtár a kari, illetve egyetemi könyvtári hálózat része, a fejlesztési elképzeléseket is a kar, valamint az intézmény szintjén rendszerszemlélettel kezeljük. A kari gyűjteményekkel, de különösen a Központi Olvasóteremmel való szoros együttműködésünket hangsúlyozni kívánjuk, mely ugyancsak emeli könyvtári szolgáltatásaink színvonalát.

11. Továbbra is nyitottan a változásokra

Intézetünk hagyományosan élen jár a hazai könyvtártudományi és alkalmazott informatikai (információtudományi) oktatás korszerűsítésében, tudásterületünk társadalmi hasznosságának aktualizálásában. A 21. század elejétől tudományterületünk jövőjére, sőt jelenére is csak az egyetem falai mögül kilépve, egymás kutatásaira támaszkodva láthattunk rá. A kölcsönös transzparencia és együttműködés ugyanúgy a megújulási képesség feltételévé vált, mint az, hogy felvállaltuk az interdiszciplináris kapcsolatrendszer megerősítését, a szakmai és technológiai változások elemző nyomon követését. Tudományegyetemi intézetként ezt a figyelmet felaprózó, sokrétű feladatot csak a könyvtáros és a vállalkozói szféra gyakorlati

tapasztalataira nyitott, önálló kutató-oktatók összehozott csoportjaként, a hallgatókkal és szakmai partnereinkkel összefogva teljesíthettük. Az elmúlt évek egyértelműen igazolták, hogy sikerült tudományosan megalapozott, jövőbe mutató, a munkaerőpiaci elvárásokat szem előtt tartó válaszokat adtunk a kihívásokra. Ezen az úton kívánunk tovább haladni annak érdekében, hogy a 2015-ben immár 66 éves múltra visszatekintő Könyvtártudományi Tanszék alapjain létrejött Könyvtár- és Információtudományi Intézet a szakterület nemzetközileg *elismert*, hazai viszonylatban pedig *első* számú oktató-kutató műhelye maradjon.

A szerző ezúton mond köszönetet az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet munkatársainak az anyaggyűjtésben nyújtott szíves segítségükért, illetve az ábrák készítőinek: Boda Gáborné Köntös Nelli (1. és 2.), *Bollók László* (4.), Fodor János (7.), *Selmeczi Tamás* (3. és 6.), *Vincent Voegt* (5.). A tanulmányban közölt adatokról, dokumentumokról, eseményekről stb. a jegyzetekben feltüntetett forrásokon túl további összeállítások olvashatók és illusztrációk tekinthetők meg intézetünk internetes felületein: <http://lis.elte.hu>

Jegyzetek

Az elektronikus dokumentumok letöltési ideje egységesen: 2015. október 11.

1. Az ELTE könyvtárosképzésének múltjáról bővebben tudósítanak: KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Budapest, 1970. <http://mek.oszk.hu/06700/06707/06707.htm>; BÉNYEI Miklós: Kovács Máté elmaradt előadása az IFLA budapesti kongresszusán: „A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon” = Könyvtári Figyelő, 23. évf. 2013. 3. sz. 517. p.; FUTALA Tibor: Kronológia a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 1980. 2. sz. 137–147. p.; SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 2001. 198 p. és KISZL Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 2015. 2. sz. 217–228. p.
2. Intézetigazgatók: 2003–2006 Lóth László, 2006–2007 Borodi Csaba, 2007–2011 Sebestyén György, 2011. július 1-jétől Kiszl Péter. Tanszékvezetők: 1949–1951 Varjas Béla,

- 1951–1954 Haraszthy Gyula, 1954–1956 Szauder József és Nagy Miklós, 1956–1972 Kovács Máté, 1972–1978 Kiss István, 1978–1980 Babiczky Béla, 1980–1986 Dán Róbert, 1986–1994 Fülöp Géza, 1994–1997 Voit Krisztina, 1997–1998 Bak Borbála, 1998–2012 Sebestyén György, 2013. augusztus 31-ig Kiszl Péter, 2013. szeptember 1-jétől Barátné Hajdu Ágnes (Könyvtártudományi Tanszék); 2003–2012 Lóth László; 2012. július 1-jétől Kiszl Péter (Informatikai, majd Információtudományi Tanszék). Az informatikus könyvtáros alap- és mesterképzés szakfelelőse: Kiszl Péter.
3. Az ún. bolognai típusú képzésre való áttállásról részletesebben: KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 1. sz. 3–14. p. és KISZL Péter: Transzparencia és könyvtárosképzés az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 12. sz. 3–10. p
 4. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen (KLTE, ma: Debreceni Egyetem) 1989-től folytatnak egyetemi szintű könyvtárosképzést; a jelenleg is működő tanszékek közül Szombathelyen 1972-ben indult meg a főiskolai könyvtár szak.
 5. Más alapszakon tanuló hallgatóknak, illetve nem szakirányú diplomával rendelkezők számára a mesterképzésbe történő felvételhez.
 6. A könyvtáros munkakörben foglalkoztatottak korfáját és az ebből következő generációváltást elemzi: ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A tanulás szerepe az életépítés során: az iskolarendszerű képzés = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 2015. 1. sz. 15–16. p.
 7. A könyvtárosképzésben érintett többi hazai felsőfokú képzőhelyen a következő névváltozatok jelennek meg: Könyvtárinformatika Tanszék (Debreceni Egyetem), Humáninformatika Tanszék (Eszterházy Károly Főiskola), Könyvtár- és Információtudományi Intézeti Tanszék (Nyugat-Magyarországi Egyetem), Könyvtár- és Információtudományi Tanszék (Pécsi Tudományegyetem), Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék (Szegedi Tudományegyetem).
 8. Barátné Hajdu Ágnes 2014-ben Könyvtárostanárok Egyesülete (KTE) emlékérem – Az egyesületért kitüntetésben részesítették a könyvtárpedagógia-tanár MA szak kezdeményezése, követelményrendszerének kidolgozása, akkreditációja és végül sikeres indítása terén szerzett elévülhetetlen érdemeiért. (A könyvtárpedagógia-tanár MA az osztatlan tanárképzést megelőző, korábbi szakváltozat.)
 9. Egyetemi Könyvtár. Kultúrtörténeti gyöngyszem a Belváros szívében. In: University Library. A jewel box of Hungarian culture history in the heart of city. Budapest, Egyetemi Könyvtárért Alapítvány, 2012. 16 p. http://konyvtar.elte.hu/letoltesek/Egyetemi_Konyvtar_fuzet.pdf
 10. A szakmai gyakorlatok rendszerét adatokkal alátámasztva értékeli: KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 61. évf. 2014. 7–8. sz. 253–256. p.
 11. Az Országgyűlés 2015. szeptember 1-jei hatályba lépéssel módosította a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényt. Az új 112. § (5a) bekezdése szerint azok a volt hallgatók, akik 2006. szeptember 1-je előtt kezdték meg tanulmányaikat és oklevélszerzés nélkül végbizonyítványt szereztek, a végbizonyítvány megszerzésétől számított öt éven belül változatlan szakmai követelmények és változatlan vizsgarend keretében tehetik le záróvizsgájukat. E határidőt követően záróvizsga nem tehető, kivéve, ha 2015. szeptember 1-jéig a végbizonyítvány megszerzésétől számítva több mint öt év telt el. Ebben az esetben legkésőbb 2016. szeptember 1-jéig tehető záróvizsga. Azon hallgatóink, akik az abszolutóriumot 2010. szeptember és 2011. április között szereztek meg, a törvény arra ad lehetőséget, hogy záróvizsgájukat a soron következő záróvizsga-időszakban, legkésőbb 2016. január 29-ig letehessék.
 12. 2011-től minden tanévben – a www.felvi.hu alapján, Boda Gáborné Köntös Nelli szerkesztésében – megjelenésükkel szinte egy időben honlapunkon közzé tesszük az összes hazai képzőhely adatait mutató, így több szempontú, országos összehasonlításra lehetőséget adó könyvtárszakos jelentkezési és felvételi diagramokat.
 13. A 2006-2014 közötti időszak hallgatói létszámainak alakulását Eszenyiné Borbély Mária már idézett munkája (ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: i. m. 9–16. p.) mellett teljes körűen magyarázza: MURÁNYI Péter: Számokba fojtva... = Könyvtári Figyelő, 25. évf. 2015. 1. sz. 17–28. p.
 14. Zárójelben a felvettek száma.
 15. Ígéretes kezdeményezésként tette 2015 nyarán közzé a Felsőoktatási Államtitkárság a DPR informatikus könyvtáros szakon végzettekhez is vonatkozó részleges (BA után MA képzésben továbbtanulók aránya átlagos havi bruttó összjövedelem, diplomás munkát végzők aránya 2013 májusában) adatait: <http://www.kormany.hu/download/6/80/50000/Elk%C3%A9sz%C3%BClt%20az%20%C3%BAj%20fels%C5%91oktat%C3%A1si%20szakstrukt%C3%BAra%20javaslata.pdf>
 16. A fővárosi és megyei nagyobb gyűjteményeken túl szinte minden könyvtártípusban dolgoznak egykori hallgatóink, de

- más területeken is elhelyezkednek, melyre néhány – nem reprezentatív, kiragadott – példa az elmúlt szemeszterekből: Bisnode csoport, Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal, T-Systems Magyarország Zrt., illetve a Testnevelési Egyetem Könyvtárának MTMT csoportját 3 végzett diákunk alkotja.
17. Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Szerk. Kiszl Péter. Eger, Liceum kiadó, 2013. 310 p.
 18. KERÉKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel: E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest, ELTE BTK Könyvtár-és Információtudományi Intézet. 2013. 310 p.
 19. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Bevezetés a könyvtárhasználati ismeretek oktatásába. Budapest, ELTE. 2015. 89 p. (Bölcsészeti- és Művészetpedagógiai Kiadványok 8.)
 20. KERÉKES Pál: Self-publishing. Az ön-menedzselésű független könyv irodalmi és kiadó modellje. Budapest, Kossuth Kiadó. 2015. (NÉRO, 11–12.) <http://www.multimedialpaza.com/ekonyvek/adatlap/4621>
 21. A doktori program kezdeti éveiről ld.: SEBESTYÉN György: Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén. Múlt és jelen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 2004. 11. sz. 475–483. p.
 22. A doktori program vezetői: 1997–2000 Voit Krisztina (alapító); 2000–2013 Sebestyén György; 2013 májusától Kiszl Péter.
 23. Magyarországon könyvtártudományi doktori program kizárólag az ELTE berkeiben működik, azonban a hazai doktori iskolák közül – határterületként, ezáltal jelentősen kisebb hallgatói létszámmal – más is felvállalhat könyvtártudományi vonatkozású témát, jellemzően például a Debreceni Egyetem Informatikai Tudományok Doktori Iskolájának Alkalmazott információtechnológia és elméleti háttére doktori programja (korábbi összefoglalás a debreceni képzésről: BÉNYEI Miklós – BODA István Károly: Könyvtár- és információtudományi PhD-képzés a Debreceni Egyetem Informatikai Karán = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf. 2005. 7–8. sz. 347–352. p.), az Eszterházy Károly Főiskola Neveléstudományi Doktori Iskolának Elektronikus tanulási környezetek, valamint Nevelés- és művelődéstörténeti doktori programja vagy a Szegedi Tudományegyetem Irodalomtudományok Doktori Iskolája Régi magyar irodalom programja.
 24. www.doktori.hu
 25. Az ELTE Könyvtártudományi doktori programján ez idáig PhD fokozatott szerzett: Alföldiné Dán Gabriella, Boda Gáborné Köntös Nelli, Bognárné Lovász Katalin, Bujdosóné Dani Erzsébet, Czeglédi László, Dippold Péter, Domokos Áron, Dudás Anikó, Egervári Dóra, Fodor János, Gyurcsó Júlia, Huszághné Kelecsényi Ágnes, Kerekes Pál, Keszthelyi András, Kiszl Péter, Kovács Valéria, László Gézané, Lengyelné Molnár Tünde, Lupkovicsné Major Edit, Murányi Péter, Nagy Enikő, Nagyné Mandl Erika, Németh Katalin, Pajor Enikő, Pallósiné Toldi Márta, Palotai Mária, Papp József, Patkósné Hanesz Andrea, Perger Péter, Pogányné Rózsa Gabriella, Prókai Margit, Rétfalvi Gábor, Rózsa Gábor, Sajó Andrea, Senkei-Kis Zoltán, Sipos Anna Magdolna, Sonnevend Péter, Tóth Máté, Varga Katalin, Vasas Livia, Vörös Klára, Zágorec-Csuka Judit.
 26. 2012 – Lupkovicsné Major Edit (Debreceni Református Hittudományi Egyetem): Nyomdászat Szabolcs vármegyében 1867–1950 között; 2013 – Bognárné Lovász Katalin (Nyugat-magyarországi Egyetem): Tudásmenedzsment a könyvtárakban, különös tekintettel a felsőoktatási könyvtárak tudásgazdálkodásban betöltött szerepére; Czeglédi László (Eszterházy Károly Főiskola): E-learning könyvtári rendszerek a felsőoktatásban; László Gézané (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza): A történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék sajtótörténete 1845-től 1920-ig; Németh Katalin (ELTE): Könyvtári menedzsment a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjteményben; Patkósné Hanesz Andrea (Szegedi Tudományegyetem): Kovács Máté művelődés- és könyvtárpolitikusi tevékenysége az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács tükrében; 2014 – Boda Gáborné Köntös Nelli (ELTE): Könyvtári önértékelés, a minőség értékelése a dokumentum-leírásban; 2015 – Egervári Dóra (Pécsi Tudományegyetem): A másodlagos digitális megosztottság enyhítésének modellje. Az információs műveltség komplex fejlesztési lehetőségei. 2013-ban sikerrel zárult Barátné Hajdu Ágnes habilitációs eljárása is (Az olvasókörök mint a közgondolkodás fejlődésének meghatározó terei).
 27. A szigorlati és védési bizottságokban – a vonatkozó szabályzatoknak megfelelően – biztosítjuk a külső tagok jelenlétét, így 2011–2015 között, a már ismertetett oktatóinkon kívül például Alföldiné Dán Gabriella (Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtára nyugalmazott főigazgatója), Kovács Valéria (Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának vezetője), Nagyné Mandl Erika (Kaposvári Egyetem docense), Palotai Mária (Országos Egészségpolitikai Szakkönyvtár vezetője), Pálvölgyi Mihály (Nyugat-magyarországi Egyetem professor emeritusa), Takács Péter (Debreceni Egyetem professzora), Vasas Livia (Simmelweis Egyetem Központi Könyvtára nyugalmazott főigazgatója), Zágorhidi Czigány Balázs (Vas Megyei Kormányhivatal Kulturális Örökségvédelmi Irodája) – többük opponensként – vett részt doktori eljárásokban;

- Bañcerowski Janusz, Bárdosi Vilmos, Kulcsár Szabó Ernő, Perjés István és Sebestyén György egyetemünk professzoraként pedig elnököltek a védéseket.
28. KISZL Péter: Az informatikus könyvtáros alap- és mesterszak aktualitásairól a Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma megalakulásának tükrében = Könyvtári Levelező/lap, 27. évf. 2015. 7. sz. 3–12. p.
 29. Az informatikus könyvtáros BA és MA szakalapításra létrejött országos konzorciumról is szól: TÓSZEGI Zsuzsanna: Az informatikus könyvtáros hallgatók által elsajátítandó tudásanyag és szakmai kompetenciák a bolognai képzési rendszerben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. évf. 2008. 10. sz. 470–480. p.
 30. 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről. Nemzeti Jogszabálytár. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=176043.294247
 31. IFLA Trend Report: <http://trends.ifla.org>
 32. Intézetünk tudományos műhelyeiről szól: BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Tehetséggondozás az egyetemi könyvtársképzésben = Könyvtári Figyelő, 26. évf. 2015. 3. sz. 302–308. p.
 33. Global Action on School Library Guidelines. Edited by Barbara Schultz-Jones, Dianne Oberg. Berlin/Munich, De Gruyter Saur. 2015. (IFLA Publications, 167).
 34. The World Through Picture Books: Librarians' favourite books from their country. Expanded 2nd ed. / Annie Everall, Viviana Quiñones (Eds.) The Hague, IFLA Headquarters, 2015. 218 p. (IFLA Professional Reports, 136.) <http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-136>
 35. <http://1xbolt.blogspot.hu>
 36. <http://inaplo.hu/ittivott>
 37. <http://inaplo.hu/feszek>
 38. <http://inaplo.hu/mindennapinaplo>
 39. <http://inaplo.hu/poesishungarica>
 40. <http://inaplo.hu/fodorandras>
 41. <http://internetszemle.blogspot.hu>
 42. <http://kutatasinaplo.blogspot.hu>
 43. FODOR András: Különös szép hajsza. Összegyűjtött versek. 1. köt. 1944–1976. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013. 548 p.
 44. FODOR András: A párbeszéd oltalma. Összegyűjtött versek. 2. köt. 1977–1997. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013. 498 p.
 45. FODOR András: Kulcsolt vállak tengelye. Összegyűjtött esszék. 1. köt. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014. 453 p.
 46. FODOR János: A Fodor András hálózati életműkiadásról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 5. sz. 31–38. p.
 47. FODOR János: A webre fordított nap. Egy hálózati életműkiadás margójára. Budapest, Kossuth Kiadó. 2014. (NÉRO, 5.)
 48. MURZSA Tímea: Fodor András „etikai futárszolgálat” – Fodor András életműkiadása = Kortárs Online, 2013. május 31. <http://www.kortarsonline.hu/2013/05/irodalom-fodor-andras/15853>
 49. FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 275–294. p.
 50. KISZL Péter: Hallgatót tolláról... = Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben i. m. 9. p.
 51. Uo. 10. p.
 52. PI. ÁTS József – DEÁK Nóra – KISZL Péter – VARGA Klára: Development of libraries in Hungary. In: Sharma, Ravindra, IFLA (ed.): Libraries in the early 21st century. München, De Gruyter. 2012. 183–202. p. Vol. 1. An international perspective és Agnes HAJDU BARAT: Knowledge organization is an essential part of KM lifecycle related to open access repositories. In: Informação e/ou Conhecimento: as duas faces de Jano. Programa & Resumos. 1st Congresso ISKO Espanha e Portugal Chapter – 11th Conference of the ISKO Spanish Chapter. 7 a 9 novembro de 2013 / Ed. Fernanda Ribeiro, Maria Elisa Cerveira. Porto: Faculdade de Letras da Universidade do Porto; CETAC.MEDIA, 2013. 929–939. p.
 53. BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Tudományos tanácskozás az ELTE BTK-n = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 1–2. sz. 3–7. p.
 54. BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Pro és kontra az e-könyvekről = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 11–12. sz. 438–443. p. és FODOR János: E-olvasásról a tagadás tükrében: Egy bölcsészeti vita tanulságai = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 4. sz. 481–485. p.
 55. Szakmai napunk kapcsán, 2014. október 15-én az M1 Ma Reggel című műsorának vendége volt Kerekes Pál kollégánk.
 56. FODOR János: Mestereket szólító tanítványok. MLS 3 konferencia az ELTE BTK informatikus könyvtáros hallgatóinak szervezésében = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 7. sz. 39–41. p. és KISZL Péter: A könyvtár- és információ-tudomány mestereinek harmadik seregszemléje = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 23. évf. 2014. 7. sz. 35–38. p.

57. STUMMER János: Nyolcvanöt éve született Fülöp Géza. Tudományos emlékülést tartott az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 5. sz. 7–9. p. A Fülöp Géza emlékülés előadásait (Barátné Hajdu Ágnes, Gazda István, Kovács Ilona, Sebestyén György, V. Ecsedy Judit) Kiszl Péter bevezetője (Kiszl Péter: Bevezető gondolatok Fülöp Gézáról = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 2. sz. 173–175. p.) után a Könyvtári Figyelő 2014. évi 2. száma adta közre.
58. BELLA Katalin: Könyvtártörténet-írásunk az 1945 utáni korszakról. Konferencia az ELTE BTK-n = Könyvtári levelező/lap, 27. évf. 2015. 4. sz. 3–8. p.
59. A kezdetekről szóló rövidhír: Hangjodi Ágnes]: „Nyitott napok” Előadás-sorozat az ELTE BTK könyvtártudományi-informatikai tanszékén = Könyvtári Levelező/lap, 7. évf. 1995. 10. sz. 17. p.
60. PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: Könyvbemutató a Centrálban = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 5. sz. 30–31. p.
61. FODOR János: Megszólaltatni az új hangokat. Gondolatok a Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben című tanulmánykötet apropóján = Könyvtári Levelező/lap, 25. évf. 2013. 6. sz. 11–17. p.
62. Fodor András Kulcsolt vállak tengelye című esszéjét Vasy Géza irodalomtörténész és Fodor János, a kötet összeállítója mutatják be (<http://www.pim.hu/object.1f5c683b-29ed-4c5c-978f-ca81a00b60a8.ivy>).
63. <http://www.fecit.hu>
64. Két kiragadott példa: Barátné Hajdu Ágnes az Italian Journal of Library and Information Science Scientific and Editorial Committee tagja 2010-től, Kiszl Péter a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás tanácsadó testületének tagja 2012-től.
65. Kiszl Péter szakértőként, szerzőként, szerkesztőként, az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány elnökeként számos esetben nyilatkozott a nyomtatott és elektronikus sajtóban: Népszabadság, MTI, M1, ATV, CityTV, Kossuth Rádió, Katolikus Rádió stb.
66. „Az együttműködés alapvető célja, hogy a Felek elméleti és gyakorlati tudásbázisukat, valamint kapcsolatrendszerüket közös szakmai céljaik érdekében együttesen mozgósítsák. További célok: a FSZEK közkönyvtári és szakkönyvtári működésének, tevékenységének, valamint a felsőoktatási képzésben tanultak gyakorlati alkalmazásának bemutatása az ELTE BTK KITI hallgatóinak; az ELTE BTK KITI hallgatóinak gyakorlati tapasztalat-szerzésének és munkaerő-piaci bekapcsolódásának elősegítése, s egyben szakmai utánpótlás biztosítása a FSZEK számára.” – részlet a Fodor Péter főigazgató és Kiszl Péter intézetigazgató által 2015. augusztus 27-én aláírt megállapodásból.
67. „A Felek vállalják, hogy részvételi lehetőséget biztosítanak egymás szakmai-tudományos rendezvényein (kerekasztal-viták, tudományos ülésszakokon, szimpóziumokon, konferenciákon), valamint közösen kezdeményeznek, szerveznek ilyen rendezvényeket. Fórumot, publikációs lehetőséget biztosítanak egymás számára tudományos és gyakorlati eredményeik prezentálásában.” – részlet a Fülöp Ágnes főigazgató és Kiszl Péter intézetigazgató által 2015. február 27-én aláírt megállapodásból.
68. A Sajó Andrea főigazgató és Kiszl Péter intézetigazgató által megkötött együttműködés első félévében (2013 tavasz) az E-könyvtári Szolgáltatások Osztályának tevékenységét ismerhették meg mesterszakos hallgatóink „A tartalomszolgáltatás eszközrendszerei 2.” című mesterszakos kurzus keretében, majd a Magyar Elektronikus Könyvtár, valamint az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis fejlesztési munkájába kapcsolódhattak be szakmai gyakorlatukon, a második félévben (2013 ősz).
69. Az ELTE EK és a BTK KITI szakmai együttműködésének koncepcionális összefoglalását, illetve az egyes részterületeinek bemutatását ld.: KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. i. m. 251–266. p.; BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Önértékelés gombnyomásra: a CAF online rendszer könyvtári adaptálásának lehetőségei = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 61. évf. 2014. 7–8. sz. 267–274. p.; FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben. i. m.
70. KISZL Péter: Alapítvány a könyvtárért: közgyűjteményi forrásteremtés civil eszközökkel = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 2015. 6. sz. 223–245. p.
71. Barátné Hajdu Ágnes főbb nemzetközi tisztségei: ISKO tag, a Scientific Advisory Council tagja; ALA tag; IFLA Knowledge Management Section Standing Committee Corresponding member, a göteborgi program szervező bizottságának elnöke 2009–2010, a san juani program szervező bizottságának tagja 2010–2011, a helsinki program szervező bizottságának elnöke 2011–2012, a szingapúri program szervező bizottságának elnöke 2012–2013, a lyoni program szervező bizottságának tagja 2013–2014, a cape town-i program szervező bizottságának tagja 2014–2015, a columbusi program szervező bizottságának tagja 2015–2016; Governing Board tag 2015–2017; UDC Consortium Advisory Board tag, Editorial Team tag; továbbá számos szakmai konferencia tudományos szervező bizottságának tagja, valamint lektora, pl. Informing

- Science Institute's InSITE Conference, The European Conference on Information Literacy ECIL, International Symposium on Information Management in a Changing World; két ciklusban (2010, 2011) a Bill and Melinda Gates Foundation Advisory Board tagja.
72. Az elmúlt két tanévben 13 hallgatói pályázat érkezett, melyből eddig 10 kiutazás (Ankara, Borås, Firenze, Köln, Oslo, Salamanca, Turku városokba) valósult meg, kettő folyamatban, ugyanakkor egy-egy diákot fogadtunk Thessalonikiból és Varsóból. Két oktatónk madridi és portói útja előkészítés alatt áll.
73. Eleventh International Conference on New Directions in the Humanities
74. A legutóbbi seregszemléről Nemes László doktoranduszunk, a konferencia előadója is beszámol: JÁVORKA Brigitta – NEMES László: Könyvtári capriccio – Bmo. BOBCATSSS 2015 = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 24. évf. 2015. 5. sz. 19–27. p.
75. A Magyar Információtudományi Alapítvány (MITA) évről évre támogat bennünket új informatikai eszközökkel, ahogy az Informatikai Karról is vehettünk már át számítógépeket.
76. Patkósné Tóth Zsuzsanna intézeti könyvtáros a következő továbbképzéseket végezte el: A minőség értékelése a könyvtárban – a minősített könyvtár; Felkészülés a minőséget szolgáló minőségi önértékelésre.
77. Oktatói tudományos minősítettségünk hamarosan 100%-os lesz, PhD-fokozattal nem rendelkező egyetlen kollégánk (Bella Katalin) már megszerezte a doktori abszolutóriumot, védése 2016 tavaszán várható.
78. Intézetünk tehetséggondozási rendszerét a már hivatkozott önálló cikkben tárgyalja: BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: i. m. 301–312. p.
79. Példaként említhetjük egykori hallgatónk, ma a Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár munkatársának tanulmányát, mely Kiszl Péter témavezetésével, szemináriumi dolgozata továbbfejlesztéséből született: BARTON Dávid: Üzleti információszolgáltatás az Egyesült Királyságban = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 61. évf. 2014. 5. sz. 167–184. p.
80. A Magyar Turizmus Zrt. által meghirdetett „Az év turisztikai témájú szakdolgozata” pályázat különdíjasa 2012-ben Vörös Ildikó hallgatónk volt „A siófoki városi könyvtár marketingtevékenysége és az idegenforgalom nyújtotta lehetőségek” című diplomamunkájával (témavezető: Kiszl Péter).
81. 2015. szeptember 15-én immár hetedik alkalommal rendezte meg az ELTE BTK Trefort-kerti kampuszán a MITA, valamint az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzata a Könyvtári Napot. A rendezvény fővédnöke Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár, védnökei az Országgyűlés Kulturális Bizottsága, Tarlós István főpolgármester és a Józsefvárosi Önkormányzat voltak.
82. Pl. Hatágú Síp Alapítvány, Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Tinta Könyvkiadó, Wolters Kluwer (Complex) Kft.

Beérkezett: 2015. október 20.

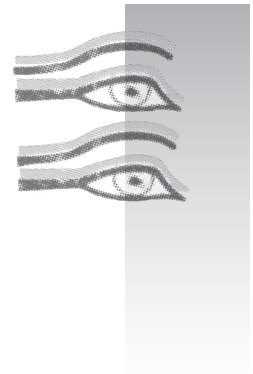
Ajánlás a könyvtári minőségirányítás bevezetéséről

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Kultúráért Felelős Államtitkársága 2015. október 30-án közzétette a Könyvtári Minőségügyi Bizottság által készített módszertani ajánlást, amely a jogszabályokban előírt könyvtári minőségbiztosítás bevezetését segíti elő.

Az ajánlás elérhetősége:

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/kulturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/ajanlas-a-konyvtarak-minosegiranyitasanak-bevezetesehez>

(Katalist, 2015. november 3. Sörény Edina tájékoztatása)

A hálózat vonzásában

A „linked data” szétfeszíti a könyvtári katalógusok kereteit

HORVÁTH Zoltánné

Bevezetés

Az információk hálózati elérésének kiterjesztése az utóbbi évek új technológiáinak, fejlett alkalmazási platformjainak háttérével új típusú adatkezelést generált a leírási sémák megújuló, szemantikai jellegű fejlődésével. A változások olyan jelentős új tendenciákat mutatnak a könyvtári átalakulás éveinek útkeresései után (vagy közben), hogy a korábbi módszerek felülvizsgálata elengedhetlenné válik.

A „*merre megyünk?*” kérdésre folyamatosan keresünk válaszainkat. Az új utakon indulók több éves kooperatív elméleti és gyakorlati munkásságának eredményeit látva sürgetővé válik, hogy megértsük, elsajátítsuk, átgondoljuk a webtechnológiát jobban magába olvasztó könyvtári adatkezelés alapjait, és felkészüljünk átvételükre, alkalmazásukra. Vagy azért, mert a hálózati illeszkedés miatt elkerülhetetlen, vagy azért, mert használatukkal sokkal jobb

eredményeket kapunk a korábbiaknál. A kétezres évek elején a szemantikus webirányzat megjelenését követően* gyorsan elvesztettük kezdeti reményünket a tömeges bevezetés lehetőségéről. Az utóbbi öt-hét évben viszont a globális rendszerek környezetében gyors léptekkel megindult a hálózati és szemantikus technológiák alkalmazásának fejlődése, amelyek közül könyvtári vonatkozásban a linked data** és az RDF (Resource Description Framework),*** valamint a hozzájuk társuló egyéb szemantikai eszközök és technológiák a legjelentősebbek.

Írásomban áttekintem a linked data és a szemantikus web jelentőségét a könyvtári hálózati információk kezelésének gyakorlatában, a tudás- és információszervezési eszközök felkészítésében. Az információ hálózati és globális jellege miatt az „open access” (nyílt hozzáférés) irányzat szellemében minden információs szolgáltatás minőségének legfontosabb alapkőve a felismerhető, azonosítható, visszafejthető

* Ld. Tim Berners-Lee írásait a 2001-es és a későbbi években.

** A továbbiakban is ezt a megjelölést használom a nyílt hálózati kapcsolt adatok helyett.

*** A linked data és a szemantikus web leírási sémája.

adat, adatforrás, adatkapcsolat, amelyekre szolgáltatásokat építhetünk.

A látható eredmények új távlatokat nyitnak, de továbbra is izgalmas kérdés, hogy az elterjedés szintje, a mindennapi alkalmazás erőforrás háttere, az adathalmaz sémák kezelésének tömeges készsége mikorra várható, illetve kialakulnak-e olyan globális adatközpontok, amelyekhez csak csatlakozni kell? A könyvtári adatkezelés jelenlegi fejlődési irányainak bemutatását elsősorban az OCLC tevékenységének hátterével közelítem meg*, amelyben számos közvetlenül megjelenő, gyakorlati eredmény figyelhető meg, elsősorban a 2012-ben bejelentett új fejlődési iránynak köszönhetően. Szeretném felhívni a figyelmet a jelentős elméleti szakírók közül a témához fűződő hazai könyvtári környezetből *Horváth Ádám* és *Dudás Anikó* munkásságára, amelyekből sok hasznos információt merítettem.^{1,2}

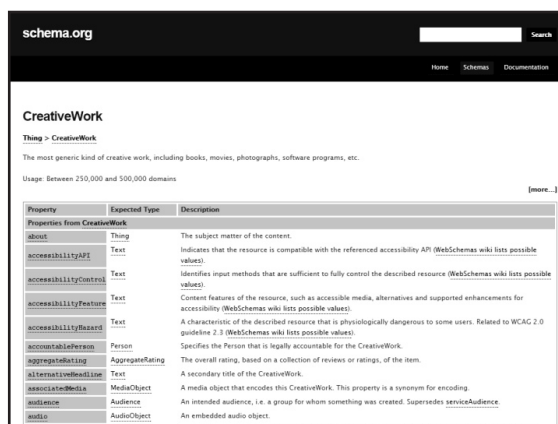
„Hálózatiság” – a „web of data” és a „linked data”

A linked data kezelése szétfeszíti a leírás alapegységének tekintett rekordszintet, helyette a besorolási, ún. mikroadatok válnak azonosíthatóan és újra felhasználható módon a leírás alapegységévé, egyúttal az új információkezelési irányzat, a *web of data* (adatok webje) lényegévé. A linked data és vele kapcsolatban az egyéb szemantikus webtechnológiák használatával a strukturált könyvtári adatokat összekapcsolhatjuk a weben lévő információforrásokkal az adott technológia és szabványosítás szintjén, amely mindkét oldalról növeli a kereshetőség eredményeit, és az adatgazdálkodást új dimenzióba helyezi. A linked data elnevezés *Tim Berners-Lee*-től³ származik, és azt a publikálási és hálózati kapcsolati stílust jelöli, amely a web születésétől kezdve a dokumentumok kapcsolataira (documentum of web), napjainkban pedig az adatok „világhálózatára” jellemző.

A hálózaton a webtechnológiának köszönhetően az objektumok jellemzőit kapcsolataikkal is azonosítjuk és gazdagítjuk, amely a bibliográfiai leíráshoz képest sokkal tágabb és folyamatosan bővülő információs tartalmat jelent. A feltárható vagy megismerhető tartalmakat nem célszerű kihagyni a könyvtári tájékoztatói, feltárási munkánkból (pl. egy-egy műhöz tartozó tévéadás, hanglemez, színházi feldolgozás,

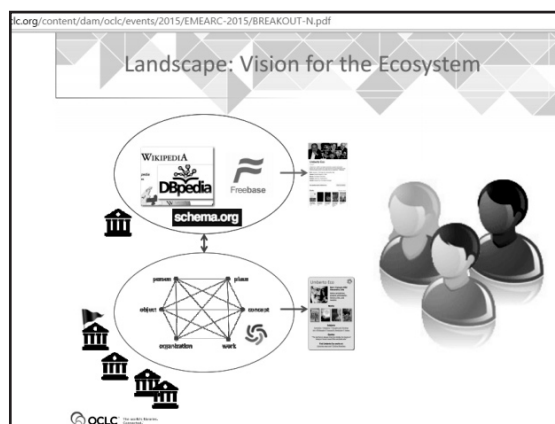
stb.), csak meg kell teremteni a legkényelmesebb, leggyorsabb, legpontosabb feltételrendszert ehhez, mert nem elhanyagolható, hány lépésből, hány adatforrás megnyitásával kínáljuk a megoldást. A szemantikus web alkalmazása során a műveknek mint entitásoknak adatokkal történő azonosítása, hivatkozása, visszafejtése bibliográfiai és adatszinten (is) lehetséges. A törekvés nem új keletű, az alapelv visszavezethető az FRBR (Functional Requirement for Bibliographical Resource) szabványcsalád leírási sémára, amelyben a műalkotáshoz, entitáshoz különféle módon kapcsolódnak a kifejezési forma (manifesztátum, a megjelenés formája, módja, helye, stb.) és a mű egyéb jellemzői. A műalkotás mindig egyedi, kapcsolatrendszere viszont egyre szélesebb és kiterjedtebb, beleértve az átdolgozásokat vagy például a digitalizálást is, és előfordulnak kampányszerű, a régi módszerekkel kezelhetetlen információk. Nem lehet kellően informatív a feltárás vagy tájékoztatás, ha ezt a gazdag kapcsolatrendszert nem tudja visszafejthetően ábrázolni a használó számára, függetlenül a tájékozódás kiinduló pontjától. A linked data alkalmazásával ezt az igényt szolgáljuk ki: a weben a különböző források szerteágazó adatait összekapcsoljuk, a jellemzőket szabványosan azonosítjuk meglévő vagy újonnan alkotott azonosítókkal. Az adatokat és a jellemzőket olyan egységes elnevezésekkel látjuk el, amelyek könnyen értelmezhetővé teszik őket a keresésnél az emberi és gépi használat során. Az adatok, adatszoportok, információforrások, authority indexek stb. megnevezéseihez ezért az általánosan használt, elterjedt szótárak fogalmi készletének és az ontológiáknak alkalmazása ajánlott, amelyek az általános adathalmazcsoportok egységes, közérthető elnevezéséhez (felismeréséhez, kereséséhez, adaptációjához stb.) a legszélesebb használói rétegek és rendszerek számára is megfelelő támpontot adnak (pl. a Library of Congress tárgyszórendszere, a Köztaurusz, az OCLC Web DEWEY és a Schema.org rendszere, a BiblioGraph.net, a Getty tezaurusz stb.).

* A teljesség bemutatása meghaladja a cikk és a cikkíró lehetőségeit.

The screenshot shows the 'CreativeWork' class on schema.org. It includes a table with properties and their descriptions.

Property	Expected Type	Description
about	Thing	The subject matter of the content.
accessibilityAPI	Text	Indicates that the resource is compatible with the referenced accessibility API (WebSchemas wiki lists possible values).
accessibilityControl	Text	Identifies input methods that are sufficient to fully control the described resource (WebSchemas wiki lists possible values).
accessibilityFeature	Text	Content features of the resource, such as accessible media, alternatives and supported enhancements for accessibility (WebSchemas wiki lists possible values).
accessibilityHazard	Text	A characteristic of the described resource that is physiologically dangerous to some users. Related to WCAG 2.0 guideline 2.3 (WebSchemas wiki lists possible values).
accountablePerson	Person	Specifies the Person that is legally accountable for the CreativeWork.
aggregateRating	AggregateRating	The overall rating, based on a collection of reviews or ratings, of the item.
alternativeHeadline	Text	A secondary title of the CreativeWork.
associatedMedia	MediaObject	A media object that encodes this CreativeWork. This property is a synonym for encoding.
audience	Audience	An intended audience, i.e. a group for whom something was created. Supersedes serviceAudience.
audio	AudioObject	An embedded audio object.

1. ábra

A Schema.org mű/kreatív alkotás vonatkozó részlete, valamint a nyílt webadatok elérésének sémája linked data eszközökkel.⁴

Az 1. ábra jobboldali képén jól látható az OCLC általános fogalmi adathalmazát jelképező gráf (person, place, organization, object stb.), amely adathalmazcsoportok a Wikipédia indextételeiben, a DBpedia fogalom csoportjaiban stb. is kereshetők.

A jelölőnyelvek és szótárak felkészítése egy régóta szükséges nemzetközi kooperációt is életre hívott az adatok, adatforrások, szerzők (és egyéb authority adatok) egységesítésének során, amely az információk hálózatiságából és globális jellegéből eredően természetes fejlődési követelmény. Az adatszintű hálózati kapcsolatokkal dinamizáljuk a leírási és értelmezési feladatokat, ugyanis a világ sokféleségét, a változékonyságot nemcsak terjedelmében, hanem módozataiban is dinamikus tükrözik a viszonylag állandó adatok exponenciálisan növekvő kapcsolatai. Egy új jelenség vagy tulajdonság születése, illetve felismertetése idővesztés nélkül is követhető, ha létező leírási elemeket, azonosítókat kapcsolunk össze. Az információk tartalom nyitottan, bővíthetően, átértelmezhetően, specializálható módon jeleníthető meg, amely különösen fontos az online tájékoztatásban, a „just in time” igények kielégítésében.

A változások környezetében mindig a *felkészülés, az átvétel, a felzárkózás*, a módszerek transzformálása, az ellenállás és a bizonytalanság leküzdése, az elméleti és gyakorlati feladatok, az erőforrások átcsoportosításának stratégiai tervezése válik kulcskérdéssé. A hálózatiság és az információk globális természete következtében a nemzetközi együttműködéshez közös fejlesztési platformok is készülnek a globális rendszerek környezetében például a könyvtár – a szolgáltató –, a külső partner (vagy akár a haszná-

lók) részére. Az OCLC linked data fejlesztéseiben a WorldCat világkatalógus (www.worldcat.org) szolgál a szemantikus felkészülés alaprendszerévé két milliárdot meghaladó rekordmennyiségével, amelyhez nemzetközi kooperációval gyűjtik a rekordokat, az azonosított, authority indextételeket, és a linked data és egyéb szemantikai fejlesztés tapasztalatait, eredményeit. A közös fejlesztési platform a WorldShare Managements System (<https://www.oclc.org/worldshare-management-services>), amelynek felépítése a mérnöki rendszerek infrastrukturális alaposságával készült. Az OCLC minden rendszernél biztosítja a webes technológiára alapozott munkafelületeket (pl. az OLIB IKR rendszer esetében is.). Az új típusú adatkezelés csak a szabályos, korábbi leírási elvek gyakorlatára épülhet, de új képességeket, új munkaköröket is igényel. Látható, hogy az *adat-specialistának* is nevezett könyvtárosok kialakítják a globális adatkezelés virtuális, szakértői és tudás-menedzsment szervezeteit (a sok példa közül a legújabb a 2015-ben alakult MAG: Metadata Advisory Group).⁵ Mindezek ellenére még mindig adóssai vagyunk a minőségi információszolgáltatás könyvtári megalapozásának elismertetésével az általános hálózati tudás- és információszervezés, valamint a szemantikus web fejlesztésének folyamataiban.

Az információ globális és hálózati jellege a könyvtárban

A webtechnológiák használatánál a globálissá és hálózativá vált információ a végtelen kapcsolatok lehetőségét kínálja, amely alapvető módon hatott a hasz-

nálói szokásokra és a könyvtári szolgáltatásokra. A hálózaton tárolt információkat hálózati módszerekkel lehet leginkább „behálózni”, feltárni, felismerhetővé, kereshetővé tenni. A technológia alkalmazásakor alapszinten két rendkívül fontos célt emelhetünk ki a könyvtár és a használó oldaláról:

- a használók új igényeinek megfelelő szolgáltatás, és az ezt megalapozó leírási és adatkezelési gyakorlat megújítása, a webtechnológiai adottságok beépítése a könyvtári adatkezelésbe,
- a minőségi könyvtári szemlélet és gyakorlat visszahatása a webtechnológiára és a keresésre.

Az információs vagyont feltérképezésén alapuló minőségi keresés elősegítése, a könyvtári értékhozzáadás bekapcsolása a mindennapos információhasználatba – olyan kétoldalú követelmény, amely a könyvtár tevékenységének, új szerepeinek és társadalmi rangjának elismertetéséhez nélkülözhetetlen.

„Az ember internet nélkül olyan, mintha kívül esne a mátrixon” – ez egy konferencián elhangzott és többször idézett mondat, mely nagyon igaznak hat még az állampolgári jogok gyakorlása szempontjából is. Fel kell tennünk a kérdést, ha a kutatók, tanulók és más állampolgárok az információkat sokféle formában elérhetik a weben, miért tartják a művelődés, szórakozás, a tanulás és az intellektuális élet központi, nyilvános, megújító helyének a könyvtárat? A válaszokhoz jó néhány éve próbáljuk a könyvtár szerepét újrafogalmazni. Számomra a könyvtár ma az a közösségi hely, ahol az új és terjeszkedő információs technológiák egy használó-központú, gazdag és intelligens szolgáltatási környezetben kombinálhatók a tradicionális tudásforrásokkal. Ahhoz, hogy a könyvtárat az intellektuális közösség színhelyének dinamikus forrásaként használjuk, folyamatosan meg kell találnunk a tanulás, oktatás, szórakozás, kutatás támogatásának új útjait, amelyek illeszkednek korunk informatikai, kulturális, oktatási, kutatási stratégiáihoz és a szolgáltatási szektor eszközeihez is.⁶

A használói szemlélet uralma

A hálózati információk használata, kezelése, az új használói szokások, a mobiltechnológia, a sebesség mint értékmérő stb. jelenségeiben 2006-tól láthatunk teljesen új irányzatokat, amelyek az informatika és a telekommunikáció konvergenciájával és a szemantikus web fejlődésével függnek össze. Sok tanulmány szerzője elemzi, értékeli a változásokat, köztük a szemantikus web lehetőségét, az új generációk használati szokásait, a katalógusok fejlődését és egyben

váltságát és új szemléletű transzformációját.⁷ 2012 óta jelentős módosulásokat észlelhetünk a metaadatok kezelése és azok publikálásra, keresésre való felkészítése terén, amelyek előzményeiben a használói szokások teljes megváltozását értékelő kutatások állnak. A kutatók a könyvtárakra nézve meglepő változásokra hívták fel a figyelmet a látható okok feltárásával, amelyeknek lényege, hogy a bezárkózás és várakozás helyett ki kell költözni a használók hálózati gyülekezőhelyeire.

A használók nem ott, nem úgy, és nem azt ...

Az információáradat gigantikus növekedése nem csak a hálózati elérhetőség követelménye miatt vált nyomasztó feladattá azok számára, akik az információk rendszerezését érzik hivatásuknak. A hálózatiság fejlődő webes eszközrendszereinek folyamatos és dinamikus követése is komoly problémákat okoz a megváltozott körülmények és az erőforrások csökkenése miatt. A divergens kommunikációs környezet, a médiahasználati szokások megváltozása, az új médiaeszközök megjelenése, a közösségi háló, az elektronikus játékokon felnövekvő fiatalok eszközfüggősége, hozzáértése, követelése, a mobil (ún. „sétáló”) információ hangsúlyos szerepe miatt új típusú információk születtek, amelyek előállítás, szerzősége, értéke, terjesztésének gyakorlata, megjelenítési feltételei teljesen megváltoztak, nem illeszthetőek a korábbi gyakorlatokkal. Nehéz dönteni arról, hogy az információk rendezése során milyen új típusú közleményekre, médiaeszközökre kell figyelnie a könyvtárnak. A tartalomszolgáltatásban erősen megalapozott szolgáltatási szemlélet és szakértelem szükséges, amely gyakran kimaradt a tervezésből az üzleti tartalomszolgáltatóknál. Néhány év alatt bizonyossá vált, hogy a könyvtárak nélkül sem a digitalizálás, sem a tartalomszolgáltatás nem működhet mindennapos szervezettséggel – ennek utólagos felismerése lassítja és drágává teszi, akár meg is hiúsíthatja a szolgáltatásokat. A szerepfelfogási útkeresések időszakában a kutatásokban példákkal bizonyították, hogy a használók nem ott, nem úgy, és nem azt keresik, amelyre évtizedes gyakorlatunk alapján felkészültünk. Értékes szolgáltatások szüntek meg vagy szorultak háttérbe. A fiatal korosztály saját igényei visszahatottak a könyvtári rendszerekre (konzumeráció, Web2.0), amelyre a gyors technológiai akceleráció lehetőséget és eszközöket biztosított. Olyan igények is felmerültek a könyvtárakban, amelyeket a korábbi módszereinkkel szinte lehetetlennek látszott teljesíteni a magunknak felállított normák szerint.

Merre megyünk?

A túlterhelés a már-már teljesíthetetlen feladatokkal, a rendszer egyensúlyának, kereteinek felbomlása, a korábbi módszerek megkérdőjelezése, az OPAC válsága stb., a „merre megyünk?” kérdésének feszegetése ismert válsághelyzet a rendszerek változás előtti állapotában. Az internet, a web- és Google-technológia fejlődése látszólag elcsábította a használoinkat, ugyanakkor észrevétlenül maradt az a könyvtári munka, amellyel az interneten való eligazodás és információelérés épp a könyvtári szaktevékenység háttérével vált minőségi szinten lehetővé (online katalógusok, tezaszuszok, elektronikus és digitális könyvtárak, Google Book, Google Scholar, stb.).

A könyvtári értékszemlélet átmentése

A könyvtárak az átlaghasználó számára rejtve maradnak az internetes útvonalakon („fekete lyuk” szindróma⁸) és a használók sokasága nem veszi igénybe tudatosan azokat az értékvalasztó szolgáltatásokat, amelyekkel a könyvtárosok többletet nyújtanak az információk tömegének kezeléséhez: az értékalapú szelektációt, az értelmezést, a rendszerbe foglalást, az állandó és minőségre törekvő mindennapos rendelkezésre állást. A néhány évig tartó szerepkeresési zavar után jelentős erőfeszítést kell tenni a használók nemzedékeinek visszahódításért.⁹ Az OCLC a jelenség kezelésére a könyvtári workflow* teljes megváltoztatását javasolja: a rendszereinkben alkalmaznunk kell a könyvtárhoz való visszatérés webes technikáit, pl. a linked data kapcsolatrendszerével, a használó „mozgásának” tanulmányozására építő új workflow tervezésével, globális rendszerek és technikák közvetlen könyvtári beépítésével. Ahhoz, hogy a használók a könyvtár oldalain találják meg kedvenc eszközeiket, forrásait, közösségi és kommunikációs színtereiket, kétoldalú interoperabilitás, vagyis a rendszerszintű együttműködési készség informatikai biztosítása szükséges.

A tapasztalatoknak ez a része azt sugallja, hogy munkánk és eszközeink legmélyét is célszerű transzformálni az új feladatokhoz, amely azonban soha nem jelenti az alapvető eszközök és módszerek elvetését. A fejlődés során meghaladjuk az előzményeket, de

nem építkézhetünk légüres térben vagy alapok nélkül.

A mai problémákat nem tudjuk megoldani régi módszereinkkel

A gyakran idézett einsteini gondolat, mely szerint a mai problémáinkat nem tudjuk megoldani azokkal a módszerekkel, amelyekkel azokat létrehoztuk, napjaink helyzetére és változásaira is jellemző. Válsághelyzetben is szerencsésebb a megoldást keresni a megtorpanás, elutasítás, a régihez való ragaszkodás helyett. A kétezres évek elején még azt gondoltuk, hogy haladunk a szemantikus web felé¹⁰, és Tim Berners-Lee szemantikus web víziója megoldást hoz a gépi értelmezés lehetőségével az információáradat kezelésére. A gépi értelmezésre képes adatfeldolgozásra azonban az értő és megfelelő kapacitással is rendelkező tömeges munkatársi gárda még nem alakult ki. Bár a W3C által kidolgozott szabványok és ajánlások gyakran már könyvtári szakértők közreműködésével készülnek (pl. Schema Bib Extend Community Group), de még nem látjuk, hogy napi gyakorlatban mikor jelennek meg, ha nem is rutin szinten, de legalább az erre kinevezett könyvtári szakemberek rendszeres használatában az alkalmazások?

A katalógusok válsága vagy reneszánsza?

A MARC rendszerek egyszerre nyújtanak túl sok és túl kevés információt, a használók sokkal többet találnak a Wikipédiában, a Wikidatában és más webes tájékoztató forrásokban. Az adat önálló közlése nem adna többlet információt a MARC rekordokénál, a kibővítésre viszont egyre több forráslehetőség kínálkozik, amelyeket a nemzeti könyvtárak együttműködésben fejlesztenek (Wikidata, DBPedia, VIAF, ISNI stb.). Az adatot leginkább kapcsolatai jellemzik, és a kapcsolati háló növekedése gyakorlatilag korlátlan, amely a szemantikus web fontos jellemzője. A linked data növekedését a hálózati ábrák jól illusztrálják, látható, hogy a könyvtári mikroadatok a kapcsolataik révén átcsúsznak a big data** kategóriába. Az adatok és információk szervezett összekapcsolása nélkül a használonak kell az utat bejárni egyenként, sok forrás alapján vagy a rendszerekhez kialakított közös kere-

* A munkafolyamat kifejezés szerintem nem fejezi ki az angol megnevezés teljes jelentését, ezért inkább az angol változatot használom.

** Hatalmas adathalmazok, amelyek a tárolás speciális felkészültségét igénylik terrabájtos kapacitás és szerver klaszterek alkalmazásával, a váratlan adatnövekedés és a kiugró használat elkülöníthető, biztonságos kezelésére.

sőkre alapozva, amelyek egyidejűleg képesek strukturált és szöveges adatok keresésére, fogalmi szótárak hálójának generálására.¹¹ Ezért kedvelik a Wikipédia-szerű megoldásokat, amelyekben a kapcsolatok rendelkezésre állnak. A kérdés az, hogy milyen szintig kell (lehet) a kapcsolati hálót megalkotni? Hogyan írjuk le adatainkat úgy, hogy a weben lévő adatok, információk és a könyvtári adatok kapcsolatát szerettebbé és visszafejthetővé tegyük?

„A katalógusadat az érdeklődés reneszánszát éli...”

A hálózati adatkezelés nyílt, kooperatív rendszerekben valósul meg, a könyvtár, a tartalomszolgáltató partner és a kereskedelmi szolgáltatók (pl. Google) oldaláról is, gyakran közös platformon.

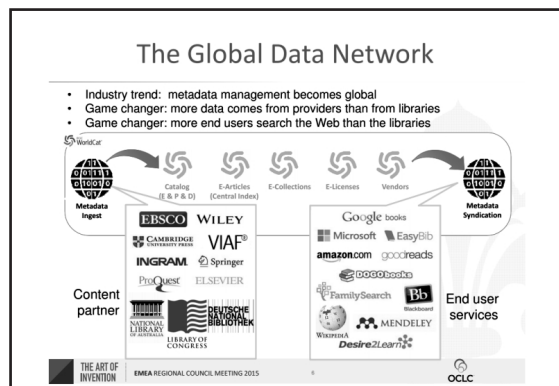
A hálózati információhasználat és a különféle eszközök rohamos terjedése és visszahatása megkívánja a korábbi folyamatokhoz alkalmazott eszközeink elemzését és szükség szerinti meghaladását. A bevezetőben már említettük, a használók egy része nem a könyvtárban kezdi a keresést, nem szeretik a könyvtári katalógusokat, sőt néhány külföldi könyvtár is eljutott az OPAC megszüntetésének szándékáig. Ennek ellenére számomra úgy tűnik, hogy a jelenlegi linked data fejlesztések könyvtári szakmai alapja a jól strukturált könyvtári besorolási adat és indextétel. Kérdések sokasága bizonyítja, hogy a korábbi katalógus felfogásunktól tovább kell lépünk, és kezelni kell a válságot, amely viszont egyáltalán nem vonatkoztatható a könyvtárak adatfeltáró munkájára, sőt *Lorcan Dempsey*, az OCLC kutatója¹³ szerint a katalógusadat az érdeklődés reneszánszát éli – az informatika és a szemantikus technológia, valamint az

egyed-terület oldaláról is (biológia, orvostudomány stb.). A katalógusadatok megbízhatóak, ezért beáramlásuk más rendszerekbe és szolgáltatásokba kívánatos és célszerű. Ha az információ hálózati vált, és az információhoz társuló adatok is hálózati formában jelenhetnek meg, akkor jogos az a felvetés, hogy a rendezettség elősegítő módszereknek is változniuk kell.

Mi lesz a leírás alapegysége?

Rekord szintről az adatszintre

A szemantikus web fejlődését támogató linked data esetében a leírás alapegysége adatszintű, és az adatokra mint önálló entitások leírásaira tekintünk. Az entitások azonosítása, megjelölése, megnevezése és kapcsolataik létesítése általánosan érvényes fogalmi szótárak alkalmazásával történik, amelyeket felkészítenek a szemantikus webtechnológia befogadásához. „*A bibliográfiai számbavétel és adatkezelés az új technológia fényében más dimenziókba kerül*” (Id. Dudás). Az adatra alapozott feltárásnál az adatkapcsolatok gráf alapúak, ahol a gráf csúcsait a dolgok megnevezései alkotják, az élek a megnevezett dolgok közötti kapcsolatot, tulajdonságot, állítást jelölik. A szerkezet alkalmas gépi olvasásra szolgáló struktúrák létrehozására. A kapcsolatok beépítésével számos weboldalt fűzhetünk azonosított adatunkhoz. A linked data alkalmazások szabványai, leíró sémái és a megnevezésekhez alkalmazott szótárai segítségével az adatkapcsolatok minősítettek és specializáltak lesznek. A 3. ábra a Wikidata* kezelésének lehetőségét ábrázolja, melynek fejlesztésében három európai nemzeti könyvtár és az OCLC vettek részt:

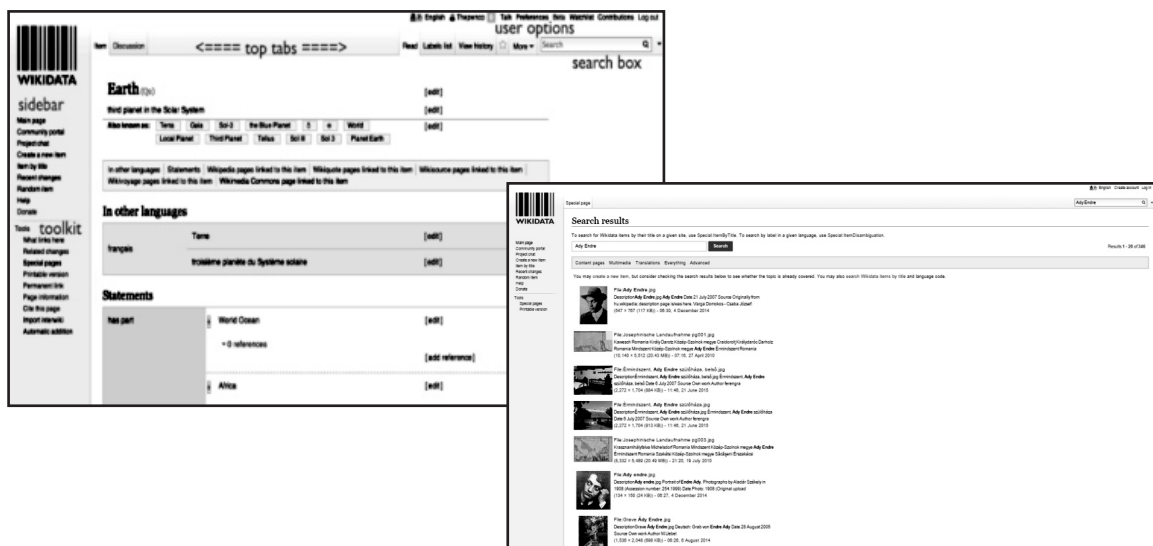

2. ábra

Globális adathálózati együttműködés és platform működési elve az OCLC-nél¹²

- ☉ Kiindulási pont: a webes keresés és a használó szempontja.
- ☉ Kedvelt webes technológiák beépítése, weboldalak integrálása a könyvtárhoz, a használó „viszszaterelése”.
- ☉ A könyvtár, a Google, a Wikipédia vagy a közösségi háló egységbe foglaltan érhető el az adatok szintjéről, függetlenül a kiindulástól, lehetőleg a könyvtár web- oldaláról vagy a rendszerbe építés más eszközeivel.

* A Wikidata jelenleg 14 757 044 adat online, strukturált, többnyelvű tudásbázisa, amelyet bárki felhasználhat a Wikidata API alkalmazásával (<https://www.wikidata.org/wiki/Wikidata:Introduction>).

3. ábra

A Wikidata építésének magyarázatos űrlapja* és az Ady Endrére vonatkozó multimédia adatok

- ☉ A Wikidata szabad felhasználású tudásbázis, mely gépi olvasásra is alkalmas adatokat tartalmaz, és az OCLC mellett három európai nemzeti könyvtár is részt vesz a fejlesztésben, egységesítésben és minősítésben.
- ☉ A Wikidata kollaboratív, többnyelvű, másodlagos adattár, strukturált adatokat tartalmaz a Wikipedia, Wikimedia Commons, és más **Wikimedia projektek** támogatásával a szócikkekhez tartozó adatok egységesítésével.

A növekvő adatkapcsolati rendszerekben például a Kovács József féle szerzőtípusnál (zeneszerző, közgazdász, fizikus, stb.) az azonosításához kapcsolatai révén kapunk egyedi tartalmakat (szervezet, idő, hely stb.).

Vegyük példának István királyt, akinek kapcsolatai történeti, családi vonatkozásúak is lehetnek, de például a WorldCat világkatalógusban számos műzeumi, művészeti emlékhely, intézmény, múzeumi sorozat, Erkel Ferenc István király c. operája, ennek előadása, időpontja, helyszíne, vagy akár az István, a király c. rockopera is látható a világ minden tájáról származó dokumentum-leírásokban, amelyekhez teljesen más időpontok, helyszínek, események stb. módosítják az információk tartalmát a linked data adathalmazoknál.

A szemantikus web jelentősége a digitális könyvtárakban

A digitális könyvtár nyitása a szemantikus eszközkhöz annyira magától értetődő, hogy nehéz érveket találni a nélkülözhetetlenségére. A hálózati információkezelés nem képzelhető el a kapcsolatok hálója nélkül, amely természetes módon külső rendszerekhez vezető kapcsolatokat is jelent. A digitális könyvtárnál a bibliográfiai adatok az azonosításhoz nélkülözhetetlenek, de a tartalommal kapcsolatban nagyon kevés információt hordoznak. Mivel az egységes vagy tökéletes bibliográfiai rekordkészítésnek ideái megdőlték, más utakat kellett a rendezettség és feltárás globális fejlesztéséhez keresni: a lineáris, alárendeléses struktúráknál a dinamikus gráftechnológia jobb eredményt, dinamikusabb változásokövetést ígér. „A könyvtári adatok a szemantikus web szabványára ültetve részei lehetnek a Tim Berners-Lee által elképzelt óriás webgráfnak.” (Ld. Dudás)

A linked data leírási koncepció értékének néhány fokmérője:

- ☉ tisztított, normalizált adatok,
- ☉ gép által értelmezhető szemantika,
- ☉ komplex adatlekérdezés előre épített indexek nélkül,
- ☉ adatkiáramlás az eredeti tulajdonostól más használók számára,

* https://www.wikidata.org/wiki/Help:Navigating_Wikidata#Editing_the_wiki; <https://www.wikidata.org/wiki/Q0211392>

- ☉ aktív vagy dinamikára képes adatok (kapcsolatok létesítésével),
- ☉ webszindikáció (a források egyezményes megosztása nyílt online környezetben).¹⁴

Linked data – a mozgékony és használathoz vezérelt virtuális adathálózat

Bár a Google és a többi globális keresőszolgáltatás bizonyos szinten, a megszokotthoz képest rendkívüli módon kitágítja lehetőségeinket a keresetőség szempontjából, az eredmény teljessége és pontossága mégsem mondható kielégítőnek. A 2012. évi fejlesztések előtt különösen jellemző volt a keresések testre szabásának hiánya. Az egyablakos ún. „front end” keresési eszközöket indokolatlanul idealizálták, mondván, sokkal egyszerűbb, mint egy könyvtári OPAC használata, azonban a keresési eredményekben jól látszott a pontatlanság hatása. Mindez indokolta a szemantikai jelleg erősítését a kereskedelmi keresőmotoroknál is a 2010–2012-es években (ld. Google, Hakia, Textwise, Bing, stb.).

Kulcsadatok és adatmodellek

A jó kereséshez már az adatok megnevezésénél meg kell teremteni az egyértelmű felismerés lehetőségét olyan szótárak alapján, amelyek egymással és más külső rendszerekkel is képesek az együttműködésre (pl. Library of Congress Subject Headings, Schema.org, WebDewey, Köztársaság stb.). Az együttműködés érdekében 2010 és 2012 között jelentős kutatások és fejlesztések születtek minden érintett oldalon a szemantikai adottságok fejlesztése érdekében.

A leírás alapegységeként kezelt és azonosított adatok a hozzájuk kapcsolható források hálózatával az információk kapcsolati dinamikájának visszatükrözésére is képesek. Az *open linked data* technológia alapján az adatok világméretű összekapcsolásával megnő az egységesség jelentősége, amely új megvilágításba helyezi az adatgazdálkodás munkafolyamatainak lépéseit. Az adatvagyon a webtechnológia és a szemantikus web különböző leírási sémáinak használatával részévé válik egy világméretű együttműködésnek, és más dimenzióba helyeződik, jelentősebbé válik az adatgazdák szerepe, megnő a redundancia és az újrafeldolgozás elkerülésének és a tervezőmunkának a követelménye. A források leírására használt RDF leíró nyelv alkalmazása az egyes forrástulajdono-

soknál igényli az adatmodellek előzetes tervezését az adathalmaz osztályok meghatározásával. Az adathalmaz-osztályoknál általános és közérthető fogalmak használatára törekednek, amelyek adaptációja, fordítása esetén a félreértelmezés csökkenthető. Az adathalmaz-osztályok kialakításánál épp ezért nagy az átfedés, de az intézmények jellege miatt vannak eltérések is (pl. Library of Congress, OCLC, egyetemek, kutatóintézetek, múzeumok, archívumok stb.), viszont az objektumokra, művekre, jelenségekre, tulajdonságokra néhány adathalmaz megnevezés általánosnak mondható (akár Ranganathan rendszere előhívásaként is): hely, időpont, esemény, stb.

Az adatmodell készítés főbb lépései:

- az adatmodell osztályainak meghatározása (pl. személy, mű, hely, szervezet, egyetemnél: kurzus, stb.);
- az adatok azonosításához szükséges URI* tervezés;
- a létező ontológiák, adatszótárak körének meghatározása, amelyeket az adatmodell tervezésben az osztályok és tulajdonságok meghatározására használni fogunk;
- az adatmodellekben használt névtér prefixek meghatározása, amely az adatmodell osztályainak URI-jeiből, illetve a használt ontológiák URI-jeiből áll.

Az adatmodell halmazok meghatározásánál a fejlesztők modellezték a használati szokásokat, a gyakori keresőkérdéseket, ennek nyomán egyeztettek a követelményeket és a fogalmi és formális adatmodelleket. Az osztályok kialakításakor meghatározták az osztályok URI elnevezését és URI felépítését, a kapcsolódó (alá-fölérendelt, vagy ekvivalens) csoportokat. Módszertani ajánlások javasolják, hogy használjuk az *owl:sameAs* formulát a kapcsolatok létrehozására más adathalmazokkal, illetve az *rdfs:label*, a *foaf:description* használatát a metaadatok olvasásához.

Az open linked data és a hozzá kapcsolódó jelölő és leíró nyelvek fejlődésével a szemantikus webtechnológia elterjedése és könyvtári alkalmazása ma már reálisabbnak látszik a World Wide Web Consortium (W3C) munkacsoportjainak támogatásával. Kérdés, mi történik a MARC leírási szabványokkal és rekordokkal? Jelenleg a párhuzamos alkalmazás jellemző az OCLC-nél is: a MARC meghatározott mezői fogódzót és alapot nyújtanak a linked data fel-

* Unified Resource Identifier – egységes forráazonosító

tárásokra. A MARC kezelésében szerzett felkészültség és gyakorlat rendkívül fontos tényező az adatok szakszerű kezeléséhez, amely nem nélkülözhető az adatokra épülő szolgáltatásokban.

A linked data működési sémája egyszerűen

A weben a forrásokról szóló információk ábrázolására, a kapcsolatok létesítésére szolgáló RDF leíró nyelv (a W3C által szabványosítva) adatszoportjai három részből (triplet) álló kijelentésekből tevődnek össze.¹⁵

Az RDF sémával ábrázolt hálózati adatkapcsolati gráf csomópontjaival és éleivel modellezzük a leírt adatokat. A gráfban szereplő minden kijelentést ALANY – ÁLLÍTMÁNY – TÁRGY hármásban (triplet) írunk le, ezért mikrodatoknak is szokták nevezni, amelyek – ahogyan korábban említettük – a hálózati kapcsolatok létesítése során „big data” méretűvé növekedhetnek.

Egyszerű példa a triplet felépítésre:

Valami / dolog, entitás / ALANY

- pl. műalkotás („creative work”), amiről állítást alkotunk <https://m.wikidata.org/wiki/Q393206> (pl. wikidata azonosítóval)

1. Tulajdonság / ÁLLÍTMÁNY

- a műnek SZERZŐI vannak, pl. <https://www.wikidata.org/wiki/Q207036>

2. Tulajdonság felruházása értékkel / TÁRGY

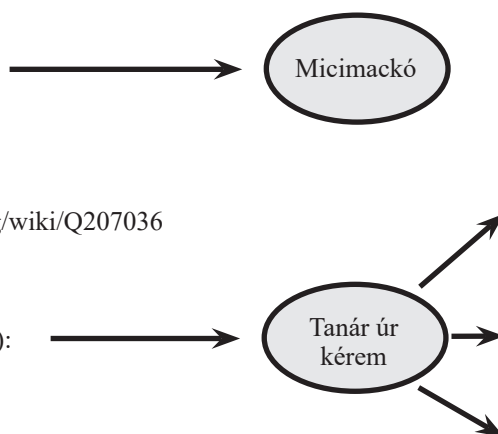
- Szerző(k) neve: írta Alan Alexander Milne, fordította: *Karinthy Frigyes*, (egy új, kapcsolódó triplet: aki ezt írta):

A tulajdonságok az entitásokat jellemzik, összefűzve jeleníthetők meg az egy dologra vonatkozó jellemzők (írta, illusztrálta, megzenésítette, filmre vitte stb.). Minden osztálynak és tulajdonságnak saját URI azonosítója van, amelyeket a böngészők keresni tudnak, és amelyekkel az adatok az információkhoz és egymáshoz kapcsolódnak. Az alany és állítmány helyén mindig egy feloldható http URI áll, a tárgy pedig vagy egy feloldható http URI, vagy egy szöveges leírás, string. Az RDF segítségével két vagy több adatforrás könnyen összeköthető (ld. a Micimackót Karinthy Frigyes fordította, aki írója a Tanár úr kérem alkotásnak, amelynek illusztrátora ... stb.). Az RDF hármásokat három attribútumú relációs adatbázisban tárolják, amelyben a három attribú-

tum rendre alany–állítmány–tárgy konstrukciót alkot (nem a hagyományos nyelvtani értelemben), ezért az RDF adatbázisokat triple store-nak is nevezik. Az adat- és információhalmaz terjedelme és tartalma a felismert kapcsolatok mélységétől és pontosságától függ, ezért a műveltség, a használói szokások ismerete és a tájékoztatási tapasztalat jó hatással van a végeredményre.

Mit hozhatnak a könyvtárak a szemantikus web közösségének?

Adatok nélkül nem alakítható ki a szemantikus webszolgáltatás, sőt a tesztelés sem. Hiába van meg a technológia, a keretrendszer, a jelölőnyelvek, mindezt fel kell tölteni minőségi, ellenőrzött adatokkal. Gazdag adattulajdonosokra van szükség, akik hivatásszerűen foglalkoznak az adatok előállításával, értékelésével, egységesítésével és szolgáltatásával. A könyvtárak (és más, a kulturális örökségvédelemmel hivatásszerűen foglalkozó intézmények), valamint a nyilvános adatokat termelő kutatóintézetek

rendkívül gazdag adattulajdonosok. Mint minden jelentős előrelépésnél, a linked data fejlesztéseknél is szükség volt a válság kezelésénél néhány szerencsés körülményre:

1. A szemantikus web működéséhez az adatokat létre kell hozni, a kapcsolatokat fel kell tárni: műveltség, széles látókör és professzionális intézményi háttér szükséges (pl. könyvtár).
2. A könyvtárak szeretnék ismertebbé tenni tevékenységüket.
3. Néhány nagy könyvtári és könyvtárszakmai szervezet fejlődni akart, és képes volt a stratégiai kooperációra (Library of Congress, British Library, OCLC, Europeana, IFLA, JISC stb.).

4. A technológia vagy annak feltételrendszere készen állt.
5. A használók a webtechnológiát választották, az internethasználat életformává vált, innovatív módon visszahatva az adatgazda intézményekre, az áttervezés folyamataira.
6. A könyvtárak szeretnék visszahódítani olvasóikat, a fennmaradáshoz nagyobb társadalmi támogatásra van szükségük, amelyhez a rendszerekben is meg kell tervezni az útvonalakat.

A könyvtáraknak törekedniük kell a szemantikus webtechnológia fejlesztéseiben való részvételre, a szakma megfelelő képviselőjére a tipikusán könyvtári szakfeladatokban – amelyhez több szereplős, több intézményből alakuló, egységes képviselő szükséges. „*A linked data tervezés és generálás megköveteli a szótárak és a modellek változását, és ehhez a könyvtárak közössége a lehető legtöbbet szeretné hozzáadni.*”¹⁶

Az OCLC linked data fejlesztései

Az OCLC linked data koncepciójának kiemelt célja^{17,18}, hogy a weben lévő azonosított adatoktól a használó visszajusson a könyvtári forrásokhoz, és megszűnjön a könyvtárak „láthatatlansága”, és ezáltal az értékorientált tevékenységük eljuthasson a használókhoz. A fejlesztések 2006 körül indultak nagyobb léptekkel. A fejlesztések alapja jelenleg a WorldCat, az OCLC világszinten is legnagyobb könyvtári rendszere, amely több mint kétmilliárd rekorddal képviseli a világ könyvtárainak rekordállományát és authority adatait, és az adatok más rendszerekhez vezető kapcsolatait (VIAF, ID Network, ISNI, Wikidata, Wikipédia, DBpedia stb.) Az új típusú hálózati és kooperatív workflow keretrendszerüknek köszönhetően a WorldCat oldaláról közvetlen elérést biztosítanak egyéb belső és külső szolgáltatásokhoz (közeli könyvtárak, másolat rendelés, vélemény és recenzió írás, Facebook, mobil rendszerek, Google Book, Amazon, Elsevier, stb.), és jelentősen nőtt a webforrásoktól a könyvtárakhoz vezető „klikkelések” száma.

A kezdetek – Tim Berners-Lee

Tim Berners-Lee, a világháló feltalálója, jelenleg a W3C igazgatója a szemantikus web 2001-es megfogalmazását követően több cikkben és előadásban ismertette javaslatait a szemantikus web és a linked data működésével kapcsolatban. 2006-ban és 2009-

ben közérthető irányelvekben foglalta össze a szemantikus web és a linked data működési alapelveit:

1. Használj URI-t a dolgok/adatok azonosítására!
2. Az URI feloldható URI http legyen, hogy az azonosított adathoz tartalmat fűzhessünk, és visszafejthessük az információ eredetét.
3. Az URI mögötti tartalom szabványokra épüljön (RDF leírási séma).
4. Az adatokhoz létesíts más adathalmazokra mutató kapcsolatokat a weben lévő információk hálózatának és elérhetőségének fejlesztése érdekében!

Könyvtári előzmények

A könyvtárak közel ötven éve rendelkeznek géppel is olvasható bibliográfiai adatokkal a könyvtári gyűjteményekben. Tim Berners-Lee 2006-os instrukcióit követően, az információk hálózati és globális kezelésének követelményéhez kapcsolódva rohamosan fejlődött a linked data technológia a könyvtárakban, különösen a 2010-es évek után.

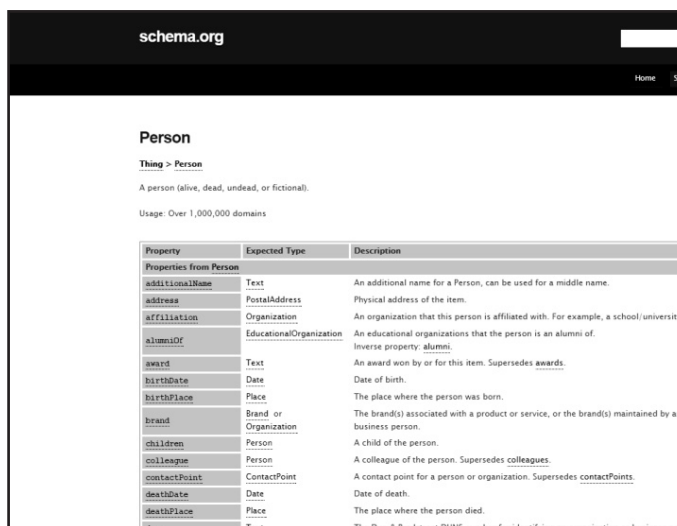
- ☉ 2011-ben a British Library bejelentette a British National Bibliography linked data változatának publikálását RDF leírási séma alapján.
- ☉ 2010-ben a Deutsche National Bibliothek először az authority adatok linked data változatát valósította meg, majd 2012-ben a bibliográfiai adatokra is kiterjesztette ezt a szolgáltatását.
- ☉ 2012-ben a Library of Congress bejelentette a bibliográfiai adatok linked data formában való megjelenítését, amelynek során a Bibliographic Framework Initiative projekt részeként a MARC21 formátumok alapján készítették el a linked data modellt.
- ☉ Az IFLA 2012. évi konferenciája az FR, a funkcionális konceptuális modellek és követelmények köré csoportosította a leírással kapcsolatos új könyvtári irányelveket, a korábban kifejlesztett FRBR leírási sémához és a kapcsolódó egyéb követelményekhez igazodó ajánlásokkal. Ezeket követték az RDF, RDA leírási sémák: a weben létező objektum/entitás leírására, fogalmi modellben megjeleníthető, matematikai gráfokkal szemléletesen is ábrázolható kapcsolataik feltárására. (V.ö. Dudás).
- ☉ 2010-től az OSZK-ban is voltak kezdeményezések a linked data technológia adaptálásában, és a hazai múzeumi könyvtárakban az utóbbi években jelentős előrelépés történt, főként az ALIADA projekt környezetében, amely Horváth Ádám nevé-

hez fűződik. A megnevezések egységességéhez és szabályosságához sorra születtek azok a szótár adaptációk (létező, ismert információkereső-nyelvi szótárak alapján), amelyeket a leírási sémákhoz alakítottak a kooperatív munkabizottságok. A folyamat konvergens volt a keresőmotorok szemantikai fejlesztésével kapcsolatos együttműködésekkel, amelyet már említettünk.

Az OCLC szemantikai fordulata 2012-ben

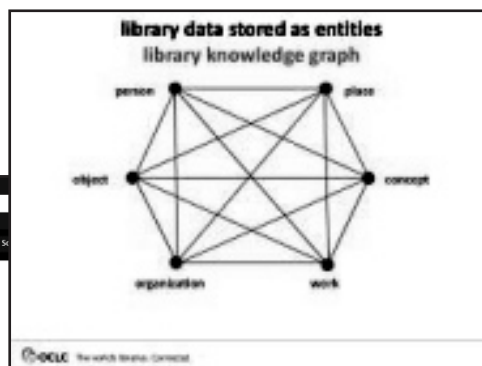
Az OCLC linked data fejlesztései 2011–2012-ben jelentős előrelépést hoztak, majd 2013–2015-ben az LC-vel (ld. BIBFRAME és a Schema.org) végzett kutatások, leírási séma-egyeztetések újabb fejlődési szakaszt mutatnak, amely jelenleg is tart.^{17,18} Az OCLC először a kétezres évek elejétől a Dewey Decimal Classification (DDC), a VIAF és később a FAST* rendszereiben valósította meg a linked data feltárást. A nagy lépést 2010–2011-ben a WorldCat linked data szolgáltatás-fejlesztés jelentette, amely-

nek nyomán a bibliográfiai metaadatok linked data formájában is megjelennek a korábbi formájú leírások, változatos megjelenítési formátumokkal (Turtle, Triple, JSON stb.). 2010-ben bejelentették a FOAF** – a személyek közötti kapcsolatok ábrázolására szolgáló modell VIAF-ban történő alkalmazását. A VIAF mint linked data eszköz nagy lehetőséget nyújtott az authority adatok és címek, valamint a könyvtári adatok weben történő linkeléséhez. Ha ma a Wikipédia oldalait keressük, az oldalak alján több esetben láthatunk az oldalhoz tartozó VIAF és egyéb, nagy nemzetközi könyvtári rendszerekhez tartozó azonosítókat, amelyekről egy kattintással jutunk el az eredeti linked data adatsorhoz. Az adatmodell halmazok és a tulajdonságok megnevezéséhez az OCLC a *Schema.org* jelölőnyelvet használja, amely a szemantikai fejlesztéseik nyomán és a Bib Extend W3C Community Group támogatásának eredményeként az adatmodellezés bázisává vált. Az OCLC általános adathalmaz osztályai: emberek, művek, helyek, események, szervezetek, fogalmak.

The screenshot shows the 'Person' class on schema.org. It includes a description: 'A person (alive, dead, undead, or fictional).' and a usage note: 'Usage: Over 1,000,000 domains'. Below this is a table of properties for the Person class.

Property	Expected Type	Description
Properties from Person		
<code>additionalName</code>	Text	An additional name for a Person, can be used for a middle name.
<code>address</code>	PostalAddress	Physical address of the item.
<code>affiliation</code>	Organization	An organization that this person is affiliated with. For example, a school/university, a club, or a team.
<code>alumniOf</code>	EducationalOrganization	An educational organizations that the person is an alumni of.
<code>award</code>	Text	An award won by or for this item. Supersedes <code>awards</code> .
<code>birthDate</code>	Date	Date of birth.
<code>birthPlace</code>	Place	The place where the person was born.
<code>brand</code>	Brand or Organization	The brand(s) associated with a product or service, or the brand(s) maintained by an organization or business person.
<code>children</code>	Person	A child of the person.
<code>colleague</code>	Person	A colleague of the person. Supersedes <code>colleagues</code> .
<code>contactPoint</code>	ContactPoint	A contact point for a person or organization. Supersedes <code>contactPoints</code> .
<code>deathDate</code>	Date	Date of death.
<code>deathPlace</code>	Place	The place where the person died.
<code>disambiguation</code>	Text	The Disambiguation number for identifying an organization or business person.

4. ábra

Az OCLC RDF adathalmaz csoport gráf és a Schema.org Person/személy*** adathalmaz leírási séma¹⁹

* VIAF = Virtual Authority File, FAST= Facetted Application of Subject Terminology – webes subject heading séma

** Friend of a Friend, FOAF a személyek közötti kapcsolat szemantikus leíró nyelve, gépi olvasásra alkalmas RDF és OWL struktúrában. A kapcsolatoknak szabványos elnevezése van: foaf: Person; foaf: mbox, foaf: homepage, stb.

* <http://schema.org>

A Schema.org szótár a teljes WorldCat könyvtári adategyüttes keresését biztosítja a keresőmotorok és más rendszerek számára, és lehetővé teszi a könyvtári adatok és a webforrások közötti kapcsolat létesítését. A fejlesztési projekt nem statikus program, folyamatosan változik a webközösség visszajelzései alapján és az LC Bibframe alkotói csapatával folytatott együttműködés, a tesztek és elemzések nyomán. A kezdeti fejlesztésnél az OCLC koope-

rációban dolgozott a Google, a Bing, a Yahoo és a Yandex (orosz keresőmotor) fejlesztőivel, és az alapszókészletet a webről származó adatok és keresések aratásával, elemzésével és tesztelésével állították össze. A W3C javasolja a Schema.org jelölőnyelv alkalmazását egyéb külső szektorokban is, pl. az e-kereskedelmi és hírszolgáltatás alkalmazásaiban. Ebben az együttműködésben az OCLC a könyvtári területet képviseli.

5. ábra

A kooperációban fejlesztett Schema.org leíró séma²⁰

A fejlesztésben a British Library, a Bibliothèque Nationale de France, a Deutsche Nationalbibliothek, a National Library of Sweden és további könyvtárak is részt vettek. Az adatok betöltését Apache Hadoop^{*} szoftver segítségével gyorsították hetekről néhány percre. Alapszabványok: URI, HTML5, RDF, Microdata, ISO 8601. Kapcsolódó szabványok: RDFa, Microformat, OWL, N-Triples, Turtle, JSON-LD, CSV. Az újabb leírásokat folyamatosan kapcsolják a Schema.org szótárral az adatmodell halmazok gráf hierarchiaja alapján.

A 2012-ben bevezetett és azóta folyamatosan fejlesztett szolgáltatás jelentősége, hogy a technológia sok könyvtár milliós metaadatai alapján olyan platformot szolgáltat, amely lehetővé teszi a használatát

a nagy kereskedelmi kereső motorok indexeihez. A Schema.org bevezetése a keresőmotorok és egyéb webböngészők számára egy alapontológiát is jelenthet a könyvtári adatok direkt eléréséhez, és segítségével normalizálhatják a weboldalak jelölését.

A Schema.org szótár kiterjesztései elérhetők a BiblioGraph oldalakon: <http://BiblioGraph.net>. A BiblioGraph tartalmazza a fogalmakat, amelyeket a könyvtári használatban professzionális forrásleírásra lehet alkalmazni. A BiblioGraph, amelyet szakmai körökben könyvtári tudásgráfnak is szokás nevezni, a Schema Bib Extend Community Group koncepciója alapján készült Richard Wallis (OCLC kutató és evangelista^{**}) közreműködésével és a W3C támogatásával. Közösségi forrásként szolgál, fejlesztésében számítanak együttműködőkre.

^{*} <http://hadoop.apache.org/>

^{**} Evangelista: újszerű kutatások és eredeti gondolatok szerzői, komoly elméleti munkássággal.

Az OCLC linked data modelje hasonló az LC Bibframe szemantikus rendszeréhez, különösen az entitások általános szintű definíciója terén. A hasonlóság a fejlesztések konvergenciáját mutatja, a részletekben azonban van eltérés. A közös kutatások érdekes mozzanata a közös és eltérő tapasztalatok és a tesztelés megosztása. Az OCLC linked data tételei az Open Data Commons* licenc egyszerű jelzéseivel kerülnek publikálásra, vagyis szabályozott a több célú nyílt használat. (Például jelzik, ha csak tanulási, oktatási célra használható az információ, vagy ha egy digitális könyv használata nem engedélyezett és egy kattintással eljuttatnak bennünket az adat- és információgazda oldalaira.)

A következő példában adatazonosító típusokat láthatunk Ady Endrénél. A linkekre kattintva bővebb adatokat hívhatunk elő, amelyekről további kapcsolatok szerint haladhatunk.

- creator <http://schema.org/creator>
- <http://id.loc.gov/authorities/names/n80126280>
- http://experiment.worldcat.org/entity/work/data/5053028#Person/ady_endre_1877_1919
- <http://viaf.org/viaf/56604836>
- http://experiment.worldcat.org/entity/work/data/5053028#Person/ady_endre

Record
 Title: "War and Peace"
 Author: "Leo Tolstoy 1828-1910"
 ISBN: 0307266931

Entity (<http://worldcat.org/entity/work/id/115206288>)
 Type: Work
 Name: "War and Peace"
 Author: <http://worldcat.org/entity/person/id/1234>

Entity (<http://worldcat.org/entity/person/id/1234>)
 Type: Person
 Name: "Leo Tolstoy "
 Born: 1828
 Died: 1910
 Birthplace: <http://worldcat.org/entity/place/id/8976>

Entity (<http://worldcat.org/entity/place/id/8976>)
 Type: Place
 Name: "Yasnaya Polyana"
 SameAs: <http://geonames.org/468686>

Rekordszintű és linked data típusú adatleírási séma bemutatása.²¹

6. ábra

Szemléletes példa Tolsztoj: Háború és béke c. regényéről

Az OCLC linked data alkalmazásai

Az OCLC legfontosabb linked data technológiát alkalmazó rendszerei és kooperációs megoldásai a WorldCat rendszeren kívül:

- VIAF egységesített besorolási adatok nemzeti virtuális adatbázisa,
- VIAF Identity Network authority adatok összegezése grafikusán is,
- FAST az OCLC és a Library of Congress együttműködésében, az LC Subject Headings alapján készült tárgyszórendszer,

- Schema.org – a Bing, a Google, a Yahoo és a Yandex együttműködésével létrehozott, az interneten szereplő információk strukturálására alkalmas egységes jelölőnyelv szótár,
- WEB DEWEY – az ismert könyvtári szak- és tárgyszórendszer netes változata.

© Kooperációban fejlődő rendszerek

A Wikidata – a Wikipédia, WorldCat és VIAF kapcsolatának kialakítása együttműködésben az adatminőség javítására, az adatok egységesítésére, azonosítására. A Nemzetközi Szabványos Név-

* <http://opendatacommons.org/licences/bv/>

azonosító (International Standard (author) Number Identification, ISNI) az ISO 27729/2012 szabvány-nak megfelelő kódszámot adja a szerzőkhöz, számos más adattal együtt, és nemzetközi kooperációval készül 2012 óta.

© *Egyéb fontosabb alkalmazott rendszerek*

A SPARQL (SPARQL Protocol and RDF Query Language) az RDF lekérdező nyelve, melynek segítségével lekérdezéseket indíthatunk különféle adatbázisokban. A SPARQL a W3C RDF Data Access Working Group (DAWG) csoportja által elfogadott nyílt szoftver szabvány.

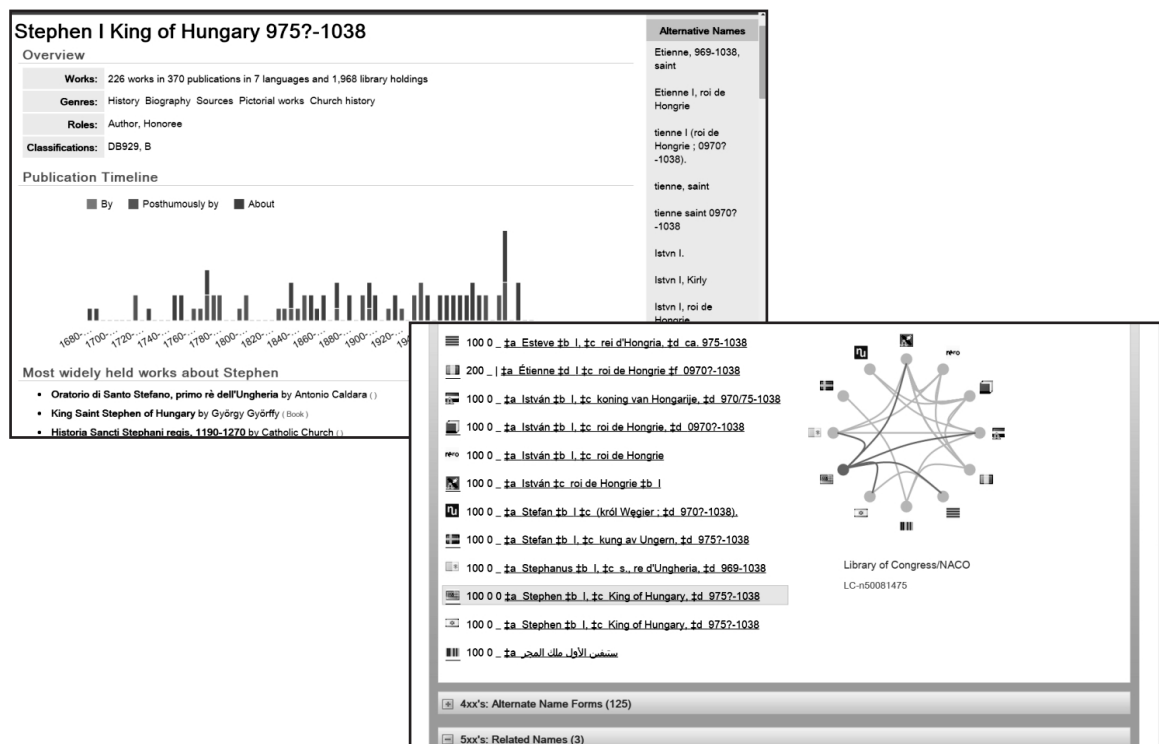
© *Simple Knowledge Organization System (SKOS)*

A SKOS teauruszok és egyéb strukturált és ellenőrzött szótárak megjelenítésére szolgál, része a szemantikus web szabványcsaládnak. A Web Ontology Language (OWL) a világháló ontológiáinak definiálására és példányosítására szolgál. Az XML RDF és az RDF Schema szabványokhoz viszonyítva megkönnyíti a webes tartalmak értelmezését a gépek számára, oly módon, hogy kiegészítő szókincset tartalmaz formális jelentéstannal együtt.

Gyakorlati példa: Erkel Ferenc: István király

Ha például az „István király” keresésével indulunk a Wikipédiában, akkor a leírás alján, a nemzetközi katalógusok alatt megtaláljuk néhány nagykönyvtár azonosított authority adatainak közvetlen elérését, ez esetben a következőket : VIAF: 100194456; LCCN: 50081475 ; ISNI: 0000 0001 1031 7034;GND:11861777X; LIBRIS: 266785.

A VIAF authority rendszer adatainak közvetlen elérését választva a <http://viaf.org/viaf/100194456/> link megnyitásával megtaláljuk a névalakokat különböző nyelveken, a könyvtárakhoz tartozó példányoknak megfelelő gráfot, és egy linkről eljutunk a *VIAF Identity network* forráshoz, amely összesített adatokat ad a WorldCat adatbázisban meglévő, István királlyal kapcsolatos tételekről, összesen 226 műről hét nyelven, és közli (szokásosan) a tétellel kapcsolatos publikációs gyakoriság ábráját a Worldcat rendszerben reprezentált kiadványokkal kapcsolatban. A Wikidata alkalmazásban az István király személyével kapcsolatos történelmi adatokat, adatkapcsolatokat látjuk sajátos, egyedi összetételben.

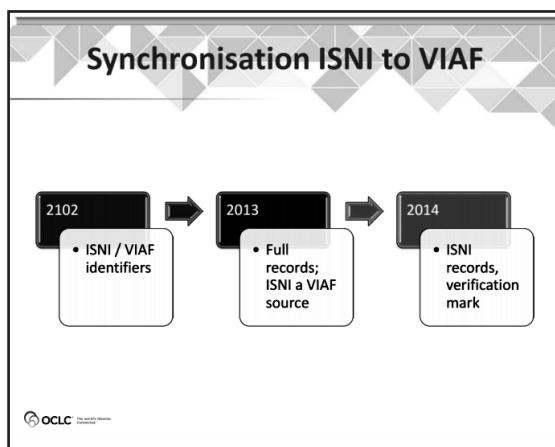
7. ábra

VIAF Identity Network István király adathalmaza, amely a Wikipédia István király oldaláról érhető el

A VIAF rendszerben az egyes könyvtárak névalakadatai látszódnak a 7. ábra bal oldalán, a tételekre kattintva megnyílik adott könyvtár névhez tartozó adatsora. A grafikus ábra a tételekkel rendelkező könyvtárak klasztere, amely nem összevonja az azonos tételeket, hanem hivatkozik ezekre. Innen eljuthatunk a Library of Congress linked data formájában megadott István király adatsorához és az alternatív adatformátumokhoz:

🇺🇸 Stephen I., King of Hungary, 975?– 1038

- URIs <http://id.loc.gov/authorities/names/n50081475>
- Library of Congress Name Authority File, stb.
- Names Collection - Authorized Headings
- LC Names Collection - General Collection
- <http://viaf.org/viaf/sourceID/LC%7Cn+50081475#skos:Concept>
- stb.

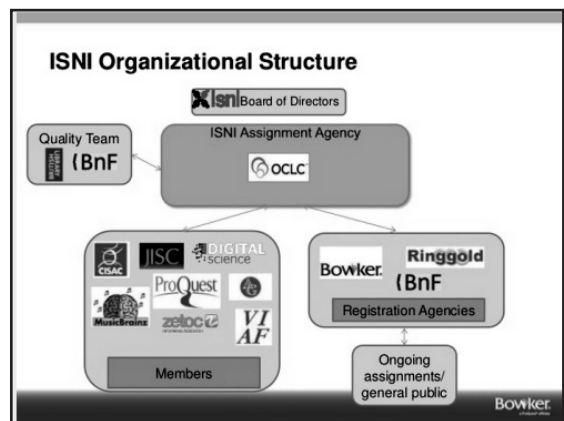

☉ Alternatív formátumok

- RDF/XML (MADS and SKOS)
- N-Triples (MADS and SKOS)
- JSON (MADS/RDF and SKOS/RDF)
- MADS - RDF/XML, stb.

Az OCLC legújabb eredményei

Az OCLC a linked data technológiát a fejlesztés néhány éve alatt több rendszerében már megvalósította, és 2015 tavaszán 197 millió tétel feldolgozását jelentette be szemantikus web technológiai alapon a WorldCat világcatalógusban²². Az OCLC közös kutatások, kooperációk során (a VIAF, az FRBR módszerek, a WorldCat, Schema.org, FAST, ISNI stb.) demonstrálta, hogyan lehet az entitásokról információt rendszerezni a linked data technológiával, és a könyvtári rekordok komponensei, mint gazdag, hálózati kapcsolt adatok forrásai – hogyan válhatnak a globális adatelérés alapjaivá a weben.

8. ábra

A ISNI és a VIAF szinkronizációjának és az együttműködés szervezetének OCLC ábrája²³

2013 óta a hálózati kapcsolt bibliográfiai háttérű adatok elérhetők a WorldCat-ban, a FAST és a VIAF10 verzió authority fájlljai definiálásra kerültek a Schema.org alapvető fogalmai alapján a legáltalánosabb adathalmazokhoz, amelyek gráf szerkezetben teszik lehetővé a dinamikus kapcsolatok létesítését más adatokkal.

Néhány jelentősebb linked data alapelv rövid összefoglalása

☉ *Információforrások meghatározása és osztályozása (resources):* a webarchitektúra terminológiában minden tételt forrásnak hívunk. A webadatok publikálásához elsőként azonosítani kell saját rendszerünkben azoknak a tételeknek (dolgoknak, entitásoknak és azok megnevezésének) körét, amelyek tulajdonságait és rokonságait le akarjuk írni az adatokban. Alapvetően két

forrástípusról beszélhetünk: információforrásról és nem információforrásról (other resources). A két típus megkülönböztetése fontos a linked data kontextusban. Minden forrás, amely hagyományos webdokumentumokban jelenik meg (dokumentumok, képek stb.) az információforrások közé tartozik, de sok egyéb, megosztásra szánt adat nem (emberek, helyek, időpontok, események, fogalmak, koncepciók stb.).

- ☉ *RDF adatmodell:* a linked data technológia alkalmazásakor a források leírására használják, egyszerű szerkezetű gráf, néhány csomóponttal, amelyek más gráfokhoz kapcsolódhatnak a webarchitektúrának megfelelő felépítéssel. Az RDF forrásleíró nyelv hármasszerkezetéről (alany–állítmány–tárgy) korábban már volt szó. Az alany (pl. műalkotás, könyv, opera, hangfelvétel, színdarab stb., vagyis forrás) URI azonosítóval van jelölve. A tárgy egyszerű szövegkonstans, amely lehet betűsor, szám vagy dátum vagy URI azonosító egy másik forrásról, amely valamely módon kapcsolódik az alanyhoz, pl. egy authority fájl. Az állítmány vagy tulajdonság azt jelöli, hogy milyen típusú rokonság áll az alany és a tárgy között, vagyis hogy ez egy név vagy születési dátum vagy valaki, akit ismer, akivel kapcsolatban van a személy. Az állítmány szintén egy URI, amely egy meghatározott (adott körben általánosan erre a célra szolgáló) szótár alapján készült és az információforrások megnevezésére is szolgál. Az RDF szolgáltatja a közös adat absztrakciót és szintaxist a web számára, az RDF Vocabulary (RDFS) és az OWL együtt adja a közös adatmodell (séma) leíró nyelvet a webadatok számára. A SPARQL lekérdező nyelv és protokoll az adatok és a web szabványos interakcióihoz nyújt segítséget.

- ☉ *Webes forrásazonosítás URI-val:* elengedhetetlen a kapcsolatok kétoldalúságának, az információforrások „visszafejtésének” biztosításához. A linked data technológiában erre a célra használt http URI azonosító szabályozása a W3C TAG munkabizottsága támogatásával készült (más hasonló azonosító sémák, pl. az URN és DOI helyett). A http URI használata mint forrásmegnevezés és azonosítás két okból is előnyös: a) egyszerű megoldást kínál egyedi elnevezésekhez minden központi szolgáltatás nélkül, b) ezen felül nemcsak névként szolgál, hanem az információforrás elérését és értelmezését

is biztosítja a weben a különböző elnevezésekhez meghatározott leírási sémák alapján.* Az URI az információforrásról és a nem információforrásról nem azonos módon küld hivatkozást a domain szerver számára a http válaszkód alkalmazásával. Ha két URI referál ugyanarra a nem információs forrásra, azt URI aliases-nek nevezzük. A könyvtárosok számára ez elég ijesztőnek tűnhet. A felismert azonosságok kezelésére a „nem információforrások” esetében egy linket alkalmaznak (owl:sameAs) az URI alias jelölésére. Az URI visszahivatkozások, visszafejtések a kapcsolt források távoli linkjeiként jelennek meg, amelyek további URI formulákra mutathatnak. Ha a gráfokban kicseréljük a csomókat (nodes), a gráf azonnal változik, sőt létrejöhet összetett gráfszerkezet is. Az URI elemek közötti közlekedés hálószerűen teszi „bejárhatóvá” egy adat kapcsolati környezetét, és mutatja, hogy egy individuális (azonosított és visszafejthető) forrás hogyan kapcsolódik másokhoz a webadatok környezetében.

Példák URI prefixekre

cc: <http://creativecommons.org/ns#>
 dbp: <http://dbpedia.org/property/>
 dbp-owl: <http://dbpedia.org/ontology/>
 dbr: <http://dbpedia.org/resource/>
 dc: <http://purl.org/dc/terms/>
 ex: <http://example.org/>
 foaf: <http://xmlns.com/foaf/0.1/>
 owl: <http://www.w3.org/2002/07/owl#>

- ☉ *A reprezentáció kérdése:* az információforrások a megjelenítést követően válnak elérhető forrássá. A megjelenítés meghatározott formában történik a weben, (pl. HTML, RDF/HTML, JPEG stb.). A „reprezentáció” megjelölést általában az információk géppel olvasható formában történő megjelenítésére használják.
- ☉ *Mely szótárakat célszerű a linked data kontextusokban használnunk?* Ahhoz, hogy a dolgokra azonos elnevezéseket használjunk, az emberek és gépek számára is azonosítható fogalmak álljanak rendelkezésre, jól ismert szótárakat alkalmaznak. A linked data fejlesztések előkészületei során a munkabizottságok a szótárak és elnevezések tárgyában nem túl magas szinten strukturált megjelölés halmazokat javasoltak, és egyben olyanokat, amelyek használata globális szintű. A fogalmi

* pl. <http://sws.geonames.org/2950159/> azonosítja Berlint, de létezik más azonosítója is – ld. URI alias.

megnevezések általános elfogadása megkönnyíti az adaptációt, fordítást és alkalmazást.

- 👁 *Néhány ismert és használt linked data szótár alkalmazás:* Friend-of-a-Friend (FOAF) – szótár emberek és emberi kapcsolatok leírására; Dublin Core (DC) – általános metaadat tulajdonságok leírására szolgáló kód és tárgyszórendszer; Semantically-Interlinked Online Communities (SIOC) – szótár az online közösségek reprezentálásához; Description of a Project (DOAP) – projektek leírására szolgáló szótár; Simple Knowledge Organization System (SKOS) – szótár alacsony szinten strukturált tudás-reprezentációk számára, Review Vocabulary – szótár tartalmi kivonatokat megjelenítéséhez; Creative Commons (CC) – licenc típusok leírásának szótára stb.

Adatspecialisták virtuális hálózata

Az OCLC 2015-ös EMEA firenzei konferenciája²⁴ a linked data technológiának és a katalogizálás újratervezésének kiemelt szerepet szentelt, és a Metadata Advisory Group (MAG) szekcióban sok vezető könyvtáros fogalmazott meg irányelveket a metaadat funkciójának innovációjával kapcsolatban. A könyvtárak a jó metaadatok előállításában kiemelt feladatot látnak el, amely hasznos a szemantikus web fejlesztői közösségben. A tervezett, célzott, szelektált szolgáltatások háttérében precíz „aprómunka” szükséges (adatok, ellenőrzés, értékelés, tárolás, hozzáférés, prezerválás, jogvédelem, biztonság), amelyekhez olyan szakintézmények háttére a legalkalmasabb, ahol gyakorlati munka is folyik, és ahol a használói visszajelzések is felismerhetők. Az értékelt adatok kezelését célszerű intézményi adatvagyonként, intellektuális objektumként kezelni, amelyhez más típusú adatmenedzsment eljárások szükségesek a korábinál. Az erőt az újraelőállítás megszüntetése adhatja. Az adatkapcsolati hálók, a webes átláthatóság kérdéseinek biztosítása a könyvtárak és más intézménytípusok együttműködését igénylik (informatika, W3C, kereskedelmi webes alkalmazások stb.), ugyanis a nyílt elérés elve csak az adatok intelligens szervezésének közösségi biztosításával valósulhat meg. A minőségi szolgáltatáshoz jól szervezett, hálózati, digitális, értékelt és értéknövelt adatok szüksé-

gesek, amely a korábban inkább háttérben lévő leírási feladatokat rektorfénybe hozta, és az adatmodellezés műveleteihez más típusú könyvtári készségek is szükségesnek látszanak esetleg új munkakörök keretében (data manager, data scientist, data creator stb.).

- 👁 *Az adatspecialisták közös tudása nem intézményhez kötődik* – ezért intézményközi adatlaborok, speciális és virtuális adatszerkesztői hálózatok létrehozására lenne szükség több könyvtár képviselőinek részvételével. Rugalmas, nyitott, kutató és önképző, virtuális adatspecialista közösségi háttérrel könnyebben lehetne váltani az adatszintű leírások rendszeréhez, a szemantikus eszközök kialakításához. A közösség érdeke a felesleges hierarchia, a merev szerepkijelölés elkerülése, az értékes minták keresése, az adatgazdálkodási szemlélet országos megteremtése és stratégiai kezelése, az értékelések és döntések szervezett kommunikációja és dokumentációja. Fontos kérdésnek tartom az együttműködés országos elvét a megvalósításban, a konszenzus alapú megállapodások háttérével nyújtott, egyezményes, egyenrangú, sokszínű és nem uniformizált szolgáltatások érdekében.

Jegyzetek

Az elektronikus források megtekintése: 2015. október 14.

1. HORVÁTH Ádám: Könyvtári és múzeumi adatok automatikus publikálása a szemantikus weben: az ALIADA projekt ismertetése (<http://videotarium.hu/hu/recordings/details/8409>, Konyvtari_es_muzeumi_adatok_automatikus_publikalasa_a_szemantikus_weben_-_az_ALIADA_projekt_ismertetese)*
2. DUDÁS Anikó: A bibliográfiai információk és a szemantikus web. [Recenzió. Kézirat.]; WILLER, Mirna – DUNSIRE, Gordon: Bibliographic information organization in the semantic web. Oxford, Cambridge, New Delhi, Chandos Publishing, 2013. (Chandos information professional series)”; DUDÁS Anikó: Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 1. sz. 45–64. p. (<http://ki.oszk.hu/kf/2013/04/nemcsak-weben-lenni-hanem-webbol-lenni-a-funkcionalis-kovetelmenyek-fr-metaadatmodell-csalad-nevterei-es-a-szemantikus-web>) [2015. 09. 04.]
3. BERNERS-LEE, Tim: Linked Data—Design issues (<http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>); (<http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-semantic-web>)

* Ld. még: HORVÁTH Ádám: Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2015. 3. sz. 319–326. p. (A szerk.)

** A könyvismertetés ebben a Könyvtári Figyelő számban, az 515–520. oldalon olvasható. (A szerk.)

- ; BERNERS-LEE, Tim [et al.]: Exploring and analyzing linked data on the semantic web. In: Proceedings of the 3rd international semantic web user interaction workshop, 2006. (<http://swui.semanticweb.org/swui06/papers/Berners-Lee/Berners-Lee.pdf>); BERNERS-LEE, Tim: Linked data, 2006. (<http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>); BIZER, Christian – HEATH, Tom; BERNERS-LEE, Tim (2009): Linked Data—The story so far = International Journal on Semantic Web and Information Systems, 5. vol. 2009. 3. no. 1–22. p. (doi:10.4018/jswis.2009081901. ISSN 1552-6283) (<http://www.w3.org/People/Berners-Lee/Publications>).
4. Az 1. ábra forrásai. <http://www.oclc.org/data.en.html>; <https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2015/EMEARC-2015/BREAKOUT-N.pdf> [WALLIS, Richard prezentációjából]
5. MAG: Metadata Advisory Group. Az OCLC EMEA 2015. évi konferenciáján önálló szekcióban ismertették alapelveiket (<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2015/EMEARC-2015/BREAKOUT-N.pdf>), ld. itt: WALLIS, Richard: Metadata Advisory Group: Making Library Collection discoverable on the web. [Prezentáció]
6. FREEMAN, Geoffray: The library as place: changes in learning patterns: Collections, technology, and use (<http://www.clir.org/pubs/reports/pub129/pub129.pdf>)
7. Perceptions of libraries, 2010 : Context and Community [OCLC kutatás] (<https://www.oclc.org/reports/2010perceptions.en.html>); Seeking synchronicity: evaluating virtual reference services from user, non-user, and librarian perspectives. Funded by IMLS, Rutgers University, and OCLC, Online Computer Library Center (2008) (<http://www.oclc.org/research/projects/synchronicity/default.htm>); CONNAWAY, Lynn Silipigni [et. al.]: Sense-making and synchronicity: information-seeking behaviors of millennials and baby boomers = Libri, 58. vol. 2. no (June), 123–135. p. (www.oclc.org/research/publications/archive/2008/connaway-libri.pdf); SWEENEY, Richard. 2006. Millennial behaviors and demographics (<https://certi.mst.edu/.../Article-Millennial-Behaviors.pdf>)
8. WEINBERGER, David: Reinventing invention [Prezentáció az OCLC 2015. évi EMEA konferenciáján.] (<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2015/EMEARC-2015/Breakout-I.pdf>)
9. HORVÁTH Zoltánné: Könyvtári portálok – a webhasználók visszahódítása = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf. 2005. 9. sz. (http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4046&issue_id=465)
10. HORVÁTH Zoltánné: Taxonómia – az egyezményes nyelvek szerepe és rokonságai – útközben a szemantikus webhez = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 2006. 5. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4410&issue_id=472
11. ADVISE – automata információbróker – könyvtári közös kereső, amely szöveges és strukturált adatokból egyidejű keresést végez, és tématerkép generáláshoz fogalmi hálókat generál (http://www.t-systems.hu/static/internet/download/Advise_prospektus_1_uj.pdf)
12. A2. ábra: <https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2015/EMEARC-2015/BREAKOUT-N.pdf> OCLC EMEA 2015. évi konferenciájának MAG: Metadata Advisor Group szekciójának előadása.
13. DEMPSEY, Lorcan: Thirteen ways of looking at libraries. Discovery, and the catalog. Scale, workflow, attention = 2012. Dec. EDUCAUSA Review Online (<http://www.educause.edu/ero/article/thirteen-ways-looking-libraries-discovery-and-catalog-scale-workflow-attention>), (<http://www.oclc.org/research/news/2012/12-14.html>)
14. Web syndication: Things you should know about. (<https://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7107.pdf>)
15. FLEINER Rita – MICSIK András: Linked Open Data az egyetemen = Informatika a felsőoktatásban 2014. Konferencia, Debrecen, 2014. augusztus 27–29. = (<http://eprints.sztaki.hu/8018/>)
16. TEETS, Michael – GOLDNER, Matthew: Libraries' role in curating and exposing big data (<http://www.mdpi.com/1999-5903/5/3/429/htm>)
17. GODBY, Carol Jean – DENENBERG, Ray: Common ground. Exploring compatibilities between the linked data models of the Library of Congress and OCLC (<http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/2015/oclcresearch-loc-linked-data-2015.pdf>)
18. GODBY, Carol Jean [et al.]: The relationship between BIBFRAME and OCLC's linked-data model of bibliographic description (<http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2013/2013-05.pdf>)
19. A 4. ábra: az OCLC RDF adathalmaz csoport gráfja és a Schema.org Person/személy adathalmazhoz tartozó leírási sémája. (<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2015/EMEARC-2015/Breakout-I.pdf>), <http://www.mdpi.com/1999-5903/5/3/429/htm>); (http://schema.org/docs/gs.html#schemaorg_types; <http://schema.org/docs/full.html>) A különböző formátumokban az alábbi oldalon találunk leírásmintákat: <http://experiment.worldcat.org/entity/work/data/5053028>
20. 5. ábra: L'ECLUSE, Dénélise: WorldShare platform and Management Services [2013. prezentáció] (<https://www.oclc.org/events/2013/ifa2013.en.html>)
21. 6. ábra: WEINBERGER, David: Reinventing invention [Prezentáció] (<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/>)

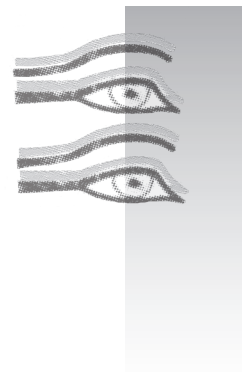
- events/2015/EMEARC-2015/Breakout-I.pdf)
22. 197 millió OCLC Announces 197 Million Open Bibliographic Work Descriptions (<http://www.oclc.org/data.en.html>)
 23. 8 ábra: GATENBY, Janifer: VIAF and ISNI synchronization. (2014) (<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/events/2014/VIAF-Council/ifla/isni-synchronisation.pdf>) ; DAWSON, Laura: The International Standard Name Identifier (ISNI): A Close Look (<http://www.slideshare.net/bisg/the-international-standard-name-identifier-isni-a-close-look-with-laura-dawson>)
 24. The art of invention. Culture, technology and user engagement in the digital age. OCLC EMEA Regional Conference, 2015 (<https://www.oclc.org/en-europe/events/2015/EMEARC2015.html>)
 25. WALLIS, Richard: Forming consensus on schema.org for libraries and more. (<http://dataliberate.com/2012/12/forming-consensus-on-schema-org-for-libraries-and-more>)
 26. OCLC adds Linked Data to WorldCat.org. (<https://www.oclc.org/news/releases/2012/201238.en.html>)
 27. Library of Congress. 2012. Bibliographic framework as a web of data. Linked data model and supporting services. Washington, DC: Library of Congress (<http://www.loc.gov/bibframe/pdf/marclid-report-11-21-2012.pdf>)
 28. DEMPSAY, Lorcan: Libraries and the informational future. ographic framework as a web of data. Linked data model and supporting services. Washington, DC: Library of Congress (<http://www.loc.gov/bibframe/pdf/marclid-report-11-21-2012.pdf>)
Some notes (<http://www.oclc.org/content/dam/campaign-landing-pages/en/linked-data/dempsey-informationalfutures.pdf>)
 29. OCLC Research Activities and IFLA's Functional Requirements for Bibliographic Records. (2015) (<http://www.oclc.org/research/activities/frbr.html?urlm=159763>)
 30. HAUSENBLACH, Michael: Linked data. A practical introduction [Prezentáció]. (<http://www.slideshare.net/mediasemanticweb/linked-data-michael-hausenblas-2009-03-05>)
 31. BIZAR, Chris – CYGANIAK, Richard – HEATH, Tom: How to publish linked data othe web (<http://sites.wiwiwss.fu-berlin.de/suhl/bizer/pub/LinkedDataTutorial/20070727>), későbbi: (<http://sites.wiwiwss.fu-berlin.de/suhl/bizer/pub/LinkedDataTutorial>)
 32. College students' perceptions of libraries and information resources: A report to the OCLC membership. (2006) (<http://www.oclc.org/reports/pdfs/studentperceptions.pdf>)
 33. TURTLE: Terese: RDF triple language (<http://www.w3.org/TR/2012/WD-turtle-20120710>)
 34. Sören, Aurel et al.: DBPedia. a nucleus for a web of open data (<http://158.130.69.163/~ives/research/dbpedia.pdf>)
 35. Success strategies for electronic content discovery and access: A cross-industry white paper. (2014). (<http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/data-quality/215233-SuccessStrategies.pdf>)
 36. FONS, Ted – PENKA, Jeff – WALLIS, Richard: OCLC's linked data initiative. Using schema.org to make library data relevant on web (<http://www.niso.org/publications/isq/2012/v24no2-3/fons/>)
 37. ENIS, Matt: OCLC works toward linked data environment | ALA Midwinter 2015 (<http://lj.libraryjournal.com/2015/02/technology/oclc-works-toward-linked-data-environment-ala-midwinter-2015>)
 38. BREEDING, Marshall: Linked data: The next big wave or another tech fad?(2013) <http://www.infotoday.com/cilmag/apr13/Breeding--Linked-Data--The%20Next-Big-Wave-or-Another-Tech-Fad.shtml> ; What is linked data? (<http://www.w3.org/standards/semanticweb/data>)

Beérkezett: 2015.szeptember 4.

Egyházi álláskereső portál indult

Állásportált indított a közoktatási intézményeket fenntartó hét rendből álló szerzetesi konzorcium a Piarista Rend Magyar Tartománya vezetésével. A 2015. október 8-án hivatalosan elindult portál (<http://www.egyhaziallas.hu>) az egyházi intézmények fejlesztését segítő 180,38 millió forintos TÁMOP-támogatás részeként készült el. Az egyházi állást keresők, főként pedagógusok a továbbiakban egy helyen találhatják meg a hirdetéseket és az állást kínálónak is elég egy helyen hirdethetniük. Már a tesztidőszak alatt is csaknem száz hirdető jelentkezett és 5300 használója volt az oldalnak. A honlapot az egyházi tulajdonú Servitor Pro Multis Vagyonkezelő és Szolgáltató Kft üzemelteti. A honlap fejlesztése folyamatos: jelenleg olyan funkciókkal bővítik, amelyek egyedi szempontok szerinti szűrést tesznek lehetővé. Tervezik a vallásos értékrendű cégek bevonását is a hirdetők körébe.

(Katalist, 2015. október 12. Az eredeti írás forása a Magyar Kurír hírportál (<http://www.magyarurkurir.hu/>), az ismertetést Kollár Mária adta közre.)

A jogvédett művek közös jogkezelésének, digitalizálásának és legális szolgáltatásának aktuális kérdései

DANCS Szabolcs

Előszó

A könyvtári szakma évek óta sürgeti, hogy megoldás szülessen a szerzői jogi oltalom alatt álló tartalmak, mindenekelőtt a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek tömeges digitalizálhatóságára és legális könyvtári szolgáltatására. A hivatkozott modell általában a francia¹, illetve a norvég gyakorlat² volt. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) munkatársai a 2014/26/EU irányelv átültetéséről szóló koncepció* kidolgozásával proaktív módon teszik le voksukat egy harmadik megoldási javaslat mellett. A 2015 nyarán kidolgozott és nyilvánosan hozzáférhetővé tett dokumentum célja, hogy a közös jogkezelésről szóló irányelv átültetésével kapcsolatos tartalmi kérdéseket és az ezekre vonatkozó átültetési javaslatokat bemutassák és véleményeztessék az érintettekkel. Felvetéseink előtt az SZTNH hozzájárulásával felidézzük a koncepció vonatkozó fe-

jezetének szövegét a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek közös jogkezeléséről.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható („out of commerce”) művek speciális közös jogkezelése

„Európai uniós, és a Jedlik-tervben is megjelenő törekvés a kereskedelmi forgalomban már nem kapható (tulajdonképpen az adott könyvet megvásárolni szándékozók számára „elfogyott”) irodalmi művek tömeges felhasználásának engedélyezésének lehetővé tétele, így indokolt az új közös jogkezelési szabályok bevezetése mellett ennek a kérdésnek a rendezése is. A még védelem alatt álló, de a kereskedelmi forgalomból kikerült művek kora jellemzően akár 120–140 év is lehet, így egy XIX. század végi folyóiratcikk többszörözése és nyilvánosság számára le-
hívásra hozzáférhetővé tétele is engedélyköteles lehet. Az árva művek szabályozása részben kínál csak megoldást (szabad felhasználást) a kedvezményezett intézmények

* Részletes koncepció a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló 2014/26/EU irányelv átültetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban. Bp., SZTNH, 2015. 39 p. (http://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/20150710_kjk_ire_reszletes_atultetesi_koncepcio_konzultaciora_0.pdf)

száma. Az eddigi tapasztalatok alapján a kedvezményezett intézményeknél nincs meg a személyi feltétel a jogosultkutatásra, az egyes tömeges digitalizálási projekteknél pedig nincs lehetőség tételenként mérlegelni a szerzői jogi védelem létét. Ugyanígy valószínűsíthető, hogy az érdekeltek nem tudnak piaci alapon megoldást találni a probléma megoldására. Az is megjegyzendő, hogy e művek esetében a kiadók is nyitottabban állnak a közös jogkezelés útján történő engedélyezéshez, amit a több tagállamban már bevezetett megoldás is igazol.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználására az Európai Unióban jelenleg alapvetően két modell létezik: a francia³ és a német. A francia modell a XX. századi (1901. január 1. és 2000. december 31. között), még védelem alatt álló könyvek egy meghatározott körére vonatkozó adatok összegyűjtését, nyilvántartásba vételét és a rájuk vonatkozó elektronikus felhasználás engedélyezési jogok közös jogkezelésben történő gyakorlását írja elő, ami alól a szerző és a kiadó is kivonhatja a művet, de az utóbbit hasznosítási kötelezettség is terheli. Itt elsősorban a Francia Nemzeti Könyvtárnak (BnF) van jelentős szerepe, aki a hozzá nem férhető könyvek katalógizálására online, ingyenesen hozzáférhető nyilvános adatbázist (ReLIRE) tart fenn. Amennyiben a jogosultak nem tiltakoznak a listára kerülés ellen, hat hónap elteltével egy közös jogkezelő szervezet engedélyével bárki felhasználhatja a műveket.

Figyelemmel a jogrendszerek hasonlóságára, e koncepció részletesebben a német modellel foglalkozik, amely mintául szolgálhat a hazai szabályozás számára. A német feltételrendszer a következőket tartalmazza:

- a) olyan kereskedelmi forgalomban nem kapható művekről van szó, amelyeket 1966. január 1-jét megelőzően hoztak nyilvánosságra könyvekben, szakfolyóiratokban, újságokban, magazinokban vagy más szöveges kiadványban; és
- b) a művek nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok, archívumok, és a film- és hangörökség megőrzésében tevékenykedő intézmények gyűjteményében találhatóak (azaz lényegében az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU irányelv szerinti kedvezményezett intézményi kör); és
- c) a többszörözés és nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétel jövedelemszerzési célokat nem szolgál; továbbá
- d) a művek a közös jogkezelő kérelmére a kereskedelmi forgalomból kivont művek nyilvántartásába felvételre kerültek; és
- e) a jogosultak a nyilvántartásba vételről szóló tájékoztatást követő 6 héten belül nem tiltakoztak az adott művön fennálló jogok közös jogkezelés keretében történő gyakorlása ellen.

A német Szjt. lehetővé teszi, hogy a jogosultak ezen feltételek teljesülése esetén is bármikor tiltakozzanak az ilyen közös jogkezelés ellen.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek nyil-

vántartását a Német Szabadalmi Hivatal vezeti, és a felvételi kérelem esetén a kérelmező eljárásának jogalapját, illetve a bejelentett adatok valóságtartalmát nem vizsgálják. A nyilvántartás a hivatal weboldalán bárki számára hozzáférhető.

A magyar megoldás a német mintára épülhetne, figyelembe véve a magyar jogi környezet sajátosságait. A Részletes Koncepció a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek felhasználására egy, az Szjt.-ben szabályozott önálló közös jogkezelési eset bevezetésére tesz javaslatot az 1999. augusztus 31-én, vagy korábban nyilvánosságra hozott irodalmi művek (könyvek, folyóiratok és a bennük foglalt egyes cikkek, valamint más irodalmi alkotások) és ezek illusztrációi esetében. Ennek lényege, hogy az Szjt. az ilyen irodalmi és vizuális művek szerzői részére előírja a többszörözés és az on-demand jogok közös jogkezelés körében történő engedélyezését egy dedikált felhasználói kör, a kedvezményezett oktatási, illetve kulturális intézmények [ld. Szjt. 38. § (5) bek.] számára. Ez a megoldás megfelelne különösen az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló Berni Egyezménynek és az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelvnek (továbbiakban: INFOSOC Irányelv) is, hiszen a kilépést engedő közös jogkezelés nem sérti a kizárólagos engedélyezési jogot. A szabályozás a következő három alapvetésre épülne:

a) A felek 1999. szeptember 1-je előtt főszabály szerint nem köthettek határozatlan idejű felhasználási szerződést:

- A kiadói (felhasználási) szerződésekre 1875–1970 között a Kereskedelmi Törvénykönyvről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk rendelkezései voltak irányadók azzal, hogy e szabályokat 1951-től kezdődően miniszteri rendelet egészítette ki,⁴ amely a kiadói szerződés leghosszabb időtartamát négy évben határozta meg.
- A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény mellett továbbra is rendeleti szinten szabályozták a kiadói szerződések feltételeit, amelyek főszabály szerinti leghosszabb időtartama 1996-ig négy évben, majd 1999. augusztus 31-ig nyolc évben⁵ volt meghatározva.

b) A kedvezményezett intézményi kör nagy valószínűséggel nem rendelkezik sem személyi, sem anyagi kapacitással, hogy francia mintára listát készítsen a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekről, vagy akár, hogy egyedileg keresse meg az egyes szerzőket felhasználási engedély beszerzése céljából.

c) A kiadók nem rendelkeznek közös adatbázissal, és nem is mutatnak érdemi együttműködési készséget a tekintetben, hogy a kereskedelmi forgalomban kapható (*in commerce*) könyvekről adatbázist tartsanak fenn.

A fenti alapvetésre figyelemmel a Részletes Koncepció szerinti javaslat a jogosítás megkönnyítése érdekében egy megdönthető védelem felállítására lenne az Szjt.-ben a tekintetben, hogy nincs kereskedelmi forgalomban az a

mű, amelyet 1999. augusztus 31-én, vagy korábban adtak ki (hoztak nyilvánosságra). Ha mégis kereskedelmi forgalomban van a mű (pl. egy újabb kiadás miatt), akkor a *mű szerzője, vagy az érvényes kiadói szerződéssel rendelkező kiadó a vélelem megdöntésével tiltakozhat a felhasználás engedélyezése ellen.*

A fenti javaslat figyelembe veszi az információs társadalom igényeit, megfelel a nemzetközi szerzői jogi rendelkezéseknek (*opt-out* lehetőség a jogosult részére), az érintettek számára a legkisebb anyagi ráfordítást jelent (adatbázisok fenntartása, stb.), a régi könyvek digitalizálása a kiadók érdekeit a legkisebb mértékben sérti, és biztosítja a tiltakozás lehetőségét is, amely a szerzőktől és a kiadóktól egy fejlett jogtudatosságot követel meg.

Annak érdekében, hogy *az esetlegesen már fennálló felhasználói szerződések alapján megszerzett jogok ne sérüljenek, az Sztj. vagy a közös jogkezelésre vonatkozó külön törvény lehetővé teheti a fent említett két vagyoni jog (többszörözés, online hozzáférhetővé tétel) tekintetében kizárólagos felhasználási joggal rendelkező személyi kör számára is kilépés lehetőségét a közös jogkezelésből.* A tiltakozás kapcsán a fenti V. pont alatt felvázolt három alternatíva közül jelen esetben a művenkénti kilépés állna leginkább összhangban a javasolt szabályozási modell azon elemével, amely szerint az engedélyezés feltétele lenne minden egyes felhasználni kívánt mű esetén az előzetes felvétel az SZTNH által vezetett nyilvántartásba. A szerzők tekintetében ettől függetlenül megőrzendő a teljes életműre vonatkozó előzetes tiltakozás lehetősége is. Az IRE 5. cikkének (4) bekezdése szerint a jogosultak legfeljebb 6 hónapos felmondási idő mellett mondhatják fel a közös jogkezelésre adott megbízást, vagy tiltakozhatnak a közös jogkezelés ellen, és a KJK döntéséhez köti, hogy az csak a pénzügyi év végén lépjen hatályba. (Jelen esetben az év közbeni kilépés nem befolyásolná a díjszabásban meghatározott jogdíjak mértékét sem, ha az nem blanketta típusú engedély, hanem adott mű tényleges felhasználásához kötődik.)

A javasolt magyar „*out of commerce*” szabályozás *lényeges elemeit* tehát az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- a) Az 1999. augusztus 31. előtt kiadott irodalmi művek (és azok illusztrációi) online hozzáférhetővé tételét és az ehhez szükséges többszörözést törvényben előírt közös jogkezelés keretében, kiterjesztett hatállyal közös jogkezelő szervezet(ek) engedélyezné(k), mivel vélelmezhető, hogy abból az időszakból nem áll fenn érvényes felhasználási szerződés, ezért e művek kereskedelmi forgalomban nem kaphatók.
- b) A kedvezményezett intézmény az általa felhasználni kívánt, 1999. augusztus 31. előtt kiadott és gyűjteménye részét képező mű adatait jelentheti be az e körben a közös jogkezelési tevékenységet ellátó közös jogkezelő szervezet felé.
- c) A közös jogkezelő szervezet az adott műre vonatkozó adatokat nyilvántartásba vétel céljából köteles lenne bejelenteni az SZTNH-nak (a megadott adatok helyességét, illetve valóságát az SZTNH nem vizsgálja).

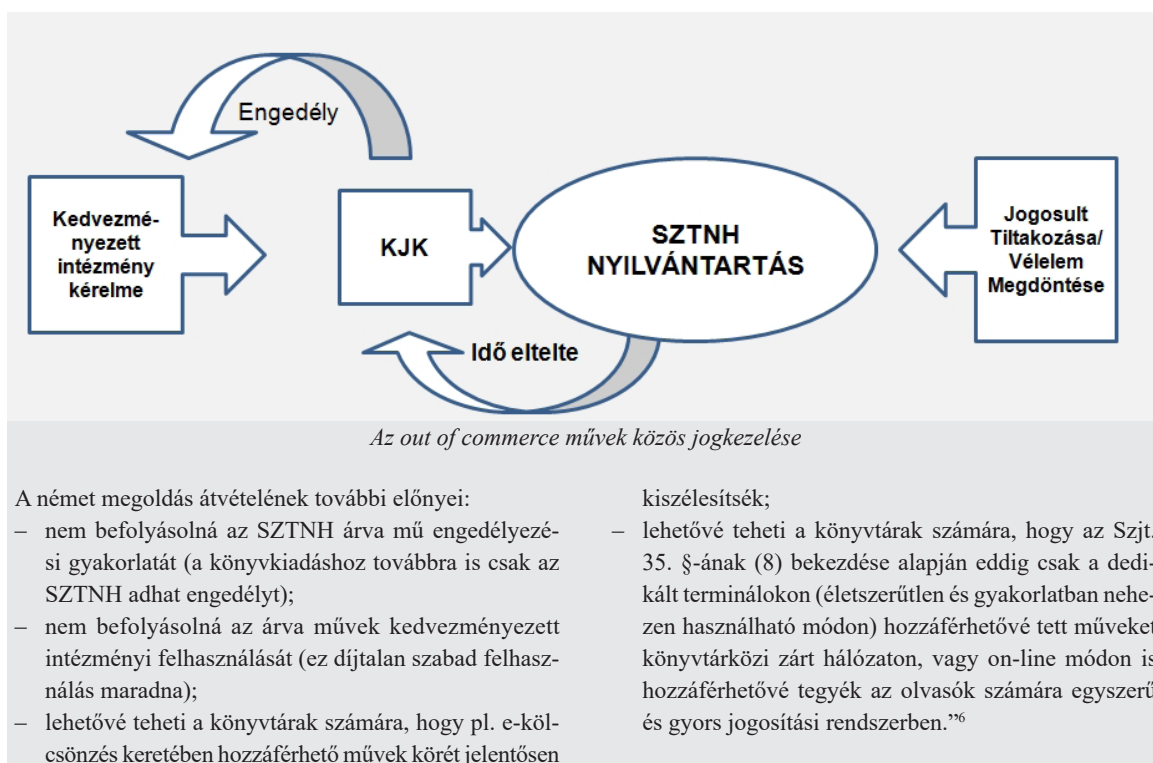
d) Az SZTNH az általa vezetett nyilvánosan hozzáférhető online adatbázisban közzétenné az adott műre vonatkozó adatokat, és mielőtt a közös jogkezelő szervezet engedélyezhetné a kedvezményezett intézmény részére a felhasználást, meghatározott időnek el kellene telnie. Ez alatt az idő alatt a szerzőnek, illetve bizonyos esetben a kiadónak az alábbi lehetőségei lennének:

- i. a szerző vagy az érintett két vagyoni jog (többszörözés, online hozzáférhetővé tétel) tekintetében kizárólagos felhasználási joggal rendelkező kiadó tiltakozhat az adott mű tekintetében a felhasználás közös jogkezelés keretében történő engedélyezése ellen, függetlenül attól, hogy a mű kereskedelmi forgalomban van-e; vagy
- ii. ha az adott mű a fentiek szerinti bejelentés időpontjában kereskedelmi forgalomban volt, a szerző és a mű terjesztésére jogosult kiadó egyaránt kezdeményezhetné az adott mű tekintetében az arra vonatkozó törvényi vélelem megdöntését, hogy a mű a kereskedelmi forgalomból kikerült.

A fenti két eset bármelyikében az adott mű felhasználásának engedélyezésére közös jogkezelés körében eleve nem kerülhet sor. A tiltakozást, illetve a vélelem megdöntésére vonatkozó nyilatkozatot az erre jogosultak a közös jogkezelő szervezethez jelentenék be, amely a tiltakozás vagy a vélelem megdöntésének tényét továbbítaná az SZTNH felé a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekről vezetett nyilvántartásban rögzített adatok frissítése céljából.

e) Ha a d) pont szerinti közzétételt követően a meghatározott határidőn belül az erre jogosult nem tiltakozik a felhasználás közös jogkezelés keretében történő engedélyezése ellen, és az adott műre vonatkozó vélelmet nem döntenek meg, a közös jogkezelő szervezet az általa elfogadott díjszabás szerint engedélyezheti a jövedelemszerzési célt közvetve sem szolgáló felhasználást annak a kedvezményezett intézménynek, amelynek gyűjteményében a felhasználni kívánt mű megtalálható.

f) A felhasználás megkezdését követően is a szerző, illetve az érintett két vagyoni jog (többszörözés, online hozzáférhetővé tétel) tekintetében kizárólagos felhasználási joggal rendelkező személyi kör bármikor tiltakozhatna a közös jogkezelés körében történő engedélyezés ellen, továbbá a mű kereskedelmi forgalomból kikerült státuszára vonatkozó vélelem megdöntésének lehetősége is fenntartható lehet [a fenti d) ii. pontban meghatározott személyi kör részére] arra az esetre, ha a forgalomba hozatalra később kerül sor. A tiltakozást, illetve a vélelem megdöntését a közös jogkezelő szervezet köteles lenne bejelenteni az SZTNH felé, és a tiltakozást, illetve a vélelem megdöntésének tényét a d) pont szerint vezetett nyilvántartás szintén tartalmazná. Megfontolandó lehet egy olyan szabály bevezetése is, hogy a tiltakozást követően az azt bejelentő jogosult köteles legyen meghatározott időn belül kereskedelmi forgalomba hozni az adott művet. Az engedélyezés menetét az alábbi szematikus ábra szemlélteti:

Megállapítások

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) mint a kulturális közvagyon digitális hozzáférhetővé tételében érdekelt nemzeti intézmény, üdvözlí és támogatja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala törekvését egy olyan jogszabályi környezet kialakítására, amely nagymértékben előremozdítaná a könyvtár alapszolgáltatásainak ellátását.

A kereskedelmi forgalomban nem kapható művek speciális közös jogkezelésének koncepciója a legtöbb ponton találkozhat a nemzeti könyvtár elképzeléseivel, hozzátevé, hogy a koncepció megvalósítását támogató infrastruktúra létrehozását elképzelhetetlennek tartjuk az OSZK tevékeny szerepvállalása nélkül. Ebből kifolyólag – szakmai múltunkra és tapasztalatainkra, egyes nemzetközi gyakorlatokra, illetve jogszabályi feladatainkra hivatkozva – kezdeményezzük, hogy a nemzeti könyvtár szakmai koordinátorként irányítsa a kereskedelmi forgalomból kikerült művek nyilvántartásának felállítását és működtetését.

Az OSZK nem titkolt célja hosszabb távon egy olyan modell bevezetésének előmozdítása, amely – a norvég mintát követve (www.bokhylla.no) – a nemzeti könyvtár és a jogkezelő szoros együttműködésére építve, a lehető legteljesebb mértékben nyújt elektronikus, távoli hozzáférést a magyar írott kultúra termékeihez.

Javaslatok

Az Országos Széchényi Könyvtár az elmúlt években az SZTNH munkatársaival folytatott megbeszélések alkalmával, illetve a digitalizálás és elektronikus hozzáférés-nyújtás szerzői jogi kérdéseit körüljáró egyéb szakmai fórumokon is kifejezte, hogy támogatná az aktuális jogszabályi környezetnek a tömeges könyvtári digitalizálás szempontjából kedvező megváltoztatását, a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek közös jogkezelésére építő francia és/vagy német modellel alapuló koncepció hazai implementálását.

Az SZTNH által véleményezésre megküldött anyag a javasolt magyar „out of commerce” (OOC) szabályozás lényeges elemei között említi a következő b) pontot: „A kedvezményezett intézmény az általa felhasználni kívánt, 1999. augusztus 31. előtt kiadott és gyűjteménye részét képező mű adatait jelentheti be az e körben a közös jogkezelési tevékenységet ellátó közös jogkezelő szervezet felé.” („Részletes koncepció...”, 35. p.)

Ezzel kapcsolatban fontos emlétenünk, hogy az OSZK célja és feladata, hogy – a hazai könyvtári rendszerrel együttműködésben – a teljes (hungarika) gyűjteményét digitalizálja és hozzáférhetővé tegye.

Ez okból praktikusnak véljük egy eleve minél kiterjedtebb tartalommal rendelkező OOC-nyilvántartás felállítását a jogszabályi kritériumok és lehetőségek alapján. Úgy véljük, életszerű, illetve az országos digitalizálási stratégia gondolatával összhangban van egy ilyen elképzelés, hiszen aligha várható, hogy a kedvezményezett intézmények (könyvtárak) művenként, esetleg műcsomagonként jelentsék be digitalizálási igényeiket a közös jogkezelőnek.

Az OSZK vállalná a kereskedelmi forgalomból kivont művek nyilvántartásának szakmai koordinálását.

Az alapnyilvántartás nemzeti könyvtári környezetben való létrehozása mellett szakmai érvek szólnak, de kultúrpolitikaikailag is indokolt, hogy a legfőbb kedvezményezett intézmény hozza létre és tartsa fenn a kereskedelmi forgalomból kivont művek katalógusát, amit alátámasztanak az OSZK jogszabályi kötelezettségei is, úm. a 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól:

„8. § (1) A kiemelt feladatok ellátása érdekében a nemzeti könyvtár a Kultv. 60. § (1) bekezdésében meghatározott központi szolgáltatások keretében

1. a hozzáférhetőség széles körű biztosítása és a hosszú távú megőrzés érdekében digitalizálási terv alapján digitalizálja a gyűjteményében lévő könyvtári dokumentumokat,
2. a könyvtárak országos elektronikus tartalomkezelési és elektronikus dokumentumszolgáltatási kompetenciaközpontjaként működik,
3. a könyvtári rendszerre vonatkozóan előkészíti az elektronikusan előállított és a digitalizált dokumentumok hozzáférhetővé tételére vonatkozó országos stratégiát és annak módszertani útmutatóját,
4. koordinálja a könyvtári dokumentumok digitalizálását, működteti a könyvtárak által megküldött elektronikus (digitalizált) dokumentumok nyilvántartását, gondoskodik a dokumentumok hosszú távú archiválásáról, a dokumentumokat a megküldő könyvtár által meghatározott korlátozások figyelembevételével szolgáltatja,

[...]

(2) A kiemelt feladatok ellátása érdekében a nemzeti könyvtár a Kultv. 61. § (4) bekezdése szerinti alapfeladatai keretében

[...]

b) az Országos Dokumentumellátási Rendszerhez kapcsolódva működteti az országos elektro-

nikus dokumentumküldő rendszert, amelynek keretében

ba) szolgáltatja a szerzői jog által védett művek elektronikus változatát,

bb) figyelembe veszi a könyvtárak által megküldött elektronikus dokumentumok szolgáltatására vonatkozó korlátozásokat, valamint

bc) a könyvtárak helyett – megállapodás alapján – végzi az elektronikus dokumentumküldés lebonyolítását”.

Az OOC-nyilvántartás nemzeti könyvtári környezetben történő megvalósításának szakmai indoklása

Elképzelésünk szerint az adatbázis a következőket tartalmazná:

- az 1999. szeptember 1. előtt megjelent művek leírásait (kivéve azokat, amelyek szerzői jogai vonatkozásában az eljáró jogkezelő szervezet a nyilvántartás létrehozása idején az interaktív hozzáférhetővé tételre vonatkozó felhasználási szerződéssel rendelkeznek, illetve ilyen felhasználási szerződésről hiteles információval bírnak, valamint erről megfelelő tájékoztatást adnak).
- az 1999. szeptember 1. után megjelent művek esetén az OOC-művek jogkezelését vállaló szervezet adatbázisa (amennyiben ilyen a nyilvántartás létrehozásakor létezik) alapján OOC-nek minősülő művek leírásait, olyan művek leírásait tehát, amelyekről a felhasználási jog tulajdonosa egyértelműen úgy nyilatkozott, hogy nem kívánja kereskedelmi forgalomban tartani; (az Szjt 92. § értelmében nyilvánvaló, hogy adott szervezetnek a nyilvántartás létrehozása idején a reprezentativitás kritériumának teljesítéséhez elegendő megbízással szükséges rendelkeznie mind a szerzői jogosultak, mind azok részéről, akik a felhasználási szerződés alapján gyakorolják a kizárólagos engedélyezési jogokat (kiadók)).

A nyilvántartás forrásai lehetnek: az országos elektronikus dokumentumküldő rendszer, illetve a MOKKA adatbázisa, az MNB, a Magyar Books In Print, illetve az out of commerce művek közös jogkezelésével megbízott szervezet jogkezelői adatbázisa.

A nyilvántartástól elvárható volna a nemzetközi szabványoknak való megfelelés, az egyéb (hazai és nemzetközi) rendszerek közötti átjárás (interoperabilitás)

biztosítása. A rendszer ezáltal automatizált adatse-rére volna alkalmas a releváns (pl. jogkezelői, ked-vezményezett intézményi) adatbázisokkal, így el-lenőrizhetővé téve pl. az egyes művekre vonatkozó felhasználási adatokat.

Az SZTNH javaslata a könyvtári gyűjtemény részét képező mű adatairól beszél. Ezzel kapcsolatban fon-tos tapasztalatot jelent a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal árvamű-nyilvántartásának használata. A nyil-vántartás nem csupán nem tesz különbséget a mű és egyes kifejezési, megjelenési formái között, de pl. az időszaki kiadványok cikkei, tanulmányait is csak az illusztrációkhoz hasonlóan, beágyazott műként képes kezelni. A könyvtári katalogizálás új, nemzet-közi szabványa, az RDA (Resource Description and Access) olyan entitás-kapcsolat modellre (Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR)) épül, amely nagymértékben támogatja a jogkezelést (ld. 1. ábra).

FRBR magyar	jogosultság jogcíme	kapcsolódó adat		jogosult	
mű	szerző/alkotó	eredeti cím	Le deuxième sexe	Simone de Beauvoir	szerző
	közreműködő (szerk., előszó, utószó, jegyzet írója, illusztrátor)	közreműködés eredménye (szerkesztett-ség, előszó, utó-szó, illusztráció)		Tordai Zádor	jegyz.
kifejezési forma	fordító	magyar nyelvű cím	A második nem	Görög Livia Somló Vera	ford.
megjele-nési forma	kiadó	kiadás megjele-nési adatai	Buda-pest : Gondo-lat, 1971	Gondo-lat	kiadó
példány	könyv-tár/példánytulajdonos	raktári jelzet	840 B43	SZTE Kle-belsberg Könyv-tár	könyv-tár

1. ábra

Az FRBR modell és a jogkezelés

Előremutató volna a könyvtárszakmában felgyülem-llett tapasztalat e téren történő hasznosítása, amelyet különösen indokol, hogy a jogkezelői (és egyéb) nyilvántartások egyszersmind – lehetőség szerint automatikusan lekérdezhető – adatforrásokként is funkcionálnak (ld. árva művek azonosítása).

Úgy gondoljuk tehát, hogy a három alapvetésből, amelyre a kereskedelmi forgalomban nem kapható (out of commerce) művek speciális jogkezelésének elképzelése épül, a b) pont tartalma „A kedvezmé-nyezett intézményi kör nagy valószínűséggel nem rendelkezik sem személyi, sem anyagi kapacitással, hogy francia mintára listát készítsen a kereskedelmi

forgalomban nem kapható művekről, vagy akár; hogy egyedileg keresse meg az egyes szerzőket felhasználá-si engedély beszerzése céljából.” („Részletes koncepció...”, 33–34. p.) (részben) megkérdőjelezhető:

További érvek az OSZK kiemelt szerepvállalása mellett:

1. A nemzeti könyvtárnak a fenti, jogszabályi kötelezettségeiből fakadó feladata a gondos jogosultkutatás lefolytatása a jogvédezt tartal-mak digitalizálása és digitális formában történő hozzáférhetővé tétele érdekében. A jogosultku-tatás magában foglalja a kereskedelmi forga-lomban nem kapható műveknek – a tervezett jogszabályi vélelmen túlmutató – beazonosítá-sát, összhangban a 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendeletben foglaltakkal, amennyiben ehhez a szükséges források rendelkezésre állnak. Az OSZK a jogtisztázási modelljének implemen-tálása során törekszik maximális mértékben figyelembe venni minden jogosulti csoport ér-dekeit.
2. Szlovákiában a szerzői jogról szóló törvényt (618/2003) módosító jogszabály (283 Zákonn 12. szeptember 2014.) az ismert francia modell-hez hasonló szerepet szán a Szlovák Nemzeti Könyvtárnak. A szlovák Szjt. kiegészül egy, a kereskedelmi forgalomban nem kapható mű-vekről szóló 12c szakasszal, amelynek (1) c) pontja kimondja, hogy a kereskedelmi forga-lomban nem kapható művek nyilvánosan elér-hető listáját a Szlovák Nemzeti Könyvtár ve-zeti. A (3)–(4) pontok szólnak a művek listára való felkerülésének, míg az (5) pont a listáról való lekerülésük feltételeiről.
3. A jogalkotó számára egyszerre lehetőség és fe-lelősség, hogy az irányelv implementálásával hosszú távon gondoskodjon a digitális kultu-rális örökség megőrzésének és hozzáférhetővé tételének jogi alapjairól, illetve előmozdítsa egy, ahhoz elengedhetetlen infrastruktúrális követelményrendszer létrejöttét.

Meglátásunk szerint a minden érdekelt számára meg-felelő, egyszersmind hatékony megoldás kiválasztá-sa további konzultációkat igényel, esetleg a releváns vélemények és javaslatok összehangolásának céljá-val létrejövő, az aktív szereplők számára megszó-lalási lehetőséget biztosító kerekasztal-beszélgetés formájában.*

* Az OSZK a hivatalos véleményét és javaslatait az SZTNH átültetési koncepciójáról a fentiekben közölt felvetések szellemé-ben fogalmazta meg az Hivatal számára..

Jegyzetek

1. A francia modellről bővebben: DANCS Szabolcs: „A digitális felvilágosodás felé”: az ARROW program és az OSZK – digitalizálás, szerzői jog, innovatív megoldások = Könyvtári Figyelő, 59. 2013. 3. sz. 465–484. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2013/09> (2015. augusztus 17.)
2. A norvég modell a jogvédett digitális tartalmak IP-alapú szolgáltatására vállalkozik. 2000 előtt megjelent könyveket tesznek elérhetővé online olvasásra (kiegészítve értékesítési és kölcsönzési információkkal). A megoldást a kiterjesztett kollektív engedélyezés jelenti, az állam az elérhetővé tett oldalszámok alapján megállapított jogdíjat fizeti ki (0,33 NOK ≈ 12 HUF/oldal/év). A Norvég Nemzeti Könyvtár által fenntartott szolgáltatás neve: Bokhylla.no (jelentése: A Könyvespolc).
3. Code de la propriété Intellectuelle L134-1 – L134-9 szakasz. Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU irányelv átültetésével együtt 2014. október 29-ével Szlovákia is a francia modellhez hasonló módon kezeli a kereskedelmi forgalomból kikerült művek felhasználásának engedélyezését (2014. szeptember 12-i 283/2014. törvény).
4. Az írói művek kiadásáról szóló 98/1951. (IV. 21.) MT rendelet.
5. A kiadói szerződések feltételeiről és a szerzői díjakról szóló 1/1970. (III. 20.) MM rendelet módosításáról szóló 19/1996. (XII.26.) MKM rendelet.
6. Ez nem lenne ellentétes az INFOSOC irányelv szerinti szabad felhasználási esetkörrel, hiszen a közös jogkezelő engedélyezné a többszörözési (szkenelés) és nyilvánossághoz közvetítési (on-demand) jogokat.

Beérkezett: 2015. szeptember 7.

Szemantikus weben is elérhetők a Szépművészeti Múzeum műtárgyai

A Szépművészeti Múzeum – a magyar múzeumok közül elsőként – közzétette leíró adatait a szemantikus weben (ld. <https://www.facebook.com/aliadaproject/posts/711656122303031>). A múzeum a weblapok korából átlépett az összekapcsolt adatok korába, és olyan híres múzeumok és könyvtárak nyomdokaiba lépett, mint a British Museum, a Smithsonian Museum vagy a Yale Center for British Art, illetve az Országos Széchényi Könyvtár.

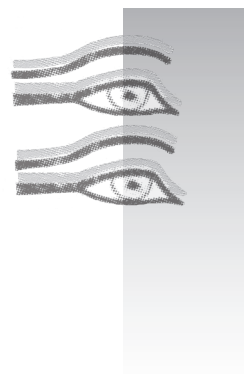
A publikált dokumentumokról (négyezer műtárgyról) a metaadatok a Datahubon is (<http://datahub.io/dataset/data-szepmuveszeti-hu>) elérhetők. Mivel a közzététel megfelelt a legmagasabb publikálási elvárásoknak, ezért a múzeum a közeljövőben megjelenik a híres „LOD cloud” diagrammon is. A webes közzétételt az ALIADA nyílt forráskódú szoftver tette lehetővé, mely alkalmas a könyvtári adatok automatikus publikálására is (a szoftver elérhetősége: <https://github.com/ALIADA>).

Az adathalmaz leírása a Szépművészeti Múzeum weboldalán is olvasható. A múzeum által használt ontológia: <http://data.szepmuveszeti.hu/def/collections>. A szemantikus webre feltett állításokról ld. <http://data.szepmuveszeti.hu/doc/collections/museum>.

A Szépművészeti Múzeummal az ALIADA projekt Facebook és a LinkedIn oldalán (<https://www.facebook.com/aliadaproject> és <https://www.linkedin.com/company/aliada-projekt>) vehető fel a kapcsolat.

További részleteket a projektről és a megvalósításáról a Könyvtári Figyelő előző számában olvashatnak (Horváth Ádám: Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2015. 3. sz. 319–326. p.).

(Katalist, 2015. október 28. Horváth Ádám tájékoztatása és a Szépművészeti Múzeum honlapja alapján)

Könyvtári szereplehetőségek a közösségi médiában

FODOR János

Törvényszerű, hogy a könyvtár jövőjét vázoló kijelentésekben gyakran érzünk némi provokációt. Konsztatáljuk, ahogy rugalmasságunkat tesztelve feszegetik itt-ott identitásunk alapjait, újragondoltatják hagyományainkat, beidegződéseinket. Talán nem soroljuk ide azokat a kísérleteket, melyek a jövőben fontossá váló könyvtári funkciókhoz párhuzamokat kutatnak a közösségi hálókön tapasztalt megosztási trendekben, de a „facebook-nemzedék” viselkedésének *általános tanulságait* még hajlamosak vagyunk leválasztani az olvasáskultúráról, s szívesebben vizsgálunk csak a könyvekkel, e-könyvekkel elköteleződő olvasói megnyilvánulásokat, kiszűrve, különválasztva a poénokat, animációkat, videoklippeket „lájkoló” tömeg viselkedésmintáitól.

A következő gondolatmenet* arra tesz kísérletet, hogy meggyőzően kapcsolja össze a könyvtár jövőképét a közösségi hálón tapasztalható általános viselkedéssel, miközben magyarázatot keres egy figyelemre méltó jelenségre, a helyismereti és kortörténeti megosztások látványos népszerűségére.

Közösségi háló és könyvtári jövőkép

A hazai könyvtáros közösség körében nincs vita a Facebook mint felület felhasználhatóságáról. Kommunikációs csatornaként a könyvtárak tájékoztatási szolgáltatásait ugyanúgy kiegészíti, mint a könyvtárosok közötti információcsere szaksajtóban, levelezőlistán megszokott formáit.

A könyvtárosok facebook-csoportjai is magukon viselik a megosztó-kommentáló közösségi média sajátosságait. A be-beszivárgó reklám és a ritkán, de itt is elszabaduló indulatok ellenére – a közös érdeklődést és a hálózati ismeretek kontextusát adotttnak véve – talán ezen a felületen a legkönnyebb gyorsan megosztani gondolatébresztő híreket, friss, nemzetközi példákat ajánlani egymás figyelmébe a könyvtárügy jelenéről és jövőképéről is.

„A könyvtárak nem a könyvekről szólnak. A könyvtárosok munkájának középpontjában sem a gyűjtemények gondozása, sem a felhasználók kiszolgálására való passzív várakozás nem bír fontos szereppel.” –

* Az MKE 47. szolnoki vándorgyűlésén, 2015. július 17-én a Helyismereti szekcióban elhangzott előadás szerkesztett változata.¹

fordítja például egy kolléga², megosztva a népszerű előadó, R. David Lankes amerikai professzor állásfoglalását³ a könyvtárak jövőjéről: „*A könyvtárak kultúra és tudásközvetítő helyek, melyeket a közösségük vesz birtokba. A könyvtárosok pedig oktatói szerepkörben a tudásteremtés legfőbb segítői, hogy a felszínre hozzák mindazon szakértelem legjavát, mellyel felhasználói közösségük rendelkezik.*”

Bár gyors visszajelzésekre, vitákra nagyon is alkalmas a Facebook-megosztás, a tanulságok továbbgondolására és kifejtésére továbbra is alkalmasabb a szaksajtó. Ha például Lankes kijelentéseit tüzetesebben megvizsgáljuk, észrevevesszük, hogy alapvetően négy kiemelten fontos funkcióra összpontosít jövőképe: optimális környezet biztosítása, jelenlét közösségként, segítő szakismeret és végezetül a példamutatás, jó példákkal szolgálás. Hogyan hozható összhangba e négy funkcióval a könyvtárak viszonya a közösségi médiához, az ott lehetséges aktivitásokhoz, tapasztalható tájékoztatói, kommunikációs szokásokhoz?

A könyvtár oldaláról nézve, látszólag a közösségi média is csak egy olyan újabb felület, ahol honlap, OPAC, netán blog vagy más intézményekkel, szervezetekkel közös weboldalak és további Web 2.0-ás szolgáltatások mellett *ismételten* ki kell alakítanunk identitásunkat, alkalmazkodva például a Facebook legkevésbé sem könyvtári igényekre előkészített „Oldal” (Page) formátumához. Mivel a Facebookot sokan, s egyre többen használják (már minden hetedik ember a Földön⁴), egyértelmű, hogy a szükséges kompromisszumokkal, de meg kell jelennie rajta a könyvtárnak is.

Épphogy megszoktuk a könyvtár „hagyományos” hálózati jelenlétének lehetőségeit, a technológiai újdon-ságok beépítésével weboldalaink fejlődése a Lankes-féle szempontokkal is harmonikusan összeegyeztethetőnek tűnt: honlapunk mint biztos hírforrás, kontrollált, minőségi tartalommal, egyedi, barátságos vagy professzionális arculattal, online adatbázisokkal és segítő, interaktív szolgáltatások komplexitásával fogadta a virtuális látogatókat éjjel-nappal.

Mi reprodukálható mindebből a közösségi médiában, ahol mindenki mást és máskor lát, ahol tartalmaink versenykényszerbe kerülnek egészen más jellegű és minőségű információkkal? Hogyan érzékeltethető az oktató-segítő környezet, szolgáltatásaink komplexitása és tudástáraink bősége, ha követőink, kedvelőink alig lépnek oldalunkra, s jelenlétünket valójában csak esetleges ütemezésben eléjük kerülő üzeneteink képviselik?

Futóhomokra színpadot építeni

Korábbi kutatásaink azt mutatták⁵, hogy továbbra is hiszünk a saját felügyeletű weboldalainkban, abban, hogy online identitásunk alapjaként hosszú távon is népszerű marad honlapunk, s szeretnénk annak célra szabott, ízelítővé redukált reklámjaként használni a közösségi médiajelenlét eszközeit. A hivatkozott 4500 bejegyzés recepcióját elemző kutatás kimutatta, hogy ez a tartalomszolgáltató attitűd kevésbé hatékony.

A faliújságként, nyitvatartási és gyarapodási híreket közlő, vagy akár területi, gyűjtőkori programajánlóként használt könyvtári Facebook-oldalak sikertelenek, bejegyzéseiket alig is veszik észre. A személyes hangvétellű, saját gyűjtemény-tételeket komoly hozzáadott értékkel körítő, érdekes háttér információkkal megosztó bejegyzések ellenben kifejezetten sikeresek lehetnek.

Sokszor érzékelhető kényszersmegoldás az is, hogy a közösségi média-jelenléttel megbízott munkatárs magánemberként, intézménye mögé bújva, saját érdeklődése, ízlése szerint „posztolgat” számára fontos kulturális vagy tudományos híreket, így pótolva a személyesség átértett hiányát. Ez a gyakorlat valójában azt eredményezi, hogy a könyvtár jelenléte helyett egy identitását nem vállaló, anonim személy férkőzik ismerőseink közé, az intézményi és gyűjteményi identitástól is eltávolodva.

A legsikeresebb könyvtárak jelenlétét kiegyensúlyozottság, a személyes és szakmai hitelesség, az önmagában érdekes és egyedi információk arányossága jellemzi. Jelentős munkával, de valóban mutathatunk megközelítően teljes, vonzóan interaktív képet magunkról, s fenntarthatjuk azt kincseink rendszeres megosztásával, közvetlen, élettel teli közösségi üzenetekkel, értékes, információban gazdag bejegyzések véget nem érő sorozatával. Kevés könyvtár, tudástár, memóriaintézmény képes erre forrást, munkaerőt biztosítani, hiszen a feladat gyakorlatilag a hálózati jelenlét duplikálását jelenti két, egymástól alapvetően eltérő reprezentációs területen. Mintha futóhomokra próbálnánk fölépíteni, reprodukálni megszokott mozgásterünket, könyvtári szerepeink saját szervezeteink stabil, webes színpadát.

Az ellentmondás tehát – jelen gondolatmenet szempontjából – abban áll, hogy a könyvtár jövőképében sarkalatos tulajdonságokat nem érdemes csonkítani, redukálni a közösségi médiában sem, ám a közösségi média korántsem optimális eszköz azok érzékeltetésére. Hiába is használnánk honlapunkhoz kapcsolt

figyelemfelhívó reklámfelületként, ha a közösségi háló üzenet-versenye más hozzáállást igényel és jutalmaz, s a versenyképességhez csak limitált (vagy költséges) eszközöket kínál.

De fordítsuk meg a kérdést: tudhatjuk-e, mit vár a közösségi média átlagfelhasználója? Mi a legfontosabb számára, mire van ebben a közegben igazán szüksége, s kínálhatja-e azt éppen a könyvtár? Ha kínálhatja, akkor – forrás- és munkaerőhiány szorításában – fontos lenne ezekre a területekre, ilyen információk adekvát megosztására koncentrálni.

A megosztás kockázatai

A közösségi „hálózatiság” hatásait csak napjainkban kezdjük felismerni, tapasztalni. A felelős kiadók által szerkesztett tartalmak (könyv- és lapkiadás, elektronikus média) élethosszig kísérő normakontrolljának megszűnése, a műveltség és tájékozódás forrásainak végletes testreszabhatósága beláthatatlan társadalmi következményekhez vezet,⁶ de olyan, látszólag távoli területeken is mélyreható változásokat indít el, mint például a közlekedési szokások: az amerikai fiatalok kultikus mobilitás-igényét ma már a mobil-hálózatiság elégíti ki, leváltva az autózás élményét⁷.

Ha a közösségi háló szerepét akarjuk megérteni, akkor azokat a legbensőbb motivációkat kell értelmeznünk, amelyek odaláncolják hozzá a felhasználókat, gyakran függőségi tüneteket okozva. Ahogy az interperszonális kommunikáció közvetlen formáit, úgy a lájkolást, megosztást és kommentelést, e gyakran munkaidőt kitevő tevékenységet sem tekinthetjük pusztán időkitöltő szórakozásnak, s ha az okok, mozgatórugók után gondolunk, látnunk kell, hogy a közösségi médiában komoly szerkesztő, publikáló munkát végezve, saját magunk kiadóivá váltunk. Az erőfeszítés értelme, a profit, amelyért dolgozunk, végső soron nem más, mint saját identitásunk formálása, megőrzése, fenntartása.

A „cyberbullying”, avagy internetes zaklatás nem csak tizenéveseket érintő, de a korosztály kapcsán ismertté váló esetei a szélsőséges példák arra, milyen könnyű lerombolni, s milyen nehéz megőrizni a magunkról kialakított virtuális képet. A megosztások, az ízlést vagy állásfoglalást tükröző „lájkolások” és kommentek sorával magunkból írjuk a Facebook tartalmát vagy legalábbis, annak ismeretségi hálónk számára elolvasható részét. A „csak olvasás”-tól a szelektált nyilvánosságú publikáláson át a szuperaktivitásig, folyamatosan döntési helyzetben vagyunk:

mit és kinek tegyünk láthatóvá személyiségünk vonásaiból.

A veszélyek mérlegelése és az identitás épségét óvó megfontolások pontosan tükröződnek a megosztott tartalmak összetételében, gyakoriságában. Többé-kevésbé biztonsággal oszthatóak meg ismerőseinkkel az „itt jártam, ez láttam, ezt ettem” típusú tartalmak, a „szelfik” és „gasztrofotók”, hiszen mindenki jár itt és ott, a digitális fotózás korában pedig elfogadottá vált önmagunk és élményeink lépten-nyomon megörökítése. Ugyanígy közös nevező a mémek továbbosztása, a részvétel a humor azonos hullámhosszán kialakuló információterjesztésben.

Csoportképző, elhatároló hatása miatt kompromisszumokkal, de a többség számára még vállalhatóak a nagyobb közösségekhez kapcsoló elköteleződések: megosztások, „lájkok” (pl. rajongott zenészek, rétegek, kultúrák, hobbi, életmód, netán politikai hovatartozás) szerint. A magabiztos felhasználót nem rettentí el a veszély, hogy néhány ismerőse esetleg elfordul tőle vagy ellenérzéseit fejezi ki.

Sokkal kockázatosabb azonban a mélyebb ismeretek, a szaktudás, a rétegérdeklődés megosztása. Az érettségi után esetlegessé váló „újra nyitottság” és az esetleges apópók szötte kapcsolati háló közege meggondolandóvá teszi a tudományos érdeklődés felvállalását. Genetika, atomfizika vagy éppen kortárs szépirodalom? Ha vannak ismerőseink között szakértők, akkor nyilvánosan kiderülhet relatív tájékozatlanságunk, lelepleződhetnek bizonytalan forrásaink. Azon ismerőseinktől, akiket a téma nem érdekel, vagy nem értenek hozzá, elválaszthat érthetetlen, érdektelen megosztásaink sorjázása. Beskatulyázódhatunk, elfordulhatnak tőlünk. A műveltség és elmélyült érdeklődés szükségszerűen szűrő. Speciális csoportokban találhatunk hozzá partnereket, de saját, gyerekkorunk óta életünk részévé fejlesztett ismeretségi hálónkon belül magánügynek számít.

Ha a közösségi hálón ismerősökkel bátran megosztott és általuk szívesen „lájkolt” tartalmak tudományos „mélységigényét” végigkövetjük, saját fotóktól és szöveges közlésektől, a blogokról, weblapokról megosztott cikkek és hírek tömegén át szinte csak egyetlen, bár tágra értelmezett témában, a hely- és kortörténeti információk megosztásaiban juthatunk el a könyvtári tudáskincs mélységéig, az ahhoz szervesen kapcsolódó tartalmakig. A közösen megélt idő előzményei, a közösen ismert tér múltja mindenkit érdekel, a web hálózatos információhalmaza mögül hiányzó kronológiai rétegzettség pedig mindenkiben hiányérzetet kelt.

E „retródivatként” is konstatált jelenség hátterében fedésbe kerül a közösségi weben önmagát képviselő író-olvasó biztonságérzete és az archivált tudást felkínáló könyvtár érdeke. A kockázatmentes megoszthatóság igényét kielégítheti a hiteles, tudományos szakszerűséggel rendezett információ-együttes, s lehetőséget teremt arra, hogy a könyvtárak, történeti fotógyűjtemények, képparchívumok kimeríthetetlen forrásaivá váljanak a képpárok, visszapillantó múltidézések közös rácsodálkozást kínáló megosztási szokásának. A könyvtári szereplehetőség pedig nem pusztán a gyűjtemény elemeinek felkínálásában áll, de jelentheti a kutathatóság, a tudományos összefüggérendszer felmutatását is.

A hely- és kortörténeti példa

Az identitás közös pontjainak biztonságára alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában a legkönnyebb olyan megosztásokkal példát mutatni, amelyek történettel, hozzáadott, tudományos háttér-információkkal, linkekkel kedvet teremtenek az elmélyülésre, továbbkutatásra, hasonló gyűjteménytípusok önálló megtalálására. A könyvtárak Facebook-jelenlétével kapcsolatos kutatásunkban a legnépszerűbb, legsikeresebb bejegyzések többségükben térrel, idővel kapcsolatos, továbbgondolható, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információ-együttesek voltak.

A felmérésben akkor még nem szerepelhetett a Budapest Gyűjtemény máig is működtetett megosztás-sorozata, amely mintapéldaként szolgálhat a könyvtári tudáskincs közzétételére a közösségi médiában. A gyűjtemény vezetője, *Sándor Tibor* így ír vállalkozásukról: „2014 utolsó száz napján Budapest napról-napra címmel indítottunk saját oldalt. Minden nap közzétettünk egy összeállítást, amivel egyszerre szerettük volna felkelteni a várostörténet iránti kíváncsiságot és a gyűjteményben fellelhető források változatosságára is ráirányítani a figyelmet. Rövid kommentárok voltak hivatva eligazítani az aznapi kínálatban, de munkatársainkat elragadta a hét: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogtatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is.”⁸

Elvárható-e hasonlóan lelkes csapatmunka minden könyvtártól, s más gyűjtőkörök esetén is?

A példamutatás erejéig feltétlenül. Bár a hely- és

kortörténet szinte mindenkit megérint, nincs olyan gyűjtőkör, amely ne volna kapcsolható sokakat érdeklő, életmóddal, mindennapos problémákkal és tanulságokkal összefüggő területekhez. A kapcsolat felismeréséhez kreativitás kell, a megosztás időzítéséhez, kivitelezéséhez szükséges a közösségi média ismerete, a hozzáadott háttéranyag összeállításához munkatársi összefogás és szakértelem együttállása nélkülözhetetlen. Ha nem is folyamatos szolgáltatásként, de a fenti feltételek minden könyvtárban rendelkezésre állhatnak. Egy-egy rendezvényhez, részgyűjteményi kiállításához vagy új szolgáltatáshoz kapcsolódó hangsúlyos bejegyzésre készülve fontos átgondolnunk, hogy a közösségi médiában minden egyes bejegyzésünk identitásunkat formálja, képviseli. Ideális volna, ha jelenlétünk összességében is hűen, arányosan tükrözné intézményünk tevékenységeit és funkcióit, de ennél a nagyszabású vállalkozásnál előrébb való, hogy bejegyzéseink, megosztott tartalmaink önmagukban példázni tudják szakértő, segítő közösségünk jelenlétét a könyvtárban, az ismeretszerzéshez optimális tudástárban.

A kiindulási példaként használt Lankes-féle jövőképpel összhangban, a közösségi média olyan új felületet jelent a könyvtár számára, melyen keresztül az író-olvasó felhasználók megoszthatják a gyűjteményeinkre épülő, vagy abból származó ismereteiket, kiteljesíthetik érdeklődésüket és fejleszthetik kompetenciáikat. Ezt az aktivitást elősegíteni, a kutató-tájékozódó érdeklődést gyűjteményünk és szolgáltatásaink felé irányítani csak példamutatással lehet. Egy-egy széles körű érdeklődésre számot tartó, szakértelemmel és elkötelezett hivatástudattal megosztott gyűjteményi tétel többet segíthet ebben, mint az, ha teljes honlap-tartalmunkat fáradtságos munkával, folyamatosan átkonvertáljuk a Facebookra.

Összefoglalás

Téves, de legalábbis megkérdőjelezhető az az elképzelés, mely szerint a könyvtárnak a közösségi média felhasználóival azonos módon író, olvasó, „lájkoló” szerepet kellene játszania. A közösségi média a személyes véleményre épül, az intézményi jelenlét sikere a felhasználók kezében van akkor is, ha jelentős munkával, optimális feltételek mellett dolgozhat a feladattal megbízott munkatársunk.

A könyvtári honlapokon adekvát és fontos hírek, programajánlók gyakran kerülnek légüres térbe a Facebookon, elszakadva ott reprodukálhatatlan kontextusuktól. Sikerre elsősorban olyan megosztások

számíthatnak, amelyek az *olvasók kontextusához* illeszkednek, reflektálnak aktuális kommunikációs szükségleteikre, s identitásukkal harmonizálón továbbboszthatóak. A könyvtári jövőképek megfelelő közösségi médiatartalom kritériuma az, hogy kedvet ébreszt az olvasóban ahhoz, hogy maga is hasonló megosztások forrásaként kezdje használni gyűjteményünket.

Könyvtáraink tudáskincse – bármely gyűjtőkört veszszük példaként – betöltheti ezt a megosztható forrásszerepet, de a hely- és kortörténeti gyűjtemények különösen alkalmasak rá, hiszen a globálizálódó és testre szabható tájékozódás, a műveltség korunkban tapasztalható változása közös identitásunk egyik kulcsává emelte a gyűjtőkörükbe tartozó tudáskincset. Digitalizált, megosztható állományuk hídként kapcsolhatja össze a közösségi médiahasználat mindennapos igényeit és a tudományt.

E szereplehetőség alapjait a nosztalgia topikok, retrohonlapok és múlt idéző portálok sikere láttán az ezredforduló óta érzékelhetjük, s az ELTE Könyvtár és Információtudományi Intézet gyakorlati műhelymunkájában is évek óta foglalkozunk hely- és kortörténeti modellprojektek fejlesztésével. A Kalota Béla fényképeire épülő iTiVoTT⁹ adatbázishoz társítottunk elsőként közösségi média reprezentációt, Facebook-csoport formájában. A gyűjtemény tételeire épülő közösségi aktivitás tesztelése sikeresnek bizonyult: a hallgatóink által elkészített tételmegosztásokhoz hasonló képpárokat készítettek és osztottak meg velünk a csoport külső, ismeretlen tagjai is.

Intézetünk szakmai együttműködései¹⁰ sorában a 2015 nyarán, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral kötött megállapodás¹¹ kínál lehetőséget arra, hogy a Budapest Gyűjteménnyel is közös projektet indítsunk útjára. Részgyűjteményük webváltozatát megosztható tételekre építjük, így a közösségi médiában tovább tesztelhetjük majd eddigi eredményeink és feltételezéseink megalapozottságát.

Irodalom

1. Az előadást illusztráló vetítés képei megtekinthetők a szerző honlapján:

<http://fodorjanos.blogspot.hu/2015/07/konyvtari-szereplehetosegek-kozossegi.html>

2. NÉMETH Márton bejegyzése a *Könyvtárosok* Facebook-csoportban, 2015. július 7. <https://www.facebook.com/groups/312261069629/permalink/10153501813684630/>
3. Respected US professor says libraries are places of knowledge creation and librarians our educators. CILIP, 2 July 2015. <http://www.cilip.org.uk/cilip/news/respected-us-professor-says-libraries-are-places-knowledge-creation-librarians-are-our>
4. Mark ZUCKENBERG rekordbejelentése: 2015. augusztus 24.-én már egymilliárd ember használta a Facebookot. <https://www.facebook.com/zuck/posts/10102329188394581>
5. FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 275–294. p.
6. HANULA Zsolt: Nem a gyerekeket kell féltetni az internettől, hanem a nyugdíjasokat = Index/Tech, 2015. szeptember 10. http://index.hu/tech/2015/09/10/nem_a_gyerekeket_kell_feltetni_az_internettol_hanem_a_nyugdijasokat/
7. McDONALD, Noreen (honlap: <https://planning.unc.edu/people/faculty/noreenmcdonald/>) kutatásairól: WILE, Rob: *Today's young adults are up to 50-percent more likely to avoid driving than past generations.* = Fusion. 2015 július 14. <http://fusion.net/story/166549/todays-young-adults-are-up-to-50-percent-more-likely-to-avoid-driving-than-past-generations/>
8. SÁNDOR Tibor: Helyismeret változó felhasználói környezetben. A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései = Könyvtári Figyelő, 2015. 61. évf. 2. sz. 157–167. p.
9. iTiVoTT (honlap) <http://inaplo.hu/ittivott>
10. KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban - intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 7–8. sz. 251–266. p.
11. Együttműködés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral = ELTE-LIS blog, 2015-09-02. <http://elte-lis.blogspot.hu/2015/09/egyuttmukodesi-megallapodas-fovarosi.html>

Beérkezett: 2015. szeptember 14.

Műhely

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia
díjnyertes pályaművei (2. rész)

Folytatjuk az előző számban elkezdett díjnyertes OTDK-pályaművek bemutatását. Ezúttal két második helyezést elért pályamunka, Dula Marina és Girhiny Eszter dolgozatának szerkesztett változatát mutatjuk be. (A szerk.)

A többnyelvű teauruszok kialakítási lehetőségei

DULA Marina

A 21. században a többnyelvű eszközök egyre nagyobb teret nyernek és egyre szélesebb körű felhasználói csoporthoz jutnak el, ezen belül olyanokhoz, akik eltérő kulturális és nyelvi háttérrel rendelkeznek, és az ismeretek hasonlóan változatos területei iránt érdeklődnek. Tény, hogy a teauruszalapú keresőrendszerek rendelkeznek a legjobb pontossági aránnyal, jelenleg azonban nincs a többnyelvű teauruszok kialakítására vonatkozó magyar szabványunk. Így alapvető hiányt pótolunk azzal, ha vizsgáljuk ezen eszközök létrehozásának lehetőségeit, a klasszikus és modern módszerek előnyeit és hátrányait. A fenti indíttatás tükrében a szakirodalom tanulmányozásával két kérdésre kerestem a választ:

- 1) milyen tulajdonságok jellemeznék egy jól kivitelezett többnyelvű teauruszt,
- 2) hogyan lehet kialakítani egy ilyen rendszer hatékony és felhasználóbarát verzióját.¹

1. A többnyelvű teauruszok kialakításának kezdeti lépései

A többnyelvű teauruszok kialakításának kezdeti lépései az egynyelvű változatokéhoz nagyban hasonlóak. Az előkészítő munka során meg kell határozni a célokat, a teaurusz fő témaköreit és rögzíteni kell a továbbfejleszthetőség lehetőségeit. A következő lépés az induló szóanyag gyűjtése, majd a szókészlet elemzésének során a szakemberek kiválasztják a legfontosabb deskriptorokat, illetve elkészítik a betűrendes mutatót.² A többnyelvű szótárak esetében a munkálatok kiegészülnek a célstruktúra megválasztásának feladatával.

1.1. A nem-szimmetrikus célstruktúra

Az egyik alternatíva egy nem azonos, nem-szimmetrikus teauruszszerkezet kialakítása, ahol a

deszkriptorok száma és a kapcsolódás típusai nem szükségszerűen egyeznek meg az egyes nyelveken. Ebben a szerkezetben forrásnyelvi deszkriptor állhat önállóan egyenértékű célnyelvi kifejezés nélkül. *Michael Hudon*³ szerint helyesebb, ha elfogadjuk ezt a nem-szimmetrikus struktúrát és a deszkriptorok számát változtathatóvá tesszük az egyes nyelvi változatokban. Indoklásának alapja az, hogy adott kultúrában létező fogalomnak, amely egy bizonyos nyelven képviselteti magát, egyáltalán nem biztos, hogy létezik ekvivalense egy másik kultúrában és az sem, hogy a megfelelő verbális alak áll majd rendelkezésünkre. A gyakorlatban, tehát az indexelő szótár kialakítása során nem lehet megegyező szerkezetet kialakítani, mivel gyakran előfordul, hogy két csúcshoz deszkriptor vagy fölérendelt kifejezés, pontatlan vagy részleges nyelvi megfelelést mutat – vagyis, bizonyos mértékben eltérő jelentésűek –, aminek következtében eltérő lesz az alárendelt kifejezés is. Erre példa az angol „education” kifejezés, amelynek jelentése tágabb, mint a francia „éducation” kifejezése, vagy másképpen kifejezve az „education” és a „teaching” fogalmak világosabban különülnek el az angolban, mint az „éducation” és az „enseignement” francia kifejezések (1. táblázat). Hudon⁴ véleménye szerint azok a többnyelvű tezauszok, amelyekben a szerkezet nem egyforma, nagyobb valószínűség szerint tükrözik hitelesen a világegyetem fogalmainak képviselését minden kultúrában és nyelven.

Angol (forrásnyelv)	Francia (cél nyelv)
education	éducation enseignement formation
teaching	enseignement
instruction	enseignement instruction

1. táblázat

A relációs hálózat bonyolultsága (Hudon, 2001):

1.2. A szimmetrikus célstruktúra

A leggyakoribb nézet azonban az, hogy a többnyelvű tezausz minden egyes nyelvi változatának azonosnak kell lennie. Amennyiben adott tezauszban a deszkriptoroknak minden nyelven kizárólag egy egyenértékű megfelelője van, valamint az egyes deszkriptorok kapcsolódási típusai megegyeznek, szimmetrikus tezauszról beszélünk. Ez a struktúra annyiban rugalmas, hogy a deszkriptorok közötti

kapcsolat alapulhat teljes vagy részleges egyenértékűségen, illetve a nem-deszkriptorok száma eltérő lehet. A szimmetrikus tezausz kialakítóinak célja a tökéletes egyezés létrehozása a deszkriptorok és a nem-deszkriptorok között, valamint az egyes nyelvi ekvivalensek között. Ennek következményeként azonban gyakran előfordul, hogy a nyelvek közötti egyenértékűséget kényszeríteni kell, még ott is, ahol a valóságban nincsenek meg ezek az egyezések, így megkérdőjelezhető kapcsolati szerkezetek alakulhatnak ki.

A szimmetrikus tezauszban a kifejezések jelentését gyakran szűkíteni, vagy tágítani kell ahhoz képest, amilyen az adott kifejezés a természetes nyelvi használatban, de még így sem lehet elkerülni a mesterségesen „megalkotott” kifejezéseket, neologizmusokat. Ennél a szerkezetnél elfogadhatatlan, ha nincs ekvivalens a célnyelven, így ebben az esetben a tezausz alkotói általában eltávolítják a rendszerből a „gazdátlan” forrásnyelvi kifejezéseket.

2. Többnyelvű tezausz kialakítása alulról-felfelé építkezve

Az IFLA irányelvében⁵ a többnyelvű tezauszok három kialakítási módszerét határozzák meg. Az első lehetőség, hogy alulról-felfelé építkezve alakítsunk ki egy tezauszt. Ezen belül további két variáció közül választhatunk: kezdhetjük a munkát egy nyelvvvel, majd hozzá adhatunk egy másik nyelvet vagy nyelveket, illetve a másik opció, ha egyszerre több nyelvvvel kezdjük meg a struktúra kialakítását.

A szakirodalom a hetvenes évek közepétől azt hirdeti, hogy ez a párhuzamos (ab initio) tezauszkészítési módszer a legjobb. Ezek a tezauszok nemzetközi intézményeknél és világcégeknél készülnek, mivel nehéz és költséges feladat hosszú időn át olyan szakértői csoportot összefogni és együtt tartani, amelynek tagjai értenek mind az adott szakterülethez, mind az adott (idegen és anya)nyelvhöz, valamint a dokumentáció szakterületéhez is. Erre a módszerre jellemző a legtakarékosabb szógyűjtés, aminek következtében kevesebb homonima és pontatlan kifejezés is keletkezik, ami nagy pozitívum. Különböző nyelvi változatok együttes fejlesztése egyenértékűséget biztosít minden nyelven, azonban a célnyelvek és a forrásnyelvek váltakozásával, gyakran mesterkélt kifejezések keletkeznek. Ennek orvoslására a kulturális sajátosságokból adódó különbségeket az alkotók úgy kezelik, hogy a kifejezéseket összehangolják, amit a *terminológia harmonizációjának* neveznek.⁶

2.1. A tulajdonnevek megjelenítése a párhuzamos szerkezetben

Minden egyes deszkriptor, ami a tezauszban szerepel, egyedi fogalmat jelenít meg. A deszkriptor lehet egyszavas kifejezés vagy többszavas összetett kifejezés is, a lényeg az, hogy természetes nyelvi formájú legyen.⁷ Abban az esetben, ha adott deszkriptorunk tulajdonnév a tazuruszban, a következő három alkalmazási lehetőség közül választhatunk:

- 1) kiemelhetjük a tulajdonnév egyik nyelvi változatát, és azt használhatjuk minden nyelven;
- 2) használhatunk egy tulajdonnevet az adott nyelveknek megfelelő alakban (abban a nyelvi környezetben viszont, ahol a kifejezés hiányzik, ott az eredeti nyelvű tulajdonnevet alkalmazzuk);
- 3) alkalmazhatunk fordításokat, amennyiben ez észszerű és lehetséges.

Minden esetben a kiválasztott forma megfelelő nem-deszkriptorokkal egészül ki, amelyekhez ajánlatos az egyes nyelvek engedélyezett neveinek listáját használni (*ld. 2. táblázat*). Az angol és a francia deszkriptorok az adott nyelvnek megfelelő hivatalos formában szerepelnek, a harmadik oszlopban azonban a holland deszkriptor kiegészül az angol és a francia kifejezésekkel, amelyek nem-deszkriptorként szerepelnek.

2.2. A homonimák kérdése

A homonimák (azonos alakú szavak) nemcsak az egyes nyelveken belül, hanem a nyelvek között is előfordulhatnak. Így ha ilyen kifejezéseket kell alkalmaznunk a többnyelvű környezetben, célszerű magyarázattal kiegészíteni őket, vagy a jelentések értelmét tisztázni egy zárójeles minősítő hozzáadásával.

Példa a minősítők alkalmazására a „Cranes” angol kifejezés, amely a magyar nyelvben is teljesen egyező homonimapárt alkot, mivel a „Cranes” (birds) vagy a „Cranes” (lifting equipment) magyarul „Daruk” (madarak) és a „Daruk” (emelő berendezések) teljes egyenértékű egymásnak. Azonban a holland nyelvben az itt megfelleltett kifejezéspár már nem mutat ilyen alaki hasonlóságot, ezért szükséges a magyarázat hozzákapcsolása (3. táblázat).

A tezausz megjelenítésének vannak olyan lehetőségei, amikor nem tüntetik fel a megjegyzéseket, ahogy ez jellemző az alfabetikusan rendezett soroknál. Azonban a szerkezet átláthatóságát tekintve jóval előnyösebb, ha az egyes nyelvek kifejezései külön listában kapnak helyet. Amennyiben mégis az előbbi opciót használjuk, a kifejezés mellett zárójelben elhelyezett nyelvmegjelölés alkalmazása ajánlott. A 4. táblázat felső részében a nyelvek közötti ekviva-

Angol	Francia	Holland
International Committee of the Blue Shield (ICBS)	Comité international du Bouclier bleu (CIBB)	Internationaal Comitee van het Blauwe Schild UF International Committee of the Blue Shield (ICBS) UF Comité international du Bouclier bleu (CIBB)

2. táblázat

Tulajdonnevek a többnyelvű tezauszban (IFLA, 2009)

Brit angol	Amerikai angol	Holland	Francia	Magyar
Cranes (birds)	Cranes (birds)	Kraanvogels	Grue (oiseau)	Daruk (madarak)
Cranes (lifting equipment)	Cranes (lifting equipment)	Hijskranen SN voor andere typen kranen, zie aldaar	Grue (appareil de levage)	Daruk (emelő berendezések)

3. táblázat

Homonimák a többnyelvű tezauszban, megjegyzéssel kiegészítve (IFLA, 2009)

lencia esetét és párhuzamait, míg az alsó cellában a kifejezések betűrendes megjelenítését láthatjuk.

Chance (angol) = Aasard (francia) / jelentésük: esély
Fortune (angol) = Chance (francia) / jelentésük: véletlen
Alfabetikus sorrend:
Chance (eng)
Chance (fre)
Fortune (eng)
Hasard (fre)

4. táblázat

Homonimák az alfabetikus többnyelvű megjelenítésben (s.k.)

2.3. Az összetett kifejezések kérdése

Az összetett kifejezés több mint egy szóból vagy összetett szóból áll. Az összetett szavak olyan szavak, amelyek több mint egy szóból (általában főnévből) állnak, illetve egy vagy több betűből álló kötőszó kapcsolhatja össze őket. Az összetett kifejezések általában prekoordináltak, vagyis előzetesen egyesítenek két vagy több egyszerű fogalmat egy összetett fogalommal. Ezen kifejezések használata a tezauszban és a tárgyszólistákban növeli a specifikusság szintjét. A specifikussággal párhuzamban nő a pontosság is, ami az adott fogalom precíz képviselését eredményezi. Ezzel egyetemben pedig nő az eszköz hatékonysága is, mivel a rendszer a nem kívánatos, tárgykörbe nem tartozó dokumentumokat ki tudja zárni. Éppen ez a hiányosság jelentett problémát *Mortimer Taube*, *Unitermjénél* is, mivel a rendszer nem volt képes összetett kifejezésekkel jellemezni az adott tartalmat, így bizonyos speciális jelentések kiszorultak vagy torzultak a struktúrában belül.

Az összetett kifejezések egyes elemeit a következő elvek szerint lehet megkülönböztetni. A középpont, vagyis a főnév az az összetevő, amely azonosítja a fogalmak általános osztályát, amelyre a kifejezés egésze vonatkozik. A „*Printed indexes*” kifejezés főnévi komponense az „*indexes*”. A „*Hospitals for children*” kifejezésben a „*hospitals*” ugyanezt a szerepet tölti be, míg a „*Broadband*” esetében a főnévi

rész a „*band*”. Az összetett kifejezések másik része, a minősítő, amely az az egy vagy több komponens, ami arra szolgál, hogy szűkítse a kiterjeszthetőség középpontját, és így megadja az alosztályokat. Ilyen például a „*Printed*” melléknév a „*Printed indexes*” kifejezésben. Az előjáró-kötőszó-főnév összetételben, vagyis a „*Hospitals for children*” kifejezésben a „*for children*”, míg a „*Broadband*” kifejezésben a „*Broad*” tölti be ezt a szerepet. Általában, ha egy összetett kifejezés két vagy több kifejezésből áll, valószínűleg a vele egyenértékű idegen nyelvű kifejezés is ilyen formában lesz fellelhető.

A különböző nyelvű deskriptorok formája a gyakorlatban azonban nem mindig egyezik, mert pl. az angol „*Rail safety*” kifejezés holland megfelelője, az előjárószavas „*Veiligheid bij spoorwegen*” összetétel. Egy nem-szimmetrikus tezauszban lehetőség van a USE indikátor, mögötte pedig az összetevő deskriptorok plusz jeles kapcsolására (5. táblázat). Ennek az eshetőségnek viszont komoly következményei vannak a tezausz szerkezetére.

Angol	Holland
Rail safety	Veiligheid bij spoorwegen USE Veiligheid + Spoorwegen

5. táblázat

Megoldás az összetett kifejezések alaki eltérésére a nem-szimmetrikus struktúrában (IFLA, 2009)

Az összetett kifejezések előfordulásuknak két formája van, a jelzős és az előjárószavas kifejezések. Az utóbbiak jelenlétét lehetőleg kerülni kell a tezauszban. Éppen ezért lehetőség szerint az angol „*Carbohydrate metabolism*” (szénhidrát anyagcsere) kifejezést kell előnyben részesítenünk, a megegyező jelentésű „*Metabolism of carbohydrates*” kifejezéssel szemben. A jelzős kifejezések felépítése az angol és a magyar nyelvben azonos, vagyis a jelző a főnév előtt helyezkedik el. A szavak elhelyezkedése a hollandban is ezzel megegyező, azonban a két szó egybeolvad. Az olasz nyelvben a jelző a főnév mögött kap helyet, közéjük pedig egy kötőszó ékelődik be (6. táblázat).

Angol	Holland	Olasz	Magyar
Library catalogues	Bibliotheekcatalogi	Cataloghi di biblioteca	Könyvtári katalógusok

6. táblázat

A jelzős kifejezések formai különbségei az egyes nyelveken (IFLA, 2009)

Az is előfordulhat, hogy az előljárószavas kifejezésnek még sincs közvetlen egyenértékűje a másik nyelven. Ebben az esetben eltérő indikátorhasználat lesz jellemző a szimmetrikus és a nem-szimmetrikus tezauszokban (7. táblázat).

Megoldás a szimmetrikus tezauszban	
Angol	Holland:
Accessories UF Accessories after the fact	Medeplichtigen
Megoldás a nemszimmetrikus tezauszban	
Angol	Holland:
Accessories NT Accessories after the fact	Medeplichtigen

7. táblázat

Pontatlan ekvivalencia a szimmetrikus és a nemszimmetrikus tezauszban (s. k.)

2.3. Az ekvivalenciák

A nyelvek közötti ekvivalenciának három megközelítése van: szemantikai, kulturális és strukturális. Az előbbi két szempont a kifejezések jelentésére és arra vonatkozik, ahogyan ezeket az egyenértékű alakokat egy adott nyelven vagy kultúrában használják. Így ezek a megközelítések csak a deskriptorokkal kapcsolatban lesznek relevánsak, a legtöbb többnyelvű tezauszban ugyanis nem tesznek kísérletet arra, hogy egyenértékű kifejezéseket rendeljenek minden nem-deszkriptorhoz. Ez a gyakorlat a neologizmusok elkerülése miatt használatos.

A deskriptorok közötti interlingvális ekvivalenciának öt különböző fokát lehet megkülönböztetni az alulról-felfelé kialakított tezauszokban: a pontos, a pontatlan, a részleges, az egy a többhöz egyenértékűséget, illetve azt az esetet, amikor nem létezik ekvivalens a másik nyelven.

- 1) A pontos egyenértékűség, más néven nyelvek közötti szinonima, abban az esetben áll fenn, amikor X és Y nyelven a deskriptorok szemantikai és nyelvi egyenértékűséget egyaránt mutatnak (8. táblázat).
- 2) A következő típus a pontatlan vagy közeli egyenértékűség, amely a nyelvek közötti kvázi-szinonimák, vagyis adott szakterület azonosnak tekinthető kifejezéseinek nézőpontbeli különbségeinél merülnek fel. Ebben az értelemben, a deskriptorok X és Y nyelven ugyanazt az általános fogalmat fejezik ki, de a kifejezések jelentése X és Y nyelven nem teljesen azonosak. Ezek a differenciák gyakran inkább kulturális jellegűek, mint szemantikaiak, azaz jelentésárnyalatbeli vagy felfogásbeli különbségről beszélhetünk. Így például: A „Strong-willed” és a „Pig-headed” angol kifejezések jelentése egyaránt „Stubborn” vagyis magyarul makacs, de míg az első kifejezés pozitív jelentéssel bír, addig a második negatívval. Az IFLA irányelvei alapján a pontatlan egyenértékűség esetében a kifejezéseket úgy kell kezelni, mintha pontos egyenértékűség állna fenn a kifejezések között (9. táblázat).
- 3) Az egyenértékűség következő megkülönböztetési fokán a részleges ekvivalenciák helyezkednek el, amelyek a nyelvek közötti kvázi-szinonimák között specifikusságbeli differenciát mutatnak. Ebben az esetben a deskriptor, a nyelvek egyi-

Német	Angol	Francia	Holland	Magyar
Schienennetz	Rail network	Résau ferroviaire	Spoorwegnet	vasúthálózat
UF Eisenbahnlinie Eisenbahnstrecke	UF Railway line Railway track	UF Ligne ferroviaire Voie ferrée	UF Spoorlijn Spoorweg	UF vasútszakasz vasútvonal vasútvonalszakasz

8. táblázat

Pontos egyenértékűség az EuroVoc-ban (s. k.)

Angol	Spanyol	Francia
Historic settlements	= Asentamientos históricos	≈ Site de peuplement

9. táblázat

Pontatlan egyenértékűség (HEREIN Tezausz, 2003)

kén egy kissé tágabb vagy szűkebb értelmű, mint ugyanaz a deszkriptor egy másik nyelven. A részleges ekvivalencia esetében az IFLA irányelv három lehetőséget kínál. Az egyik a már fentebb is használt megoldás, vagyis az, hogy kezeljük úgy a kifejezéseket, mintha egymás egyenértékűi lennének. A második az, hogy minden egyes nyelvi változatot tüntessünk fel a tezauszban, és rendezzük ezeket hierarchikusan, vagyis a tágabb értelmű kifejezést fölrendelteként, míg a szűkebb értelmű kifejezést alárendelteként adjuk meg (10. táblázat). Kezelhetjük úgy is az esetet, mintha egy a többhöz egyenértékűség lenne.

Német	Angol
Wissenschaft	Wissenschaft SN Loan term adopted from German NT Science
Science D Lehnwort aus dem Englischen OB Wissenschaft	Science BT Wissenschaft

10. táblázat

Részleges ekvivalencia (ISO 5964,1985)

- 4) Hudon szerint az egy a többhöz ekvivalencia, abban az esetben áll fenn, ha túl sok vagy túl kevés egyenértékű kifejezés áll a rendelkezésünkre. Ennek az ekvivalenciának tehát két altípusa van, az egyik, amikor a forrásnyelvi kifejezésnek több mint egy egyenértékű kifejezése van a célnyelven. A másik pedig ennek az ellentéte, vagyis ha nincs elég célnyelvi kifejezés. Túl sok célnyelvi kifejezés esetén három lehetséges megoldás létezik:

- a) Létrehozhatunk egy előre összevont célnyelvi deszkriptort (11. táblázat).

Angol	Francia
Listed building	Édifice inscrit + Édifice classé EP Édifice inscrit EP Édifice classé

11. táblázat

Egy a többhöz ekvivalencia, összevont célnyelvi deszkriptor létrehozása. (HEREIN tezausz)

- b) Módosíthatjuk vagy specifikálhatjuk a forrásnyelvi kifejezést például egy minősítő hozzáadásával (12. táblázat).

Angol	Német
Festival (feast) RT Holiday	Fest RT Feiertag
Festival (series of performances) RT Event	Festival RT Event

12. táblázat

Egy a többhöz ekvivalencia, specifikáció minősítővel (Schott, 2006)

- c) Létrehozhatunk egy vagy több célnyelvi nemdeszkriptort a deszkriptorhoz kapcsolódóan (13. táblázat). Az utóbbi megoldás a leginkább elfogadható a nyelvi ekvivalencia szempontjából, mivel így nem keletkeznek mesterségesen létrehozott kifejezések.

Angol	Német
Festival	Festival BF Fest VB Holiday
	Fest BS Festival

13. táblázat

Egy a többhöz ekvivalencia, célnyelvi nemdeszkriptorral (Schott, 2006)

Az egy a többhöz ekvivalencia másik altípusa abban az esetben áll fenn, ha a célnyelvi kifejezés csak forráskifejezések kombinációja révén képviselheti a fogalmat, vagyis nincs megfelelő célnyelvi kifejezés. Erre a problémára a következő négy megoldást alkalmazhatjuk:

- a) Létrehozunk egy összevont célnyelvi kifejezést (14. táblázat).

Német	Angol
Berufspraktikum	Vocational education + Internship

14. táblázat

Egy a többhöz ekvivalencia, összevont célnyelvi kifejezésekkel (Schott, 2006)

- b) Produkálhatunk egy általunk megalkotott kifejezést, ún. neologizmust (15. táblázat).

Német	Angol
Berufs- praktikum	Vocational training SN Use this descriptor for a combination of vocational education and internship

15. táblázat

*Egy a többhöz ekvivalencia, neologizmus
(Schott, 2006)*

- c) Használhatunk fölérendelt célnyelvi kifejezést, minősítővel együtt (16. táblázat).

Német	Angol
Gymnasium	Secondary school (gymnasium)

16. táblázat

*Egy a többhöz ekvivalencia fölérendelt kifejezés
minősítővel (Schott, 2006)*

- d) Kialakíthatunk egy vagy több forrásnyelvi nem-deszkriptort, amely(ek) kapcsolatban áll(nak) a deszkriptorral (17. táblázat).

Angol	Német
Town redevelopment	BS Stadt und Sanierung
Town	Stadt
Redevelopment	Sanierung BF Stadtsanierung

17. táblázat

*Egy a többhöz ekvivalencia forrásnyelvi
nemdeszkriptorokkal (Schott, 2006)*

- 5) A nyelvek közötti ekvivalencia utolsó típusa abban a helyzetben áll fenn, ha nem létezik a forrásnyelvével egyenértékű kifejezés, amely azonos jelentéssel bírna a célnyelven. Hudon szerint (1997) ebben az esetben a szimmetrikus struktúra érdekében, a legegyszerűbb megoldás az, ha eltávolítjuk a „gazdátlan” forrásnyelvi kifejezést, különösen akkor, ha nagyon speciális fogalmat képvisel. Ha azonban az eltávolítás kivitelezhetetlen, további három lehetőség áll rendelkezésünkre:

- a) Átalakíthatjuk a „gazdátlan” kifejezést nem-deszkriptorrá és ezt összekapcsolhatjuk egy olyan deszkriptorral amellyel számos tulajdonságban osztozik (18. táblázat). Ez a megoldás nincs különösebb hatással a szerkezetre, így ez lehet az ideális választás, feltéve, ha a „gazdát-

lan” kifejezés valójában közeli rokona az adott deszkriptornak.

Angol	Francia
Classroom environment USE Learning environment	
Learning environment UF Classroom environment UF Educational environment	Milieu éducatif EP Conditions d'apprentissage EP Milieu pédagogique EP Milieu d'apprentissage

18. táblázat

Ha nincs ekvivalencia, átalakítjuk a kifejezést nem-deszkriptorrá (Canadian literacy thesaurus, 1996)

- b) Importálhatjuk a forráskifejezést a célnyelvre (19. táblázat). Ennek a lehetőségnek a hátulütője, hogy a felhasználók így olyan információhoz juthatnak, amelyek csak egy másik társadalomban léteznek, a sajátjukra nem érvényesek.

Német	Angol
Diakonisches Werk	Diakonisches Werk SN Form of social work done by protestant churches in Germany

19. táblázat

*Ha nincs ekvivalencia, importálhatjuk a forrás
kifejezést a célnyelvre. (Schott, 2006)*

- c) Létrehozhatunk egy egyenértékű új szót vagy kifejezést (20. táblázat). A neologizmusok alkalmazása azonban soha nem a legjobb megoldás. A teaurusz nem egy terminológiai kifejezésbank, a teaurusz önmagában nem idéz elő lényeges változásokat a nyelvben, hanem inkább tükröznie kell a nyelvek specializált használatát a társadalom bizonyos szegmenseiben.

Német	Angol
Hochrechnung	Projection (statistical)

20. táblázat

*Ha nincs ekvivalencia, neologizmust alkalmazhatunk
(Schott, 2006)*

3. Már kialakított tezauszok összeolvasztása, összekapcsolása

Arra is lehetőség van, hogy ötvözzünk két vagy több már kialakított tezauszt egyetlen új többnyelvű változatba, illetve már kialakított tezauszok és tárgyszójegyzékek összekapcsolásával is létrehozhatunk többnyelvű struktúrát. A cél az, hogy felhasználjuk a meglévő szótárak szókincsét, amennyire csak lehetséges. Az ötlet mögött az az elképzelés áll, hogy a használók továbbra is azzal az ismert szókincssel dolgozhatnak, amivel már korábban is találkoztak, így egy ismerős szókészlethez egy új funkciót rendelhetünk.

Az összekapcsolás különböző formákban lehetséges. Az első esetben két vagy több megegyező nyelvű szótárat kapcsolhatunk össze, erre példát találunk az orosz nyelvterület gyakorlatában, vagy különböző nyelvű, egynyelvű szótárak összekapcsolását is elvégezhetjük, például német és francia szótárak kombinálását. Egynyelvű és többnyelvű szótár összevonásával is megvalósítható a többnyelvű tezausz kialakítása. Az összekapcsolás általában a tezauszok kifejezéseinek és a tárgyszójegyzékek szavainak feltérképezésével kezdődik, innen ered a „mapping” kifejezés. A találatokat sokféleképpen jeleníthetik meg, például egy táblázatban, amely annyi oszlopot tartalmaz, amennyi a felhasznált szótárak száma. A táblázat minden egyes sorában a különböző szótárak adott egyenértékű kifejezései helyezkednek el, melyben egy-egy cella nulla, vagy annál több kifejezést is tartalmazhat.

Hudon az alábbiakat írja az összekapcsolásról. Bár már jóval elfogadhatóbb ez a módszer, mint a fordítás, de nagyon komoly gyakorlati problémákkal jár együtt. Ezt az eljárást a legnehezebb intellektuálisan kezelni, mivel minden egyes tezausz eltér egymástól bizonyos mértékben, lefedettség mélységben, a prekordináció fokában, a specifikusság szintjén stb. Emellett valószínű, hogy a legnagyobb és legfejlettebb tezausz nyelve és struktúrája lesz a domináns, és az is, hogy a többi tezausz struktúráját fogják igazítani/egyeztetni ehhez az egyetlen dominánshoz.

3.1. Az ekvivalenciák

Az összekapcsolással kialakított többnyelvű tezauszokban három ekvivalencia típust különböztetünk meg egymástól: a teljes és a hiányos ekvivalenciát, valamint azt az esetet, amikor nincs ekvivalense a ke-

resett kifejezésnek. Az utóbbi helyzetben tájékoztatni kell róla a felhasználót, hogy az általa keresett kifejezésnek nincs ekvivalense a másik nyelv(ek)en.

1) A teljes ekvivalenciánál, minden szókészletben adott kifejezésre az ekvivalensek keresése során egy és csak egy deskriptor létezik (21. táblázat). Az összekapcsolás azonban lehet hozzávetőleges. Az egyenértékűség nem azt jelenti, hogy itt a kifejezések azonos nyelvi jelentésűek, hanem azt, hogy várhatóan az eltérő szókészletekből származó kifejezések megegyező témájú forrásokhoz vezetnek.

Angol	Francia	Német
Decathlete	Décathloniens	Zehnkämpfer
Decathlon	Décathlon	Zehnkampf
Discus throwing	Lancer du disqu	Diskuswurf
Divers	Plongeurs	Kunstspringer
Diving	Plongeon	Wasserspringen
Hammer throwing	Lancer du marteau	Hammerwurf
Hurdle racing	Course de haies	Hürdenlauf

21. táblázat

Teljes ekvivalencia, az összekapcsolás eljárásánál (MACS, 2004)

2) Hiányos ekvivalencia esetében legalább az egyik szókészletben két vagy több kifejezést kell kombinálnunk, amelyek egymás egyenértékű kifejezéseiként használhatóak. Ez a kombináció alapulhat a Boole-algebra ÉS, illetve VAGY operátorain. A VAGY összekapcsolás akkor szükséges, ha a forrásnyelvi deskriptor a másik nyelven két kifejezést jelöl (22. táblázat).

Agol	Német	Francia
Jumping	Hochsprung OR Sprung	Saut en hauteur OR Sauts (athlétisme)
Long jump	Weitsprung	Saut en longeur

22. táblázat

Hiányos ekvivalencia, VAGY operátorral (MACS, 2004)

Az ÉS operátorra akkor van szükség, amikor az egyik szókészlet kifejezése hierarchikusan alacsonyabb szinten áll, mint a releváns kifejezés legalább egy

felhasznált másik szókészletben (23. táblázat).

Angol	Német	Francia
Cycling	Radsport	Cyclisme
Cycling– Training	Radsport AND Training	Cyclisme AND Entraînement

23. táblázat

Hiányos ekvivalencia, ÉS operátorral (MACS, 2004)

4. A tezauszok fordítása

4.1. A fordítás elmélete

A fordítási eljárás igen vitatott, éppen ezért ezt a megközelítést a szabványok és irányelvek nem is tartalmazzák, noha a meglévő tezausz egy vagy több új nyelvre fordítása igen népszerű, főleg gazdasági okokból. Ez a módszer nem teszi lehetővé az összes érintett nyelv közötti egyenlő kezelés lehetőségét, így mindig a forrásnyelv lesz a domináns. Az így előállított eszköz nem tükrözi megfelelően a célkultúrát, kulturálisan mindig elfogult lesz, mivel az egyenes fordítás egyfajta kulturális imperializmushoz vezet. A szakirodalomban vannak, akik azt állítják, hogy lehetetlen fordítás útján tezauszt készíteni, azonban a gyakorlatban a két- és többnyelvű tezauszok többnyire úgy keletkeznek, hogy egy forrástezauszt a célnyelvre fordítanak. Fordítás esetében is ugyanolyan szakembergárdára van szükség, mint a párhuzamos eljárásnál, legfeljebb a specialisták térben és időben el vannak választva egymástól. Emellett a fordítási eljárás számos nehézség forrása lehet. Ennél a módszernél alapvetően nagyobb kifejezhalmaz keletkezik, ezzel egyetemben pedig rendkívül megnő a homonimák és a pontatlan szakkifejezések száma. Így több egyeztetésre van szükség az egyes munkafolyamatok között, megnő az ellenőrzés szerepe, ami még több munkát generál.

Hudon a következő három problematikus elemre hívja fel a figyelmünket, amelyek hagyományosan kapcsolódnak a többnyelvű tezauszok fordításához. Az első probléma az, hogy a kifejezések szó szerinti fordítása a forrásnyelvről semmitmondó kifejezéseket eredményezhet a célnyelven. A második kérdéses pont az, ha egy adott nyelvet tágítunk annak érdekében, hogy illeszkedjen egy idegen fogalmi struktúra azonos pontjaihoz. Ez azt eredményezheti, hogy a nyelv alig felismerhetővé válik beszélői számára.

Az utolsó intés a fordítással kapcsolatban az, hogy mielőtt áthelyeznénk egy teljes fogalmi struktúrát az egyik kultúrából a másikba, jól gondoljuk meg egyáltalán ez mennyire célszerű.

*Martin Doerr*⁸ szerint a terminológiai források szemantikai különbözőségére gyakran hivatkoznak a szakirodalomban alapvető problémaként. Ezt azonban a szerkezetek szisztematikus elemzésével nem lehet kiküszöbölni. Véleménye szerint a fordított tezausz is tezausz, ahol minden fogalmat optimálisan értelmeztek több nyelven, ezek a fordítások azonban nem minden esetben megalapozottak.

Bár úgy tűnhet, hogy általános megegyezés van abban, hogy nincs értelme a tükör-fordításnak, a fordítást nem tekinthetjük egyszerű műveletnek. *Eugene Nida*⁹ szemlélete a fordítót a saját kultúrája „foglyának” tartja, mivel a fordító általában a saját nyelvi-kulturális kontextusában érti meg az üzenetet, majd megpróbálja megoldani a problémát idegen eredetű kifejezések használatával. Ez a folyamat független attól, hogy egy forrásnyelvi fogalom szemantikailag nem mindig egyenértékű a célnyelv megegyező fogalmával. Ezért egy másik kultúrába ágyazásnál a magyarázó kifejezések használata sokkal jobb, mint ha egy lefordított idegen nyelvű kifejezést használunk. Ez az elv tükröződik a párhuzamosan szerkesztett tezauszkészítési szabványokban és irányelvekben is, mivel a jövevényszavak, kölcsönzött kifejezések, neologizmusok használata sehol sem ajánlott. Az egyenértékűség típusainak felosztása is ebből a felismerésből fakad. A funkcionális, kommunikatív fordítási elméletek közé tartozik többek között a dinamikus ekvivalencia elmélete, a funkcionális ekvivalencia elmélete és a SKOPOS elmélet.¹⁰

A dinamikus ekvivalencia elméletét Nida fejlesztette ki 1969-ben, ez volt az első kommunikatív fordítási elmélet. A dinamikus szó arra az elképzelésre utal, hogy a fordításnak nem kell ugyanazt a hatást eredményeznie, mint a forrásszövegnek az eredeti kontextusban. Nida fordítási meghatározása szerint a fordítás újraalkotja a célnyelvben a forrásnyelv legközelebbi természetes ekvivalensét, először a kifejezések értelmében, másodsor a kifejezések stílusában.

A rendeltetési vagy funkcionális ekvivalencia teóriájának az az elképzelés az alapja, hogy a forrásszöveg rendeltetése megegyezik, vagy hasonló a célszöveg rendeltetésével. Más szavakkal a fordítás rendeltetése hozzáigazodik a forrásszöveg rendeltetéséhez.¹¹

A SKOPOS elmélet a fordítási műveletet hangsúlyozza, tehát a fordítás cselekvési folyamatát. *Vermeer*¹² szerint a fordítási művelet, olyan, mint egy bizo-

nyos viselkedéstípus, ezt a viselkedést a cselekmény szempontjából cselekedetnek nevezhetjük, mivel az azt végző személynek kell potenciálisan képesnek lennie arra, hogy megmagyarázza, miért járt el úgy ahogy, bár más módon is eljárhatott volna. Továbbá a cselekedet valódi okai mindig kifejezhetőek a célok szándékainak vagy állításainak segítségével a kifejezésekben, mint egy jó okkal elkövetett cselekvés.¹³ *Vehmas-Lehto* gondos meghatározást adott a fordítás meghatározására: *fordításkor valaki kifejez valamit a célnyelv eszközeivel, amit korábban már kifejeztek a forrásnyelv eszközeivel*. A definíció jelzi, hogy leginkább a fordítás tartalma a fontos, a jelentés megtartása és nem maga a nyelv.

4.5. A fordítást kiegészítő statisztikai eljárások

Susanna Keränen a fordítási eljárást statisztikai módszerekkel is támogatná, hogy a megfelelő szókészlet feltérképezésén túl, az adott nyelv kifejezései közötti kapcsolatok is átláthatóbbá váljanak a fordító számára. Az általa javasolt eljárások: a társszó analízis, a szó társítási módszer és a szemantikus alkotórész analízis.

A társszó elemzés

A társszó elemzés nagyon hasonlít az együtt idézés elemzésére, a kifejezések együttes előfordulását elemzi a dokumentumokban. A társszó analízist úgy lehet jellemezni, mint egy kétdimenziós térképet. A térképen a relatív kör mérete összefügg az előfordulások számával, ez alatt azt érthetjük, hogy minél nagyobb a deskriptorok száma, értelemszerűen annál nagyobb lesz a körünk, viszont ha kisebb a kör, akkor több kapcsolat lesz az egymással relációban álló deskriptorok között. A társszó analízis eredménye kétdimenziós térképen is bemutatható.

A szótársítási módszer

A szótársítási módszert már korábban is alkalmazták a tezauszokkészítés keretein belül. *Marianne Nielsen*¹⁴ szerint a szótársítási módszer egy használható és működőképes tezauszt eredményezhet, amely jobban teljesít, mint a hagyományos tezauszokkészítési módszerekkel kialakított társaik. A szótársítási módszer előnye az, hogy gazdagíthatja a tezauszépítést az aktuális, releváns és területspecifikus információk biztosításával.

A szemantikai komponens analízis

A szemantikai komponens analízist gyakran említik

jelentés analízisként is. Az eljárás a szó jelentésváltozatait osztja kisebb elemekre, szemantikai jellemzőkre. Az összetevők elemzése különösen hasznos a poliszémiák esetében.

5. A többnyelvűség kezelésének nehézségei a modern igényeknek megfelelően

A többnyelvű információkeresés biztosítására nincs egyszerű és kézenfekvő megoldás. *Kerstin Jorna*¹⁵ úgy véli, hogy a többnyelvű tezauszok leggyakoribb formái jelenleg nem igazán megfelelőek erre a szerepre. Véleménye szerint a többnyelvű eszközök ezen típusának új formájára van szükség. E célból kezdte el kialakítani az InfoDEFT nevű kísérleti tezauszt, amit az online tezauszok lehetséges új modelljének tart. Az InfoDEFT egy szemantikailag strukturált, enciklopédikus jellegű és többnyelvű tezausz, amely felhasználható a mesterséges tanulást segítő programok esetében is, ezzel csökkentve az eszköz manuális előállításának költséges mivoltát.

A többnyelvű tezauszok összetett kialakítási problémáira *Hahn* és *Angelova*¹⁶ szerint ideális opció lehet, egy független nyelvi tudásbázis bevezetése, amely közös fogalmi struktúrát alkothatna minden egyes nyelven. Jorna szerint egy ilyen tudásbázis kiépítése azonban rendkívül költséges lenne, és nagy erejű nemzetközi összefogást kívánna meg. Éppen ezért a problémára inkább a háromnyelvű kísérleti tezauszában az InfoDEFT-ben látja a választ, mely rendkívül hasznosan alkalmazható az információ visszakeresésénél és a felhasználók számára is a tények, kifejezések megértéséhez. Erre a modern értelmezésre *Schmitz-Esser*¹⁷ EXPO 2000 tezausza is rávilágított, azonban utóbbi esetében nem hívják fel a használó figyelmét az egyes nyelvek közötti kulturális különbségekre. Jorna verziójában azonban az egyes kifejezések szoros ellenőrzése nagy figyelmet kap. Erre az InfoDEFT-et kialakító csoport facetták alkalmazását találta a legideálisabbnak, vagyis egy olyan szerkezet létrehozását, amely eltér az egyes nyelvektől, ezzel is felhívva a figyelmet a különbségekre, nem csupán a szókészletben, hanem a fogalmi kontextusban is.

Jorna három fő sarokpontot határoz meg, amelyek egy jó tezausz alapkövei kell, hogy legyenek. Először is a tezauszoknak többnyelvűnek kell lennie, hogy támogassa az információhoz való hozzáférést az egyre inkább globálissá váló információs társadalomban. Másodszor ezeknek a rendszereknek az alfabetikus forma helyett szemantikailag strukturáltaknak

kell lenniük, ez a szempont részben lehetővé teszi a felhasznált nyelvek egyenlő képviselését. Harmadszor segíteniük kell a felhasználók számára a megértést, a felidézést és a precíz információ-visszakeresést a definíciók és a megjegyzések használatával.

Míg a modern információs és kommunikációs technológia megkönnyíti a globális adatok transzferét, ugyanez nem segít a globális kommunikáció megvalósulásában. Jelenleg mind az internet és a nemzetközi vállalkozások is nagyrészt az angol nyelvet használják a nemzetközi kommunikációban, amely problémákat vet fel a kultúrák közötti kommunikációban az angol anyanyelvűek és a más ajkúak között. A legújabb kutatások szerint az angol nyelv hamarosan megszűnik uralni a globális kommunikációt, helyét Ázsia és Latin-Amerika egyes nyelvcsoportjai fogják átvenni.¹⁸

Az említett előrejelzések tükrében új többnyelvű teauruszokra lesz szükség, hogy támogassák a későbbi uralkodói státuszt nyerő nyelvcsoportok közötti kommunikációt, illetve a nyugat-európai nyelvekhez kapcsolódó diskurzust. Manapság sok úgynevezett többnyelvű eszközhöz férhetünk hozzá az interneten vagy a könyvtárak OPAC-jában, valójában azonban ezek egynyelvű teauruszok, amelyek két- vagy többnyelvű szótárakkal együtt működnek. A többnyelvű információ visszakereső rendszerek ezen formái gyakran csődöt mondanak, amit igazolni lehet a LISA (Library and Information Science Abstracts) részletes vizsgálatával. A LISA teaurusza a címkéző kifejezések legnagyobb csoportját angol nyelven tartalmazza, annak ellenére, hogy több mint 60 ország szakterméséből tartalmaz absztraktokat és teljes szövegű hozzáférést. A LISA-nál minden absztraktot angol nyelvre fordítanak, ami súlyosan ellentmondásos keresési eredményekhez vezet abban az esetben, ha nem adottak a pontos ekvivalensek a nyelvek között. A francia „*documentalistes*” a német „*Dokumentar*” és az angol „*documentalists*” egymás egyenértékű kifejezéseiként vannak feltüntetve a teauruszban, de különböző keresési eredményekhez vezetnek, a különböző nyelvi változatokra keresve 55, 4, vagy 110 rekordot kapunk. Amennyiben az „*information professionals*” kifejezéssel keresünk, akkor pedig 3372 rekordot kapunk, de ha a kifejezés nem-deszkriptorával a „*documentalists*” fogalommal ugyanezt végrehajtjuk csak 590 rekordot kapunk. Az ilyen következetlenségek legyőzhetőek abban az esetben, ha egyenlő hozzáférést nyújtunk minden nyelven ahelyett, hogy az angol nyelvet részesítenénk előnyben. Ez nem csak a kultúrák és így az emberek közötti

egyenlő bánásmódot jelenti, hanem lehetővé teszi a teaurusz tárgyainak elfogulatlan kezelését is.

Sajnos nem könnyű feladat minden nyelv egyenlő kezelése a rendszeren belül. Valaha még voltak fizikai korlátai a többnyelvű megjelenítésnek, de mára ezeket le lehet küzdeni az elektronika segítségével. A technológia azonban nem tud győzedelmeskedni a szemantikai egyenértékűség intellektuális problémái fölött. A természetes nyelvek komplexitása, amely minden terminológia része, ritkán engedi pontos ekvivalenciák kialakítását a nyelvek között, ami igen sok gondot okoz a szemantikailag strukturált teauruszokban. Ugyanez a hiba kevésbé okoz fejtörést az alfabetikus teauruszok esetében, de a szakemberek szerint ez az elrendezés nem is lehet alapja egy jó teaurusznak, csak egyfajta kiindulópontként kell szolgálnia.¹⁹

5.1. Az EXPO 2000 és az InfoDEFT újszerű megoldásai

Újszerű megoldás, ha facetták vagy más szemantikai struktúrák segítik a felhasználót a kifejezések megértésében, és annak az átlátásában, hogyan viszonyulnak egymáshoz a mögöttes fogalmi kapcsolatok. A Schmitz-Esser és csapata által Hannoverben kialakított EXPO 2000 többnyelvű teaurusz általános ismeretkört ölel fel öt nyelven. A Jorna nevéhez fűződő InfoDEFT pedig háromnyelvű, csak az információ-visszakeresés kifejezéseit feltáró teaurusz. Mindkettő elektronikus formájú. A két terminológiai szótár azért érdekes számunkra, mert a saját területükön legyőzik a fogalomtárak leggyakoribb nehézségeit. A legnagyobb különbség ezen példányok és a korábbi teauruszok között az, hogy túlmutatnak az alapvető szemantikai viszonyokon, a tágabb, a szűkebb és a kapcsolódó kifejezések szempontjából. Az InfoDEFT facettás alapú, míg a Schmitz-Esser-féle teaurusz a hierarchikus kapcsolatokban 13 alosztást különböztet meg (24. táblázat).

1. Nem-faj kapcsolat: növény – kókuszdió	7. Ok-okozati kapcsolat: erdőirtás- elsivatagosodás
2. Fizikai és elméleti felosztás: gazdaság – verseny- szféra	8. Előnyös kapcsolat: alfabetizáció – maga- sabb életszínvonal

3. Jog és joghatósági kapcsolat: Európai Unió - Franciaország	9. Hátrányos kapcsolat: túlhalászás – tengeri élővilág pusztulása
4. Földrajzi és helyrajzi felosztás: Latin-Amerika – Dél-Amerika	10. Anyagi kapcsolat futószalag - gumi
5. Származási kapcsolat: nagyapa – apa	11. Forma és megjelenés kapcsolat: kettős spirál - kromoszóma
6. Műszeres kapcsolat: hegesztőpáka - hegesztés	12. Folyamat kapcsolat: futószalag - gyártás
13. Állapot kapcsolat víz – jég	

24. táblázat

Az EXPO 2000 alosztásai: (s. k.)

Schmitz-Esser bevezetett egy alapvető szemantikai referencia szerkezetet a bizonytalan asszociatív kapcsolatok helyett, amely hat fő kategóriát tartalmaz: a fogalom, a név, az esemény, a hely, a szempont és az idő megkülönböztéseit. Ez a rendszerezés részben megegyezik az InfoDEFT öt fő kategóriájával, mely a következő kifejezések alapján válogat: dolgok, emberek, tevékenységek, helyek és környezet. Mindkét tezausz tehát azt mutatja be, milyen értelemben kapcsolódnak egymáshoz a kifejezések.

Jorna ugyan egyetért Schmitz-Esser besorolási rendszerével az általános tárgykörű tezauszban, azzal azonban nem, hogy az EXPO 2000-ben a lexikális hézagokat parafrázisokkal töltik ki. Mivel Jorna szerint a lexikai hiányosságokra inkább fel kell hívni a figyelmet, mint azokat elrejtteni. A felhasználói tudatosság fokozásával ugyanis, nő a fogalmi megértés és javul a kommunikáció.

Az InfoDEFT azonban, egy második és lényegesebb tekintetben is különbözik az EXPO 2000-től. Utóbbiban ugyanis minden deskriptor egy kétdimenziós rácsszerkezetben kerül elhelyezésre, melynek egyik dimenziójában a tizenhárom hierarchia típus, a másikban pedig a hat alapvető szemantikai referencia található. Ezzel szemben az InfoDEFT-ben facetták vannak, amelyek a gráfok felépítését követik, vagyis számos horizontális kapcsolatot tartalmaznak, melyek a fák ágainak felelnek meg. A Schmitz-Esser-féle táblázatos megjelenítésnek az az előnye, hogy átláthatóbb és következetesebb a felhasználók szá-

mára, vagyis inkább enciklopédikus áttekintést nyújt, amely gyakran megy a nyelvi pontosság rovására. Az InfoDEFT-re ezzel ellentétben az intuitív megközelítés a jellemző, a cél a kifejezések jelentésének jobb megértése a különböző nyelveken, amely az enciklopédikus áttekintés helyett. Végeredményben megállapítható, hogy a tezauszok különböző funkciói indokolják ezeket az eltérő modern módszereket.

5.2. Az interoperabilitás a jövő tezauszaiiban

Az interoperabilitás a kulcsa az egyidejű keresés és visszakeresés képességének két vagy több adatbázisban egy vagy több nyelven. Az interoperabilitás a különböző rendszerek és szervezetek képessége az együttműködésre. A kifejezést általában technikai rendszerekben mérnöki értelemben használják, vagy alternatív módon, tágabb értelemben véve a társadalmi, politikai és szervezeti tényezők figyelembevételével. Kezdetben az interoperabilitást informatikai rendszerek definiálták, a rendszerek közti korlátozott információcserére. A szemantikus interoperabilitás a rendszer azon képessége, hogy értelmesen és pontosan feldolgozza a kicserélt információt a rendszer végfelhasználóinak érdekében. Alapfeltétele, hogy mind az átdadó és a befogadó oldalon is alkalmaznia kell a referenciamodellt, vagyis azt, hogy amit elküldünk, egyezzen meg azzal, amit megértünk belőle.²⁰

A rendszerek interoperabilitása, egy másik modern megközelítése annak, hogy az eszköz használata egyszerűbbé váljon a felhasználó számára. Régen, miután megnéztünk egy nyomtatott tezauszt, továbbhaladtunk a kiválasztott kifejezések nyomán az indexelő rendszerben, vagy a kereső felületeken. Manapság a kifejezéseket csak át kell másolni az elektronikus tezauszba, vagy gyakrabban csak rájuk kattintani. A kereső rendszer csak akkor lesz képes kapcsolatba lépni a tezausz adatbázisával, ha az interoperabilitás fennáll. Vagyis a felhasználók böngészhetnek és miközben keresnek, kiválaszthatják a tágabb kifejezéseket, egy általánosabb keresésre és így tovább. Ezek az átvitelek nem bonyolultak, feltéve, ha alkalmazzuk a szabványos adatcsere formátumokat és protokollokat.

A tezauszok vagy más információkereső rendszerek interoperabilitása, több létfontosságú folyamatot tesz lehetővé. Az egyik az, hogy biztosítja az adatok szabványos formában való behozatalát és használatát más rendszerekben. A másik az, hogy lehetővé teszi a

rendszerek között a kifejezések leképezését, valamint biztosítja a bármilyen más típusú információcserét a rendszerek között.²¹

Az interoperabilitást elérni, azonban nem olyan könnyű. A szemantikus weben az ontológiák esetében szintén ilyenfajta együttműködésre van szükség. Hamarosan arra is igény lesz, hogy a tezaurszokat összekapcsolják az ontológiákkal és/vagy a taxonómiákkal. Jelenleg ennek megoldásával foglalkozik az ISO 25964 szabvány²² második „*Interoperabilitás más szótárakkal*” c. részén dolgozó munkacsoport is. Így ez lehet a többnyelvű tezaurszok jövője.

6. Következtetések

A tezaursz teljes fogalmi és terminológiai készletet kínál minden képviselt nyelven, a többnyelvűség hozzáadásával pedig biztosíthatjuk az információhoz való hozzáférés széles skáláját. Ezen eszközök tekintetében is rendkívül fontos azonban, hogy a struktúrában a relációk és a fogalmak azonos értékűek legyenek, illetve hogy a fogalmi értelmezés középpontjában a válogatás helyett a terminológiai ellenőrzés álljon. Egy jó tezaursznak alapvetően szemantikailag strukturálnak kell lennie, persze, magában foglalhat egy betűrendes részt is, de fontos, hogy ne ez legyen benne a fő rendezési elv.

A többnyelvű tezaurszok kialakítási eljárásai közül az ab initio nyelvpárokkal dolgozó eljárását preferálják a szakirodalomban, a szabványok alapvetően ehhez a folyamathoz nyújtanak iránymutatást. Ez a módszer szimmetrikus tezaurszstruktúrára törekszik és a takarékos szógyűjtés jellemzi. Az alulról-felfelé építkezés során sorolják az ekvivalenciákat a legtöbb kategóriába, vagyis a legjobban kidolgozott az egyenértékűségek megkülönböztetése is. Éppen azért egyértelmű, hogy az így kapott tezaurszok lesznek a legjobbak minden szempontból. Azonban az eljárás legnagyobb kritikája az, hogy komoly szakembergárdát és költségbeli ráfordításokat kíván.

A már kialakított tezaurszok és/vagy tárgyszólisták összekapcsolásának előnye az, hogy a felhasználók továbbra is azzal az ismert szókinccsel dolgozhatnak, amivel már korábban is találkoztak, vagyis egy ismerős szókészlethez egy új funkciót rendelnek hozzá. A kialakítás ezen típusa kevesebb ekvivalencia típust használ, mivel a szókészletek „összefésülése” során alapvetően egy létező struktúrához kell alkalmazkodni, így nincs meg az a szabadság, mint az alulról-felfelé történő építkezés során. Hátránya, hogy sokkal több kifejezés gyűlik össze és aszim-

metrikus szerkezetet eredményez. Ez a módszer – a párhuzamos szerkesztéshez hasonlóan – megfelelő szakembergárdát és költségbeli ráfordításokat követel, azonban nem jár akkora pontossággal.

A fordítás mind közül a legvitatottabb eljárás, egyes vélemények szerint nem is lehet ilyen formában jó tezaurszt kialakítani. A szabványok szerzői sem preferálják ezt az eljárást, a gyakorlat azonban ennek ellentmond, mivel számos esetben így pl. az *EuroVocnál* is kezdetben ugyan követték az alulról-felfelé építkezést, később azonban az egyes tagországok csatlakozásával már fordítást használtak. Az eljáráson belül megkülönböztetjük a szakemberek által kialakított és a mechanikus eszközökkel létrehozott szótárakat (utóbbi nagy minőségbeli hiányosságokat eredményezhet szigorúbb emberi ellenőrzés nélkül). Azonban ezt az eljárást is lehet jól kivitelezni, amennyiben emberi erőforrás végzi a munka nagy részét, illetve ha párosítjuk a Keränen által is javasolt módszerekkel (a társszó analízissel, a szótársítási módszerrel vagy a szemantikus alkotórész analízissel). Ezekre azért van szükség, hogy a megfelelő szókészlet feltérképezésén túl, az adott nyelv kifejezései közötti kapcsolatok is átláthatóbbá váljanak a fordító számára.

A tezaurszokat bírálók kritikája általában az, hogy ezen eszközök előállítása költséges és nehéz a bővítés. Azonban egy jól kialakított tezaurszban már a kidolgozás előtt biztosítanak arra módszereket, hogy a frissítés folyamatos legyen. Tény az is, hogy a tezaurszalapú keresőrendszerek rendelkeznek a legjobb pontossági aránnyal, így hiba volna nem használni őket. A véleményem az, hogy a kialakítási eljárást olyan alternatívákkal kell kiegészíteni, amelyek áthidalják a kulturális és nyelvi különbségekből adódó problémákat. Ezek lehetnek statisztikai módszerek, egy egyedi facettás struktúra alkalmazása, illetve az elektronikus rendszerek átjárhatóságát biztosító lehetőségek. A lényeg az, hogy a befektetett idő és energia megtérül, így bátran kombináljuk a klasszikus eljárásokat más újszerű lehetőségekkel!

Irodalom

1. A téma kutatása során hatalmas segítséget jelentett *Barátné dr. habil. Hajdu Ágnes*, tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK, Könyvtár- és Információtudományi Intézet) biztatása és szakmai útmutatása, amiért ezúton is szeretném hálás köszönetemet kifejezni.
2. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BABICZKY Béla: Bevezetés az

- információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Budapest, Universitas, 1998. 224 p.
3. HUDON, Michele: Multilingual thesaurus construction: integrating the views of different cultures in one gateway to knowledge and concepts = Information Services & Use, 17. vol. 1997. 2–3. no. 111–123. p.
 4. HUDON, Michele: Relationships in multilingual thesauri. In: Relationships in the organization of knowledge. Ed. Carol A. Bean, Rebecca Green. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2001. 67–80. p.
 5. Guidelines for multilingual thesauri. Hague, Working Group on Guidelines for Multilingual Thesauri, IFLA Classification and Indexing Section, 2009. 30 p. <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/115.pdf> (Az utolsó megtekintés ideje: 2015. október 8.)
 6. UNGVÁRY Rudolf: A két- és többnyelvű tezauszok irodalma. Kritikai szemle és annotált bibliográfia. Szerk. Ungváry Rudolf, Orbán Éva, Budapest, OSZK KMK, 1981. 123 p.
 7. DAHLBERG, Ingetraut: Concept and definition theory. In: Classification theory in the computer age. Conversations across disciplines. New York. Rockefeller College Press, University at Albany, State University of New York, 1989. 12–24. p.
 8. DOERR, Martin: Semantic problems of thesaurus mapping = Journal of Digital Information, 1. vol. 2001. 8. no. <https://journals.tdl.org/jodi/index.php/jodi/article/view/31/32> (Az utolsó megtekintés ideje: 2015. október 8.)
 9. NIDA, Eugene Albert – REYBURN, William: Meaning across cultures. New York, Orbis Books, 1981. 90 p.
 10. KERÄNEN, Susanna: Multilingual thesaurus construction. Homemakers in Finnish and British discourses. Barcelona, ISKO, Capítulo Espanol, Barcelona, 2005. 357–379 p. <http://bd.ub.edu/isko2005/keranen.pdf> (Az utolsó megtekintés ideje: 2015. október 8.)
 11. VEHMAS-LEHTO, Inkeri: Kopiointia vai kommunikointia. Johdatus käännösteoriaan = Helsingin sanomat, 9. vol. 1999. 7. no. 122–232 p.
 12. VERMEER, Hans, J.: Skopos and commission in translational action. In: Readings in translation theory. Ed. Chesterman, Andrew, Loimaa: Oy, Finn Lectura Ab, 1989. 173–187. p.
 13. REISS, Katharina – VERMEER, Hans J.: Mitä kääntäminen on. Helsinki, Gaudeamus, 1986. 132. p.
 14. NIELSEN, Marianne Lykke. The word association method. A gateway to work-task based retrieval. Doctoral dissertation. Åbo, Åbo Akademi University Press, 2002. 342. p.
 15. JORNA, Kerstin – DAVIES, Sylvie: „Multilingual thesauri for the modern world. „No ideal solution?“ = Journal of Documentation, 57. évf. 2001. 2. sz. 284–295. p.
 16. VON HAHN, Walther – ANGELOVA, Galia. Combining terminology, lexical semantics and knowledge representation in Machine Aided Translation. In: TKE'96, Terminology and Knowledge Engineering. Frankfurt, INDEKS-Verlag, 1996. 304–331 p.
 17. SCMITZ-ESSER, Winfried: Thesaurus and beyond. An advanced formula for linguistic engineering and information retrieval = Knowledge Organization, 26. vol. 1999. 1. no. 10–22. p.
 18. GRADDOL, David. Will English be enough? In: Where are we going with languages? Ed. Moys, A. London, Nuffield Foundation, 1998. 24–33. p.
 19. CABRÉ, Maria Teresa: A hypermedia project on terminology. In: TKE'96, Terminology and Knowledge Engineering. Frankfurt, INDEKS-Verlag, 1996. 424–430. p.
 20. NEELAMEGHAN, Arashanipalai. – LALITHA, S. K.: Multilingual thesaurus and interoperability = Journal of Library & Information Technology, 33. vol. 2013. 4. no. 289–294 p.
 21. AITCHISON, Jean – CLARKE, Stella J. Dextre: The thesaurus. A historical viewpoint, with a look to the future = Cataloging & Classification Quarterly, 37. vol. 2004. 3–4. no. 5–21. p.
 22. ISO 25964: The international standard for thesauri and interoperability with other vocabularies. International Organization for Standardization. 2011. <http://www.iso.org/schemas/iso25964/#summary> (Az utolsó megtekintés ideje: 2015. október 8.)

Beérkezett: 2015. október 19.

Műhely

Az Országos Tudományos Diákköri Konferencia
díjnyertes pályaművei (2. rész)

Filmelőzetes és kötelező olvasmányok

Lehetőség a Z-generáció olvasóvá nevelésére?

GIRHINY Eszter

Bevezető

A digitális világ térhódításával kérdésessé vált, hogy az addig egyeduralkodó Gutenberg-galaxis meghatározó szerepű marad-e az újabb generációk életében is, vagy az éles paradigmaváltással járó Neumann-galaxis idővel teljesen felülkerekedik. Lehetséges-e, hogy a két galaxis nemcsak megfér egymás mellett, hanem kiegészítheti egymást?

A különböző információtechnikai eszközök, az internet, a televízió szerves részét képezik a „digitális bennszülöttek”, azaz az Y- és Z-generáció mindennapi életének. Mindkét generációra jellemző, hogy a „globális világ gyermekei”, az információt több helyről, de leginkább az internetről szerzik be, párhuzamosan több feladaton dolgoznak, figyelmük lekötésére pedig már nem elég a lineáris felépítésű könyv.

Az idősebb generációkból sokan csak az audiovizuális, digitális világ negatívumait veszik észre, mondván, hogy a fiatalok túl sok időt töltenek a képernyő előtt és mert csak a képi információkra támaszkod-

nak, ezért nem fejlődik a fantáziájuk és elfordul az érdeklődésük a könyvektől.

Írásomban azt szeretném bemutatni, hogy a technika előnyeit a magunk javára is fordíthatjuk, azaz a gyermekek olvasás iránti érdeklődésének felkeltésére is használhatjuk.

Generációk

Az 1946 előtt születettek, a mai hatvan fölöttiek az ún. veteránok, akik ma már nagyszülők sőt, dédszülők. Közülük néhányan alkalmazkodni tudtak az információs társadalom mindennapjaihoz, de többségük inkább távol tartja magát ettől a világtól.

Az 1946–1964 között születettek a baby boom generáció tagjai. Ők alkotják a még dolgozó ötven- és hatvanéveseket, illetve a közeljövőben nyugdíjba vonulókat. A rendszerváltás sokuk számára együtt járt a megszokott biztonság elvesztésével. Az 1965 és 1979 között születettek, a mai harminc-negyvévesek az X-generációhoz tartoznak, az ő szüleik ugyancsak

átélték a biztos háttér elvesztését, de ők már jobban alkalmazkodtak a megváltozott munkakörnyezethez. Megélték az információtechnika elterjedését és maguk „digitális bevándorlókká” váltak. Tudják, hogy az érvényesülésükhöz nélkülözhetetlen a naprakész információ. A ma húszas-harmincas éveiket taposó Y-generáció tagjai alkotják a „digitális bennszülöttek” első körét, akik lényegesen többet tudnak a digitális világról, mint a szüleik vagy a főnökeik. A siker és a karrierépítés erősen motiválja őket, de nem akarnak már olyan mértékben függeni a munkahelyüktől, mint ahogy a szüleiknél látták. Közösségi életük nagy részét az interneten keresztül élik meg, igénylik az interaktivitást és a sokszínűséget, de halogatják a felnőtté válást, menekülnek a felelősség-vállalás elől, és a családalapításba is később kezdenek, mint az előző generációk (Tari 2010). Don Tapscott ezt a korosztályt nevezte internet-generációnak, mert életükben a legfontosabb az interaktivitás, a digitális médiát elsősorban szórakozásra használják, a tanulás és a kommunikálás csak ezután következik (Tapscott 2001). Az Y-generáció olvasási szokásaira nagy hatással volt a hipertext elterjedése azáltal, hogy a megszokott, zárt szövegalkotás helyett megjelentek a nyitott, vagyis választási lehetőséget biztosító linkek. Az eddig csupán befogadói státuszban szereplő olvasót felváltja az aktív, szerkesztői olvasó (Bujdosóné Dani 2012).

A Z-generáció az 1995 után születetteket jelöli, akiknek nem kellett tanulniuk a digitális eszközök használatát, mert beleszülettek ebbe a világba és autodidakta módon sajátítják el az eszközök használatát. Ügyesebben használják az elektronikus világ adta lehetőségeket, mint szüleik vagy tanáraik. A generáció első hulláma, az 1995–2000 között születettek, akik a digitális korszak kezdetétől jelen vannak, számukra a közösségi oldalak és az internethasználat mindennapi tevékenységgé vált. A második hullám, a 2005–2010 között születettek számára természetes, hogy jelen kell lenni a közösségi oldalakon, megszokták, hogy nekik minden jár, és hogy mindent azonnal megkaphatnak. (Tari 2011) A Z-generáció az interneten fellelhető információkat nem sorokban, hanem képekben értelmezi, lassan eltűnik a betűolvasás linearitása és lassúsága, aminek következtében a tudás szerkezete is átalakul, hiszen számukra fontosabb a tudáshoz vezető keresés le rövidítése, mint az, hogy meg is jegyezzék az adott ismeretet. (Füzfa 2002a) Az MTA felmérése szerint a generáció tagjainak 90%-a vallja magát olvasónak, amely biztató eredmény lehetne, ha figyelmen kívül

hagynánk, hogy többségük ezt úgy érti, hogy a tanuláshoz kapcsolódóan olvas. A Z-generáció életében minden elérhető az interneten, és hiába tűnik úgy, sok mindent jobban megértenek, de érzelmileg nem elég érettek ahhoz, hogy fel tudják dolgozni a kapott információkat. (Tari 2011) Az elektronikus világnak a Z-generáció mindennapjaiban betöltött meghatározó szerepét Katherine Hayles azzal magyarázta, hogy a mélyfigyelem mellett kialakult náluk a figyelem egy új formája, az ún. hiperfigyelem, amikor az olvasó rendkívül gyorsan fókuszál a különböző témákra, magas a stimulációs küszöbe, az információt több forráson keresztül éri el és nem tolerálja az unalmat (Bujdosóné Dani 2013).

A digitális kultúrával teljesen újfajta környezet jelent meg és a változásokat a digitális bennszülöttek – és így a Z-generáció tagjai is – automatikusan követték. A kultúrában lezajló változások az idegrendszer fejlődésének módosulásával is járnak, ami viszont kihat a képességek alakulására is. A Z-generáció tagjai készség szinten kezelnek minden digitális eszközt, hamar kiismerik magukat az egyes helyzetekben, gyorsan hozzák meg a döntéseiket, nagyobb rövidtávú memóriával rendelkeznek, és egyszerre több tevékenységet folytatnak (mert egy már le sem köti a figyelmüket). Számukra a tudás azzal egyenlő, hogy meg tudják a forrásokban keresni, de a digitális világ keltette sietségben nem tartják fontosnak megjegyezni a tartalmát, így viszont az emlékezőképességük kezd rohamosan csökkenni. E generáció tagjaira gyakorlatilag egész nap ömlik az információ a különböző eszközökből és alkalmazásokból, ezt a mérhetetlen mennyiséget nem tudják rendesen feldolgozni, így tehát a megszerzett információ nem alakul át tudássá. A mindent elárasztó ingertömeg hatására a digitális bennszülöttek agya a gyors feldolgozásra állt rá, vagyis az információkat könnyen és gyorsan dolgozzák fel, gyors az információ hatására történő reakciójuk, azonban a digitális bevándorlókkal ellentétben ők már nem tudnak módszeresen és rendszerben gondolkodni, rájuk a téri-vizuális rendszerben való gondolkodás a jellemző. Gyengül a generáció képzetalkotási képessége is, mert életüket túlságosan behálózzák a képekben (és mozgóképekben) közölt információk, levéve vállukról a belső képalkotás feladatát. A gyermekek képekben, filmekben nézik a mesét, az agyuk nincs hozzászokva a hallott szöveg alapján alkotott képzelethez, ami felnőtt korban a szöveggértés gyengüléséhez vezethet. (Gyarmathy 2012)

Az audiovizuális kultúra hatása az olvasásra

Gyermekkönyvek – a mesék világa

A gyerekek egy-kétéves korukra már megismerkednek a korosztálynak szánt lapozgatós képeskönyvekkel, melyeket szüleikkel meghitt körülmények között nézegethetnek, és beszélgethetnek a képekről. A négy- és hatéveseket már jobban lekötí a mesék tartalma is, mesehallgatás közben azonosulni tudnak a szereplőkkel és egyre élénkebben dolgozik a fantáziájuk. A gyermekek találkozásai a könyvekkel és a gyermekkori élmények fontos szerepet töltenek be a későbbi olvasási szokásaikban, ez lesz a motiváció az olvasni tanuláshoz. Sajnos, ez a folyamat nem minden gyermek életében zajlik le. (Bartos 2009). A gyerekek sokszor csak azt látják, hogy a szülők a televízió vagy a számítógép előtt töltik a szabadidejüket, így róluk „példát véve”, ők sem fordulnak a könyvek világa felé, pedig a gyermekek életére meghatározó hatással vannak a könyvek. Egy tanulmány 27 országból vett minta alapján kimutatta, hogy az otthoni könyvtár nagysága arra is hatással van, hogy hány osztályt végez el a gyermek az iskolában. (Miller 2010)

Az emberek életében, így a kisgyermekében is, sokféle indulat, vágy, szorongás és feszültség él. Az érzelmek feldolgozását a belső képteremtés segíti, melyet a gyermekek elmélyült játék vagy mesehallgatás közben, belső kép kivetítésével végeznek. A gyermekek nem tudnak különbséget tenni a belső és a külső kép között, tehát mielőtt megjelenik a külső kép a televízióban, a belső képteremtő tevékenység abbamarad. A gyermekek élvezik ugyan a mozgó képek látványát, az azonban már nem segít nekik az őt ért hatások feldolgozásában. Vekerdy Tamás szerint még diafilmeket se mutassunk a kisgyermekeknek, a mozgófilmekről nem is beszélve, mert rontják a fantázia fejlődését. (Vekerdy 2010) Természetesen a gyermek belső képalkotását elősegítő meseolvasással, a könyvek beépítésével a gyermek mindennapjaiba nagyon egyetérthetünk, de a mai digitális világban nem életszerű a kisgyermek életéből teljesen kizárni a mozgóképek világát. De ez nem is feltétlenül szükséges, ugyanis ha már kisgyerekkorban megértetjük velük, hogy az írott szó és a filmváltozat nem állnak egymással ellentétben, egyik sem pótolja a másikat és inkább egymás kiegészítői, akkor a gyermekek megtanulják mindkét műfajt egészségesen beépíteni az ismeretszerzés folyamatába. (Hermann 2000)

A kötelező olvasmányok

A házi vagy kötelező olvasmányok szerepe abban áll, hogy ha a gyermekeknek szellemi érettségüknek megfelelő, a kíváncsiságukat kielégítő olvasmányt adunk, az nemcsak az olvasóvá nevelésükre lesz ösztönző hatású, hanem a személyiségükre is. Sok pedagógus azon az állásponton van, hogy a házi olvasmányoknak azon kívül, hogy az alapkultúra részét képezik, az is a feladatuk, hogy erkölcsi értéket közvetítsenek és hazafiságra neveljenek. E pozitív hatások eléréséhez elengedhetetlen, hogy a gyerekek időben elsajátítsák a helyes olvasási módot, hogy a továbbiakban képesek legyenek önállóan fellelni az olvasottakban a személyiségüket gazdagító értékeket. (Vanyóné Pass, 2009)

A kérdés csak az, hogy a kötelező olvasmányok be- töltik-e ezt a szerepet? Alexa Károly szerint a klasszikus magyar regényeknek, novelláknak és verseknek az ismerete az irodalomtanítás alapját kell képeznie. Nagy Attila azt is mondja, hogy e művek ismerete a magyarok élményközösségét támogatja, és az összetartozás érzéséhez elengedhetetlenek a közösen ismert történetek, idézetek. Lackfi János mellett érvel, hogy a klasszikus irodalomból készüljenek minőségi átiratok. Gombos Péter 2009-es felméréséből viszont az derül ki, hogy a felső tagozaton évek óta nincs új irodalmi anyag, és csak kevés tanár él a lehetőséggel, hogy kortárs művet adjon fel kötelező olvasmányként (Gombos, 2010). A kortárs ifjúsági műveket a tanárok nagy része nem is ismeri, ezért nem tudják eldönteni azt sem, hogy e művek rendelkeznek-e olyan irodalmi értékkel, amiért érdemes lenne beilleszteni ezeket a tananyagba. Ha változtatnak is a kötelező olvasmányokon, legfeljebb ugyanabból a korból, illetve ugyanattól a szerzőtől választanak. A 2012-es kerettanterv lehetőséget ad a tanároknak, hogy szabadon választott olvasmányokat is ajánljanak, de nem biztosít rá órakeretet és kínálatot sem (Arató, 2013). Gordon Győri János a kötelező olvasmányok mellett a közös és kölcsönös olvasmányok megjelenése mellett érvel, a kölcsönös olvasmányok utat engednek a modern irodalomnak, és nem gátolják, hogy a gyerekek a hivatalos kánonba nem tartozó könyveket ajánlják egymásnak (Gordon Győri, 2009).

Tehát a tanár kiadja a kötelező olvasmányt a tanulóknak, mely legtöbbször már a vastagságával riasztóan hat rájuk, a szöveg pedig számukra sokszor érthetetlen nyelvezettel, bonyolult mondatokkal próbál bemutatni olyan korszakokat, amelyekbe bele sem tudják magukat képzelni. A lelkiismeretes diák vagy

belefog a regénybe, és jó esetben közben megtetszik neki a történet, vagy a hosszú leírások – amelyekhez nincsen hozzászokva – annyira untatják, hogy inkább kihagyja a történetből ezeket az unalmas részeket. Elmondhatja ugyan, hogy a regény végére ért, elolvasta tehát a könyvet, de a könyv egyik feladatát sem látta el, nem közvetítette az elvárt értékeket, és az olvasást sem szeretett meg a tanulóval. Egy másik megoldás, hogy a digitális korból született tanuló a feladat könnyebbik végét próbálja megfogni, és megnézi a regényből készült filmváltozatot vagy meghallgatja hangoskönyv formában (ha készültek ilyen feldolgozások). Mind a film, mind a hangoskönyv ösztönözheti a gyermeket a regény elolvasására, de olyan hatása is lehet, hogy a tanuló – remélve, hogy az audiovizuális változat kiváltja az eredetit – a kezébe sem veszi a regényt. A hangoskönyvnek az a veszélye, hogy miközben a gyermek hallgatja, párhuzamosan más tevékenységet is folytathat, így a történetből kevés marad meg benne. Ha a diák képes türelmesen a hangoskönyvre figyelni, a történet felkeltheti az érdeklődését, ahogy kisebb korában a felolvasott mese.

A filmváltozatok a regényeknek többnyire rövidített változatát tudják nyújtani, és mert rövidebb ideig tart, mint az elolvasása, a tanuló végig is nézi. A hangoskönyv időbeni terjedelme az olvasásával egyenlő, és mivel ugyanannyi időt vesz igénybe, a tanulót akár ösztönözheti is, hogy a történetet inkább maga olvassa tovább.

2014-ben kétszáz 15 éves diákot kérdeztem meg a kötelező olvasmányokkal kapcsolatos véleményükről. A kérdőívben többek között arra kértem őket, nevezzék meg a kedvenc könyvüket, említsenek olyan olvasmányokat, amelyeket szívesen ajánlanának másoknak is kötelező olvasmányként. A válaszok alapján a házi olvasmányok között kiemelkedően népszerű volt *A Pál utcai fiúk*. A kötelező olvasmányok körébe ajánlott, és kedvenc olvasmányként is említett könyvek között a legtöbben a *Harry Pottert*, a *Gyűrűk Urát* és a *Szent Johanna Gimit* nevezték meg. Kiderült, hogy szívesebben olvassák a közelmúltban íródott könyveket, és inkább azokat kedvelik, amelyeknek közérthető a nyelve, aktuális a témája.

A gyerekek által ajánlott könyvek beemelése az irodalomoktatásba nyilván járna bizonyos problémákkal (pl. sérülhet a tanárok által közvetítendő értékrend, nehéz a tantervbe illeszteni), viszont nagy előnye lenne, hogy az iskola helyett a kortársak által ajánlott, bár a tananyaghoz nem feltétlenül köthető műveket a gyerekek sokkal nagyobb kedvvel olvasnák. A saját

korosztálytól kapott könyvajánlást azért is fogadják el jobban, mert ahogy mondták, „amit kötelezőnek adnak fel, azt senki nem olvassa szívesen.” Azzal, hogy a tanár lehetővé teszi, hogy a diákok egymásnak ajánlhassák kedvenc olvasmányaikat, azt érezteti velük, hogy a saját kedvük szerinti olvasás lehet olyan értékes, mint amit az iskola vár el tőlük.

Audiovizuális kultúra

Televízió

Az ezredforduló táján a televízió egyértelműen negatív hatásairól szóló egyoldalú látásmódot egyes kutatások kezdték cáfolni, bizonyítva, hogy például olyan családban, ahol a szülők alacsony iskolai végzettségűek, a televízió pozitív hatással volt a gyermekek szellemi fejlődésére. Kimutatták, hogy intellektuálisan jobban fejlődnek azok a gyerekek, akik napi egy-két órát a televízió előtt töltöttek ismeretekben gazdag, játékos műsorokat, meséket nézve, mint azok, akik egyáltalán nem tévézték vagy csak a szórakoztató műsorokat részesítették előnyben. Vagyis, mint az életben minden más is, akkor jótékony hatású, ha nem vesszük túlzásba, és megválogatjuk, hogy milyen műsorokat nézünk. És természetesen, ahogy felnőttek is használják a televíziót kikapcsolódásra, ugyanúgy a gyermekeknek sem árt, ha néha csak szórakozásból megnézik egy-egy rajzfilmet. (Ranschburg 2009)

A gyermekek televíziózásával kapcsolatos másik aggály, hogy a tévézés passzív tevékenység, és inaktivitást eredményez. Ezt is megcáfolta egy újabb kutatás, melyben kisgyermekek tévézési szokásait vizsgálva azt figyelték meg, hogy az óvodás korú gyermekek szívesen játszanak, beszélgetnek a tévé mellett, játéku a képernyőre nézés miatt meg-megszakad ugyan, de folyamatos marad. Figyelmüket különösen akkor köti le a képernyő, ha kérdésük van a látottakkal kapcsolatban, és úgy gondolják, ha tovább figyelnek, választ kapnak. Hogy a gyermekek figyelmét mennyire köti le a televízió, azt a környezet viselkedése határozza meg, hiszen, ha választani lehet játék és tévézés között, a gyerekek többsége a játékot választja. (Kósa és Vajda 1998)

A televízió nyelvét ugyanúgy meg kell tanulni értelmezni, mint ahogy megtanuljuk a betűket is dekódolni. Filmnézés közben a nézőnek a látványt és a hallottakat egyaránt értelmezniük kell, vagyis értenie kell a vágásokat vagy a zoom működését vagy

amikor a narrátornak csupán a hangját hallja. Persze a „tévéolvasás” képessége könnyebben elsajátítható, mint a betűolvasásé, hiszen a gyermekek maguktól megtanulják, vagyis felfogják például, hogy mit jelent, ha valakire ráközelít a kamera (és hogy attól még nem tűnik el a teste). A „tévéolvasás” képessége azért fontos, mert más televíziótól független feladatmegoldásokban segíthet a gyermeknek, valamint támogatja az egyszerre érkező információk párhuzamos feldolgozását. (*Kósa és Vajda* 2010) Marshall McLuhan az *Understanding media* című könyvében a Torontói Egyetemen végzett kutatásáról számol be, amelyben a hallgatókat négy csoportra osztva ugyanazt az információt csoportonként más-más információhordozón kapták meg; az egyik csoport előadás formájában, a másik televízió közvetítve, a harmadik csoport rádió és végül a negyedik írott szöveg formájában. Mindegyik hallgatónak ugyanazt a kérdőívet kellett kitöltenie, és az eredményeket kiértékelve a kísérlet vezetői meglepve tapasztalták, hogy azok a diákok, akik a televízió keresztül jutottak az információhoz, jobb eredményt értek el, mint a másik három csoport tagjai. (*Halász* 1985)

Filmadaptációk

A filmművészet megszületése óta készülnek irodalmi művek alapján filmek. A film kezdettől fogva az irodalom viszonylatában határozta meg magát, hangsúlyozva a rokonságból adódó közös tulajdonságokat és eltéréseket. A feldolgozásoknak az eredeti műhöz való hűségük szerint *Andrew Dudley* az adaptációk három csoportját különböztette meg: kölcsönzés (a klasszikus irodalmi mű tekintélyére alapozó feldolgozás), keresztezés (az eredeti mű specifikumait megőrző alkotás) és transzformáció (az irodalmi művet híven követő adaptáció). *André Bazin* az adaptációkat művészeti értékük szerint különböztette meg: vannak az eredeti mű presztízsére alapozó, azt hűen tükröző feldolgozások, és vannak az irodalmi alkotást inspirációként használó, azzal egyenértékű művet létrehozó feldolgozások. (*Pieldner* 2007)

A tudományos élet vélekedése az adaptációk jelentőségéről nem egységes. A tanulmányok és kritikák hol másodlagos kulturális értékűnek tekintik az adaptációkat, hol pedig önálló műfajként beszélnek róluk. Mai napig elfogadott gyakorlat, hogy az adaptációk elemzésekor csak az eredeti mű viszonylatában, összehasonlítással értékelik, és nem veszik figyelembe, hogy a médiumváltás üzenetváltozást von maga után. Az eredeti műhöz való hűség (hűségelv) szerint

a filmváltozat nem önálló mű, hanem az irodalmi alkotás pótléka, és annál jobban sikerül, minél pontosabban követi az eredeti művet, minél jobban tudja visszaidézni annak hangulatát. A hűségelven alapuló vélemények nem az adaptáció erősségeit vizsgálják, hanem az eredeti műtől való eltéréseket és a hibákat keresik. A hűségelven alapuló elemzések mellett a kilencvenes évektől megjelentek a feldolgozások alternatív elemzései, melyek az irodalom és a film közötti hierarchiát irrelevánssá teszik, és az adaptáció kiegészítő, megvilágosító hatását hangsúlyozzák, hiszen az irodalmi műről objektív képet tesz láthatóvá és hallhatóvá. (*Király* 2010)

A film és az irodalom viszonyáról *Eichenbaum* úgy vélekedett, hogy a színházban feldolgozott irodalom veszít jelentőségéből, ezzel szemben a filmes adaptáció pozitív jelenség. A filmkultúra bizonyos értelemben szemben áll a könyvkultúrával, és a film semmilyen tekintetben nem alárendeltje az irodalomnak. Ebben a rivalizáló kapcsolatban nem csupán a könyv válhat a filmkultúra forrásává, hanem fordítva is. (*Peildner* 2007)

Az adaptációk sikere abban kereshető, hogy a regények és színdarabok már bizonyították hatásukat az olvasóközönségre, miért ne érhetnék el ugyanezt a hatást a mozivásznakon is. Így nem meglepő, hogy a Fox amerikai tévétársaság már 1925-ben anyagiilag támogatta a sikeres Broadway előadásokat, az Universal 1927-ben forgatott tizenegy presztízsfilmje közül pedig kettő színdarab és öt regény feldolgozás volt. (*Barbier és Bertho Lavenir* 2004)

A 60-as évek elejétől a 80-as évekig nemcsak Magyarországon, de Angliában is megfigyelhető, hogy sorra dolgozták fel a jelentős irodalmi műveket az oktatás számára. Magyarországon ekkor készült az *Egri csillagok*, *A köszívű ember fiai* vagy *A Pál utcai fiúk* filmes változata. Ezeket az alkotásokat örökségfilmekként említik a kritikák. Céljuk, hogy emléket állítsanak és nosztalgiát ébresszenek egy letűnt kor iránt, valamint, hogy megőrizték az irodalmi műveket azáltal, hogy egy másik médiumba mentik át őket. Angliában a BBC klasszikusok (például a *Büszkeség és balítélet* adaptáció) nyomán népszerűvé vált az a nézet, hogy a televízió jelenti a kortárs kultúrát. A *Jane Austen* sorozattal meghonosult a minőségi televíziózás, hiszen a feldolgozásoknak nemcsak a nőkérdés aktualizálása miatt van nagy jelentőségük, hanem a korhű ábrázolás, a nemzeti örökség és a történelmi funkció miatt is. A magyar televíziózás sikeres lányregény feldolgozása Szabó Magda *Abigélje*, mely teljes mértékben a hűségelven alapul,

semmiféle kiegészítő értelmezéssel nem szolgál az eredeti műhöz.

A hatvanas-hetvenes években a klasszikusokból készült filmváltozatok az értékek megőrzését és a könyvek iránti érdeklődés felkeltését szolgálták. A diákok szemében ma ezek a filmek ugyanolyan réginek tűnnek, mint maga az eredeti mű, a filmes adaptációk elvesztették érdeklődést felkeltő hatását. A kérdőívet kitöltők 31%-a válaszolta, hogy megnézte a filmes adaptációt, de utána nem olvasta el az eredeti művet. A Z-generációs diákoknak csak 21%-a válaszolta, hogy a filmváltozat miatt olvasták el a kiadott irodalmat.

A magyar örökségfilmek sora az angol vagy a francia tendenciával ellentétben a 80-as évek végére nagyjából le is zárult. (Király 2010)

Az ezredforduló táján született adaptációkat két egymással ellentétes irányzat jellemzi. Az első arra ösztönzi a nézőt, hogy az adaptációt az eredeti műtől elkülönülve értelmezze, nem teszi szükségessé az eredeti regény ismeretét, sőt nem is ösztönöz annak elolvasására. Ezzel párhuzamosan megjelenik Hollywoodban egy teljesen ellentétes irányzat, mely fordított irányú összehasonlításra készíti a nézőt; korábban a sikerregény ösztönözte a film megnézését, most viszont a filmváltozat inspirálja a közönséget az eredeti mű elolvasására. (Király 2010) Ezért alakulhatott ki *A Gyűrűk Ura* és a *Harry Potter* jelenség, a filmváltozat megjelenését követően ugyanis a tinédzserek között világszerte olvasási láz söpört végig.

Filmelőzetesek

A mozi történetének első évtizedében az emberek figyelmét elsősorban a mozgóképek kötötték le, a történet mellékes volt, a vetítéseknek sem alakult ki még szabályos rendje, így reklámozásra sem volt szükség. Azután a filmek előtt kivetítették a később bemutatásra kerülő filmek plakátjait. Az első mozi-film-előzetest (trailert) 1912-ben New Yorkban mutatták be. Később már nemcsak a mozi üzemeltetői, hanem a stúdiók is készítették filmeket népszerűsítő előzeteseket. Az előzetesek kezdetben a filmből kimaradt jelenetekből álltak, később külön forgatásba kezdtek a reklám kedvéért, amelyben a szereplők elmondták miről szól a történet és miért érdemes tömegesen megnézni a filmet.

Az előzetesek a hetvenes évektől jelentek meg az amerikai televíziózásban. A televíziós reklám az előzetesek stílusát is átalakította: eleinte a reklámokhoz hasonlóak voltak, később klipszerűvé váltak (Baski

2010a). A trailerek vázolják a film cselekményét és érzékeltetik a hangulatát. A szerkesztők „hozott anyagból” olyan pár perces videót állítanak össze, amelyek felkeltik a nézők figyelmét.

Manapság a filmelőzetesek előkelő helyet szereztek maguknak az internetes videomegosztó oldalakon is. Így tehát az előzetesek könnyebben eljuthatnak a célközönséghez, hátránya viszont a bőséges kínálat és hogy a már kiismert, többször visszanézhető előzetesek kevésbé köti le az emberek figyelmét. (Baski 2010c)

A könyvolvasás iránti érdeklődést a kisdíjak körében manapság a kötelezőkről készített rövid, kedvcsináló filmelőzetesekkel lehetne erősíteni. Ha a Hollywoodban bevált recept szerint készült – nem feltétlenül professzionista szintű – előzetesekben mutatjuk be irodalomórán a kötelezőket, felkelthetjük annyira a diákok kíváncsiságát, hogy nagyobb kedvvel, motiváltan álljanak neki az olvasásnak, és az olvasmány is inkább szórakozásnak tűnik. A filmelőzetesek hátrányosan is hathatnak az olvasási kedvre, ha a két-három percben sűrített videó után a regényt is éppolyan mozgalmasnak képzelik, és a hosszabb helyszínrajzok, leírások, jellemábrázolások csalódást kelthetnek az izgalmat ígérő előzetes után.

Az előzetesek nem helyettesíthetik a könyvet, csupán arra hivatottak, hogy megmutassák a diákoknak, hogy a klasszikus irodalom is lehet izgalmas.

Az internet korában a videomegosztó oldalak váltak az előzetesek elsődleges terjesztési helyévé. A kötelezőkről készült filmes könyvelőzetesek sem korlátozódnának az irodalomórára, a tanulók megoszthatnák egymással a közösségi oldalakon is, hiszen a Z-generáció elsődleges információforrásként az internet használja.

A problémát a filmelőzetesek elkészítése jelenti, amely valószínűleg nem egyszerű feladat. Mivel nem szükségesek stúdió minőségű filmelőzetesek, akár főiskolai vagy egyetemi projekt keretében megvalósítható lenne. Például a mozgóképkultúra és médiaismeret, az informatikus könyvtáros és a magyar szakos hallgatók összefoghatnának. A projekt (videokészítés) során a hallgatók jobban megismernék egymás szakterületét, erősödne a résztvevők IKT-kompetenciája, és előtérbe kerülne az olvasás is, hiszen az előzetes megtervezéséhez elengedhetetlen az eredeti mű teljes körű ismerete. Az elkészült előzeteseket a gyakorló általános- és középiskolák irodalomóráján ki lehetne próbálni. Ez persze csak egy ötlet, amelynek megvalósítását érdeklődés esetén alaposan végig kell még gondolni, mind a technikai,

mind az anyagi és humán erőforrás vonzatait. Elképzelhető, hogy Z-generációs diákok – mivel készségszinten kezelik a különböző digitális eszközöket – az irodalomóra keretei között maguk is próbálkoznának ilyen videó készítésével vagy akár csak egy jelenet leforgatásával, melyhez viszont elengedhetetlen az eredeti mű elolvasása.

Olvasóvá nevelés az iskolában

Általános tapasztalat, hogy a diákok az irodalomórákat ugyanolyan feszélyezetten várják, mint a matematikaórákat. Ez a hozzáállás magyarázható a digitális kultúra térhódításával, az olvasás szabadidős tevékenységként való visszaszorulásával, valamint az irodalomoktatásban bekövetkezett gyökeres változásokkal. (Adamikné Jászó 1999)

Arató László a *Könyv és Nevelés*ben írt cikkében arra próbált választ találni, miért nem válnak a tanulókból olvasók? Szerinte oka lehet például az, hogy 1978 óta a magyartanítás nem reagált a megváltozott kulturális környezetre, a társadalmi értékrendek és a szabadidő-eltöltési szokások változásaira. Az oktatásban nem az olvasóvá nevelés a kitűzött cél, hanem az irodalomtörténet tanítása. Megállapítja, hogy elterjedt az oktatásban az általa csak „helyett-tanításnak” nevezett módszer, melyben a művek elolvasása helyett a diák életrajzi adatok és műelemzések áradatával találja szembe magát, az uralkodó tankönyvsorozatban is sokszor csak a mű tartalma szerepel. A mű és a diák között nem vagy csak ritkán jön létre interakció. (Arató 2002) Ugyanezen kérdésre keresve a választ Fűzfa Balázs is komoly problémaként említi, hogy a diákok irodalomtörténetet tanulnak, de kreatív írást például nem. Szerinte a probléma abban gyökerezik, hogy az új generációknak más lett az olvasásfogalma; a digitális bennszülöttek digitálisan, térben és alineárisan is tudnak olvasni, viszont a tanárok a lineáris olvasást tanítják és erőltetik. A Z-generációnak mást jelent az olvasás fogalma, mert számukra nemcsak a betűolvasás tartozik bele, hanem a kép- és jelolvasás is, ezért elmondható, hogy ők is ugyanolyan sokat olvasnak. (Fűzfa 2002b). De miért ne építhetnénk be ezt az újfajta olvasást az oktatásba is? A Z-generáció tagjait már nem lehet elzárni a digitális világtól, és nem is kell, ha ezen eszközöket is az oktatás előnyére fordítjuk. Az elektronikus eszközök kiválóan alkalmasak a figyelem felkeltésre és megtartásra is. Így például, ha a tananyagot a tanár audiovizuális eszközökkel szemlélteti. Például az egri várról készült 3D-s kisfilm, mely megmutatja,

hogy a török támadásakor milyen lehetett a város, kiváló szemléltetés lehet mind a történelemóra keretein belül, mind irodalomórán az *Egri csillagok* oktatása közben.

Ha gyermekeink kulturális fejlődéséről van szó, nem elégedhetünk meg annyival, hogy az iskolában elsajátítják az olvasás képességét. Saját bőrömmön tapasztaltam, mikor az általános iskolás unokatestvérem meglátott egy regényt a kezemben, az első kérdése az volt, hogy tanulok-e, hiszen számára az olvasás még sosem párosult szórakozással, csak az aznapi tanulás kényszerét jelenthette, így nehezen tudta elképzelni, hogy csupán a saját szórakoztatásomra olvasok egy könyvet. Más volt azonban a reakciója, mikor a borítón egy számára is ismert címmel találkozott – az egyik *Harry Potter* regény volt éppen –, hozzá tudta kapcsolni az addig szerzett ismereteit, miszerint több kortársát is hallotta már erről beszélni, és rövid megjegyzése után, miszerint inkább megnézné a filmes változatát, legnagyobb meglepetésemre mégis oda-telepedett mellém és velem együtt olvasott tovább. Igen, a filmek mozgalmas világa el tudja csábítani a gyermekeket, de ugyanúgy fel is tudja kelteni a kíváncsiságot a könyv iránt. Tehát ahogy az eddigi generációkból, a Z-generáció gyermekeiből sem hiányzik a könyv iránti érdeklődés teljesen, csupán arról van szó, hogy a mai digitalizált világban annyi minden más le tudja kötni a figyelmüket, hogy a könyv megkedveltetéséért harcba szálló felnőtteknek még keményebben kell próbálkozniuk, hogy elcsábítsák őket a könyvek világába. A tanárok feladata az, hogy a gyerekekkel megértessék, a hagyományos értelemben vett olvasás nemcsak a tanulásra korlátozódik, hanem kellemes szabadidő eltöltési lehetőség, és olyan élményekkel gazdagíthatja az életüket, melyek nem helyettesíthetők kép- vagy jelolvasással; így az audiovizuális kultúra is megfér a könyvkultúra mellett, azonban sosem helyettesítheti.

Összegzés

A Z-generáció, vagyis a digitális bennszülöttek, azaz a mai iskolások olvasási szokásai merőben eltérnek az idősebb generációkéétól. Az idősebb generáció tagjai aggodalommal nézik a szabadidős tevékenységek ilyen fokú megváltozását, az olvasáskutatók és a hagyományos könyvkultúrát féltők a Neumann-galaxis felülkerekedésétől tartanak és a Gutenberg-galaxis végét jósolták. Amikor megjelent a *Harry Potter* könyvsorozat a digitális bennszülöttek tömegeit bírta rá az olvasásra és tudjuk, mekkora olvasási

láz sörpört végig a világon, amely megmutatta, hogy ezek a fiatalok is tudnak rajongani a könyvekért. A könyvsorozatból jelenség lett, egymás után születtek a filmadaptációk, melyek mozgalmas képi világukkal még a könyvektől teljesen elzárkózó gyerekeket is rábírták az olvasásra.

Valóban, a Z-generáció olvasási szokásai mások, mint az előzőké, hiszen számukra a digitális világ számtalan lehetőséggel szolgál, de a könyvek iránti szeretet bennük is megtalálható. Az idősebb generációnak is, és az irodalomoktatásnak is fontos feladata, hogy ez a szeretet ne hunyjon ki az iskolapadokban, és hogy megértessék a diákokkal, a könyv a szórakozást is szolgálja és a művelődés tárháza is egyben. A kötelező olvasmányok pedig a múlt történéseinek és értékeinek megőrzésében is segítenek. Amennyiben ahhoz, hogy a klasszikus irodalom olvasását a digitális bennszülöttek ne büntetésnek vegyék, az kell, hogy számukra otthonos közegben, az audiovizuális világ segítségével mutassuk be a kötelező olvasmányokat, akkor érdemes lenne élnünk ezzel a lehetőséggel.

Irodalom

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna (1999). Olvasásra nevelés az Integrált magyar nyelvi és irodalmi programban. In: Könyv és Nevelés, 1999. 1.évf. 1.sz. [online] [2015.10.12.] <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=41>
- ARATÓ László (2002). „Tizenkét évi irodalomtanítás után miért nem válnak tömegesen olvasóvá a fiatalok?” Válasz 12 pontban – avagy tézisek a magyartanítás válságáról. In: Könyv és Nevelés, 2002. 4.évf. 4.sz. [online] [2015.10.12.] <http://epa.oszk.hu/01200/01245/00016/Arato.html>
- BARTOS Éva (2009). Olvasni jól: tanulmányok az olvasás fontosságáról. Szerk: Szávai Ilona, Budapest, Pont Kiadó, 93–94. p.
- BUJDOSONÉ DANI Erzsébet (2012). Neumann kontra Gutenberg-galaxis?: különös tekintettel a generációs olvasási szokásokra. In: Könyv és Nevelés, 2012. 14.évf. 4.sz. [online] [2015. 10. 12.] http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/neumann_kontra_gutenberggalaxis
- BUJDOSONÉ DANI Erzsébet (2013). E-létezés és hiperfigyelem = Könyv és Nevelés, 2013. 15. évf. 4. sz. [online] [2015.10.12.] http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/eletezes_es_hiperfigyelem
- FÜZFÁ Balázs (2002a). A második irodalom = Könyv és Nevelés, 2002. 4. évf. 2. sz. [online] [2015.10.12.] <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=314>
- FÜZFÁ Balázs (2002b). „Tizenkét évi irodalomtanítás után miért nem válnak tömegesen olvasóvá a fiatalok?” = Könyv és Nevelés, 2002. 4. évf. 4. sz. [online] [2015.10.12.] <http://epa.oszk.hu/01200/01245/00016/FuzfaB2.html>
- GOMBOS Péter (2009). „Ő, mondd, te mit választanál!” A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában = Könyv és Nevelés, 2009. 11. évf. 2. sz. [online] [2015.10.12.] <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=984>
- GOMBOS Péter (2010). A kötelező olvasmánytól a szívesen olvasott könyvekig. In: Szávai Ilona (szerk.): Az olvasás védelmében: olvasáskutatói tanulmányok. Budapest, Pont Kiadó, 147, 149. p.
- GYARMATHY Éva (2012). Ki van kulturális lemaradásban? [online] [2015.10.12.] <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=1018#kk>
- HERMANN Istvánné (2000). Szó és kép az iskolában = Könyv és Nevelés, 2000. 2. évf. 3. sz. [online] [2015.10.12.] <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=142>
- MILLER, L. (2010). Book owners have smarter kids [online] [2015.10.12.] http://www.salon.com/2010/06/02/summer_book_giveaway/
- TAPSCOTT, D. (2001). Digitális gyermekkor: az internetgeneráció felemelkedése. Budapest, Kossuth Kiadó, 10–14. p.
- TARI Annamária (2010). Y generáció. Budapest, Tercium Kiadó, 19–25. p.
- TARI Annamária (2011). Z generáció. Budapest, Tercium Kiadó, 25., 42., 147–148. p.
- VANYÓNÉ PASS Mária (2000). A „Tüskevár” mint nevelési szintér = Könyv és Nevelés, 2000. 2. évf. 2. sz. [online] [2015.10.12.] <http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=article&id=116>
- VEKERDY Tamás (2010). A meséktől az olvasásig. In: Szávai Ilona (szerk.): Az olvasás védelmében: olvasáskutatói tanulmányok szerk. Budapest, Pont Kiadó, 30–32. p.

Beérkezett. 2015. május 12.

Elhunyt N. Rácz Aranka (1922–2015)

Nagyné Rácz Aranka (1922. január 26 – 2015. október 20.)

az 1945 utáni hazai könyvtárügy jelentős személyisége volt.

Angol szakos egyetemi diplomával 1947-ben kezdte könyvtárosi pályáját a veszprémi körzeti könyvtárban, későbbi férje, Nagy László régész, etnográfus és könyvtáros felkérésére. 1952-től az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani osztályán – a mai Könyvtári Intézet elődjénél – dolgozott. Szakmai tevékenységében kiemelkedik a szabadpolc bevezetésében, valamint a hazai gyermekkönyvtárügy kialakítása érdekében folytatott munkája, melyhez kapcsolódóan később részt vett az IFLA Gyermekkönyvtári szekciójának tevékenységében is. Sebestyén Géza, az OSZK főigazgató-helyettese írta róla, hogy publikációjával frontáltörést ért el a szabadpolcért folytatott harcban.

Valószínűleg kevés magyar könyvtárosnak adatott meg, hogy 1952 és 1981 között mind a négy országos könyvtárügyi konferencián szerepelhetett. A Művelődési Minisztérium könyvtári osztályán az Országos Könyvtári és Dokumentációs Tanács titkáráként dolgozott, és Kovács Mátéval közösen szerkesztették az 1968-as évtől induló Könyvtártudományi tanulmányok című tematikus tanulmánygyűjteményt. Dolgozott az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban is, majd visszakerült az OSZK-ba, ahol többek között a tárolókönyvtár problematikájával, a hungarika bibliográfia tartalmi feltárásának kérdéseivel is foglalkozott.

N. Rácz Aranka 1982-ben vonult nyugdíjba az OSZK főosztályvezetőjeként. (S.P.).

Elhunyt Vekerdi József (1927–2015)

2015. szeptember 28-án 89 éves korában elhunyt Vekerdi József nyelvész, indológus, könyvtáros, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa, a Nemzetközi Csereszolgálat osztályvezetője. Vekerdi József 1927-ben született Debrecenben, tanulmányait az ELTE görög-latin szakán végezte Eötvös kollégistaként. Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt háromévi börtönbüntetést kapott. 1963-ban került az Országos

Széchenyi Könyvtárba, ahol előbb a Régi Nyomtatványok Tárában, majd a Gyarapítási osztályon dolgozott. 1973 és 1995 között a Nemzetközi Csereszolgálat vezetőjeként több tízezernyi kötetet jutott el a határon túli magyar könyvtárakhoz. 1992 és 1993-ban az Eötvös Kollégium igazgatója is volt; a kollégiumban 2007-ben kétnapos konferenciával köszöntötték a 80 éves professzort. Érdeklődése a cigány néprajzi és nyelvészeti gyűjtésekre, valamint a szanszkrit nyelvészeti tanulmányokra és szanszkrit irodalmi szövegek fordítására irányult. A cigány dialektusok feltárásában elért eredményeit tanulmányokban és könyvekben publikálta. A szanszkrit mellett páliul, perzsául és tibetiül is megtanult. Fordítói munkásságát 2000-ben az Indiai Köztársaság a legkiválóbb külföldi fordítóknak járó díjjal ismerte el. 2001-ben az OSZK Bibliothecarius Emeritus címmel tüntette ki, 2001-ben pedig Széchényi-díjjal ismerték el tudományos munkásságát.

(http://nemzetikonyvtar.blog.hu/2015/1001/vekerdi_jozsef/nyelvesz_indologus_konyvtarunk_egykori_munkatarsa_emlekere – Pál Ágnes megemlékezése alapján)

Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945-46-ban

2. rész*

POGÁNY György

Bartonek Emma és Kampisné Dedinszky Izabella igazolási ügye

Fitz József méltatlan igazolóbizottsági határozata mellett a grémium több személy esetében is elmarasztaló ítéletet hozott. Súlyosan méltánytalan ítélet született *Bartonek Emma*¹⁰² ügyében is. Igazolóbizottsági tárgyalására 1945. május 7-én került sor. Ügyét *Mátrai László* ismertette, és a testület elrendelte tanúk meghallgatását. Az elsőnek meghallgatott *Györke József* előadta, hogy Bartonek Emmát németbarátnak ismerte. Maga mondta, hogy a háború befejezését csak egy módon, német győzelemmel tudja elképzelni. Ezt tanúsította *Soltészné Juhász Erzsébet* is. *Posonyi Erzsébet* kifejtette, hogy Bartonek Emmával a korábbi baráti viszonyt politikai ellentétek miatt két éve megszakította, részben nem is beszéltek egymással; jobboldali német beállítottságúnak ismerte meg, aki *Hóman Bálint* nagy tisztelője volt.¹⁰³ Nagyon csodálkozott azon, hogy történész

létére politikai felfogásában nem állott tárgyilagos alapokon. Jobboldali magatartása közismert volt, de nem ártott senkinek. *Tolnai Gábor* elmondta, hogy 1942 áprilisáig közvetlen kapcsolatban volt vele és ezalatt az idő alatt németbarátnak ismerte meg. Ez a németbarát magatartás a múzeumban közismert volt. Politikai vonatkozásban az ellentétes véleménynel mindig vitába szállt, és igyekezett saját álláspontját érvényre juttatni.¹⁰⁴ A Bizottság még aznap meghozta határozatát, az 1080/1945. M.E. rend. 20. § 3. pontja alapján nyugdíjazását rendelte el. Az indoklás szerint a bizottság a kihallgatott tanúk és Bartonek Emma főkönyvtáros előadásából is megállapította, hogy nevezett politikai felfogását tekintve jobboldali és németbarát volt, és ezzel a magatartásával – ha közvetve is – közhangulatot alakított ki a tengelyhatalmak érdekében. Az igazolóbizottság a „kihallgatott tanúk előadásának gondos megvizsgálása után megállapította, hogy dr. Bartonek Emma nem alkalmas a demokratikus Magyarországon közszolgálat teljesítésére.”¹⁰⁵

* A tanulmány A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban 1945-1956 c. kutatási program keretében készült. A szöveg a 2015. március 23-án az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Társadalomtudományi Szekciója közös rendezvényén elhangzott előadás szerkesztett változata.

A Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Tanácsa 1945. május 31-i határozata a Fitz elleni döntéssel azonos levélben tudatta Bartoniek Emma nyugdíjazását az OSZK vezetőségével. Az MNM Igazolóbizottsága határozatát közölve „*Dr. Bartoniek Emma főkönyvtárnokot az 1080/1945. M. E. rendelet 20. §-nak 3. bekezdése értelmében május hó 7.-én 40/1945. I. B. sz. alatt kelt határozatával nyugdíjazta, és a Tanács jogkörét gyakorló főigazgatói értekezlet f. évi május 16-án tartott ülésén dr. Bartoniek Emma főkönyvtárnokot pedig a tényleges szolgálat alól azonnali hatállyal felfüggesztette.*”¹⁰⁶ Bartoniek Emma – bár jogi lehetősége lett volna – nem élt a fellebbezés lehetőségével, viszont azt kérte 1945. július 20-án, hogy a 2500/1945. M. E. számú rendelet alapján öt évet számítsanak be szolgálati éveikhez. A kérvény nem található meg az OSZK Irattárában, csak az előadói ív maradt meg, rajta az a megjegyzés, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumnak felterjesztették azzal, hogy a Tanács a VKM-hez való továbbítást pártoló formában küldje el.¹⁰⁷

*Kampisné Dedinszky Izabella*¹⁰⁸ igazolási eljárása meglehetősen bízarr volt. Ügyének tárgyalása távollétében kezdődött 1945. július 9-én, mert a bizottság úgy tudta, hogy internálták. A hír feltehetően téves volt, mert július 30-án már megjelent a testület előtt. Az a vád merült fel ellene, hogy a nyilaskeresztes párt tagja volt. Kampisné elismerte a vádat, de azzal védekezett, hogy férje, *Kampis János*¹⁰⁹ festőművész akaratára ellenére 1940 őszén léptette be a pártba. Ez ellen ő éveken keresztül tiltakozott, ami oda vezetett, hogy politikai nézeteik különbözősége miatt 1944 tavaszán különvált férjétől. Mint előadta, azért nem lépett ki, mert csak papíron volt tag, nem vett részt semmilyen formában sem a pártéletben. Az elnök ismertette a politikai rendőrség levelét, melyben tudatták, hogy nevezett rendőri felügyelet alatt áll.¹¹⁰ A bizottság tanúk meghallgatását tartotta szükségesnek. 1945. augusztus 2-án *dr. Gusztáv Béláné* tanú arról tett vallomást, hogy Kampisné zsidó származású férjével együtt a lakásában bújtatta 1944-ben.¹¹¹ Ezt megerősítette *Dukon Hugó* ügyvéd, akinek tudomása volt arról, hogy a lakásában öt zsidó származású személy volt elrejtve.¹¹² Augusztus 23-án férje unokaöccsét, *Kampis Antal*¹¹³ művészettörténészt hallgatták ki, aki megerősítette, hogy Kampisné a nyilaskeresztes párt tagja volt. Előadta, hogy 1944-ben egy alkalommal az utcán találkoztak, amikor Kampisné felelősségre vonta civil öltözete miatt. Megkérdezte, miért nem katoná, s megfenyegette, gondoskodni fog arról, hogy a frontra kerüljön és harcoljon a hazáért.¹¹⁴ Az iga-

zolóbizottság 1945. augusztus 30-án 514/1945. I. b. sz. határozatában nyugdíjazta, amely ellen Kampisné Dedinszky Izabella fellebbezett. A Népbíróság a fellebbezést 1947. december 1-jei határozatában a 4080/1945. M. E. rend. 11. § alapján megváltoztatta, és az eljárás alá vontat az 1080/1945. M. E. rend. 20. § 2. d pontja értelmében – a 10.000/1947. Korm. Rend. 12. § alapján – megfeddte. A bíróság határozata kimondta, hogy az igazolóbizottság helyesen állapította meg, miszerint Kampisné Dedinszky Izabella éveken keresztül tagja volt a nyilaskeresztes pártnak. Az elsőfokú ténymegállapítás megáll ugyan, de a Népbíróság elfogadta az eljárás alá vont személy védekezését, miszerint a pártba akarata ellenére a férje léptette be. Ez ellen tiltakozott, többször szóváltás alakult ki közöttük politikai nézeteik különbözősége miatt, ami végül különválásukhoz vezetett. A különválás végső oka politikai felfogásuk különbözősége volt. A Népbíróság előtt bebizonyosodott, hogy a kritikus időkben a testi épségét veszélyeztetve üldözöttestek rejtegetett saját lakásában, s ezzel a ténnyel, valamint kijelentéseivel tanújelét adta antifasiszta beállítottságának. Ilyen körülmények között a Népbíróság csak azt írhatja terhére, hogy képzett és intelligens nő léte-re nem tett lépéseket, hogy az akarata ellenére keletkezett párttagsága bizonyíthatóan megszűnjön. Ennél fogva kisebb fokú hiba terheli, amiért a rendelkezések értelmében feddével kellett illetni.¹¹⁵

Egyéb igazolási ügyek és B-listázások

*Hunyady József*¹¹⁶ igazolási ügye némileg eltért a múzeumi alkalmazottak igazolásától. 1935-ben lépett az OSZK állományába, onnan azonban 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatalába helyezték. Ügyének tárgyalására 1945. május 24-én került sor. A bizottság Hunyady elé tárta a bizonyítékokat: egyetemi hallgató korában a debreceni *Turul* kötelékébe tartozó *Festetics Bajtársi Egyesület*, illetve 1938-ban rövid ideig a *Nemzetiszocialista Magyar Párt Hungarista Mozgalom* tagja volt, ahonnan 1938. május 20-án kilépett. Az elnök felhívta a figyelmet az érintett által benyújtott Nyilatkozatban megfigyelhető ellentmondásra, nevezetesen arra, hogy ezek a tények kimaradtak a dokumentumból. A bizottság megállapította, hogy lényeges körülményeket elhallgatott, és ezért az 1080/1945. M. E. rendelet 20. § 4. pontja 3. bekezdése alapján állásából azonnal el kell bocsátani. Védekezését, miszerint az 1939. szeptember 1-je utáni politikai megnyilvánulásokról kellett beszámolni, elutasították. A határozat ellen Hunyady fellebbezést

nyújtott be,¹¹⁷ ami a jelek szerint eredményes volt: az MTA alkalmazottairól készült 1946-os kimutatás szerint igazoltként tartották nyilván azzal a kitételrel, hogy „egy évig előléptetésből kizárva.”¹¹⁸ Állását azonban nem sokkal később B-listázás miatt elvesztette, fellebbezése után a végső határozatot ügyében 1948-ban mondták ki.¹¹⁹

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai közül dr. Bencsik Gáborné Tariczky Erzsébet I. osztályú könyvtári segédtszet az igazolóbizottság 1945. július 2-án állásától megfosztotta, mert bebizonyosodott, hogy szélsőjobboldali magatartást tanúsított és 1944-ben a származásuk miatt a könyvtárból eltávolítottak sorsát rosszindulatúan, kárörvendően helyeselte.¹²⁰ Elmarasztalta a grémium dr. Medrey Zoltán¹²¹ könyvtári segédőrt; a közszolgálatban való meghagyása mellett vezető állásra alkalmatlannak mondta ki, mert a tengelyhatalmak célkitűzéseit helyeslő németbarát kijelentéseket tett, propagandát azonban nem fejtett ki.¹²² Szintén elmarasztalta és feddésre ítélte a testület Bereczky Lajosné dr. Szollás Ellát és Istvánffy Károlyt. Bereczkynével kapcsolatban a bizottság Gáspár Margit tanú¹²³ meghallgatása és az érintett saját beismerése alapján megállapította, hogy a tengelyhatalmak célkitűzéseit hosszú ideig helyeselte, Sztálingrádig hitt a német győzelemben, utána azonban nem. Nyilaskeresztes párttal kapcsolatot nem tartott és háborús propagandát sem fejtett ki.¹²⁴ Istvánffy Károly ellen szintén az merült fel, hogy németbarát volt.¹²⁵

Több munkatárs igazolása viszonylag nehezen történt, ellenük ugyanis kifogás merült fel. Közéjük tartozott Mokcsay Júlia,¹²⁶ aki akkoriban az OKBK munkatársa volt. Az alapvető panasz az volt ellene, hogy németbarát és a háború alatt ösztöndíjasként Németországban kutatott. Az eljárás 1945. augusztus 9-én kezdődött, a bizottság tanúk meghallgatását tartotta szükségesnek.¹²⁷ Augusztus 16-án folytatódott tárgyalása, amelyen Trócsányi Zoltán¹²⁸ apolitikusnak jellemezte. Sántay Mária¹²⁹ vallomása szerint a politikai eseményekről pozitív volt a véleménye. Ekkor hallgatták meg Mokcsay Júliát, aki előadta, hogy csak a tudomány érdekelte, németországi tanulmányútja alatt kizárólag az őt foglalkoztató sajtótudományi szakkérdéseket tanulmányozta.¹³⁰ A következő tárgyalási alkalom során augusztus 23-án Vargha László¹³¹ előadta, hogy Mokcsay Júlia politikailag közömbös gondolkodású volt, azonban a zsidótörvényeket elutasította. Ösztöndíjasként tartózkodott Németországban, kutatásokat folytatott. Herepey Árpád¹³² kifejtette, hogy még Kolozsvár-

ról ismeri. Apolitikus személyként jellemezte, akit csak a tudomány érdekelt. I. Tóth Zoltán¹³³ hasonló szellemű nyilatkozatot tett és megerősítette, hogy Németországban sajtótudományi kutatásokat végzett.¹³⁴ A bizottság augusztus 31-ei ülésén igazolta Mokcsay Júliát.¹³⁵ Goriupp Alisz ellen is bejelentés érkezett. Az 1945. augusztus 28-ai tárgyaláson Kozocsa Sándor előadta, hogy dr. Dezsényi Béláné Szemző Piroskától¹³⁶ hallotta, hogy nevezett egy alkalommal kijelentette: büszke arra, hogy német vér folyik ereiben. Arról, hogy Volksbund-tag lett volna, nem volt tudomása. Mint elmondta, előtte németbarát kijelentéseket nem tett, de jobboldali beállítottságúnak ismerte őt. A Hóman-féle irány mellett volt. Dr. Droszt Olga tanú kijelentette, hogy tudomása volt róla, miszerint Goriupp Alisz – amikor az Anschluss után Ausztriába utazott, ahol rokonai éltek – a legnagyobb felháborodással beszélt a nácikról. Ő ugyanis mélyen vallásos lévén nagyon elítélt mindent, amit a nácik Ausztriában tettek. Úgy tudta, hogy ő sokakon, pl. Waldapfel Eszteren is segített. Németbarát kijelentését soha nem hallotta és csak a legutóbbi időben hallott olyan kijelentéseiről, hogy úgy nyilatkozott volna, miszerint német származására büszke. Véleménye szerint ő nem a németiségnek volt ellensége, hanem a nácizmust ítélte el, annak módszereit, az egész rendszert. Tudomása volt arról, hogy 1944. október 15. után a Szálasi-esküet nem akarta letenni, és csak baráti felszólításra tette le. Az eskü letétele után pedig zokogva mondta, most történt először, hogy hamisan esküdtem. Györke József kijelentette: 1936 óta dolgozott mellette, előbb beosztottként, később helyettesként. Tudta róla, hogy korábban a német néppel, főképp a német szellem alkotásaival (zenével, tudománnyal) rokonszenvezett, a nácikat azonban a legélesebben elítélte. Határozattan tapasztalta, hogy az előbb említett német kultúra iránti szimpátiája 1944. március 19-e után megszűnt, Goriupp Alisz a németiséggel szemben egészen elutasító, sőt majdnem megvető álláspontra helyezkedett. Az igazolóbizottság a tanúk meghallgatása után Goriupp Alisz politikai felfogását tisztázottnak tekintette és igazoltnak nyilvánította.¹³⁷

Az igazolóbizottság működéséről, az általa az OSZK munkatársait érintő határozatokról ad tájékoztatást az Országos Széchényi Könyvtár 1945. évi jelentése.¹³⁸ A személyi változásokkal foglalkozó részben olvasható, hogy az igazolóbizottság dr. Bartoniek Emmát, Kampis Jánosné dr. Dedinszky Izabellát nyugdíjazta, a határozat ellen Dedinszky Izabella fellebbezett. Dr. Medrey Zoltán könyvtári segédtszet vezető állásra

alkalmatlannak, B. Szollás Ella múzeumi segédtisztet és Istvánffy Károly beosztott állami elemi iskolagazgatót feddésre ítélte. Istvánffy Károly, *Katona Lajos, Rédey Tivadar* nyugdíjazását kérte. A fasiszta uralom alatt eltávolított Tolnai Gábor, Szemző Piroška, K. Waldapfel Eszter, Eppler Erzsébet újra munkába álltak. Az igazolóbizottság dr. Bencsik Gáborné Tariczky Erzsébetet állásvesztésre ítélte. (Érdekes, Fitz József ügyéről csupán közvetetten értesülhet az olvasó, a jelentés ugyanis csak azt közli, hogy az év során Fitz József főigazgatót tisztében Györke József váltotta.)

Szó volt arról, hogy az MNM igazolását végző grémium elé került néhány más intézmény munkatársának ügye is. *Sikabonyi Antal*¹³⁹ 1930-ig az OSZK-ban dolgozott, attól az évtől viszont a Külügyminisztérium könyvtárának lett a vezetője. Igazolása 1945. július 30-án kezdődött és a bizottság tanúkihallgatást rendelt el annak tisztázására, hogy milyen körülmények között kapta meg a Német Sasrend kitüntetését.¹⁴⁰ A meghallgatott tanúk, *dr. Jambrekovich László*¹⁴¹ és *Podhorszky Sarolta*¹⁴² igazolták, hogy az érintett nem volt szélsőjobboldali gondolkodású, és amikor értesült a kitüntetéséről, kijelentette, az csak tévedés lehet. Sikabonyi Antalt a bizottság 1945. augusztus 6-án igazoltnak nyilvánította.¹⁴³

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ munkatársát, *Rád Árpádné dr. Szabó Irént* az 1080/1945. 20.§ 2. bek. c. pontja alapján a testület a közszolgálatban való meghagyása mellett három évre kizárta az előléptetésből, mert németbarátsága miatt nem alkalmas arra, hogy három éven belül előléptetésben részesüljön.¹⁴⁴ Az OKBK ideiglenes vezetőjét, *Vargha Lászlót* először elmarasztalta a bizottság, a közszolgálatban való meghagyás mellett egy évre kizárta az előléptetésből, mert egy szélsőjobboldali lapban, az *Egyedül Vagyunkban* publikált.¹⁴⁵ Ügye újra az igazolóbizottság elé került, mert új tények jutottak a grémium tudomására. 1945. szeptember 13-án igazoltnak nyilvánították, mert csak két alkalommal írt az említett lapba, illetve politikai üldözötteket segített.¹⁴⁶

Az Országos Széchényi Könyvtárban zajló B-listázásról kevesebb forrás maradt fenn. A 10. sz. az MNM mellé rendelt „létszámcsoökkentő bizottság”-miniszter által kinevezett intézményi tagja Györke József volt, akit *Tasnádi-Kubacska András* lemondása után kértek fel a tisztségre 1946. június 24-én. Elvárásként szerepelt a dokumentumban, hogy „a bizottság elé utalt alkalmazottak közül eltávolítottassanak azok, akik akár a haladó szellemű demokra-

tikus magatartás, akár a rátermettség vagy szorgalom tekintetében nem mutatkoznak alkalmasnak hivatásuk ellátására, a köz szolgálatában viszont azok maradhassanak meg, akik mind a haladó szellemű demokratikus magatartás, mind a rátermettség és szorgalom tekintetében a legértékesebbnek bizonyulnak.”¹⁴⁷

A létszámcsoökkentésről kiadott 5000/1946. M. E. rendelet alapján alakult bizottság a könyvtár munkatársai közül 110.963-1946. VI. a számú határozata szerint hivatali állásából felmentette Fitz József főigazgatót, valamint *Prahács Margitot*,¹⁴⁸ Bereczkyné Szollás Ellát, Kampisné Dedinszky Izabellát, *Hancsókné Sántay Máriát* és *Vassné Bertóthy Ilonát*.¹⁴⁹ *Herke Rózsa*¹⁵⁰ könyvtári tisztviselőt és *Radócz Mihály* könyvtári altisztet a 110.964–1946. VI. a számú határozat alapján mentette fel a bizottság.¹⁵¹ Prahács Margit a Zeneakadémia könyvtárában teljesített szolgálatot, státusa szerint viszont úgy tűnik, hogy a Nemzeti Múzeum létszámba tartozott. Fitz Józsefet a VKM 127.597/1946. VI. a számú rendeletében nyugállományba helyezte.¹⁵² A határozat ellen többen fellebbeztek, és visszahelyezésüket kérték. Bereczky Lajosné Szollás Ella fellebbezésében arra hivatkozott, hogy panasz nem volt ellene, és csatolt egy orvosi bizonyítványt is, miszerint szívbetegségét, amely miatt munkaképessége ötven százalékát elvesztette, könyvtári munkája miatt szerezte. Előadta továbbá, hogy korábban Goriupp Alisz helyettes főigazgatóként már kérte a határozat visszavonását megromlott egészségi állapota miatt. A rendelkezésre álló iratokból nem állapítható meg, hogy sikeres volt-e a fellebbezés.¹⁵³ Prahács Margité viszont eredményes volt: a határozatot 1947. november 28-án a Miniszterelnökség visszavonta, és szolgálatát 1947. december 1-jén ismét megkezdte.¹⁵⁴

A magyar könyvtárakat 1945–1946-ban nemcsak politikai jellegű személyi tisztogatások érték, kormányrendeletek intézkedtek az állomány fasisztának, szélsőjobboldalinak, szovjetellenesnek, antiszemitának tekintett része kivonásáról, megsemmisítéséről, zúzdába küldéséről. Ahogyan az igazolóbizottságok is elvileg helyeselhető célok jegyében jöttek létre, a könyvkivonásnak is meg lett volna az értelme. Azonban mindkét intézkedés nagyon hamar azt a célt szolgálta, hogy az intézmények működésében a diszkontinuitás legyen meghatározó. Ez az elv a könyvtárak egyik legfontosabb céljával is ellentétes, hiszen alapvető hivatásuk a kultúra és az értékek folyamatosságának fenntartása, a szerves fejlődés, a tra-

díciók átörökítése. Mindkét intézkedés a csakhamar bekövetkező politikai diktatúrához és a könyvtárugy szovjetizálásához vezető út egyik állomása volt.

Jegyzetek

102. Bartoniek Emma (1894–1957) történész, könyvtáros. 1917-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet, 1916-tól az OSZK munkatársa, 1934–1943 között a Kézirattár vezetője. 1945-ben nyugdíjazták. 1945 után visszavonultan dolgozott élete főművének szánt munkáján, a magyar történetírás történetét feldolgozó monográfián.
103. Bartoniek Emma Hóman Bálint tanítványa volt az egyetemen. Hozzáírt és fennmaradt leveleiben a feltétlen tisztelet és alázat érződik. Hóman nagyra becsülte tanítványa képességeit, ezt bizonyítja az a tény, hogy a Hóman – Szekfű-féle *Magyar történet* egy részét, az 1440–1557 közötti korszakkal foglalkozó fejezetet ő írta. SZENDE László: Hóman Bálint és a Magyar történet genezise. In: Történeti áttértekülés : Hóman Bálint, a történész és a politikus. Szerk. Ujváry Gábor. Bp., Ráció, 2011.. 63–64. p.
104. FL.XVII-1513. 36/1945. május 7-ei jegyzőkönyv
105. FL.XVII-1513. 40/1945. május 7-ei határozat
106. OSZK Irattár, 75/1945.
107. OSZK Irattár, 110/1945.
108. Kampisné Dedinszky Izabella, K. Dedinszky (1904–1994?) orgonaművész, könyvtáros. A Zeneakadémia orgonaszakán végzett 1929-ben, majd koncertművész lett, fellépett az USA-ban is. 1936-tól az OSZK Zeneműtárának lett munkatársa, 1942-ben bölcsészdoktori címet szerzett. 1937-ben ment férjhez Kampis János festőművészhez. 1947 utáni életéről nincs adat, feltehetően külföldre távozott.
109. Kampis János (1886–1968 körül) jogász, az 1920-as évek eleje óta festőművész. 1945 után Nyugat- Németországban élt.
110. FL.XVII-1513. 401/1945. július 30-ai jegyzőkönyv
111. A házaspár fia, Gusztáv János Béla (1916–1944) római katolikus pap volt, feltehetően Auschwitzban hunyt el.
112. FL.XVIII-1513. 419/1945. augusztus 2-ai jegyzőkönyv
113. Kampis Antal (1903–1982) művészettörténész, 1928-tól tanársegéd az egyetemen. 1945-től a Szépművészeti Múzeum munkatársa, 1950-ben koholt vádak miatt bebörtönzik. Szabadulása után alkalmi munkákból élt, 1961-től a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa 1968-ig, nyugdíjazásáig.
114. FL.XVIII-1513. 472/1945. augusztus 23-ai jegyzőkönyv
115. OSZK Irattár, 156/1948.
116. Hunyady József (1907–1983) mezőgazdasági oklevelet, majd bölcsészdoktorátust és könyvkötő szakképzettséget is szerzett. 1935-től az OSZK munkatársa volt, könyvkötés-történettel foglalkozott. Az MTA Könyvtárába, majd az MTA Főtitkári Hivatalába került. 1947-ben elvesztette állását, 1951-ben kitelepítették Budapestről. Az 1960-as évektől Kazincbarcikán lakott, onnan járt be Miskolcra, ahol gimnáziumi könyvtáros volt. Művészi könyvkötéssel is foglalkozott.
117. FL.XVIII-1513. 110/1945. május 24-ei jegyzőkönyv
118. Kimutatás a Magyar Tudományos Akadémia alkalmazottairól 1946. március 1. MNL OL XIX-I-1-H. 129. doboz 113-2. köteg
119. OSZK Irattár, 173/1948.
120. FL.XVII-1513. 270/1945. július 2-ai határozat
121. Medrey Zoltán (1913–1971) doktorátusának megszerzése után az OSZK munkatársa lett, ahol haláláig tartozott.
122. FL.XVIII-1513. 339/1945. július 16-ai határozat
123. Gáspár Margit (1893–1980) könyvtáros, bibliográfus. Kémia-természettan szakos tanári, 1925-ben bölcsészdoktori végzettséget szerzett. 1923-tól 1950-ig, nyugdíjazásáig az OSZK, 1951-től a Magyar Állami Földtani Intézet munkatársa. A magyar kémiai bibliográfia megteremtője.
124. FL.XVIII-1513. 311/1945. július 11-ei határozat
125. OSZK Irattár, 328/1946.
126. Mokcsay Júlia (1902–?) könyvtáros, bibliográfus. A szegedi egyetemen szerzett bölcsészdoktorátust, 1935-től az OSZK munkatársa volt. Az 1950-es években Kunszentmiklóson élt.
127. FL.XVIII. 1513. 441/1945. augusztus 9-ei jegyzőkönyv
128. Trócsányi Zoltán (1886–1971) irodalom- és művelődéstörténész. 1908-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1908–1921 az MTA Könyvtárának, illetve Főtitkári Hivatalának munkatársa, 1921-től újságíró, 1934-től az OSZK munkatársa, 1943-tól egyetemi tanár, 1950-ben nyugdíjazták.
129. Sántay Mária (1891–1948) bölcsészdoktorátust szerzett. Rácz Ágnes-től kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – 1916-tól az Egyetemi Könyvtár, 1941-től az OSZK munkatársa volt. 1948. szeptember 10-én Goriupp Alisz főigazgató-helyettes „Dr. Sántay Mária, a Könyvtár volt tisztviselőjének temetési költségeire” kért pénzt az MNM Tanácsától. OSZK Irattár 401/1948.
130. FL.XVIII. 1513. 465/1945. augusztus 16-ai jegyzőkönyv
131. Vargha László (1904–1984) építészettörténész, etnográfus. A Budapesti Műszaki Egyetemen, majd Tudományegyetemen tanult, 1940-ben bölcsészdoktorátust szerzett. 1940-től a Közgűjtemények Országos Főfelügyelősége munkatársa, 1945-től főfelügyelő-helyettes. 1950–1952-ben múzeumigazgató, 1954-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszékének docense.

132. Herepey Árpád (1889–1968) könyvtáros. 1942-1944-ben a Kolozsvári Egyetemi, 1947–1950 között a Budapesti Műszaki Egyetemi Könyvtár igazgatója.
133. I. Tóth Zoltán (1911–1956) történész.
134. FL.XVIII. 1513. 472/1945. augusztus 23-ai jegyzőkönyv
135. FL.XVIII. 1513. 509/1945. augusztus 31-ei határozat
136. Szemző Piroska (Dezsényi Béláné Szemző Piroska) (1907–1982) könyvtáros, sajtó- és irodalomtörténész. 1932-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett, 1935-től az OSZK munkatársa. Dezsényi Bélával, az OSZK vezető munkatársával kötött házassága következtében összeférhetetlenség miatt 1945–1954 között különböző könyvtárak munkatársa volt, 1954-ben térhetett vissza az OSZK-ba, ahol nyugdíjazásig, 1962-ig dolgozott.
137. FL.XVIII. 1513. 124/1945. május 28-ai határozat 139. OSZK Irattár, 328/1946.
138. OSZK Irattár, 328/1946.
139. Sikabonyi Antal (1886–1948) irodalomtörténész, könyvtáros. 1909-ben bölcsészdoktorátust szerzett. 1911-től az OSZK munkatársa volt, 1930-tól a Külügyminisztérium könyvtárát vezette.
140. FL.XVIII-1513. 401/1945. július 30-ai jegyzőkönyv
141. Jambrekovich László (1874–1947) jogász, a Külügyminisztériumban osztályfőnök.
142. Podhorszky Sarolta (?-?) a Külügyminisztérium könyvtárosa, Sikabonyi Antal munkatársa.
143. FL.XVIII-1513. 432/1945. augusztus 6-ai jegyzőkönyv
144. FL.XVIII-1513. 497/1945. augusztus 23-ai határozat
145. FL.XVIII-1513. 41/1945. május 7-ei határozat
146. FL.XVIII-1513. 543/1945. szeptember 13-ai határozat
147. MNL Ol. XIX-I-1-H. 126. doboz 110-3. köteg, 83.413. sz. irat
148. Prahács Margit (1893–1974) zenetörténész, könyvtáros. A Zeneakadémián zongoratanári, majd 1924-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1928-tól a Zeneakadémia könyvtárának volt vezetője 1961-ig, nyugdíjazásáig.
149. Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – Vass Gyuláné dr. Berthóty [Bertóthy?] Ilona Klagenfurtban született 1886-ban. Bölcsészdoktorátust szerzett, 1914-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségénél titkár, majd rövid ideig MNM Éremtár és Szépművészeti Múzeum munkatársa. 1919-ben múzeumi segédőr lett, és a Képzőművészeti Főiskola könyvtárába került, 1924-ben létszámleépítés miatt elbocsátották. 1942-ben került vissza eredeti státusába, az Országos Széchényi Könyvtárba. 1946-ban B-listára került, fellebbezése után azonban visszakerült az OSZK-ba. 1949. december 31-én a VKM nyugdíjba helyezte. OSZK Irattár, 652/1949.
150. Herke Rózsa (1914–?) könyvtáros, ifjúsági író. 1941-ben bölcsészdoktorátust szerzett. 1942-től az OSZK munkatársa 1946-ig. Az 1960-as évektől meséket, ifjúsági könyveket publikált.
151. OSZK Irattár, 356/1946.
152. OSZK Irattár, 394/1946.
153. OSZK Irattár, 186/1948. Rácz Ágnestől kapott adat szerint – amelyet ezúton is köszönök – 1946-ig volt az OSZK állományában. 1950-ben feltehetően az OKK-ban próbált elhelyezkedni, ugyanis 1950. március 23-án Zalai Zoltán, az OKK mb. vezetője Varjas Béla főigazgatót arra kérte, hogy „Bereczky Lajosné dr. Szollás Elláról – aki 1936-tól 1946-ig a Széchényi Könyvtárban teljesített szolgálatot – szakmai és politikai szempontból véleményt adni szíveskedjék.” OSZK Irattár, 538/1950
154. OSZK Irattár, 1/1948.

Beérkezett: 2015. március 26.

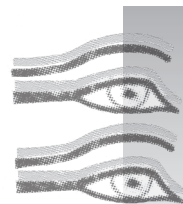
A nyílt hozzáférés-publikálás támogatása a Szegedi Tudományegyetemen

A Szegedi Tudományegyetem (SZTE) vezetése hetven millió forintot különített el az Open Access-publikálás támogatására. Az ezzel kapcsolatos tennivalók intézését és az információk megosztását az SZTE Klebelsberg Könyvtár végzi.

A Könyvtár a szerzők támogatása érdekében létrehozta a „SZTE Szerzői Eszköztár” című honlapot (<http://szerzoknek.ek.szte.hu>), ahol különféle fontos témákban (MTMT, tudománymetria, Open Access és repozitóriumok) kínálnak hetente frissülő tudnivalókat, érdekességeket. A tájékozódás mellett kérdezni is lehet vagy böngészni a korábban feltett kérdésekre adott válaszok között.

A honlap Facebook elérhetősége:
(<https://www.facebook.com/groups/1624365324491839>).

(Katalist, 2015. október 7. Keveházi Katalin tájékoztatása alapján)

A gyulai olvasókörök és közönségük

NAGY Balázs

Az olvasókörökre vonatkozó tanulmányok elsősorban könyvtártudományi, művelődéstörténeti szempontból ismertetik és elemzik az olvasóköröket. A legtöbb tanulmány az egyes olvasókörök tevékenységeire és hétköznapijaira nézve szükséges, többnyire általánosságokat fogalmaznak meg. Ezekben a munkákban az olvasókörök közösségi szerepe kevésbé hangsúlyos. Mindaddig méltatlanul kevés figyelmet kaptak azonban mind a történelem, mind a néprajztudomány részéről, miközben ezek a körök fontos betekintést nyújthatnak számunkra a 19–20. századi polgárosodó parasztság hétköznapijaiba, szokásaiba és ünnepeibe is.

Vizsgált körök

A gyulai olvasókörökről több kutató is szól egyes munkáiban: *Fülöp Géza* és *Kató József* is arról tesz említést egy-egy írásában, hogy a városban öt olvasókör működött ebben az időszakban.¹ *Bezdan Sándor* az alföldi mezővárosi olvasókörök kapcsán említi meg az Újvárosi Olvasókört.² Az Újvárosival együtt hozza elő *Járol József* a Magyarvárosi (Benedekvárosi) Olvasókört.³ *Olasz Lajos* és *Szóró Ilona* a Magyarvárosi és a Gyürkehelyi Olvasókörökről értekeznek.⁴

A gyulai körök számbavételéhez a levéltári anyagot érdemes alapul venni: a Békés Megyei Levéltárban tíz ilyen szervezet iratanyagát őrzik, ezek a következők: 48-as Olvasókör, Földmunkás Olvasókör, Bicere és Sióréti Olvasókör, Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre, Józsefvárosi Földműves Olvasókör, Kisrománvárosi (Krisztinavárosi) Olvasókör, Magyarvárosi (Benedekvárosi) Olvasókör, Nagyrománvárosi (Miklósvárosi) Olvasókör, Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre és Újvárosi Olvasókör. Ezek mellett további két ilyen szervezetről van tudomásunk: a Józsefvárosi Olvasókör alapszabályát őrzi a városi Mogyoróssy János Könyvtár, míg a Katolikus Olvasókörrel a Békés című vármegyei lapból van tudomásunk.⁵

Források

Az előzőekből is látható, hogy az egyes olvasókörök esetében más és más típusú forrásokkal rendelkezünk. A belső források közül a legismertebbek az *alapszabályok*, közgyűlési és választmányi *jegyzőkönyvek*, valamint a *pénztárkönyvek* és a könyvtári állományukat összegző *katalógusok*. Az alapszabályok azért fontosak, mert ezekből ismerhetjük meg az

olvasókörökre jellemző általános tevékenységeket és az egyes körök egyedi jellegzetességeit. Az alapszabály rögzíti a kör céljait, a tagokkal szembeni elvárásokat és a tagsági típusokat (támogató, tiszteletbeli, rendes stb). Fontos információkkal szolgálnak a kör megnevezésére, székhelyére, megalakulási idejére vonatkozóan. Az olvasókörök alapszabályait a belügyminisztérium hagyta jóvá.⁶

Az ismert gyulai alapszabályok többsége nyomtatott formában is megjelent, ezek mind *Dobay János* nyomdájában készültek. Ilyen a Gyürkehelyi (1924), a Kisrománvárosi (1890), a Magyarvárosi (1941), a Nagyrománvárosi (1890), a Józsefvárosi (1885) és az Újvárosi (1891, 1937) olvasóköré. A Németvárosi Olvasókör alapszabályát a *Békés* című folyóirat 1885. március elsejei számában is közölték.⁷

Fontos belső forrásaink a közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek is. Ezek a kör életére, hétköznapijaira vonatkozó információkat tartalmaznak, illetve a

tagok számával, kilétével, a kör látogatottságával kapcsolatos adatokkal szolgálnak. A jegyzőkönyvek olykor magukba foglalják az előbb említett alapszabályt és a pénztárkönyvet is.

A pénztárkönyv a körök bevételeivel és kiadásával kapcsolatban rögzít adatokat. Gyakran innen ismerhetjük meg, hogy mely könyveket és lapokat rendelték meg, milyen eseményt rendeztek meg. A pénztárkönyveken keresztül a kör életében végbement változásokat, például az épületfejlesztéseket, káreseteket is nyomon kísérhetjük.

Utolsó jellemző belső forrásunkat a könyvkatalógusok adják. Gyulán két kör, az Újvárosi és a Németvárosi Földművelők esetében őrződtek meg ilyen összeírások. Ezek vizsgálata elsősorban a korabeli olvasási szokások megismerése szempontjából fontos. Az egyes belső források más és más arányban maradtak fenn a különböző köröknél.

A gyulai olvasókörök belső forrásainak megoszlása

Olvasókör	Alapszabály	Jegyzőkönyv	Pénztárkönyv	Katalógus	Egyéb
48-as	1	1	-	-	-
Földmunkás	1	1	-	-	-
Bicere és Sióréti	1	1	-	-	1 ⁸
Gyürkehelyi	1	1	1	-	1 ⁹
Józsefvárosi	1	-	-	-	-
Józsefvárosi Földműves	1	1	-	1	-
Katolikus	-	-	-	-	-
Kisrománvárosi	2	1	-	-	-
Magyarvárosi	3	1	-	-	1 ¹⁰
Nagyrománvárosi	1	1	-	-	-
Szentbenedeki	2	1	1	-	2 ¹¹
Újvárosi	2	-	1	2	1 ¹²

A belső képződésű iratok mellett több külső forrással is rendelkezünk a gyulai olvasókörökkel kapcsolatban. Ilyen külső forrás a már említett *Békés* című folyóirat, és a különböző *önkormányzati nyilvántartások*. A Békés Megyei Levéltárban három nyilvántartás áll rendelkezésünkre, melyek alapján nyomon követhetjük mely olvasókörök működtek az

adott évben. Az első ilyen nyilvántartást 1949. július 23-án rögzítette *Molnár Jenő* alispán a Belügyminisztérium körrendeletére, melyben a „még működő köröket” gyűjtötte össze. Az 1946-1951 között felosztott megyei olvasókörökről és az 1949-1951 között még a megyében működő körökről is készült egy-egy nyilvántartás.¹³ Ezek szerint 1948-ban még

tíz, 1949-ben már csak hat kör létezett, míg 1949-et követően egyetlen olvasókör sem folytathatta korábbi tevékenységét a városban.

Névválasztás

Az egyes gyulai olvasókörök elnevezése a legtöbb esetben az adott városrészre (Magyarvárosi, Józsefvárosi, Kis- és Nagyrománvárosi, Újvárosi), vagy külterületre (Bicere és Sióréti) utal, ahol a szervezet létesült. Az elnevezés – gyakran helymegnevezéssel kombinálva – utalhat a kört zömmel látogató társadalmi rétegre (Gyulai Földmunkások Olvasóköre, Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre, Józsefvárosi Földműves Olvasókör, Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre), avagy a látogatók vallási (Katolikus) és politikai (48-as) beállítottságára. A Gyulai vagy Békés-Gyulai jelző minden esetben szerepel az adott olvasókör elnevezésében. Megállapítható, hogy a gyulai elnevezések nem mutatnak különbséget a más alföldi mezővárosokban tapasztaltakhoz képest.¹⁴

A belső és külső forrásokban is gyakoriak a kisebb eltérések és rövidítések a megnevezésben. Az 1930-as években a városi közgyűlés több városrész nevét is megváltoztatta, minek következtében az ott létesült olvasókörök is felváltva használták az új és régi megnevezést – így lett a Magyarvárosiból Benedekvárosi (1937), a Nagyrománvárosiból Miklósvárosi (1931), a Kisrománvárosiból Krisztinavárosi Olvasókör. Általában igyekeztem az eredeti nevet megőrizni, de a mai Németvároson működött két Józsefvárosi olvasókör esetében célszerűbb volt az utóbbi elnevezés használata.

A tagok száma és foglalkozása

Az egyes olvasókörök megalakulása eseményszámba ment, így azok alakuló ülésén gyakran nem csupán a tényleges tagok vettek részt, hanem külső szemlélők, támogatók is. A tényleges taglétszámot leginkább az éves közgyűléseken résztvevők névsora alapján becsülhetjük meg, ugyanis ezeken a gyűléseken elviekben valamennyi tagnak meg kellett jelennie. A közgyűlések azonban igen gyakran határozatképtelenek voltak, éppen az alacsony részvétel miatt. A kör hétköznapi látogatottsága természetesen töredékét tehetette ki a teljes létszámnak. A közgyűléseken kívül az egyes szórakoztató eseményeken (színelőadások, bállok) jelenhettek meg a tagok legnagyobb létszámban, ám ezekre vonatkozóan nem rendelkezünk számszerű adatokkal. Egyes esetekben fennmaradt a kör alapító

tagjainak névsora is, mely a néven kívül rendszerint a foglalkozást és a lakhelyet is rögzíti.

Az egyes olvasókörök és a tagok száma¹⁵

Olvasókör	Taglétszám	Év
48-as Olvasókör	85	1931
Földmunkás Olvasókör	70	1937
Bicere és Sióréti Olvasókör	21 alapító tag	1926
Gyürkehelyi Földművelők	47 alapító tag	1924
Józsefvárosi Olvasókör	-	-
Józsefvárosi Földműves Olvasókör	97	1929
Katolikus Olvasókör	-	-
Kisrománvárosi Olvasókör	40	1931
Magyarvárosi Olvasókör	64	1929
Nagyrománvárosi Olvasókör	45	1931
Szentbenedeki Földművelők	-	-
Újvárosi Olvasókör	-	-

A tagok foglalkozására vonatkozóan is különböző adatok állnak rendelkezésünkre. A legkézenfekvőbb adatokkal a Bicere és Sióréti Olvasókör és a Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre esetében rendelkezünk. Előbbinél az alapító tagok közül 21 főből 16 kisbirtokos, egy napszámos, egy kovácsmester, egy gépész és két általános iskolai tanító. Utóbbinál a 47-ből 46 kisbirtokos és egy általános iskolai tanító. A Gyürkehelyi Földmunkások Olvasóköre tisztikarának, választmányi és választmányi póttagjainak foglalkozása ismert 1937-ből: a 38 tagból 34 földmunkás, két tanító, egy ügyvéd és egy ügyvédjelölt. A választmányi tagok és póttagok mindegyike földmunkás. A Kisrománvárosi Olvasókörnél az 1931. évi választmányi tagok foglalkozását ismerjük: 12-ből hét gazdálkodó, három közműves segéd, egy földbirtokos és egy nyugalmazott kórházi altiszt. Mint fentebb láthattuk egyes olvasókörök elnevezéseikben is hangsúlyozták földműves jellegüket, mely alkalmanként viták forrásává is vált. Ilyen eset

volt például az, amikor 1936-ban a városi közgyűlés Magyarváros nevét Benedekvárosra változtatta, s ezért indokoltta vált a Magyarvárosi Olvasókör elnevezés megváltoztatása is. A vitában felmerült a földműves jelleg hangsúlyozása is, tekintettel a tagok többségére, ezt azonban a közgyűlés elvetette, arra hivatkozván, hogy a kört nem pusztán földművesek látogatják.

A földműves jellegre utalnak többször az alapszabályban rögzített célok is, mely a Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre-nél és a Józsefvárosi Földműves Olvasóköre-nél különösen is hangsúlyos. A fentiekből látszik, hogy a legtöbb alföldi olvasókörhöz hasonlóan a gyulai olvasókörök tagjai is elsősorban a földműves rétegből kerültek ki. Fülöp Géza szerint az „olvasókörök a 19. század második felében a földmunkásság és szegényparasztság, az agrárproletariátus politikai, társadalmi és kulturális szervezetei voltak”, s az ilyen jellegű olvasókörök között említi a gyulai olvasóköröket is.¹⁶ Hajdu Géza a „hagyományos értelemben vett” olvasóköröket tulajdonképpen parasztköröknek nevezi.¹⁷ A szegényparaszti jelleget hangsúlyozza Kató József is a megyei olvasókörök, köztük a gyulaiak vonatkozásában.¹⁸ Ezzel szemben újabban Olasz Lajos és Szórá Ilona azt emelte ki, hogy az egyes körökben a helyi iparosok, kereskedők, állami vagy városi alkalmazottak, tisztviselők és az értelmiség képviselői (például tanítók) is helyet kaptak.¹⁹ Az általam vizsgált körök tekintetében ez elsősorban a választmányi tagoknál és az elnökség-nél figyelhető meg: a könyvtárosi, jegyzői feladatokat többnyire a helyi tanító látta el. Egyes köröknél kevésbé lehetett hangsúlyos a földműves jelleg, mint másoknál. A külterületek köreinél a helyi parasztság hangsúlyosabban képviseltette magát, mint az olyan belvárosi szervezetek esetében, mint az Újvárosi vagy a Józsefvárosi Olvasókör. Előbbi a városrész iparos jellegéből is adódik, míg utóbbinál tudomásunk van róla, hogy a kör kifejezetten a városrész iparosait, elsősorban kőműveseit és ácsait foglalta magában. Ezt erősíti meg az adatközlők által nyújtott információk is.

A lakóhely és a tagok viszonya

A Bicere és Sióréti, a Földmunkás, a Gyűrkehelyi Földművelők és a Kisrománvárosi olvasóköröknél rendelkezünk a tagok lakóhelyére vonatkozó adatokkal. A Bicerei és Sióréti tagok közül tizenhárom bicerei, hét sióréti, és egy gyűrkehelyi lakos volt az alapításkor (1926). A Földmunkás Olvasókör vá-

lasztmányi tagjai a város egész területéről kerültek ki, mind a bel-, mind a külterületekről (1937). A Gyűrkehelyi Földművelők valamennyi alapító tagja Sióréten és Pejréten lakott (1924). A Kisrománvárosi olvasókör választmányi tagjai – egy bicerei kivételtől eltekintve – mind kisrománvárosi lakosok voltak (1931). A fenti körök zöme jól illeszkedik Olasz Lajos és Szórá Ilona észrevételéhez, hogy a körök egy-egy kisebb körzet (városi kerület, kerületi háttér rész vagy kisközség) önszerveződő civil szervezetei. „Az egyesületi tagság körében igen erős lokális téridentitás érvényesült.”²⁰ Ez a lokális meghatározottság minden bizonnyal kevésbé játszik szerepet a foglalkozási (Földmunkás), vallási (Katolikus) és politikai (48-as) alapon szerveződő körök esetében. Ugyanakkor az egyes tagok gyakran több körben is részt vehettek – ezt látszik igazolni, hogy gyakran ugyanazzal a névvel találkozunk egy időben különböző olvasóköröknél. Bizonyos rendezvényeken – elsősorban a bálakon – kifejezetten jellemző lehetett más körök látogatása.

Etnikai és felekezeti vonatkozások

A 18. századi újjátelepülés óta Gyulán a különböző nemzetiségek (magyarok, németek és románok) külön városrészekbe (Magyarváros, Németváros, Nagy- és Kisrománváros) települtek. A betelepülők megőrizték etnikai és vallási identitásukat. Az újonnan érkező gyulai magyarság egy része római katolikus (Magyarváros), másik része református vallású volt (Újváros). A németek római katolikusok, a románok görögkeletiek voltak. Mindez az olvasókörökön keresztül is jól nyomon követhető, hiszen az alapszabályok általában rendelkeztek a szervezet vagyonáról a kör felosztása esetén. Ilyen esetben ez többnyire különféle egyházi szervekre, gyülekezetekre szállt volna – feltételezhető tehát, hogy az adott kör tagjainak túlnyomó többsége a kedvezményezett felekezethez tartozott.

A gyulai külterületek vallási szempontból már kevésbé homogének. Erre utalnak Gyűrkehelyi Földművelők Olvasóköre 1924. évi alakuló gyűlésén elhangzottak is, amikor is a választmány arra kérte a tagokat, „hogy a felekezeti kérdést kapcsolják majd ki a kör életéből, ne tegyen egyik tag sem a tagtársak közt vallási különbséget.”²¹

Kevésbé nyomon követhetőek az egyes körök etnikai vonatkozásai, hiszen a belső források mind magyar nyelvűek. A legtöbb alapszabály meghatározza a kör hivatalos nyelvét is, mely többnyire a magyar (egye-

düli kivételt a Nagyrománvárosi és Kisrománvárosi Olvasókör képez). Előbbi tagjai 1931. szeptember 20-ai rendkívüli közgyűlésen módosított alapszabályukban a kör hivatalos nyelvének a magyar és a románt fogadták el, utóbbinál az 1931. évi február 8-ai közgyűlés említi a románt a magyar nyelv után hivatalos nyelvként. Meglehet, hogy az sem véletlen, hogy a Józsefvárosi Földműves és az Újvárosi Olvasókör katalógusai közül egyedül az előbbi tartalmaz német nyelven íródott munkákat is.

A nemzetiségi háttérre ezek mellett mindössze a tagok névsora utal. A legtöbb német eredetű családnévvel a Józsefvárosi Földműves Olvasókör tagjai között találkozunk (Gesznér, Hack, Hermann, Japport, Kern, Kneifel, Ludwig, Metz, Pflaum, Rapport, Schriffert, Steigerwald, Titz, Wittmann), míg a legtöbb román névvel a Kisrománvárosi Olvasókör esetében (Aburdán, Márkus, Moldován, Mudruczó, Purza, Pomucz, Rusz, Oltyán, Tulkán). Nyilvánvalóan etnikai és vallási vonatkozásai vannak a két kör tagjainál jelentkező keresztnévadási szokásoknak is, előbbinél a József, János, András, Márton, Sebestyén, Ferenc, utóbbinál a Mojsza, Miklós, Mihály, Illés, János és György keresztnévek gyakoriak.²²

A gyulai olvasókörök tevékenysége

Az egyes gyulai olvasókörök tevékenységével részben a korábbi szakirodalom is foglalkozott. A vizsgált időszak gyulai olvasóköreiről általánosságban állapítja meg Jároli József, hogy azok az önművelődés, önképzés feladatát tűzték ki maguk elé.²³ Olasz Lajos és Szórá Ilona ír arról, hogy a Magyarvárosi Olvasókör iskolai oktatásra engedte át délelőttönként az épületét, hogy ezzel is segítsen a tanítás körülményeinek javításában (a csoportbontás megvalósításában), illetve hogy a Gyűrkehelyi Földműves Olvasókör helyiségében tejbegyűjtő állomás is üzemelt.²⁴ Ugyan ebben az épületben szatócsbolt is üzemelt, azzal a céllal, hogy minél többen látogassák az olvasókört, s hogy a helyiek a tagtársaik által megtermelt árukat részesítsék előnyben.

A gyulai olvasókörök tevékenységét alapvetően az oktatás támogatása és különféle szórakoztató események megrendezése jellemezte, ám ezek az egyes köröknél eltéréseket mutatnak. Előbbi eszméket az alapszabályokba is belefoglalták, míg utóbbiakról a jegyzőkönyvek és az újságcikkek adnak számukra tájékoztatást.

a) könyvjutalmak

Az iskolai könyvjutalmazást a Gyűrkehelyi Földműves Olvasókör alapszabályába is belefoglalta. Elolvasva a többi szervezet jegyző- és pénztárkönyveit azt láthatjuk, hogy az Újvárosi Olvasókör is folytatott hasonló tevékenységet. Forrás hiányában csak feltételezhetjük, hogy máshol is ez volt a gyakorlat.

b) oktatás

Az Újvárosi Olvasókör a könyvjutalmak mellett rendszeresen támogatta anyagiakkal a Polgári Iskolát. Az olvasókörök tagjai, mint láthattuk, elsősorban a földműves rétegből kerültek ki, így különösen fontos szempont lehetett a mezőgazdasági ismeretek átadása az ifjúságnak. A Józsefvárosi Földműves Olvasókör alapszabálya is hangsúlyozta ezt, s ugyanezt igazolja könyvtári állománya is. Míg az újvárosi olvasókör katalógusában elsősorban irodalmi munkákkal találkozunk, addig a Józsefvárosi Földműves Olvasókör jegyzéke igen sok mezőgazdasági munkát említ.

A fentiek mellett különböző események megszervezésével is igyekeztek a körök a mezőgazdasági ismereteiket bővíteni. Ilyenek voltak a különféle előadások és az úgynevezett *vetésbejárás*, mely során a legszebbnek ítélt vetés tulajdonosa jutalomban részesült. Ilyen eseményről a Józsefvárosi Olvasókör szervezésében a Gyűrkehelyi kör részvételével van tudomásunk. Egyéb önképző tevékenység volt a tűz és légvédelmi oktatás, mely utóbbit a világháború eseményei tették indokolttá.

c) szórakozás

Ugyan az alapszabályok kevésbé hangsúlyozzák, ám az iratokból kiderül, hogy a különféle szórakozási formák igen hangsúlyos szerepet játszottak a körök életében.²⁵ A Gyűrkehelyi Földművelők Olvasóköre szatócsboltjában italmérés is működött. A pénztárkönyvekből kitűnik, hogy az egyes olvasókörök rendszeresen vettek italt közös költségen és ezt gondosan fel is jegyezték. Gyűrkehelyen emellett állandó szereplője a pénztárkönyveknek a biliárd is: az új posztó és a dákók beszerzési költségei bizonyítják, hogy e játék a kör fontos tartozéka volt. Az Újvárosi Olvasókör nagy büszkesége lehetett a kuglipálya, melynek karbantartási költségei rendszeresen megjelennek a pénztárkönyvben. Ugyan a legtöbb alapszabály tiltotta a kártyázást, de a jegyzőkönyvekből lát-

hatjuk, hogy ez a kedvtelés is rendes része volt az olvasóköri életnek.

A hétköznapi szórakozások mellett kiemelkedő események voltak a színelőadások, melyeket a kör tagjai maguk adtak elő (a „szerepkönyvre” bejegyzés rendszeresen szerepel a pénztárkönyvek kiadási rovataiban), vagy hivatásos színészek mutattak be (ilyenkor a „színjátszókra” kifejezéssel találkozunk). A jegyzőkönyvek tanúsága szerint ezekre az eseményekre gyakran egy-két hónapig is készülődtek a tagok.

A körök életének legmeghatározóbb eseményei a bállok lehettek: a nyári munkák végeztével vette kezdetét a báli szezon és a *Békésben* megjelent meghívók és cikkek szerint az egyes körök igyekeztek egymást felülmúlni e téren. A cikkírók gyakran jelzik, hogy okosabb lenne nem ugyanazon a napon tartani a bállokat, hogy ne osszák meg a közönséget. Ezek a beszámolók több szempontból is igen tanulságosak számunkra. Rendszerint a belterület köreinek multságairól írnak, és a megjelentek létszáma, nemi összetétele mellett társadalmi hovatartozásukról is kendőzetlenül szólnak. Ezeknek a kultúr- és társadalomtörténeti szempontból is fontos forrásoknak eddig nem sok figyelmet szentelt a szakirodalom.

A beszámolókból megtudjuk, hogy valamennyi olvasóköri közül az Újvárosi báljai voltak a legkomolyabb múltú és leginkább népszerű események. A bállok éveken keresztül fontos tényezői voltak a kör saját épület vásárlására szánt pénzalapjának feltöltésének. A folyóirat rendszerint közölte a pénzalapba befolyt összeget és az adományozókat is. Pillantsunk be ezekbe a város élete szempontjából is jelentős eseményekbe: „Az Újvárosi Olvasóköri házvételi alapja javára f. hó 12-én saját helyiségében zártkörű táncmultságot rendez. Farkas János zenekara fog játszani. Kezdeté 7 órakor. Belépti díj 50 kr. Felülfizetések köszönettel vétetnek s lapunkban nyugtáztatnak”.²⁶ Ugyanerről a bálról később így írnak: „középünk előkelő családjai s az uri osztályból is igen sokan vettek részt (...) reggel 8 óráig tartott (...) ifjaink kiválóan szép magaviselete, jókedve”.²⁷

Az Újvárosi kör báljait rendszerint a Döbögő elnevezésű vendéglőben rendezték, mely abban az időben a körnek is otthont adott, s később, a huszadik század második felében tánciskolaként üzemelt. Hasonló bállokat tartott a többi kör is: „A gyulai kath. olvasóköri a »Korona« vendéglő termeiben 1883. évi január 7-én saját könyvtára javára zártkörű táncvigalmat rendez. Belépti díj: személyenként 50 kr. Kezdeté este 8 órakor”.²⁸ „A katolikus kör bálja – habár nem volt olyan látogatott mint a múlt évi – f. hó 7-én

meglehetősen sikerült. A női közönséget egy-két földészlány kivételével ezúttal kizárólag az iparos osztály szolgáltatta. A bál reggel 6 órakor ért véget”.²⁹ „A gyulai németvárosi [Józsefvárosi] olvasóköri is tart táncvigalmat farsang alkalmából a »Napkocsmá« helyiségeiben”.³⁰

Jól látható, hogy milyen fontos a kor „közrendje” életmódjának megismerése szempontjából ezeknek a beszámolóknak a tanulmányozása, ugyanis ezek szolgáltattak táncalkalommal a helyi ifjúság számára. A bállok mindig valamely kalendáris, egyházi ünnephez kötődtek, elsősorban az újév, a farsang, a húsvét és a pünkösd adtak alkalmat a vigasságra.

A multságokat valamely kocsmában vagy saját helyiségeikben rendezték meg. A belépődíj mellett a ruhatári pénz jelentett bevételt, míg az italok, zenekar, zenedíj voltak a jellemző kiadások. A bállok fontosságát mutatja, hogy azok rendszeres témái a választmányi- és a közgyűléseknek is. A Gyűrkehelyi Földművelők Olvasóköre 1946-ban például azt nehezményezte, hogy a kör által tartott táncmultságokon nem pusztán a helyi ifjúság vett részt, ezért augusztus 25-ei választmányi ülésükön arról határoztak, hogy ezeken ezután külső tagok nem lehetnek jelen. Később a gyűrkehelyiek az 1948. január 25-ei közgyűlésükön arról is határoztak, hogy a jövőben az ifjúság mellé idősebb kortagokat fognak felügyelőnek kijelölni a bállokon. A közösségen kívüliekkel szembeni idegenkedésről egy idős németvárosi adatközlő is beszámolt: szerinte arra is volt példa, hogy a magyarvárosi fiatalokat elzavarták, ha a németvárosi lányokkal akartak mulatni.

Az olvasóköri állománya

a) könyvek

A Békés Megyei Levéltárban csupán két szervezet: a Józsefvárosi Földműves Olvasóköri és az Újvárosi Olvasóköri könyvjegyzékeit őrzik. Előbbinek egy 1936-os kézírásos katalógus, míg az újvárosinak egy 1891-es nyomtatott és egy évszám nélküli kézíratos jegyzék mutatja be könyvtári állományát. Ez utóbbit használhatta *Bezdan Sándor*, amikor az Újvárosi Olvasóköri könyvtárából vett példákra alapozva az alföldi mezővárosi körök könyvanyagát szépirodalmi, társadalomtudományi és egyéb (vallási, gazdasági) kategóriákra osztotta fel. Bezdan ezek mellett megemlíti a „sikeres, de harmadrangú ponyvairodalmat” melyeket „silányságuk miatt talán joggal mellőzhettek a szak tudósok”. Ezek közé sorolja az újvárosi anyagból

Beniczky Lenke, Szatmáry Károly és Vas Gereben írásait, tanulmányában azonban ezek részletesebb vizsgálatát sajnos mellőzi.³¹

A Józsefvárosi Földműves Olvasókör könyvállományával kapcsolatban egy 1936-os selejtezés adatai is fennmaradtak: „1936 IV. 10. én megejtett könyvszelektálás alkalmával és működésünkről az alábbiakban számolunk be. A katalógus szerint felvett 370. drb. könyvből hasznavehetőnek 213 drb. a Könyvtári Katalógusból törlendőnek pedig 157 drb. könyvet találtunk. 213. és 157 összesen 370 drb.”³²

A katalógusok hiánya sokszor lehetetlenné teszi az egyes olvasókörök könyvállományának kutatását, hiszen a pénztárkönyvek jellemzően csupán csekély mennyiségű adattal szolgálnak. Ilyen például az adott hónap vagy év könyvekre szánt kiadásainak értéke, a könyvkereskedő cég meg-

nevezése, a megrendelt tételek száma és jellege (sorozatok, szövegkönyvek, kották). A könyvek a vásárlás mellett adományként vagy ajándékként is érkezhetnek: 1932-ben a Gyűrkehelyi olvasókör könyvtára „ötven kötet Pesti Hírlap Könyvvél bővült, (...) melyet Dr. Légrády Ottó, a Pesti Hírlap főszerkesztője ajándékozott olvasóköriünknek.”³³

b) újságok

A pénztárkönyvek nem pusztán az adott időszakban megrendelt lapokról, hanem az azokban bekövetkezett változásokról is szólnak. Ilyen adatokkal rendelkezünk a gyűrkehelyi³⁴, a szentbenedeki³⁵ és az újvárosi³⁶ olvasókörök pénztárkönyveiből. Gyakran a jegyzőkönyvek is jó forrásaink: a Gyűrkehelyi Olvasókör választmányi és közgyűlési jegyzőkönyveiben például ezeket olvashatjuk:

1934. jan. 17.	A Békésmegyei Hírlapot és az Új Barázdát beszüntetik, helyette az Új Nemzedéket és a Magyar Alföldet rendelik meg.
1935. jan. 13.	Császár István tag kéri, hogy több újságot rendeljenek.
1935. márc. 10.	Április 1-jével az Új Magyarország felváltja az Új Nemzedéket.
1940. jan. 30.	Az elnök indítványozza, hogy a Független Kisgazda Újságot szüntessék be. A választmányi tagok a Zöldmező Újságot kérik helyébe.
1942. jan. 23.	„Az olvasókör részére érkező Országépítő Nemzetpolitikai Lap példányokért kéri a választmány az ügyvezető Urat, hogy úgy a tagok, mind minden tanyai lakosok legmelegebb köszönetét fejezze ki, mellyel a tanya népét a mindenkoron előforduló ország helyzetéről tájékoztatja.”
1943. jan. 31.	Megrendelik a Szabad Szót.
1947. febr. 9.	Az újra megalakuló olvasókör „elérkezettnek látja az időt, hogy tagja számára újságot rendeljen”, a Paraszt Újság és a Gyulai Kis Újság mellett döntenek.
1948. jan. 15.	A Paraszt Újság mellett az Alföld megrendelését indítványozzák a közgyűlésnek.
1948. jan. 25.	A közgyűlés „a hivatalos lap megrendelését irányozza elő.”
1949. jan. 18.	Az Alföld és a Paraszt Újság járatását határozzák el.

Az olvasókör által megrendelt lapok jól tükrözik a korszak ideológiáját és az adott kör tagjainak politikai irányultságát, illetve az abban bekövetkező árnyalatnyi változásokat. Mindhárom olvasókörnél a földműveseknek szánt lapok dominanciáját láthatjuk, mely nem meglepő, tekintve a tagok társadalmi hovatartozását.

A Bicere és Sióréti Olvasókör 1926. október 10-én rögzített alapszabályában a „jó könyvek és hírlapok olvasása” céljára a megrendelendő periodikumok

típusát is meghatározta: „egy hazafias és nemzeti irányú napilap, egy szintén hazafias irányú gazdasági hetilap, szépirodalmi képes újság és egy helybeli lap”.

Bevételek és kiadások

Az olvasókörök legfőbb bevételi forrását a tagdíjak adták. A gyulai jegyzőkönyvekből kiderül, hogy sokan gyakran több hónapos elmaradásban voltak a befizetéssel, s emiatt alkalmanként a kizárás gondo-

lata is felmerült a választmányban. A tagdíjra nagy szüksége volt az olvasóköröknek, ebből fedezték ugyanis a rezsiköltségeket, a körnek otthont adó épület fenntartását és tatarozását, és nem utolsósorban a könyvek és az újságok megrendelését.

Láthattuk, hogy a bálók is szolgáltak bizonyos bevételekkel, ezek azonban elsősorban magának a bálnak a költségeit fedezték. A körök általában eladták a már elolvasott lapokat (erre utal a „kiolvasott újságokból” tétel a pénztárkönyvekben). Láthattuk, hogy a körök gyakran áldoztak a költségvetésükből az iskolai pénzalapra és jutalomkönyvekre is. Alkalmi költségeket jelentettek a különféle egyházi ünnepségeken, szoboravatásokon való részvételek, melyeken rendszerint az elnök képviselte a kört. Ilyenkor az útiköltségét és a koszorú árát a közös kasszából fedezték. Feljegyezték a hivatalos személyek, színjátszók, előadók megvendégelésének költségeit is. A világháború előrehaladtával mind gyakrabban találkozunk a „Vöröskereszt javára”, „légmentális díjra”, „bombakárosultaknak”, „hadiárva segélyezés”, „Horthy-segély” tételekkel, melyek a korszak eseményeibe nyújtanak betekintést.

Bizonyos olvasókörök (mint például a Józsefvárosi és az Újvárosi) egyes helyiségeit lakhatás céljára bérbe adta, gyakran a „körszolgának”, aki őrizte az épületet, takarított és felszolgált az italokat. A saját épülettel bíró körök más célokra is gyakran adták bérbe helyiségeiket („teremhasználat”). Egyéb bevételt jelentettek a különféle használati díjak („kugli persely”, „biliárd pénz”), a báli felülfizetések és tombola, továbbá az adományok is.

Bizonyos esetekben rendkívüli költségek is jelentkeztek, ilyen volt például a Győrkehelyi Földműves Olvasókör épületét sújtó 1942-es árvíz. A Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre a második világháborúban súlyosan megrongálódott, így az épület rendbehozatala súlyos anyagi áldozatokkal járt a tagokra nézve, mint arról 1948. november 3-án kelt levelében a kör elnöke, Gógh Miklós számolt be az alispánnak.³⁷

Közelet

Az egyes helyi körök igyekeztek távol tartani magukat az országos nagypolitikától, ám annak hatásai alól nem vonhatták ki magukat. Imént idézett levelében Gógh Miklós írja: „Az Egyesület működésébe politikai szempontok soha nem működtek közre. Politikai állásfoglalása az egyesületnek nem történt, tagjai közül baloldali magatartás miatt senkit soha ki nem zárt, senkit nem üldözött és sem a háborúba lépést,

sem a háború viselése tekintetében állást nem foglalt (...). Az Egyesület székháza mindig nyitva áll a Függetlenségi Frontba tömörült politikai pártok előadásai, politikai gyűlései és gazdasági irányú, főleg a szövetkezeti mozgalomnak propagáló munkájának már központi fekvésénél fogva is az elszórt tanyavilágban olyan hívatott kiterjesztő helye, amely a magyar nép demokratikus fejlődésében nélkülözhetetlen munkát fejt ki.”³⁸ Az Újvárosi Olvasókörben 1883. március 15-én Kossuth Lajos tiszteletére rendeztek ünnepséget, s az újságcikk külön kiemeli, hogy bár csak aznap küldték ki a meghívókat, a százharminc tagból ötvenen mégis eljöttek az ünnepi vacsorára. 1932 őszén a győrkehelyi „ügyvezető igazgató bejelenti, hogy Olvasókörünk meghívót kapott néhai nagyatádi Szabó István szobrának f. hó 20-án Budapesten történő leleplezésére. (...) Választmány a szobor leleplezésre Olvasókörünk képviselőjében vitéz Góg Péter urat küldi ki.”³⁹ Az 1936. december 5-én tartott választmányi ülésen pedig „Lovászi Gyula jegyző indítványozza, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklós őfőméltósága Magyarország kormányzója névnapja alkalmából, köszöntő írásban a főispán úrnál hódoljon az Olvasókör. Az indítványt ünnepélyesen elfogadják.”⁴⁰

Összegzés

Gyulán 1891-ben 22 egyesületet (5531 taggal), 1929-ben 39, 1944-ben pedig már 61 egyesületet tartottak nyilván⁴¹, s ezeknek jelentős részét alkották az olvasókörök. Elsősorban közösségépítő szerepet töltöttek be, amint azt a Győrkehelyi Földművelők Olvasókörének ügyvezető elnöke kiemelte: a „közösségi érzés, mely összehozta a szétszórtan fekvő tanyák lakóit ebbe a kis közösségbe, ahol pihenést, szórakozást talál a napi munkában elfáradt dolgozó.”⁴² Ezt a szerepet emeli ki a második világháborút követően a Szentbenedeki Földművelők Olvasóköre újjáalakuló gyűlésén felszólaló személy is: „Két esztendei szünetelés után azonban megpróbáljuk ismét életre kelteni, mert ezzel a magunk szórakozását, művelődését és főleg az együvé tartozást, az egymásra utaltságot szolgáljuk.”⁴³

A gyulai olvasókörök elsősorban a kisgazdák szervezetei voltak, de tagjaik sorát más társadalmi rétegek is színesítették. Erdei Ferenc 1937-ben megjelent *Futóhomok* című munkájában így emlékezik meg a kisgazdáról: „sajátságos magyar társadalmi képződmény, s nem is az Alföldről indult el az elismeretés felé, hanem Nagyatádi hozta a Dunántúlra. A

*kisgazda ma is a »jobbja« a parasztságnak: önálló birtokos és bérlő egzisztencia, tehát polgár vagy kispolgár. Nem paraszt többé.*⁷⁴⁴

Az olvasókörok tevékenységének végét a civil szervezeteket felszámoló kommunista hatalomátvétel jelentette, melynek következtében 1949 után egyetlen olvasókör sem működhetett tovább Gyulán. Az igény azonban megmaradt, s ez fejeződött ki akkor is, amikor 1980-ban német nemzetiségi klub jöhetett létre Németvároson. A klub – a hajdani körök mintájára – hamarosan kettészakadt földműves és iparos klubra. A kettéválás után a *Német Klub* nevet az iparosok vitték tovább, míg a földművesek a *Németvárosi Baráti Kör* elnevezést vették fel. Utóbbi létszáma az évek során olyannyira lecsökkent a tagok elhalálózása folytán, hogy a megmaradt két idős tag a kétezres évek elején csatlakozott a Német Klubhoz. Ez jelenleg a Német Kisebbségi Önkormányzat épületében a K. Schriffert József út 1. szám alatt üzemel – az egykori körök egyedüli örököseként a városban. Főként olyan idős emberek alkotják, akiknek a szülei még a régi olvasókörok tagjai voltak.

Jegyzetek

1. FÜLÖP Géza: Könyv- és könyvtári kultúra a dualizmus időszakában (1789–1917). II. kötet. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1989, 58. KATÓ József: A Békés megyei olvasó- és munkakörök tevékenysége az 1890-es évek agrárproletár-mozgalmaiban = Békési Élet, 1967/1. 58–70., 61.
2. BEZDÁN Sándor: Az alföldi mezővárosi olvasókörok századforduló körüli tevékenységéről. Különlenyomat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeiből. Szeged, 1976. 5.
3. JÁROLI József: A gyulai földész társulat története 1858–1974. Gyulai Füzetek 9. Gyula, 1998. 11, 29.
4. OLASZ Lajos – SZÓRÓ Ilona: Olvasókörok, gazdakörök társadalmi szerepe a Dél-Alföldön az 1940-es években. Alföldi Tanulmányok. 1998/99. XVII. kötet. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 1999. 131–149; 136, 141.
5. Békés II. évf. 2. sz. 1883. január 14.
6. Fülöp Géza leírja, hogy „szövegük annyira egyezik, hogy valamely pesti központot lehet feltételezni, amely az olvasókörok szervezését és tevékenységét irányította.” Fülöp 1989, 58.
7. Békés IV. évf. 9. sz. 1885 március 1.
8. Alapító tagok névsora.
9. Alapító tagok névsora.
10. 1898. január 30-i táncvigalmi meghívó.
11. A városi önkormányzattal a kör céljaira ajándékozott telekről írt szerződés (1930) és Góg Miklós elnök 1948. november 3-án írt levele az alispánhoz, melyben kéri, hogy a kör továbbra is működhesen.
12. Belépési nyilatkozat 1947-ből.
13. Békés Megyei Levéltár (a következőkben BML) XI. 2., 3., 4.
14. HAJDU Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1977, 9.
15. A legtöbb esetben a tagok létszámához az első rendelkezésre álló rendes közgyűlési adatot vettem alapul, míg a Bicere, a Sióréti és a Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköre esetében rendelkezésünkre áll az alapítók névsora.
16. Fülöp 1989, 57–58.
17. Hajdu 1977, 6.
18. Kató 1967, 61.
19. Olasz – Szóró 1999, 132.
20. Olasz – Szóró 1999, 131.
21. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasókörének iratai, 57.
22. A gyulai nemzetiségi névadási szokásokhoz lásd: BIELEK Gábor – JÁROLI József: Keresztnévadási szokások a gyulai katolikusok körében a XVIII–XIX. században. Gyula, Békés Megyei Levéltár, 2004. Gyulán a németiség körében különösen fontos szentek voltak már a 18. században is Sebestyén, József és Márton, míg a románok körében különösen Miklóst érdemes kiemelni. Lásd ezekhez még: KOVÁCS József: Visitatio Canonica a gyulai plébánián (1715–1993). Szeged, Gerhardus, 2011, 110.
23. Járolí 1998, 10.
24. Olasz – Szóró 1999, 136, 141.
25. Nagy 2013, 26, 70. lábjegyzet.
26. Békés I. évf. 6. sz. 1882. február 5.
27. Békés I. évf. 8. sz. 1882. november 5.
28. Békés II. évf. 1. sz. 1883. január 7.
29. Békés II. évf. 2. sz. 1883. január 14.
30. Békés IV. évf. 3. sz. 1885. február 1.

31. Bezdán 1976, 5–6. Polgárok Lapja.
32. BML. Gyula – Józsefvárosi Földművelők Olvasóköreinek iratai, 52. 37. BML. Gyula – Szentbenedeki Tanyai Földművelők Olvasóköreinek iratai, 57.
33. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköreinek iratai, 57. 38. Uo.
34. 1940: Függetlenség, Független Kisgazda Újság; 1941: Tolnai Világlapja, G(?) újság, Magyar Élet, Magyar Ünnepe; 1943: Függetlenség, Független Kisgazdák, Szabad Szó; 1944: Békés Megyei Hírlap, Függetlenség, Magyar Föld; 1947: Kis Újság; Szabad Föld; Parasztújság; 1948: Parasztújság; Kis-újság; Alföld; 1949: Gyulai Kis Újság, Alföld, Szabad Föld. 39. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköreinek iratai, 57.
35. 1949: Szabad Művelődés, Szabad Nép, Szabad Föld. 40. Uo.
36. 1936: „újságok”; 1937: Független Kisgazdák Lapja; 1938: Tolnai Világlapja, Független Kisgazda, Függetlenség, Magyar Alföld; 1939: Esti Újság, Magyar Alföld, Békés megyei; 1941: Esti Újság; 1944: Tolnai Világlapja; 1947: Dolgozók lapja, Kis Újság, Alföld, Ifjúsági Lap; 1948: Dolgozók Lapja, Alföld, Kis Újság; 1949: Alföld, Kis Újság, Dolgozók lapja, 41. Jároli 1998, 10.
42. BML. Gyula – Gyürkehelyi Földművelők Olvasóköreinek iratai, 57. 43. BML. Gyula – Szentbenedeki Tanyai Földművelők Olvasóköreinek iratai, 57.
44. ERDEI Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. Budapest, Gondolat, 1957, 110. 44. ERDEI Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. Budapest, Gondolat, 1957, 110.

Beérkezett: 2015. február 17.

Kötelező olvasmányok, kortárs irodalom, irodalomtanítás, olvasásra nevelés

Az iskolai irodalomoktatásról, a kötelező olvasmányokról, a kortárs magyar irodalom tananyagként való megjelenésének fontosságáról nyilatkozott egy hírportálon a Magyar tanárok Egyesületének elnöke, Arató László, és néhány magyartanár is elmondta a véleményét. A megkérdezett tanárok szerint kevesebb irodalomtörténetet kellene tanítani, és az sem lenne baj, ha nem követnék a megszokott időrendet, például a jelen irodalmától indulva lehetne visszafelé haladni a tanításban. Segítséget jelenthet az alternatív tananyag-kiválasztási és -elrendezési elvek alkalmazása, melynek értelmében történeti megközelítés helyett problémák, műfajok, motívumok köré szerveződne a tananyag. Az irodalmi szövegeket érdemes lenne vegyesen tanítani, a témához illeszkedő klasszikust például együtt a kortárral. A Magyar tanárok Egyesülete óratervekkel és különféle irodalmi segédletekkel igyekszik ehhez segítséget adni. „Az irodalom önismeretre, empátiára, gondolkodásra, tudatosságra nevel, az egész magyar társadalom érdeke, hogy az eljövő nemzedékek olvasók legyenek” – olvasható a cikkben. A szemléletváltás jegyében érdemes lenne változtatni a kötelező olvasmányok és a jelenkori irodalom arányán is, és természetesen nagyon sok múlik a tanárok motiváltságán.

Pálos Máté 2015. október 27-i írása alapján (<http://www.origo.hu/kultura/kotve-fuzve/20151023-kultura-magyar-irodalom-oktatas-kortars.html>)

Képregény-fesztivál a szegedi Somogyi-könyvtárban

A képregények múltjával és jelenével foglalkozó kiállítást rendeztek a szegedi Somogyi-könyvtárban, ahol a képregény-kiadók a könyvtár földszintjén és alagsorában mutatták be kínálatukat. A kiállításon előadások és játékprogramok is várták az érdeklődőket, továbbá alkotás közben figyelhették meg kedvenc képregény-rajzolóikat is.

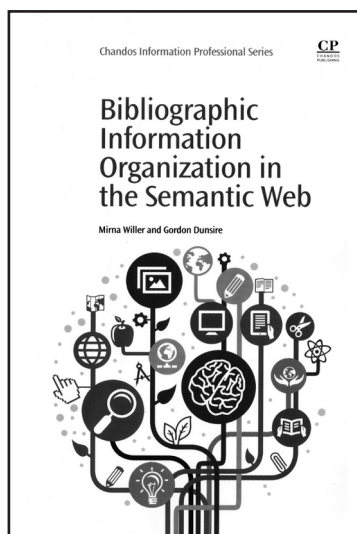
(http://webradio.hu/hirek/kutara/kepregeny/fesztivalt-rendeznek_a_szegedi_somogyi_konyvtarban-2015-11-18)

A bibliográfiai információk és a szemantikus web

Miért szükséges az új technológiai környezetben a szemantikus web felé fordítani tekintetünket? Ezzel a kérdéssel indít a Chandos kiadásában 2013 októberében megjelent *Bibliographic information organization in the semantic web* (Bibliográfiai információszerzés a szemantikus weben) című monografikus mű, melynek szerzője Mirna Willer és Gordon Dunsire. A szerzők a bibliográfiai információk kezelésének kérdéseit több évtizede kísérik, a szemantikus webhez való illesztés témáját pedig a koncepció megjelenésétől követik, és minden ízében ismerik. Az alapvetéstől a megvalósításig tevékenyen kiveszik a részüket a témát érintő programok és nemzetközi szervezetek érdemi fejlesztő munkájában, így mindent „belülről” tudnak. A felhalmozódott tapasztalatokat a két kiváló és sokoldalú szakember most az olvasónak is átadja.

A kötet megírásának motivációit a kiinduló kérdésfeltevésre adható átfogó válasz is magyarázza: a könyvtári katalógusok generációit mindig is meghatározta a technológia fejlődése; ma ez az irányvonal a szemantikus web felé mutat, így magától értetődő törekvés, hogy a meglévő bibliográfiai szabványokat, az eddig követett modelleket és szolgáltatásokat a könyvtári közösség az új technológiához igazítsa. A szerzők áttekintik azokat a technológiai fejleményeket, amelyek a könyvtári katalógusok új generációját meghatározzák, ezzel egyben elkötelezik magukat a változások iránt és hangsúlyozzák a szükséges lépések megtételének fontosságát. Az öt fejezetre tagolódó kötet többféle megközelítésmóddal tárja fel a bibliográfiai információszerzés 21. századi megújítását célzó elméleti kereteket, folyamatokat, szabványokat, technológiát és történeti mozgatórugókat. Az általános összefoglalóktól az apró részletek elemzéséig többféle síkon mutatják be a metaadatokat övező szakmai kérdéseket. Esettanulmányok világítják meg a gyakorlati megvalósítás menetét, a felmerülő és megoldandó problémákat, a tapasztalatokról szól beszámolóik pedig egyúttal útmutatást adhatnak a hasonló projektumok megvalósításához.

WILLER, Mira – DUNSIRE, Gordon
Bibliographic information organization in the semantic web. – Oxford : Cambridge : New Delhi : Chandos Publishing, 2013. – (Chandos information professional series)

ISBN 978-1-84334-731-6 (print)

ISBN 978-1-78063-397-8 (online)

A két szerző fokozatosan vezeti be az olvasót a bibliográfiai adatok szemantikus web vonatkozásainak rejtelseibe és a szemantikus webre való átültetés lépéseinek sorozatába. Abból indulnak ki, ami ma rendelkezésünkre áll: a könyvtári rendszerekben hatalmas, strukturált bibliográfiai adatvagyon halmozódott fel, amely a szemantikus web nyelvére konvertálva óriási kincset rejt magában „házon” belül és kívül is, a webes a tartalomszolgáltatások határtalan területén. Köztudott, hogy a nemzetközi szabványosításnak köszönhetően a könyvtári adatok jól strukturáltak, hátrányuk, hogy jelenleg csupán „adatsiló-jellegű”, zárt és rugalmatlan rendszerekben hasznosulhatnak, ezért a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy amennyiben ezt a tudást nem sikerül az új platformokra átmenteni, kétséges lesz a további szolgáltatások kimenetele. Megismerkedhetünk az atomjaira szedett bibliográfiai elemkészletek és szótárak mikroszkopikusabb információs világával és a nyílt kapcsolt adatokkal történő közzétételével, és a rokon szakmákkal párhuzamosan kialakított konceptuális modellekkel, formátumokkal és szótárakkal.

Ebben a tematikai ívben a nyitó fejezetek olyan kérdésekre válaszolnak, amelyek segítenek megérteni mit, hogyan és miért szükséges a jelenlegi könyvtári szolgáltatásokon változtatni ahhoz, hogy az új platformokon hatékonyak lehessenek. Az első fejezet áttekinti a nyomtatott kulturális örökséget érintő Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control – UBC) elvének kialakulását és elterjedését. A 20. század könyvtári gyakorlatát meghatározó program alapelve, hogy a nemzetközileg elfogadott, egységes bibliográfiai alapadatokkal valamennyi ország valamennyi kiadványáról készüljön olyan leírás, amelyik elérhető a könyvtári rendszeren keresztül, és részt vesz a bibliográfiai adatcserében. A háttérben több nemzetközi konferencia deklarációja állt, ezek között volt az 1961-es ún. Párizsi Alapelvek, amely a katalógus tárgyát és funkcióit emelte ki, meghatározta a besorolási adatok elemeit és formáit; az 1969-es koppenhágai értekezlet pedig a bibliográfiai alapadatokról határozott. Az egységes adatkezelésre törekvő megvalósítás a nemzeti bibliográfiai szolgáltatókra és az IFLA-ra mint nemzetközi szabványosító testületre hárult.

A hagyományokra építő szabványos bibliográfiai tétel (rekord) mint előre definiált, kész és kulcsra zárt adatsomag elve, és a minden szempontból feltétlen egyöntetűség követelményének hátrányai már az 1970-es években megmutakoztak. Azóta is folyamatos útkeresés folyik a felhasználói igények közvetlenebb kielégítésére, a nyelvi, nemzetiségi és szemléletbeli változatosság kezelésére. A nemzetközi katalogizálási elvek alapdokumentumát legutóbb 2009-ben módosították (International Cataloging Principles, 2009), ám, ahogyan azt a szerzők is észrevesztik, ennek szövegében a kollokációs funkció indokolatlanul háttérbe szorul. Az útkeresés egyik nagyobb léptékű megnyilvánulása és egyben eredménye is a 2002-ben létrejött első technológia-vezérelt, a bibliográfiai adatokhoz kapcsolt név-, illetve személyazonosító adattár, a VIAF (Virtual International Authority File), amely az OCLC és a Deutsche Nationalbibliothek névállományának egyesítésével, metaadat-aratási eljárással kezdte meg működését. 2012-re már húsz nagyobb könyvtár csatlakozott a programhoz, a személyneveken kívül más tulajdonnévtípusokra is kialakítottak hasonló regisztert.

Az egyöntetűség elve azonban magát az ISBD (International Standard

Bibliographic Description) leírást és a számítógépekben tárolt bibliográfiai rekordot – annak kötött szerkezeti elemeit is próbára tette a web és általában is a 21. század megváltozott világában. Ennek hatására fogtak hozzá a kétezres évek felé közelítve az FR (Functional Requirements) konceptuális modellek kidolgozásához (FRBR – FR for Bibliographic Records; FRAD – FR for Authority Data; FRSAR – FR for Subject Authority Records). Az entitás–kapcsolat fogalmi modellben reprezentált, matematikai gráfokkal szemléletesen prezentálható modellek pedig jó kiindulópontok a szemantikus web szabványát érvényesítő technológiai fejlesztésekhez.

A felhasználók igényei és információkeresési-viselkedési mintázatai nagy hangsúlyt kapnak a szolgáltatások megtervezésekor és működtetésénél. A szerzők már a kötet elején fontosnak tartják annak tudatosítását, hogy a használó fogalmát tágan kell értelmeznünk: nemcsak a *humán*, könyvtári belső szakembereket és a külső használót (olvasó) kell értenünk rajta, hanem a kiadói–terjesztői szektort, valamint más információ-feldolgozókat és -előállítókat is, köztük a számítógépeket vagy a keresőmotorokat. Amikor könyvtári metaadatokról és szemantikus webről beszélünk a használók e két nagy táborát mindig szemünk előtt kell tartanunk.

Az FR-modellek óriási hatást gyakoroltak a bibliográfiai univerzumból való gondolkodásra, princípiumaira és szabványaira. A rájuk épülő alkalmazások átalakítják a katalógusokat és szolgáltatásokat, s meghatározók a más társszakmákkal való együttműködésben, valamint a szemantikus webet érintő törekvésekben is. Ezek a modellek felülemelkednek a bibliográfiai objektumokon, elkülönítve szemlélik az absztrakt, kulturális képződményként, illetve a mentálisan létező információt és annak megtestesülési formáit, érvényesülni engedik a bibliográfiai információszervezés lényegét: az azonosítást és a gyűjtőpontok köré rendezést (kollokáció). Ám a modellek fókuszpontjaiban is van különbség: az FRBR például hagyományosan a *rekordra*, a FRAD viszont már az *adatokra* összpontosít – jegyzi meg a szerzők. Egyes pontokon eltérő vagy nem teljesen egyező fogalmi megközelítést alkalmaznak, ezért 2011-től speciális egyeztetések kezdődtek meg a definíciók és a definiált elemek összehasonlításával. A finomításokról a fejezet részletesen beszámol.

A megváltozott szemlélet és technológia hatására új vagy módosított fogalmak jönnek létre és változik a szabványok – modellek szóhasználata is. A szerzők ismertetik ennek hátterét: minthogy az FRBR az

analitikus absztrakció magasabb szintjein marad, s nem nyúlik át a megvalósítási kérdések vagy konkrét szabályok leírásai felé, az egyes alkalmazások már sajátos terminológiát használhatnak, amelyek viszont specifikusabbak lesznek, mint az FRBR. Az FRBR általánosabb terminusaihoz kapcsolódva együttesen olyan, a terminológiában is megnyilvánuló ontológiát eredményeznek, ami ismeretelméletileg is érvényes elköteleződésre emlékeztet és a szemantikus weben is alkalmazni lehet. Ezek a lehetőségek viszont a meggyökeresedett ISBD-ket is radikálisan új paradigma elé állítják. A fejezet eligazít a több szálon futó, névterek közötti megfeleltetési programok között és ismerteti az írás időpontjáig elért eredményeket is.

További részletek foglalkoznak a MARC csereformátum helyzetével, XML konverziójával, a digitális környezetre szánt, a metaadatoknak tartalmi keretet nyújtó RDA (Resource Description Access) jellemzőivel és megfeleltetéseivel a MARC-kal, FRBR-rel, ISBD-vel, bepillantást engedve a komplex harmonizációs munkafolyamatokba. Az ezen a téren is nagy tapasztalattal rendelkező szerzők megjegyzik: a szabványok, modellek, sémák és formátumok közötti egyeztetéseknek ugyan az a célja, hogy a metaadatok és rendszerek összhangba kerüljenek, ám ez nem jelenti azt, hogy teljes azonosság jön létre és ugyanolyan formára szeretnénk hozni mindent. Az egyeztetés akkor sikeres, ha az adatok funkcionálisan átjárhatók és az egyes forrásokból származó adatok a szabványok funkcionális követelményeit támogatják. A harmonizálás kérdései a kötetben több ponton is visszatérnek, jelezve, hogy a rendszerek közötti átjárhatóságban ez az a tevékenység, ami a témában a fejlesztések alfája és omegája, a könyvtári és a rokon intézmények szakembereinek ezen a területen van a legtöbb egyeztetni- és tennivalója.

A második fejezet a weben történő paradigmaváltást ecseteli könyvtárosok számára is érthető felvezetéssel. Az 1990-es évektől kialakuló, *Tim Berners-Lee* nevéhez fűződő World Wide Web eredendően az indexelő szolgáltatások idézési láncokat rögzítő technikájából merítette ötletét: a hivatkozott bibliográfia strukturált lejegyzése az indexben az adatok átrendezését teszi lehetővé szerző, idő, téma, az idéző szerző, az idéző folyóirat és más szempontok szerint. A web a bibliográfiai adatkapcsolatokból kinőtt, a szöveg egy részletére illesztett csatolóval (hiperlink – URI) összefűzött dokumentum koncepcióját általánosítja – ezért is nevezik a www-t ilyen formájában a *dokumentumok webjének*. 2001-ben a web atyja ismételtlen meglepő ötlettel állt elő a ha-

tékonyabb információfeldolgozás érdekében, és egy újabb, szemantikus metaadat-réteg hozzáadását javasolta a már bejáródott internetes technológiához. A szemantikus feldolgozás alapja az RDF (Resource Description Framework), amely mindössze három elemet tartalmaz: alanyt, állítmányt és tárgyat (mint ismeretes, ezek nem egyeznek meg a grammatikai kategóriákkal). A hármas (triplet) segítségével egyszerű kijelentéseket tehetünk a dolgokról, fogalmakról. A dolgok, fogalmak reprezentánsai az alany és a tárgy, az állítmány pedig a kettejük közötti aspektusról (kapcsolat, reláció) ad információt. Ezeket az elemeket (entitásokat) egyedi URI-k azonosítják. Az URI-k szemantikailag strukturált halmazából aztán a következő rendszerek intelligenciájával felvértezett alkalmazások szemantikus feldolgozással segítik a használatot és az információkeresést. Például a web sok pontjáról elérhető, ám ugyanazon dologról – személyről, helyről vagy fogalomról – szóló állításokat klaszterekbe rendezik. Az állítások láncolatából, az éppen aktuális igénynek, célnak megfelelő adatelemeket felhasználva, a különféle ismeretek új nézőpont szerinti átrendezése is lehetővé válik. Ez a képződmény viszont már *az adatok webje*: a korábbi technológiához viszonyítva sokkal kisebb információegységek válnak összekapcsolhatóvá és aktívvá, a szemantikus web ezekből építkezik. A fejezet ennek a technológiának az alapjait tekinti át.

A következő fejezet már a könyvtári adatok specifikus névtéréivel foglalkozik, és mindazzal, amivel a gyűjteményi közösség hozzájárulhat a szemantikus web működéséhez, például azzal, hogy a saját adatait széles körben elérhetővé teszi más alkalmazások számára, és vice versa más alkalmazások hasonló tevékenységéből profitálva kiterjeszti a szolgáltatásait.

A szemantikus web szabványainak alkalmazása a bibliográfiai adatokra *Barbara Tillett* javaslatára merült fel 2007-ben, a könyvtári szervezetek ekkortól foglalkoznak intenzíven a megvalósítás kérdéseivel. A szakmai közösségekben megfogant fontos felismerés, hogy a kialakított bibliográfiai modellek és sémák konzisztens struktúrát biztosítanak, a katalógizálási szabályok pedig olyan következetes tartalmi metaadatokat eredményeznek, amelyek sokrétűen hasznosulhatnak a weben, amennyiben természetesen rendelkezésre áll a megfelelő, kapcsolt adatokon nyugvó informatikai infrastruktúra. A fejezet ezekkel a folyamatokkal és kezdeményezésekkel foglalkozik, kitérve azokra a problémákra is, amelyek megoldására közös erőfeszítésekkel törekszenek.

A feladatok között van az IFLA szabványok és mo-

dellek RDF reprezentálása, a bibliográfiai szabványok és modellek szemantikus webre való leképezése, de ehhez az infrastruktúrához tartozik a metaadat-elemek és az információszerzéshez és kereséshez alkalmazott szótárak és formális ontológiák gondozása is.

Több intézmény és szervezet fogott már hozzá a kapcsoltadat-technológia életre keltéséhez szükséges *névterek (namespace)* és *értékszótárak (value vocabulary)* közzétételéhez. Néhány példa: az IFLA névterei <http://iflstandards.info/ns/>, ezen belül az FR-család <http://iflstandards.info/ns/fr/>, az ISBD <http://iflstandards.info/ns/isbd/>, a Library of Congress kapcsolt adatai <http://id.loc.gov/>, a DCMI névterei <http://dublincore.org/documents/dcmi-namespace/>. A szélesebb felhasználásra közzétett névterek a *Nyílt metaadatok jegyzékében (Open Metadata Registry, OMR)* is megtalálhatók.¹

A 2007 óta folyó névtér-alapozási munkák és a különböző, de hasonló célt szolgáló névterek és ontológiák harmonizálásának eredményeit a szerzők úgy értékelik, hogy sikerült a web architektúrájával kompatibilis metaadat-szabványokat megalkotni és finomították a modelleket is. Ennek köszönhetően például a DCAP-ra (Dublin Core Application Profile) és az FRBR-re alapozva már rendelkezésre állnak különféle alkalmazási profilok. Ugyanakkor a szemantikus webet építők széles táborra jelentős, jól strukturált metaadat-állományhoz juthat, amelyeket más alkalmazásokban újrahasznosíthatnak.

A szemantikus webhez való csatlakozásnak számos további járulékos eleme van. A döntéshozókra hárul például az adatjogok megfontolása, az erre vonatkozó nyilatkozatok közzététele, továbbá a hosszú távú, a kapcsolt-adatok megőrzését szolgáló stratégiák megalkotása és a szükséges források biztosítása. A szabványosítással foglalkozó csoportokra vár a szemantikus webbel kompatibilis normatívák kidolgozása és bevezetése a gyakorlatba; a rendszertervezőkre pedig az RDF tripletekre való konvertálás, az adattárolás és -szolgáltatás hárul. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a nyílt kapcsolt adatok és a névterek hosszú távú megőrzésére és a folyamatos hozzáférés ügyére még nem fordítottak kellő figyelmet, ezért javasolják, hogy a bibliográfiai szabványokba – a névterekre kiterjedően – az RDF reprezentáció kérdései is kerüljenek be, nevesítve annak módját is, ahogyan a bibliográfiai adatokat megőrizzük és fenntartjuk.

A szerzők foglalkoznak a szemantikus web kedvező feltételeivel is a többnyelvűség megvalósítása terén. Az IFLA és a könyvtárak megkülönböztetett figyel-

met szentelnek a többnyelvűségnek és az írásmódok sokféleségének. A szemantikus weben kifejezetten jó közeg kínálkozik fel a nyelvi változatok névtérben kereszti összehozásához. Az elemkészletek és a szótárak bibliográfiai szabványoknak megfelelő kezelése és az RDF publikálás feltételei közé tartoznak azok a rendszerek is, amelyekkel a metaadatok létrehozása, a rögzítés és a verziókezelés is lehetséges (RDF, RDF Schema, SKOS – Simple Knowledge Organization System). A szótárkezelési infrastruktúra az OMR felületen már adott, a nyelvi verziók kidolgozása és illesztése viszont a nemzeti közösségek feladata.

Ez a fejezet és a kötet más bekezdései is behatóan tárgyalják a névtér szókincsének fordítási problémáit, hasznos tapasztalatokat és útmutatót közvetítve azok számára, akik még csak ezután fognak hozzá ilyen feladatokhoz. Ésszerű kiindulópont lehet például az IFLA Multilingual Dictionary of Cataloguing (MulDiCat), jelenleg 27 nyelvű párhuzamos terminológiai gyűjtemény további nyelvi változatokkal való gazdagítása, amit követhet az adott nyelvre lefordított, az OMR-ben-ben közzétett RDF reprezentáció,² ezzel is könnyítve a szabványok fordítását és a szemantikus web többnyelvű kontextusának kialakítását.

A „kapcsolt adatok technológia” (open linked data) ma még inkább kiegészíti, mint helyettesíti az adatkezelési infrastruktúrát, olyan technikai réteget alkot, amellyel az adatelemek szervesen beépíthetők az adatok webjébe. A negyedik fejezet ezekkel a *Heath* és *Bizet*-től vett megállapításokkal³ indítja a kapcsolt adatok közzétételének kérdéseit taglaló áttekintést. Ismerteti hogyan történik a tripletek létrehozása és gráffá szerveződése a helyi adatokból, milyen a linkek felépítése, hogyan alakíthatók ki a meghatározott alkalmazási profilok, és mi mindennek a hozadéka a bibliográfiai adatok esetében.

Néhány esettanulmány a gyakorlati megvalósulás részleteibe enged bepillantást, megvilágítva az új technológia könyvtári felhasználásának jelentőségét és távlatait. A British Library például az egyetemes bibliográfiai számbavétel elveit terjesztette ki az adatokra. A lokálisan rögzített információkon túlélve így sikerült feltárni a bibliográfiai univerzum egyetemes adatkapcsolatait, ami azt is jelenti, hogy a relációs adatbázisok kapcsán sokszor hiányolt kollokációs funkció valósággá tud válni a szemantikus adatkapcsolatok révén, mégpedig nem egyetlen rendszeren belül, hanem a globális térben. Néhány jól kifejlesztett modell (British Library Data Model

for Books, BNF Modèle de données RDF, European Data Model – EDM) tanúskodik arról, hogy a kapcsolt adatokkal jó lehetőség nyílik az adatsílok megnyitására, az adatok weben történő aktivizálására, az izoláltság megszüntetésére. Ez azonban már nemcsak a saját helyi használók kiszolgálását, hanem annál sokkal szélesebb és komplexebb feladatot jelent. Az adatok közzétételétől sok intézmény ódzkodik, mondván, hogy a nyílt kapcsolt adatokat azok is felhasználhatják, akiket az örökségőrző intézmények egyébként nem támogatnának. A koncepcióhoz ez az opció is hozzátartozik, amit esetenként meg lehet fontolni: az adatokat sokféle formában használhatja fel a közösségi média, a portálok és a keresőgépek – amelyek cserében növelhetik a forgalmat visszafelé, az adatok előállítói felé – a könyvtárakhoz is.

A közösségek felé való nyitás sokféle típusú és szintű összehangolással jár a szak- és szolgáltatási területektől függően. A kulturális intézmények köréből ebben érintettek a könyvtárak, a levéltárak és a múzeumok, valamint a kiadók, terjesztők és a jogkezelő közösségek is. A záró fejezet a harmonizálás kérdéseit taglalja többféle szempontból. A terminológia egyeztetésén és rögzítésén túl fontos munkafázist jelentenek a fordítások és a szükséges módosítások átvezetése, ami következetes és minőségi metaadatokat eredményez mind a felhasználó, mind a gépek számára, ugyanakkor a felhasználó és a gépek által generált metaadatok is hasznosíthatók. A harmonizáció kölcsönösen gyümölcsöző tapasztalatokkal és eredményekkel járhat valamennyi érintett fogalmi modell, séma – szakterület és felhasználó számára egyaránt.

A bibliográfiai gondolkodásban – konstatálják a szerzők – hozzá kell szoknunk ahhoz, hogy a metaadatokkal való állítások kerülnek a középpontba, ebből következően a bibliográfiai források közötti kapcsolatok a szemantikus web környezetében fontosabbak, mint az egyes források leírásai. Nincs eszményi bibliográfiai rekord vagy olyan speciális metaadat-készlet, amelyik a felhasználók többségének megfelelne – helyette az aggregálás sokféle módja kerül előtérbe. A bibliográfiai rekord sohasem lehet teljes, és tökéletes metaadat-elemkészlet sincs. Mindazonáltal, sokak meglegedésére a könyvtári adatok a szemantikus web szabványára ültetve részei lehetnek a Tim Berners-Lee által elképzelt óriás webgráfnak. A kötetben Willer és Dunsire hasonló, összefoglaló mondatai ismételt felvillantják a szerzők tudatosságát a napjainkban zajló paradigmaváltásról. A szemantikus web még alakulóban van, ám itt világosan érzékeltek, mi történik: a metaadatok

alkalmazásának új mérnöki módszerei kerülnek bevezetésre az információkezelés eljárásaiba, amelyek a helytől a web magasabb szintjeit is áthatva a bibliográfiai környezetet is fejlesztik. A bibliográfiai számbavétel és adatkezelés az új technológia fényében más dimenziókba kerül.

A kötet végére érve, az olvasó nyugtázhatja: a szerzők a szemantikus webbe ágyazható könyvtári információszervezési folyamatokat, az ezzel kapcsolatos szttenderdeket és eljárásokat körültekintően járták körül. Meggyőzően világítottak rá arra, hogy a könyvtárakban felhalmozódott adatokat miért érdemes új járműbe – új informatikai környezetbe ültetni, és megmutatták azt is, hogyan kell ezt megtenni. Közben ráérezhettünk a háttérben zajló, a nemzetközi szervezetek és együttműködő csoportok erőfeszítéseire, amelyekkel a könyvtári világ lépéshátrányait próbálják behozni. A szakmának még bőven van mit tenni a szemantikus web áramvonalainak megismerése és kiaknázása érdekében. Hogy csak néhány sarkalatos pontot említsek, amire a könyv elolvasása serkentheti a mélyen szakmai munkák elindítását: az irányadó és az egyéb, alapozó nemzetközi dokumentumok honosításának felkarolása; a sajátos felhasználási profilok körvonalazása és ezzel összhangban a szükséges új regionális szabványok megalkotása (néhány nagyobb európai ország ebben jó példával jár elől); a terminológia és a névterek szótárainak fordítása; s általában is a szemantikus adat-előállítás infrastruktúrájának az adott térséget vagy kulturális közösséget érintő megteremtése. Mindebből nem maradhat ki a nemzetközi szabványokkal és gyakorlattal való harmonizálás.

A szerzőknek rendkívül komplex témát sikerült történeti, teoretikus és gyakorlati vonatkozásokban is olyan módon megközelíteniük, ami a szerteágazó informatikai fejlesztéseket és a kapcsolódó könyvtárszakmai áramlatokat egységbe foglalja. Hiánypótló művet írtak meg, amely hozzájárul a meaadatok és az információszervezés aktuális kérdéseinek, az ezeket érintő fejlesztési folyamatoknak a megértéséhez, valamint az új technológia alkalmazását segítő szemlélet formálásához. Az átalakuló, erősen fejlődő ágazatot elemzően, ugyanakkor széles kitekintéssel tárgyalják, a műhelytitkok valószínű sok gyakorló szakember számára még újdonságnak számítanak. A területen történő változások viszont sok évtizedre meghatározó erejűek lehetnek, ezért a szerzők nagy elkötelezettséggel buzdítanak cselekvésre, együttműködésre és fejlesztésre.

Jegyzetek

1. Open Metadata Registry, OMR
<http://metadataregistry.org/>
2. Multilingual Dictionary of Cataloguing (MulDiCat)
<http://www.ifla.org/publications/multilingual-dictionary-of-cataloguing-terms-and-concepts-muldicat>,
<http://iflstandards.info/ns/muldicat>
3. HEATH, Tom – BIZER, Christian: Linked data: evolving the web into a global space. San Rafael : Morgan&Claypool, 2011, p. 69. – a kötet hivatkozása alapján a 201–202. oldalról.

Dudás Anikó

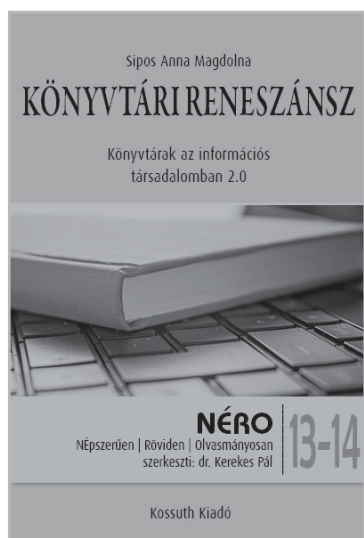
Könyvtár, ami összeköt – Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése

2015. október 3-ától november 7-éig tartott az idén ötödik alkalommal megrendezett öthetes budapesti ösztöndíjprogram, melynek célja a Kárpát-medencei fiatalok szakmai együttműködésének támogatása.

A programokról és a vendéglátásról – ahogy a korábbiakban is – az Országgyűlési Könyvtár munkatársai gondoskodtak. Az ösztöndíj tíz könyvtárosnak (Ukrajnából, Romániából, Szerbiából és Magyarországról) tette lehetővé a részvételt, és idén először kilenc budapesti könyvtáros kollégával is kiegészült a csapat.

A szakmai programok és gyakorlatok során az Országgyűlési Könyvtáron kívül megismerték az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, valamint a Magyar Nemzeti Archívum és Filmintézet szakkönyvtárának munkáját. Ezen kívül bemutatták egymásnak saját intézményüket és településüket, és számos kulturális programon és kiránduláson is részt vehettek.

(<http://www.vajma.info/cikk/karpat/10972/Konyvtar-ami-osszekot.html> – Huszka Lilla, a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar könyvtárosának beszámolója alapján)

SIPOS Anna Magdolna
Könyvtári reneszánsz : könyvtárak az információs társadalomban 2.0. [elektronikus dok.] / Sipo Anna Magdolna. – Budapest : Kossuth Kiadó, 2015. – (NÉRO; 13-14.) ISBN: 978 963 098 305 1

Könyvtári jövőkép – optimista szemmel

A könyv szerzője, *Sipo Anna Magdolna*, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Könyvtártudományi Intézetének professzora e kötetel visszatér egy tíz évvel ezelőtt készült cikkének megállapításaira, és azokat aktualizálja. Az illető cikk (melynek címe Könyvtárak az információs társadalomban; a jelen kötet ezért kapta azt az alcímet, hogy *Könyvtárak az információs társadalomban 2.0.*) a *Tudásmenedzsment* 2006. évi 2. számában jelent meg, és méltán került be a könyvtárosképzésben rendszeresen szereplő ajánlott olvasmányok közé. Az itt ismertetett kötet bevezetője idézi az eredeti cikk következtetését (amely egyben a mostani kötet kiindulópontját jelenti): „a könyvtárak korszerű és a társadalmi elvárásoknak megfelelő működési keretei kirajzolódtak, és a továbbiakban a legfontosabb teendő az lesz, hogy a kialakított kereteket újszerű tartalommal töltsék meg a szakma”. A kötet címe – *Könyvtári reneszánsz* – igen optimista, és a pozitív könyvtári jövőkép a kötet egészét végigkíséri.

Az első fejezet az internet használatának mennyiségi változásait tekinti át 2005 és 2014 között. Az internetpenetráció (szebben szólva: az internet elterjedtsége) és a digitális megosztottság kérdéskörét statisztikai és szociológiai megközelítésben veszi szemügyre, többnyire az említett időintervallumban, néhol attól eltérően, amikor nem állnak rendelkezésre a vonatkozó adatok. Itt találkozunk először a szemléletes grafikus ábrázolással, amely végig igen sokat nyújt az olvasónak: segít áttekinteni, mi több, értelmezni az internet-előfizetésekre, internethasználatra, internethasználókra vonatkozó nemzetközi, hazai, regionális és megyei adatokat, a mobil és nem mobil elérhetőségekre, a szükséges hardver birtoklására is kitérve.

Az internet használatának minőségi változásaival foglalkozó második fejezet empirikus kutatások adatait és elemzéseit felhasználva a helyszín változásait, a különböző korcsoportoknál tapasztalható változásokat, a használat gyakoriságát és nem utolsósorban célját vizsgálja. A grafikonok a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) 2012. évi piacfelmérésének, konkrét és egyéni vizsgálódásainak eredményeit is bemutatják. (Ilyen kérdéseket tettek fel: Böngészője könyvjelzőjében milyen tartalmak szerepelnek? Milyen forrásokból szerzik be a munkájukhoz, tanulmányaikhoz szükséges információkat? A munkához, tanuláshoz szükséges, továbbá a köznap információk forrásai.) A fejezet ezután a könyvtári internethasználat helyszíneinek változásaira tér rá, majd egy rövidebb időszakot tekintve azt taglalja, milyen változásokat okoztak az okostelefonok és táblagépek. A magyarországi áttekintés után még egy pillantást vehetünk arra is, hogyan festenek a magyarországi információs társadalom jellemzői nemzetközi összehasonlításban. A Digital Agenda for Europe adatai alapján született *A digitális készségek indikátorai az európai országokban 2012-ben (százalékos arány)* című oszlopdiagram

azt mutatja, hogy „Magyarország az átlagtól kissé leszakadva, a középső egyharmadban foglal helyet, és a volt szovjet megszállási zóna országai között meglehetősen jól pozicionált”.

Az összeállítás következő blokkjai (a harmadik fejezettel kezdve) a világban az információs társadalom fejlődésében érvényesülő tendenciákat mutatják be különböző világszervezetek vonatkozó programjain keresztül. Elsőként az *UNESCO Kommunikációs és Információs Programja* kerül terítékre, azon belül az UNESCO 2002-2007-es középtávú stratégiája, a 2013. évi WSIS+10 Információs Társadalmi Csúcstalálkozó témái, és általában az UNESCO mindennapi támogató és koordinációs tevékenysége, amelyet a tudáshoz való egyetemes hozzáférés és a tudástársadalom érdekében kifejt. „Ezek a programok azonban nem csupán abból a szempontból fontosak, hogy azokhoz a könyvtárak csatlakozhatnak, hanem egyben megmutatják azokat a folyamatokat, tendenciákat is, amelyek a könyvtárügy és a könyvtárak stratégiai terveinek összeállításánál nélkülözhetetlenek.”

És ez átvezet a következő, negyedik fejezethez, amely A könyvtárügy változásai az *IFLA* dokumentumok tükrében címet viseli. Az IFLA 2013-ban öt megatrendet állapított meg, amelyek a jövőben előreláthatólag alapvető hatást gyakorolnak a könyvtárak életére, és meghatározzák a könyvtárak és könyvtári szolgáltatások fejlesztési irányait. A megatrendek globális jelenségeket foglalnak össze, de mindenütt kitekintenek a könyvtárak gyakorlati teendőire. Egy kiragadott konferencia (Library2.0 Worldwide Virtual Conference, San José State University, Ca., 2013. és 2014.) tematikája támasztja alá a trendek jelenlétét. Az *ALA* és társszervezetei (pl. ACRL) dokumentumait taglaló ötödik fejezet azt mutatja be, hogy az Egyesült Államokban milyen trendeket regisztráltak az egyes könyvtártípusoknál, és ez milyen feladatokat jelöl ki a könyvtárak számára napjainkban. Az amerikai közkönyvtárakról és iskolai könyvtárakról szóló rövid helyzetértékelés után az egyetemi könyvtárak tíz trendje (ACRL, 2012) jóval bővebb kifejtést kap, és egyfajta prognózissal is szolgál a várható fejlesztési irányokról. A fejezet végén néhány aktuális kérdéskör (e-könyvek, szerzői jog, közösségi hálózatok, szellemi szabadság a virtuális térben) is felbukkan egy-egy bekezdés erejéig.

Ezt követően visszatérünk Európába. Az Európai Unió információs politikájának változásait dióhéjban összefoglaló hatodik fejezet főként az *Európai Digitális Menetrend* céljait és alapelveit fejti ki. A szerző felhívja olvasói figyelmét, hogy a dokumentum digitális készségeket, kompetenciákat, műveltséget említ,

de e fogalmaknál lényegében mindig az információs műveltség fejlesztésére kell gondolnunk, amiben a könyvtárak meghatározó szereppel bírnak. Az e-Európa megvalósításában a könyvtárak megkerülhetetlenek, ahogy ezt a közgyűjtemények együttműködési projektjei is bizonyítják.

Ezután – az általánostól a speciális felé haladva – a hetedik fejezet azokat a *hazai stratégiai dokumentumokat* tárgyalja, amelyek az információs társadalom fejlesztését tüzték zászlójukra, és a kötet tárgyidőszakában születtek (a Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020 pillérei és horizontális faktorai, Zöld könyv az infokommunikációs szektor 2014-2020 közötti fejlesztési irányairól, Digitális Nemzet Fejlesztési Program). Az egyes dokumentumokat a szerző mindig a könyvtárak és a közgyűjtemények szemszögéből közelíti meg. A záró gondolatok között felvet egy fontos kérdést: hiányzik az intézményi infrastruktúra az információs társadalom tudományos igényű kutatásához. Fájjalja, hogy a könyvtárak napjainkban, a hálózati modellen alapuló információszerzés időszakában egyre kevésbé tudnak a törvényben előírt feladataiknak eleget tenni, és hogy emiatt presztízsvesztést szenvedhetnek el. Következtetésében ismét (többször) síkra száll az információs műveltség terjesztése mellett.

A *hazai két könyvtárügyi stratégiának* a 2003-2007 és 2008-2013 időszakra vonatkozó elképzeléseivel foglalkozó nyolcadik fejezetben a legfontosabb célok alapos ismertetése, értékelése szerepel. Az első stratégia esetében kiemelt figyelmet kap a könyvtáros életpálya kérdése és az EU-csatlakozásból adódó könyvtári követelmények teljesítése. A második stratégia, a Portál program kapcsán rövid összefoglaló értékelést olvashatunk, ezt követően pedig az európai uniós támogatással folyó projektekről és hatásukról esik szó. Mint közismert, a stratégiaalkotási folyamat itt megszakadt, bár született néhány előzetes dokumentum, amelyek adekvát módon említésre is kerülnek (a 2012. évi Országos Könyvtári Konferencia ajánlásai, a 2013. évi MKE-vándorgyűlésre készült vitaanyag).

A kötet ezután a kilencedik fejezetben rátér a *hazai országos elektronikus szolgáltatásokra*, amelyek – ahogy írja – a könyvtárak metaadat-vagyonát alkotják és a teljes szövegű hozzáférést biztosítják. Ezek közül először az EISZ és az EBSCOhost kínálatáról és hasznosulásáról olvashatunk, a szolgáltatás rövid történeti hátterét is rögzítve, valószínűleg abból a jogos megfontolásból, hogy ne menjen feledésbe. A Magyar Elektronikus Könyvtár és az Elektronikus Periodika Archívum, valamint a MATARKA kínálata és hasz-

nosulása hasonló elemzés tárgya. A fejtegetés végén egy, e szolgáltatások használatát összehasonlító táblázatot és kördiagramot is kézhez kapunk, amelyek ismételten alátámasztják a szerzőnek azt az állítását, hogy idő- és térbeli korlátozás nélküli, azonnali, lehetőleg teljes szövegű hozzáférésre van a legnagyobb (és egyre nagyobb) igény a használók részéről.

A tizedik fejezet egy olyan kérdéskört tárgyal, amely igen sokat változott az előző publikáció közreadása óta eltelt tíz évben: a könyvtári szolgáltatások használatával foglalkozik. Ahogy a szerző fogalmaz, a világháló „kiszabadította a könyvtárat a tér és idő korlátozta keretekből”. Úgy véli, hogy „a könyvtárak történetében talán még soha nem volt lehetőség a szolgáltatási expanzió ilyen mértékére”. Ugyanakkor az információs, a publikációs és a dokumentumpiac új jelenségeinek (e-könyvek, print on demand, self-publishing, open science, open access stb.) köszönhetően további óriási változások előtt állnak a könyvtárak. Szolgáltatásaik személyes és távoli elérésének változásait az országos statisztikai adatok alapján demonstrálja a szerző a 2006-2013-as időszakot tekintve. Arra is kitér, hogy a könyvtárhasználat változásai és a szolgáltatások között a ma már vezető helyet elfoglaló távhasználat szorosan összefügg a lakossági internethasználat szélesedésével. Azt is áttekinti, milyen eltérő tendenciák érvényesülnek a települési és a tudományos igényeket kielégítő könyvtáraknál. Mint megjegyzi, az online szolgáltatások könyvtári kínálatát és ennek hatását országos adatok hiányában nem tudta figyelembe venni, de feltételezi, hogy e kínálat gyors és hatékony bővítése tovább növelné a könyvtárak hasznosságát és népszerűségét.

A tizenegyedik fejezet a regionális különbségekre világít rá Magyarország hét tervezési-statisztikai régiójában. A szerző egyrészt a személyes és a távhasználat arányának változásait vette górcső alá a 2007-2013-as időszakban, esetenként összehasonlítást is alkalmazva az egyes régiók teljesítménye között, másrészt az adatokat minden régiónál összevetette az internet elterjedtségével. Következtetései további kutatásokhoz adnak muníciót: adatokat kéne gyűjteni a tényleges és a potenciális távhasználókról, a virtuális tereket használók céljairól és elérési útjairól, nem utolsósorban igényeikről.

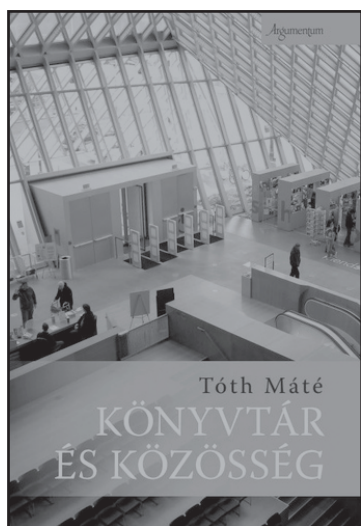
A tizenkettedik fejezetben Sipos Anna Magdolna mint a könyvtárak sorsáért aggódó szakember összefoglaló helyzetképet és értékelést ad aggodalmait sem titkolva. Fejtegetésében számos olyan kérdéskörre és teendőre utal, amelyekre minden erőfeszítés ellenére hosszabb ideje nem sikerült megnyugtató megoldást

találnia a könyvtáros szakmának (pl. digitalizálási kataszter létrehozása, a párhuzamosságok kiküszöbölése). Kijelöli a feladatot is: többet kell foglalkozni „a virtuális használat jelenségeivel, összetevőivel, elemzésével, népszerűsítésével, vagy urambocsá’ az ide vonatkozó fejlesztési igények megismerésével”. A kötet nem könnyű olvasmány, tartalma meglehetősen „tömény” és adatgazdag. A szerzőtől megszokott tudományos alaposság és részletesség folyamatosan nagy figyelmet igényel. A mű feltehetőleg főleg oktatási célra készült, de a statisztikai számadatok és gondos interpretációjuk a gyakorló könyvtárosokat is elgondolkoztatják. Igencsak irigylésre méltó helyzetben vannak a hallgatók, akik majd kötelező vagy ajánlott irodalomként kézhez kapják, mert a szerző igen sok gyűjtő és értelmező munkát elvégzett helyettük. A felhasznált irodalom és az adatok forrásai imponáló és naprakész jegyzéket alkotnak. A szerző folyamatosan segítségül hívja korábbi publikációit is, mintha módszeresen készült volna e szintézis közreadására. Az adatok grafikus ábrázolása során a különböző diagramtípusok teljes választékát felvultatja, természetesen a bemutatandó tartalomhoz célszerűen igazodva.

A Kossuth Kiadó sorozatának ez a kötet már a 13-14. darabja. Tekintélyes szerzők írnak benne korszerű témákról, javarészt szakmánkhoz szorosan kötődő kérdésekről NÉpszerűen, Röviden, Olvasmányosan (innen a sorozat neve: NÉRO). Ez a könyvtárak helyzetét boncolgató és jövőképét felvázoló kötet tehát „jó társaságba került”. Arról most nem szólnék részletesebben, hogy a kötet e-könyvként jelent meg, végtére is a mű tartalma a lényeg, nem a hordozója és a formátuma, bár a működő linkek még ma is lenyűgözik a magamfajta olvasót. Néhány apró kritikai észrevételt nem kerülhetünk meg: a kötet tördelése úgy fest, mintha a self-publishing kezdeti időszakában járnánk, és egy lektor közreműködésével a beszűrt idegen nyelvű megnevezések néhány hibáját és a sajtóhibákat is könnyedén ki lehetett volna küszöbölni.

A kötet megjelenésekor azonnal szíves fogadtatásban részesült a könyvtárosok körében, például a Katalisten. A Könyvtári Figyelő előző, 3. számában mi is felhívtuk rá olvasóink figyelmét. Akkor még kevesen olvashatták, de pozitív szemlélete rögtön feltűnést keltett. A kötet biztatást ad a mindennapokhoz: a könyvtárak és az olvasás reneszánsza elérkezett, és élnünk is kell a lehetőségekkel!

Hegyközi Ilona

TÓTH Máté

Könyvtár és közösség / Tóth Máté. – [Budapest] : Argumentum, cop. 2015. – 138, [16] p. : ill., színes ; 19 cm

ISBN 978-963-446-742-7

„A könyvtár nem az, aminek elsőre látszik”

A könyvtárügyi szakajtó hasábjain jó ideje permanens diskurzus tárgya a könyvtári intézmény átalakulása. Mindez különféle okokra vezethető vissza, gondoljunk csak a szakma fejlődését jelentősen befolyásoló társadalmi és technológiai változásokra.¹ A vizualitás fokozódó térhódításával szoros összefüggésben lévő megváltozott olvasói magatartás, az internet, majd az e-book megjelenése, a digitalizált vagy már eleve digitálisan megjelenő dokumentumok folyamatosan növekvő mennyisége és az infokommunikációs technicitás egyre hangsúlyosabb társadalmi jelenléte újabbnál újabb kérdéseket vet fel a könyvtár 21. századi fogalmát illetően.

A felmerülő kérdéseket nehéz lenne rangsorolni, s talán értelmesebb volna szigorúan vett fontossági sorrend felállításának. Az említett problémák ugyanis aligha választhatók el egymástól, szoros összefüggés mutatható ki közöttük és összeadódva komplex kihívásként jelentkeznek. A könyvtáraknak pedig egzisztenciális kötelességük ezekre a kérdésekre gyors, hatékony és célravezető válaszokat adni.²

Bár elvi szinten határozott, többnyire egy irányba mutató álláspontok fogalmazódnak meg, a gyakorlati lépéseket olykor mégis bizonytalanság övezi, ami nem csupán pénzügyi okokra vezethető vissza.

A könyvtár intézményét ért komplex kihívás téje eközben egyre nyilvánvalóbb: szükség lesz-e a továbbiakban a könyvtárra mint fizikai térre, indokolja-e bármi is újabb könyvtári célokat szolgáló épületek létrehozását, s a jelenlegi könyvtári infrastruktúra jövőbeni fenntartását?

Tóth Máté, a Könyvtári Intézet és a Pécsi Tudományegyetem munkatársa *Könyvtár és közösség* című munkájában pontosan ezt a kérdéskört vizsgálja, vagyis a könyvtár és az (olvasó)közönség viszonyát, a könyvtári intézmény közösségi térként való funkcionálását és korszerű szolgáltatási lehetőségeit veszi közelebből szemügyre.

A téma természetéből adódóan érintőlegesen egyéb kérdések is előke-rülnek. Szó esik többek közt a virtuális közösségi terekről és a vidéki kistérségek számára fontosnak bizonyuló bibliobuszos könyvtári szolgáltatások fenntartásáról is.

A szerző alapvetően mégis arra tesz kísérletet, hogy a könyvtár épületekben testet öltött fizikai jelenlétét legitimizálja, így ellensúlyozva azt az általános vélekedést, amely szerint nemcsak a Gutenberg-galaxis lett járt el az idő, de vele együtt az emberi tudást (legyen az bármilyen adathordozón) tervszerűen gyűjtő, szakszerűen feldolgozó, azt széles körben szolgáltató és a jövő nemzedékének maradéktalanul megőrző könyvtári intézmény felett is.

Fontos már most leszögeznünk, hogy a *Könyvtár és közösség* egyáltalán nem valamiféle elméleti munka³, sokkal inkább pragmatikus szemléletű összefoglalás, amely különféle nyugat- és észak-európai könyvtári példák bemutatására helyezi a hangsúlyt. Deklarált célja, hogy szakszerű

szintézist adjon a könyvtári tér funkcióit, ill. a könyvtár és közösség közti interakciót illetően. Teoretikus megközelítéssel mindössze az *Elméleti keretek* című fejezetben találkozhatunk, melyben közvetve ugyan, de szintén a könyvtár gyakorlati értékeiről és hosszú távú hasznáról esik szó, amikor egyebek mellett a társadalmi tőke-elméletek mibenlétéről értekezik a szerző.

A kötet anyaga főként a 2000-es évek vonatkozó irodalmát összegzi válogató jelleggel, melyben kiemelt jelentőséggel bírnak az *Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézetének az Oslói és az Akershusi Főiskolával* közösen végzett kutatásai, melyeket a *PLACE* (Public Libraries as Arenas for Citizenship) projekt keretében végeztek 2007 és 2011 között. Ezen kívül a *Pécsi Tudományegyetemen* folytatott hasonló jellegű, a hallgatók bevonásával lebonyolított, a virtuális közösségi tereket vizsgáló kutatások eredményei is gazdagítják a kötet anyagát. Következésképpen a külföldi és hazai tudományos eredmények, köztük a szerző saját, ill. szerző- és kutatótársaival együtt elért eredményei, megállapításai egyaránt részei a szintézisnek.

A könyv terjedelme és a felhasznált irodalom mennyisége egyformán jelzi számunkra, hogy az említett kérdéskört nem a teljesség igényével vizsgálja, a választott téma általános összefüggéseit azonban színvonalasan tárgyalja. A mű szerkezeti felépítése logikus, kilenc egymást követő fejezete koherens egészet alkot, melyet a bevezetés és az összegzés foglal keretbe. A kötet tartalmát irodalomjegyzék és színes képmelléklet egészíti ki.

Már a bevezetés első oldalán megfogalmazódik a könyv gondolatiságát összegző meghatározás: „*a könyvtár nem az, aminek elsőre látszik*”⁴, s ezzel mind a laikus szemlélő, mind a szakember egyaránt egyetérthet, ha figyelmesen végigolvassa a kisalakú, alig 140 oldalas könyvet. A bevezetést követő fejezetek ugyanis azt hivatottak alátámasztani, hogy a 21. század könyvtára olyan összetett funkciórendszerrel bíró közgyűjteményi intézmény, amely a „*gyűjt, megőriz, szolgált*” elve mellett, a hagyományos könyvtári funkciókon túl egyéb tevékenységeket is ellát, kiterjedt szolgáltatási palettával rendelkezik, és dokumentumszolgáltatás helyett információszolgáltatásként definiálja tevékenységét.

De ne szaladjunk ennyire előre, maradjunk még egy kicsit a bevezetésnél. A kötet tudniillik szakkönyvektől szokatlan módon, erősen szuggesztív felütéssel kezdődik. Írója személyes élménnyel indít: egy vonatút alatt folytatott beszélgetés részletét tárja az

olvasó elé, melynek során a következő kérdést szegeztek neki: „*mi az oka, hogy ebben az országban 18–20 éves fiatalokat iskoláznak be informatikus könyvtáros szakokra*”? Mivel a kérdésben éppúgy benne rejlik a teljes könyvtári intézményrendszer létének megkérdőjelezése, mint a könyvtári funkciók szükségességének kétségbe vonása, megfelelő kiindulási pontként szolgál a könyv mondanivalójának kifejtéséhez.

A címben is idézett félmondat, miszerint „*a könyvtár nem az, aminek elsőre látszik*”, először csupán erre a provokatívan őszinte kérdésre adott, ösztönösnek ható, bizonytalan megalapozottságú reakciónak tűnhet. Holott a kötet egészének, tehát a részletekbe menő válaszadásnak ez már visszafogott, ugyanakkor sokat sejtető tömör megelőlegezése, egyfajta tételmondat. Most hát lássuk, hogyan nyer mindez bizonyítást a könyv egyes fejezeteiben. (Terjedelmi okok miatt önkényes válogatásra kényszerültem, a fontosabb fejezetek tartalmát összegző módon közlöm.)

A szerző először is tisztázza a könyvtár alapvető funkcióit (gyűjt, megőriz, szolgált), melyek valójában megjelenésük óta változatlanok⁵, önmagukban mégsem bizonyulnak már elégséges szolgáltatásnak, majd ismerteti az informatikai infrastruktúra kiépítésének egykori fontosságát és az ezt követő digitalizálási láz hátulütőit. A könyvtár ezzel a kezdeményezéssel ugyanis saját magát állította újabb kihívás elé, mely természetszerűleg elkerülhetetlen volt. Míg alig néhány éve a könyvek, a különféle sajtótermékek szolgáltatása és különösen a számítógép- és internethasználat lehetősége kellően vonzó könyvtári szolgáltatásnak minősült, mára már (önmagában) ez kevés ahhoz, hogy olvasókkal töltsük meg a könyvtárak olvasótermeit. A számítógép széles körű társadalmi elterjedése, a digitális tartalmakhoz való könnyű és gyors hozzáférés megváltoztatta a könyvtárlátogatók információhoz fűződő viszonyát, hiszen már csak meghatározott esetekben beszélhetünk helyhez kötött információ-hozzáféréstől. A távoli – hálózatalapú – könyvtárhasználat gyakorisága viszont egyre növekvő tendenciát mutat, de ahol felismerik a könyvtári térben rejlő egyéb lehetőségeket, az információszolgáltatás alternatív módjait és a könyvtár lehetséges új kiegészítő funkcióit, ott már a látogatószám is igazolja az intézmény fontosságát. Bécsben, Antwerpenben, Drammenben, de például Zágrábban és másutt is kiaknázták ezt a fajta könyvtári intézményben rejlő potenciált.

Példaként álljon itt a kötetben található, egyik legérdekesebb esettanulmány kivonata.

A 2003-ban átadott új bécsi közkönyvtár építése során, több fontos szempontot érvényesítettek: legyen bárki számára könnyen megközelíthető, emblematisz épület adjon neki helyet, „legyen hívogató a belső tér és bútorzat”, olyan legyen ahová mindenki szívesen betér, „sokféle hordozónak adjon helyet”, a csoportos és az egyéni tanulásra is alkalmas legyen, egyaránt rendelkezzen „hangos és csendes használói terekkel”.

Az épület számára választott helyszín sem lényegtelen. Szakítva a könyvtárosok elképzelésével, akik a belvárosban szerették volna, hogy megépüljön, a döntéshozók „a Gürtel két sávja között jelölték ki a helyét, egy villamos forduló előtt, a metrójárat fölött egy közlekedési csomópont kellős közepén” (64. p.). így aztán egy olyan könyvtár tudott megépülni, mely radikálisan szakított a megszokott elit intézményi szereppel. Ugyanis olyan centrális teret hozott létre a félperiférián lévő közlekedési csomópontban, amely hidat képez a Gürteltől kifelé élő szegényebb, többnyire bevándorló lakosság, és a Gürteltől befelé élő „tehetősebb bécsi polgárok” között. Az új építési koncepciónak és a leendő könyvtárral szemben megfogalmazott elvárásoknak köszönhetően egy olyan összetett könyvtári intézmény látott napvilágot, mely a hagyományos könyvtári funkciókat megfelelően ötvözte az új társadalmi igények kielégítésével. Az információszolgáltatás professzionális intézménye ugyanis a társadalmi integráció és a városrehabilitáció katalizátora is lett egyben, és mint közösségi interakciós tér funkcionál ma is. Mindebből kitűnően látszik milyen sokrétű szerepet képes betölteni a könyvtári intézmény.

A kötet többi esettanulmánya a bécsihez hasonló módon, új könyvtárépületek, egyedi finanszírozási megoldások és különféle új szolgáltatási rendszerek bemutatását ígéri. Ezek rendszerint a nyugati, multikulturális társadalmakra jellemző integrációs kihívásokra is választ kívánnak adni, de legalábbis igyekezzenek azt előmozdítani. Ez a társadalomban betöltött szerep, ill. funkció tehát egyfajta tendenciaként értékelhető a nyugati könyvtárak tekintetében. A nagyvárosi térben megvalósított könyvtári projektek mellett a virtuális tér közösségépítői szerepének vizsgálata is érdekes részét képezi a kötetnek. Szó esik benne a web.2.0-as szolgáltatásokról és a közösségi katalógusokról is, melyekben olvasói kommentekkel láthatjuk el az egyes könyveket. A szerző megállapítása szerint azonban a könyvtár ezekkel a szolgáltatásokkal sajnos nem igazán tudott tömegeket megszólítani. A virtuális közösség (pl.

közösségi portálokon kialakított könyvtáros csoport) tagjai pedig többnyire megfigyelő álláspontba helyezkednek, ezért aztán bukkant csataként aposztrofálhatók a virtuális közegben történő könyvtári közösségépítő törekvések.

Összességében elmondható, hogy Tóth Máté logikusan felépített, angolszász stílusú olvasmányos szintézise bárki számára ideális útbaigazítást nyújthat a könyvtár 21. századi funkcióit és lehetséges intézményi szerepfelfogását illetően, amely ugyanolyan fontosnak tartja a hagyományos dokumentum- és információszolgáltatást, mint a közösségi térfunkció, ill. a távolról elérhető webes tartalomszolgáltatás magas szintű megteremtését.

Terjedelmi korlátai ellenére, ismeretekben gazdag összefoglalást mutat fel a szerző egy olyan kérdésről, ami talán még sosem volt aktuálisabb, azaz, hogy miként pozícionálhatja magát hatékonyan a könyvtár mint a kulturális ellátó rendszer meghatározó részét képező kulturális szolgáltató központ és közösségi tér. A könyv legnagyobb erénye egyrészt a bátor kérdésfelvetés, másrészt a kihívásokra adható – máshol már sikerrel alkalmazott – válaszok, példák informatív bemutatása. Sikeres nyugat- és észak-európai könyvtárak „forgatókönyveit” teszi le az olvasó asztalára, melyek gondolkodásra ösztönző, jó példaként szolgálnak és egyértelműen bizonyítják a könyvtár hosszú távú társadalmi létjogosultságát. Mivelhogy a szerző az egyes fejezetekben az adott témához kapcsolódó legalapvetőbb fogalmak meghatározásait is közreadja⁶, a kötetet főiskolai vagy egyetemi hallgató, oktató, esetleg a téma iránt érdeklődő laikus olvasó egyaránt haszonnal forgathatja.

Tóth Béla István

Jegyzetek

1. Tehát a könyvtár léte, fogalma, jövője körül kialakult polémia a látszat dacára nem valamiféle önmagát gerjesztő publikációs kényszer szülte öncélú szóvihar, hiszen valós problémák indukálta jogos kérdések mentén mozog. Bizonyos része azonban kétségtelenül redundáns.
2. A téma irodalma igen gazdag és szerteágazó, most kizárólag György Péter gondolataira hívnám fel a figyelmet. Ő a következőket írja: „a hálózati kultúra technológiai (kommunikációs) eszközök összefüggésrendszeréből domináns kulturális jelenséggé, [...] globális metarendszerré vált”. „A technokulturális változások folyamatos áradata, a bizonyos területeken követhetetlenül gyors átalakulások sora olyan

időszámítást jelent [...] amely a könyvtárak, levéltárak, archívumok, múzeumok számára nem pusztán válságok láncolatát, hanem egy új identitás megteremtését jelentik, követelik meg.” György Péter: A könyvtár – a fehér kocka. In: Tér(v) iszonyok és térkép(zet)ek. / [Szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix], Bp. : Bibl. Nationalis Hungariae : Gondolat, 2014. 123. p.

3. Természetesen a téma teoretikus megközelítésére is van példa, lásd Balogh András idén januárban megjelent cikkét: Balogh András: Könyvtár, közösségi tér, minőségi-szellemi rekreáció. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 24. évf. 2015. 1. sz. 3-13. p.
4. Fontos tudatosítanunk, hogy a könyvtárakhoz hasonlóan a múzeumok, a levéltári intézmények és az egyéb örökségi gyűjteményeket kezelő archívumok is többek annál, aminek látszanak. A múzeum kifejezést megnevezésükben jogosan használó intézmények törvényben meghatározott feladatai – ellentétben a közérdekű muzeális kiállítóhelyekkel és gyűjteményekkel – túlmutatnak a kezelésükben lévő gyűjtemények közszemlére bocsátásán. A háttérben komoly tudományos kutatómunkák folynak, eredményeiket tudományos és nép-

szerűsítő kiadványokban teszik közzé, kiadói tevékenységet folytatnak. A levéltárak és egyéb archívumok – mint például a Nyílt Társadalom Archívum (OSA Archive), a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA) és más hasonló feladatkörrel bíró, közfunkciókat egyaránt ellátó köz- és magánintézmények – szintén végeznek kutató, esetenként oktató és tudományos ismeretterjesztő tevékenységet. Emellett az említett intézmények is törekszenek a fizikai tér és a látogatók közti interakcióra, s igyekeznek közösségi térként meghatározni magukat. A háttérben zajló munka jelentősége és az intézmények alapfeladatait kiegészítő funkciók fontossága kevésbé jelenik meg a közgyűjteményekről folytatott kommunikációban.

5. Walt Crawford és Michael Gorman meglátása szerint változás a jövőben sem várható e tekintetben. (8. p.)
6. Az információ közkeletű meghatározása erre a legegyszerűbb példa: „Az információ az értelmezett adat” 16. p. Laikus olvasó számára esetleg a „rekordokban gondolkodó könyvtárak” (8. p.) okozhat némi fejtörést. Ezt leszámítva minden egyes fogalmat felold és értelmez a szerző.

Folytatódik a Fodor András életmű kiadása az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet hallgatóinak közreműködésével

Fodor András összegyűjtött esszéinek második köteteként *Megfejtett párhuzamok* címmel jelent meg a Gondolat Kiadó életműsorozatának újabb kötete. A kiadvány bemutatójára 2015. november 4-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor. Az új formát öltő esszé-életmű megjelentetése a korábbi, a költői termést összefoglaló kötetekhez hasonlóan az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet hallgatóinak több évfolyamon át végzett digitalizálási munkájára épül. A Kossuth-díjas költő és könyvtáros összegyűjtött írásainak immár negyedik kötetét a sajtó alá rendező Fodor János ismertette, Monostori Imre irodalomtörténész, könyvtáros pedig a műről és a szerzőről tartott előadást.

(Forrás: az ELTE BTK KITI honlapja –
<http://elte-lis.blogspot.hu/2015/11/konyvbemutatonk-tanulsagai.html>)

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2015. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés, dokumen-
tum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

**ProQuest Library Science
adatbázis**

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

**A könyvtári szaklapok
szerkesztősegeinek fóruma:**

[http://ki.oszk.hu/
konyvtar/lapok-foruma/](http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma/)

Könyvtár- és információ- tudomány

Terminológia

186/2015

HAVLOVÁ, Jaroslava: Terminografická práce a databáze TDKIV. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 26. (2015) 1., p. 58-72.

Res. angol nyelven

Terminológiai munka és a TDKIV adatbázis

Könyvtártudományi adatbázis; Nyelvészeti kérdések; Terminológia

A Cseh Könyvtár- és Információtudományi Terminológia Adatbázisa (České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy – TDKIV) rövid bemutatása után a szerző körvonalazza a terminológiai munkával kapcsolatos területek értékeit, majd a cseh könyvtáros terminológiát elemző 2003, azaz a TDKIV adatbázis létrehozása óta megjelent szakirodalommal foglalkozik. Ezután az adatbázis rövid története következik. A tanulmány legfontosabb része az értékelés, ami arról szól, miképpen készítette elő az adatbázis szókészletét egy könyvtáros és egy nyelvész, és konkrét példákkal szolgál. A *címszavak* kidolgozásának módszereire alapozva először elméleti nézőpontból írja le a címszavak kidolgozását, amit ezután gyakorlati szempontokkal, vagyis saját tapasztalataival egészít ki, mivel a szerző az adatbázis adminisztrátora.

(Autoref.)

187/2015

JORDAN, Mary Wilkins: Public library history on the Lewis and Clark Trail. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 34. (2015) 2., p. 162-177.

A Lewis és Clark Ősvény menti közkönyvtárak története

Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési könyvtár

Az USA-ban a közkönyvtárak története viszonylag rövid, de érdemes megismerni. A szerző elhatározta, hogy bejárja a Lewis és Clark expedíció útvonalát (Lewis and Clark Trail), felkeresi az ország nyugati részében lévő könyvtárakat. Azt kutatta, hogy a könyvtárak mit tudnak a múltjukról, és ezt hogyan osztják meg az olvasókkal.

M. Lewis és W. Clark expedíciójával számos tudományág, könyv, cikk foglalkozik, könyvtári vonatkozását még senki sem vizsgálta. Az első közkönyvtárat (Library Company) B. Franklin alapította 1731-ben, tette gyorsan követőkre talált. Már ez előtt is sok helyen működött kölcsönző vagy közkönyvtár, amelyeket főleg fehér férfiak látogattak tanulásra és a szabadidő eltöltésére. Nyugaton a könyvtárakat elsősorban női közösségek alapították, céljuk a gyerekek tanítása és az önképzés volt. A közkönyvtárak elterjedése, a gyermekek ellátása legalizálta a nők munkáját. A női klubok eleinte mozgókönyvtárakat is működtettek. A könyvtárak irányítását az 1930-as években centralizálták, ezt erősítette országszerte a Carnegie-könyvtárak alapítása. Andrew Carnegie 1881–1917 között világszerte 2500, ebből a Lewis és Clark expedíció útvonala mentén 1600 könyvtárat épített; a helyi közösségek támogatták, adófizetéssel segítették a gyarapítást és a dolgozók fizetését. A könyvtárak építészeti stílusukkal is emelték a városok rangját. Sok könyvtárban a gyűjtemény főleg adományokból épült, idővel a könyvek mellett a közösség kérésére festményeket, fényképeket is beszereztek. Az újabb könyvtárakban sokszor az állomány részét képező helytörténeti gyűjtemény is van, gyakori a genealógiai osztály és a családfakutatás.

Az expedíció útvonalát követve a szerző egyik nyáron Missouritól Oregonig három szakaszban kereste fel a könyvtárakat. Kutatómunkájába végül 54 könyvtárat vont be; a személyes látogatásokon interjúkat készített, másoknak e-mailben küldött kérdőívet. Az út során helyi múzeumokat és közösségeket

is meglátogatott, hogy jobban megértse a történeteket. Menetrendjében naponta 1–3 könyvtár szerepelt, a látogatás menete mindenhol egyforma volt, több helyen olvasókkal is tudott találkozni. Az olvasók elmondták, hogy szívesen járnak a könyvtárba, különösen a ritkán lakott településeken az internet elérhetősége miatt. Minden könyvtárban volt kiállítás: az alapítók portréi, fényképek a könyvtár építéséről, gyermekrajzok stb.

A régió kiválasztásának egyik oka az volt, hogy itt a könyvtárak különböző lélekszámú településeket látnak el. Cél volt a könyvtárak fejlődésének megismerése is, de ehhez nagyobb területet kellett volna bejárni. A legtöbb könyvtár kicsi volt, az alkalmazottak többsége részmunkaidős, bár volt, ahol csak főállásúak dolgoznak. A könyvtári végzettségük száma 0–5 között volt (a válaszok 80%-a), a kisebb könyvtárakban más végzettségre és a sokéves tapasztalatra alapozták a munkát. Olvasói számítógépek mindenhol voltak. Könyvtárak történetét sok helyen nem ismerték, vagy csak az épületre gondoltak, de mindenhol igyekeztek korrekten válaszolni. A könyvtárak mintegy felében történetük honlapjukon elérhető; arról sehol sem tudtak, hogy a város honlapján is szerepel-e. Helytörténeti szervezettel vagy más, a témával foglalkozó közösséggel sehol sem működtek együtt. A könyvtárak 28%-a nyomtatott formában adja közre történetét. A kerek évfordulókat sok helyen megünneplik. A könyvtárak 92%-ában van helytörténeti gyűjtemény, 60%-ában van genealógiai osztály. Az épületek sorsa is érdekes: 11 könyvtár még az eredeti épületében van, 7 a Carnegie-könyvtárban.

A Lewis és Clark expedícióról minden könyvtárban tudtak, több helyen dokumentumokat is őriztek, könyveket a hadtestről, térképeket stb. Meglepetésre mindenhol voltak olyan tárgyak, amelyek a múlthoz való kötődést jelezték.

A közkönyvtárakban fontos a helytörténet és a genealógia; nagyobb lelkesedés kellene a kutatásban, a közzétételben, a könyvtárak és a helytörténeti intézmények együttműködésében.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 191

Tudománymetria, bibliometria

188/2015

KOHN, Karen C. – GORDON, Larissa: Citation analysis as a tool for collection development and instruction. – Bibliogr. In: Collection management. – 39. (2014) 4., p. 275-296.

Az idézettség-elemzés felhasználása a gyűjteményfejlesztésben és a könyvtárhasználati oktatásban

Bibliometria; Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsooktatásban; Hivatkozás

A szerzők három egyetemi tanszék alsóéves záródolgozatainak bibliográfiáit elemezték azzal a céllal, hogy javítsák a gyűjteményfejlesztést és az in-

formációs műveltség oktatását. Bár a hallgatók nem idéztek jelentős folyóiratokból vagy hivatkoztak alapszerzőkre, a tanulmány feltárt olyan népszerű kutatási témákat, melyek érdekelhetik a gyűjteményfejlesztést. Az a tény, hogy a könyvtárban levő folyóiratokból eredt a diákok által hivatkozott cikkek 70%-a, arra utal, hogy azokból a dokumentumokból idéznek nagyobb valószínűséggel, ami a saját intézményükben megvan, és így egy erős gyűjtemény jelentősen befolyásolhatja az alsóévesek munkáját. Az adatok nyomán beszélgetés indult az oktatókkal elvárásairól és a jelenlegi stratégiáikról, melyekkel az alsóévesek szakirodalmi kutatásait irányítják, és amelyek alapján a könyvtárosok majd javítani tudják a könyvtári ismeretek oktatását.

(Autoref.)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 258, 260

Nemzeti könyvtárügy

189/2015

JOHNSON, Ian M.: Library development in Uzbekistan : progress and problems since the dissolution of the USSR. – Bibliogr. In: Alexandria. – 24. (2013) 1., p. 43-79.

A könyvtárak fejlődése Üzbegisztánban a Szovjetunió felbomlása után

Könyvtárügy

A tanulmány az üzbegisztáni könyvtárak és információs intézmények fejlődését és jelenlegi helyzetét ismerteti. Eredetileg háttéranyagnak készült az Európai Bizottság TEMPUS programja által támogatott projekthez, amely technikai segítséget nyújtott Örményország, Grúzia és Üzbegisztán fejlesztése-

éhez. A cikk szakirodalmi szemlén alapul, valamint olyan adatokon, amelyeket a projekt megvalósítása során gyűjtöttek, és számos felmerülő témát érint. Háttér-információkat is ad az országról, a könyvkiadás és könyvkereskedelem helyzetéről, a kutatási eredmények közvetítéséről; röviden bemutatja a könyvtárak és információs intézmények fejlődését, a könyvtárosképzést, felvázolja az elmúlt húsz évben a fejlesztéshez kapott nemzetközi segítséget, leírja a jelenlegi helyzetet, és utal néhány további igényre. Megállapítja, hogy bár a nemzetközi kormányzati és nem kormányzati szervek törekvései a Szovjetunió szétesése utáni katasztrofális helyzet ellensúlyozására nem voltak megfelelően koordinálva, úgy tűnik, Üzbegisztán kormánya sokkal inkább stratégiai szempontból kezeli a könyvtári és információs szolgáltatások fejlesztését.

(Autoref.)

190/2015

LIHOMANOV, Anton Vladimirovič: Informacionnye potrebnosti rossiân : rol' bibliotek v ih odovetvorenii segodnâ i zavtra In: Bibliotekovedenie. – (2015) 2., p. 8-12.

Az oroszok információigényei: a könyvtárak szerepe ezek kielégítésében ma és holnap

Igény; Információs társadalom; Könyvtárhasználat; Könyvtárpolitika

Az utóbbi években az állam nagyobb figyelmet fordít a kultúrára, ugyanakkor nem csillapodnak a viták a könyvtár rövid és hosszú távú helyéről, szerepéről. A válasz nagymértékben függ attól, a lakosság mely csoportjai és mekkora létszámban igénylik a könyvtári szolgáltatásokat. A könyvtárügyről szóló szövetségi törvény szerint a könyvtár információs, kulturális és népművelő szervezet vagy egy szervezet része; a szervezett dokumentum-állományt fizikai és jogi személyeknek ideiglenes használatba adja.

Oroszország 2020-ig szóló társadalmi-gazdasági fejlesztési koncepciója stratégiai célként olyan szint elérését jelöli meg, amely megfelel a 21. század vezető világhatalma státusznak. Milyen szerepe lesz a könyvtáraknak? Ki és milyen információért jön holnap? A gazdasági és műszaki élet, az ipar, a tudomány információs ismeretek iránti növekvő igényeinek alapján a könyvtáraknak a társadalmi folyamatok élén kellene állniuk. Ezzel szemben a 2020-ig szóló programok (oktatás fejlesztése, információs társadalom) a könyvtárat meg sem említik.

Az ipar 1990-es években történt átszervezésekor a szövetségi és regionális könyvtárakba főleg egyetemi hallgatók jártak. Valószínűleg folytatódik az a tendencia, hogy a diákok 64%-a elsősorban tananyagért jön a könyvtárba. Nagy részük használja az elektronikus katalógusokat, 90%-uk távolról, akár mobil eszközről is eléri a könyvtári rendszereket. A könyvtárak negyedének állományában 20–50%-ban vannak e-kiadványok. Ha ezek az irányok folytatódnak, az oktatási intézmények pénzügyi helyzetétől függően a közkönyvtárakban jelentősen csökkenni fog a hallgatók száma.

Oroszországban az egyetemi könyvtárak nem nyilvánosak. A pénzügyminisztérium 2014. októberi adatai szerint nem tervezik az oktatási kiadások csökkentését, sőt 2017-re növelést irányoznak elő. A felsőoktatási intézményekben 5–7%-kal fog csökkenni a hallgatók száma, amit a könyvtárak nem fognak megérezni. Ugyanakkor fel kell készülniük a katonai kiadások következő három évre tervezett növelésére; nőni fog a műszaki szakokon tanulók, valamint a katonai-ipari komplexumokban foglalkoztatott szakemberek száma.

Ma Oroszországban 447 ezer kutató dolgozik, az egyetemi oktatók száma 300 ezer fő. A Time Higher Education rangsora szerint a Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem a 196. helyet foglalja el, 2008–2012 között egy Oroszországban publikált cikkre 2,5 hivatkozás volt. Putyin elnök feladatul tűzte ki, hogy 2020-ig a világranglistán az első 100 között öt oroszországi egyetem legyen. Ehhez az kell, hogy az egyetemeken a hallgatók magas kulturális szinttel, információkeresési és -használati jártassággal rendelkezzenek; ez utóbbiakat csak a könyvtárban lehet elsajátítani.

Fontos szerepük van a városi könyvtáraknak: sokan először itt vesznek kezükbe könyvet, találkoznak az internettel. A pénzügyi helyzet stabilitásához szükség van a költségvetési támogatásra (állománygyarapításra, műszaki eszközök beszerzéséhez). Az utóbbi öt évben a könyvesboltok száma felére, a kiadott könyvek példányszáma 30%-kal csökkent. Az internetről letöltött könyvek száma viszont 18%-ra nőtt (2009: 5%). Csökkent a közkönyvtárak száma (jelenleg 39,3 ezer) és állományuk (jelenleg 839 millió egység), a dolgozók száma 152 ezer fő.

Pozitív tendenciák is megfigyelhetők: nőtt a könyvtári honlapok látogatottsága, az internetbe bekapcsolt és elektronikus katalógust építő könyvtárak száma, a könyvtárosok fizetése. Elindult a Nemzeti Elektronikus Könyvtár projekt.

2015. szeptembertől az iskolákban e-tankönyvek lesznek, olyan interaktív eszközök, amelyek képesek a különböző tantárgyak és évfolyamok közötti kereszthivatkozásokra, video- és hangzó anyagokat, dokumentummásolatokat tartalmaznak. A közeljövőben ezek a tankönyvek a felsőoktatásban is megjelennek, hatásuk a könyvtárra kiszámíthatatlan.

Egyre több könyvtár alakul közösségi térré. Egy virtuális koncertterem koncepcióról szóló konferencia-előadásban a példa a közös zenehallgatás volt a könyvtárban.

(Viszocsekné Péteri Éva)

191/2015

SATGOOR, Ujala: Celebrating libraries in 20 years of democracy : an overview of library and information services in South Africa. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 41. (2015) 2., p. 97-111.

A könyvtári és információs szolgáltatások húsz éve Dél-Afrikában. Áttekintés

Könyvtári rendszer-országos; Könyvtárügy; Könyvtárügy története

Az első közkönyvtár 1818-as megalapítása óta a dél-afrikai könyvtári és információs szolgáltatások az ország társadalmi, politikai rendjét és fejlődését tükrözik vissza. A tanulmány bemutatja a könyvtárügy történetét, majd áttekintést ad a dél-afrikai könyvtárakról 1994-től máig, funkcióikról, a könyvtárak irányításáról és a jogi háttérrel, a kormányzati támogatásról, a könyvtártechnikáról, a könyvtár- és információtudomány oktatásáról és a könyvtáros egyesületről. Kiemeli a könyvtáraknak az ország fejlesztési programjának a céljait segítő szerepét az erős demokrácia építésében, a művelt és tájékozott ország kialakításában.

(Autoref.)

192/2015

Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015–2020 In: Knižnica. – 16. (2015) 2., p. 4-10.

Res. angol nyelven

A szlovák könyvtárügy fejlesztési stratégiája

Könyvtárügy; Középtávú terv

A stratégiát és koncepciót tartalmazó dokumentum a 2015 és 2020 közötti évekre vázolja fel a szlovák könyvtárügy prioritásait, fejlesztéseit és trendjeit. Meghatározza a stratégiai területeket és célokat, és beosztja őket prioritások, célok és tennivalók szerint, melyek az állami kultúrpolitikát vezérlik a könyvtárak terén, hogy egyesítse és irányítsa a könyvtárak munkatársait, a könyvtárak szakmai tevékenységét és pénzügyi eszközeit olyan stratégiai kérdések megoldásában, melyek majd megszüntetik a jelenlegi egyedi és rendszertelen kezdeményezéseket. A dokumentum – melyet a Szlovák Köztársaság kormánya 2014. december 3-án fogadott el – három alapvető stratégiai területet határoz meg a szlovák könyvtárügyben:

- az információs igények formálása, az információs műveltség népszerűsítése, a könyvtári tevékenység állandó fenntarthatóságára és fejlesztésére koncentrááló humán erőforrás-menedzsment;
- könyvtári és információs gyűjtemények építése, folyamatos konzerválása, fejlesztése és megőrzése;
- a könyvtári és információs szolgáltatások, továbbá az információ- és tudásmenedzsment módszerek optimalizálása és fejlesztése.

(Autoref.)

Jogi szabályozás

193/2015

MAIELLO, Rosa: Con licenza parlando : prospettive dei servizi bibliotecari nel mercato dei diritti sulle opere dell'ingegno. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 55. (2015) 1.

Res. angol nyelven

A könyvtári szolgáltatások perspektívái a szellemi tulajdonjogok piacán

Szerzői jog

Az alapvető jogok szemszögéből tekintve a könyvtárpolitika és a szerzői jog rendeltetése a kultúra előmozdítása, a tudás támogatása és a gondolat szabad kifejezésének védelme. A digitális környezetben mindazonáltal a szellemi tulajdon joga olyan döntő súllyal nehezedik a könyvtári szolgáltatásokra, ami kényszerítő erővel hat szokásos, normális működésükre.

Míg az Európai Unió könyvtártámogatási stratégiái – a piac önszabályozó képességében bízva – ösztönzésekre és nem kötelező ajánlásokra alapulnak, a szerzők (vagy az őket érdemben helyettesítők) a gazdasági hasznosításra vonatkozó kizárólagos jogai szigorúan szabályozottak. Ez a több évtizedes folyamatos és intenzív „normatívagyártás” végső soron igen súlyosan befolyásolta az ismeretek, a tudás természetes terjedését országos, európai és nemzetközi szinten egyaránt. Ezen politikák következtében ma a könyvtárak kénytelenek bonyolult alkudozásokba bocsátkozni, hogy használati licencszerződéseket kössenek, nem ritkán olyanokat, melyek nem elégitik ki küldetésük kívánalmait.

A cikk bemutatja a legfontosabb megoldásra váró problémákat, és megvilágítja a – mind a WIPO (*World Intellectual Property Organization*), mind az EU keretein belül – felmerült javaslatok mögötti okokat és érveket. Ezen javaslatok célja, hogy harmonizálják, kiterjesszék és megerősítsék a szerzői jogok terén a „kivételek és korlátozások” rendszerét olyan módon, hogy az a lehető legszélesebb hozzáférést biztosítsa a kulturális és kreatív tartalmakhoz, és bátorítsa, támogassa új ismeretek létrehozását.

(Autoref.)

SMITH, Drew: Finding parents for orphan works : using genealogical methods to locate heirs for obtaining copyright permissions. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 41. (2015) 3., p. 280-284.

Megtalálni az árva művek „szüleit”: genealógiai módszerek a jogutódok megtalálására a felhasználási engedély megszerzéséért

Esettanulmány; Információkeresés; Szerzői jog

Az oktatók és a hallgatók rendszeresen használnának szerzői jogi védelem alatt álló dokumentumokat könyveikben, cikkeikben, prezentációikban vagy oktatási segédanyagaikban, de mivel a legtöbb esetben ezek az anyagok nem tartoznak a Creative Commons (CC) vagy a méltányos használat (fair use) körébe, felhasználásukhoz be kell szerezniük a szükséges engedélyeket. Mivel a jelenlegi jogi szabályozás hosszú ideig védi a szerzői jogokat, nehézséget okozhat a jogtulajdonosok azonosítása és megtalálása, ami miatt nagyon sok az ún. „árva mű”. Ha az eredeti jogtulajdonos elhunyt, meg kell találni az örökösöt, hogy meg tudjuk szerezni a szükséges engedélyt. Genealógiai módszerekkel megtalálható a jogutód, de mivel e módszereket rendszerint nem ismerik a felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok, úgy érezhetik, képtelenek segíteni az oktatóknak vagy a diákoknak az ilyen jellegű keresésben. A cikk esettanulmányokon mutatja meg, hogyan lehet e módszereket könnyen elsajátítani és alkalmazni, és hogyan tudjuk rövid időn belül a világhálón a szükséges genealógiai forrásokat elérni, majd az alaptechnikák segítségével megtalálni az elhunyt jogtulajdonos örökösét.

(Autoref.)

Oktatás és továbbképzés

ADKINS, Denice – VIRDEN, Christina – YIER, Charles: Learning about diversity : the roles of LIS education, LIS associations, and lived experience. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 85. (2015) 2., p.139-149.

A könyvtárosképzés, a könyvtáros egyesületek és az egyéni tapasztalat szerepe a társadalmi diverzitással kapcsolatos ismeretek elsajátításában

Felmérés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv; Továbbképzés

A *társadalmi sokszínűség* fogalma nehezen megragadható, számos eltérő meghatározása létezik. A fogalom többek közt a munkahelyekkel, munkahelyi viszonyokkal kapcsolatos szóhasználatban is megjelent. Egyrészt a dolgozókkal, másrészt az ügyfelekkel kapcsolatban, elsősorban a rassz, az etnikum, a fogyatékoság vagy a nemi hovatartozás aspektusából tekintve rájuk. A humán erőforrás kérdésével foglalkozó irodalom szerint a társadalmi diverzitás nem feleltethető meg csupán a rassz és a nemi identitás kategóriáival. A társadalmi sokféleségnek mindenki részese. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) stratégiai kézikönyve szerint mindenki számára azonos módon kell biztosítani az információhoz való hozzáférést, s külön alfejezet foglalkozik a hátrányos helyzetű csoportok megnevezésével. A könyvtárosok a fogalom használata során viszont nem minden esetben veszik figyelembe az említett kézikönyv megállapításait, vagy eleve eltérő módon gondolkodnak a társadalmi diverzitásról.

A cikk szerzői ezért a következő kérdésekre keresik a választ:

- Milyen ismeretekkel rendelkeznek a könyvtárosok a társadalmi diverzitást illetően, és hogyan gondolkodnak róla?
- Képzésük során, esetleg továbbképzés alkalmával tanultak-e róla, találkoztak-e a témával?
- Milyen szerepet játszott a társadalmi diverzitásról alkotott képük kialakításában a könyvtárosképzés, a szakmai egyesületek tevékenysége és saját tapasztalataik?

A kutatás online elérhető kérdőíves vizsgálatból és interjúk készítéséből állt. Főként amerikai és kanadai könyvtárosokat kértek fel a kutatásban való részvételre. Többek közt az ALA 5 kisebbségi tagozatát is bevonták a felmérésbe, így olyan csoportokat is elértek, akik különösen érdekeltek a társadalmi sokféleségről folytatott párbeszédben. 2014 márciusáig 397-en vettek részt a vizsgálatban. A válaszadók túlnyomó részét a felsőoktatási könyvtárak (204 válasz, 52%) és a közkönyvtárak dolgozói (124 válasz, 32%) tették ki. A válaszadók 4%-a volt iskolai könyvtáros, 2%-a szakkönyvtári dolgozó, a fennmaradó 9% (37 válaszadó) pedig az ún. törzsi könyvtárakból, múzeumokból, könyvtáros hallgatókból, könyvtár szakon oktatókból és a szakmához kapcsolódó kereskedelmi szakemberekből állt. A felmérés egyaránt tartalma-

zott nyitott és zárt kérdéseket, de önálló vélemény szöveges kifejtésére is lehetőséget adott.

A felmérés adataiból jól látszik, hogy a vizsgálatban részt vevők többsége a társadalmi sokféleség megismerése tekintetében a könyvtárosképzéssel és más szervezett keretek közt folytatott programokkal szemben nagyobb jelentőséget tulajdonít az egyéni és munkahelyi tapasztalatnak. A felállított rangsorban mindössze a hatodik helyen jelennek meg a könyvtári programok és szervezetek, viszont megelőzik a diplomát adó képzéseket, a közösségi médiát és az egyéb képzési lehetőségeket.

Tanulmányaik során csupán a 2000-es években diplomázott könyvtárosok számoltak be a társadalmi sokféleséggel foglalkozó kurzus(ok)ról. Korábban a téma nem szerepelt megfelelően, vagy legalábbis nem létezett önálló kurzusként.

10 válaszból 4-nek lehetőséget ad a munkáltatója, hogy részt vegyen társadalmi diverzitással kapcsolatos tréningben. Míg egyeseknek ez csupán lehetőség, másoknak kötelező. A munkaadók ugyanis olyan könyvtári szakembereket alkalmaznak szívesen, akik megállják a helyüket egy sokszínű munkaközösségben, és nem okoz számukra gondot a különféle társadalmi rétegből érkező, eltérő szexuális identitású, más bőrszínű, hátrányos helyzetű olvasókkal való foglalkozás. A felmérés kérdéseire adott válaszok lényegi megállapításait, a társadalmi diverzitást jellemző kulcsszavakat, ill. az ezekből kialakított átfogóbb kategóriákat táblázatba rendezték, majd előfordulási gyakoriságukat számszerűsítették. A témával kapcsolatos leggyakoribb fogalmi kategória ugyan még mindig a *rassz/etnikum/kultúra* hármasa, számos egyéb kategória került a kutatók látóterébe, mint például a földrajzi meghatározottság, a politikai nézet, a kor, a társadalmi státusz és így tovább, melyek tovább árnyalhatják a társadalmi sokféleségről alkotott ismereteinket.

(Tóth Béla István)

196/2015

HUTCHISON KOEP, Deborah – FELKAR, Sarah: Take our data-driven approach to staff technology training In: Computers in libraries. – 35. (2015) 1., p. 18-22.

Adatvezérelt szemlélet alkalmazása a könyvtárosok technológiai irányú továbbképzésében

Információtechnológia; Tervezés; Továbbképzés

A kanadai *West Vancouver Memorial Library* fontosnak tartja a könyvtárosok technológiai ismereteinek fejlesztését, ezért 2012-ben elkezdtek egy munkatársaknak szóló technológiai továbbképzési program megtervezését annak érdekében, hogy készségeik fejlesztése révén magabiztosan tudják majd kezelni a modern eszközöket. A tanulmány ismerteti a tervezés, szervezés és a megvalósítás folyamatát, tippekkel kiegészítve.

Először meghatározták a célokat, elkészítették az online kérdőívet, mellyel felmérték a munkatársak tudásszintjét (mennyire magabiztosak a könyvtári és felhasználói technológiák terén, ez mennyire tér el a szervezet prioritásaitól). A felmérés a könyvtárban vagy az olvasók által használt technológiákra tért ki (pl. e-könyvek, e-könyv olvasók, közösségi média, automatizált szolgáltatások, 3D nyomtatás); elméleti és gyakorlati feladatokkal mérték a tudásszintet. A szint meghatározásához két megközelítést alkalmaztak: a dolgozóknak a maguk által meghatározott szintjüket is meg kellett adni egy ötpontos skálán, valamint az objektívebb mérés érdekében különböző gyakorlati feladatokat is meg kellett oldaniuk. Az online kérdőíves rendszer lehetővé tette az eredmények könnyű, gyors kiértékelését, grafikonok készítését, trendek megállapítását. Normákat határoztak meg, hogy milyen készségek szükségesek a könyvtárosnak.

A felmérés eredményei megalapozták az irányelvek és a képzési terv kidolgozását. Nagy hangsúlyt fektettek a videós kommunikációs készségek erősítésére, mert a következő évben növelni szerették volna az effajta kommunikációs csatornának a használatát. A képzés kialakításánál figyelembe vették a munkatársak véleményét is, ezt összehasonlították és egyensúlyba hozták a hosszú távú szervezeti célokkal, majd meghatározták az elvárt kimeneteket. A sikeres képzési tervhez számba kell venni, hogy mekkora a költségvetés, van-e lehetőség és eszköz a csoportos képzésre vagy csak online tréningre, lehet-e külső oktatót felkérni, rendelkezésre áll-e megfelelő belső erő. Fel kell mérni, máshol tartanak-e ilyen képzést, hányat tud támogatni a könyvtár évente, idejét és gyakoriságát meg kell határozni.

A következő lépés a tananyag összeállítása volt, melynek során a tanulási módszereket is meghatározták. A könyvtár körülményeitől függ, milyen módszereket lehet alkalmazni a tudásanyag átadásához

(pl. egyéni tanulás, gyakorlati, online vagy offline képzés), melyek hatékonyabbak.

A tanfolyam után az értékelést egy újabb felméréssel kezdték. Az eredmények: pozitív irányú fejlődés volt azoknál a munkatársaknál, akik minden alkalommal részt vettek, mikrokészségeik javultak (összefüggés volt a részvétel és a magabiztosság változása között).

Két év tapasztalatai alapján elmondható, hogy

- a képzés menetrendjét időben tisztázni kell,
- a kisebb csoportokban, gyakorlási lehetőséggel végzett képzés az optimális,
- meg kell adni a lehetőséget a kötelező témák megkérdőjelezésére,
- a nehezebbnek tűnő témák barátságosabbá tételére az informális alkalmak a megfelelőek,
- a tanfolyamot írásos anyaggal kell támogatni,
- hangsúlyozni kell a munkatársak szakértelmét, és hogy a munkatársaknak meg kell ismerni egymás tudását, s forrásként használni,
- a sikertörténeteket érdemes mindenkivel megosztani.

A gyakorlat során számos probléma merült fel: az önértékelés nem volt megbízható (sokan felül- vagy alulértékelték képességeiket), a képzés fenntartása sok időt és energiát igényel, de a felkészít a műszaki innovációkra és tudásuk átadására a felhasználóknak, utána a dolgozók magabiztosabban kezelték a modern eszközöket.

(Bognár Noémi Erika)

197/2015

LAMB, Connie – HENDRICKS, Brittany – GALBRAITH, Quinn D.: Growing the profession : mentoring undergraduates for librarianship. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 22. (2015) 2., p.123-148.

A szakma bővítése: az alsóévesek könyvtári mentorálása

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gyakorlati képzés

A Brigham Young Egyetem 2007 óta szervez hallgatók számára fizetett könyvtári gyakorlatot. A cél részben az, hogy a hallgatók megismerkedhessenek a könyvtári munkával, életrajzukban szerepeltethessék ennek tényét, jó kapcsolatot építhessenek ki a könyvtárosokkal, és végső soron eldönthessék, a későbbiekben vállalkoznak-e könyvtár szakos mesterképzésre. A programot kezdetben pályázati támogatásból, később a könyvtár baráti körének hozzá-

járulásából finanszírozták. A hallgatók tanulmányi kreditet nem kapnak.

Az évek során kialakult gyakorlat szerint az érdeklődő hallgatókkal a program koordinátora beszélget el. A gyakorlat menetrendjét a hallgató és kijelölt mentora közösen határozzák meg, személyre szabottan. A gyakorlat bevezető ismerkedéssel indul, amelynek során a könyvtár munkatársai egy-egy órát töltenek a gyakornokokkal különböző munkaterületeken.

Egy kérdőíves felmérés során a szervezők megvizsgálták, hogy az érintettek mennyire tartják eredményesnek ezt a gyakorlati képzést. A hallgatók megismerték a teljes munkafolyamatot, úgy vélték, hogy biztos ismereteket szereztek a könyvtári munkáról. Javasolták, hogy legyen rotáció a munkakörök között, több legyen a gyakorlati feladat, növeljék a gyakorlat időtartamát. A gyakorlati képzés pozitív élményt jelentett a mentorok legtöbbje számára. Elismerték a hallgatók teljesítményét, szívesen foglalkoztak velük, különösen azokkal, akiknek az érdeklődése nyilvánvaló volt. A szervezők a jövőben szemeszterenként egy-egy fókuszcsoportos interjút fognak lefolytatni. További kutatást igényel, hogy a gyakornokok közül hányan tanultak tovább könyvtár szakon, és hányan helyezkedtek el ténylegesen a könyvtáros szakmában.

(Hegyközi Ilona)

198/2015

SAUNDERS, Laura: Education for instruction : a review of LIS instruction syllabi In: The reference librarian. – 56. (2015) 1., p. 1-21.

A könyvtári ismeretek oktatása: a tantervek áttekintése

Használók képzése; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A könyvtárak fokozott hangsúlyt fektetnek az oktatásra: ez kiderül az álláshirdetések elemzéseiből és a könyvtárvezetők körében végzett felmérésekből. Az oktatást végző könyvtárosok azonban arról számolnak be, hogy nem bíznak a képességeikben, s úgy érzik, nem eléggé felkészültek erre a szerepre. A tanulmány az ALA kínálta kurzusok áttekintése – az akkreditált intézmények és a tanterveik tartalom-elemzése – nyomán azt vizsgálja, milyen könyvtár- és információtudományi programok készítik fel az új oktató könyvtárosokat. Az eredmények megmutatják, milyen lehetőségei vannak a diákoknak az oktatási te-

vékenység megtanulására és gyakorlására. Végetül a szerző elemzi a tartalmi eredményeket, a témákat és a kurzusok célkitűzéseit.

(Autoref.)

199/2015

SOKOLOV, A. V.: Profilirovanoe obučenje bibliotečno-informacionnyh bakalavrov i magistrov In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2015) 5., p. 5-19.

Szakosított oktatás a könyvtári-információs alap- és mesterképzésben

Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -posztgraduális

A korszerű pedagógiában a szakosított oktatás olyan speciális pedagógiai rendszert jelent, amelynek célja az alapképzésbe tartozó tantárgyak integrálása a hallgatók szakmai kompetenciáinak kialakításához és fejlesztéséhez. Alapelvek: a tananyag kiválasztása a konkrét kompetenciák kialakításához; egymást kiegészítő rendszerelemek; a kiválasztott tantárgyak egységes egészenek sérthetatlensége.

A felsőfokú könyvtárosképzésben a szakosított oktatás eddig nem volt napirenden, pedig a könyvtári karokon az 1960-as évek óta könyvtártípusok szerint szakosított tantervek vannak. A 2003-ban elfogadott képzési szabvány a könyvtári-információs tevékenységben 4 végzettséget jelölt meg, a szakosított képzés az oktatási idő 40%-át tette ki. A bolognai rendszerben az alap- és a mesterképzésben különösen fontos a szakosítás, az új harmadik generációs képzési szabvány jelentős szabadságot ad a képzőhelyeknek. A szükséges kompetenciákat a feladat határozza meg: az alkotó-újító, szervezési-irányítási munka és a könyvtári-információs tevékenység tervezése mester-szintű végzettséget igényel. A végrehajtó munkához, a folyamatok módszertani szabályozásához elégséges az alapképzés vagy a középfokú könyvtáros szakiskolák elvégzése; rájuk hárul a szolgáltatás, közvetlenül az olvasókkal végzett munka, a gyűjteményszervezés, a dokumentumok tartalmi-formai feltárása (elemző-szintetizáló feldolgozása). A szolgáltatáshoz (ember-ember kapcsolat) kommunikációs készség, extravertáltság, tolerancia szükséges; a feldolgozáshoz (ember-jelrendszer kapcsolat): szövegalkotás és -értés, introvertáltság, elmélyedés, emlékezet. A könyvtárak elektronikus hálózatokba kapcsolása újabb kompetenciákat követel (ember-technika

kapcsolat); ennek köszönhető azonban, hogy ma könyvtári-információs tevékenységről beszélhetünk, a könyvtárosokat és bibliográfusokat információs szakembereknek nevezzük.

Az alapképzésben a szakosításnál a könyvtártípus nem játszik szerepet, a mesterképzésben annál fontosabb. Mesterfokon ma a leendő vezetőket képzik, holott a könyvtári válsághelyzetek megoldásához meghatározott típusú könyvtárra orientált szakemberek szükségesek (a könyvtári munka valójában gyakorlati jellegű). A könyvtárak osztályozása: vannak közösségi és magánkönyvtárak. Az előbbiek egyetemes és szakkönyvtárakra oszthatók, az egyetemesek tovább általános tudományos és nyilvános (köz)könyvtárakra; ez utóbbi csoportban külön kell kezelni a gyermek- és ifjúsági könyvtárakat, valamint a vakok könyvtárát. A szakkönyvtárak feladata egy vagy több ágazat speciális igényeinek teljesítése, ide tartoznak a felsőoktatási és iskolai könyvtárak, a szakközépiskolák, felekezetek, politikai pártok, törvényhozó szervek könyvtárai. Társadalmi rendeltetésük szerint a könyvtártípusok és a megfelelő végzettségek a következők:

- nemzeti és regionális általános tudományos könyvtárak – ezek kulturális központok lehetnek, a munkatársak könyvtáros-kulturális dolgozó minősítést kaphatnak;
- iskolai és gyermekkönyvtárak – pedagógus-könyvtárosok;
- közkönyvtárak – az állandó interperszonális kapcsolatok miatt szociológus-könyvtárosok;
- ágazati (szak)könyvtárak – az információs elemző munka miatt informatikusok-bibliográfusok.

Ez egyelőre csak egy elképzelés. Mivel a téma új, nincs semmilyen oktatási-módszertani anyaga. Úgy tűnik, az alapképzésben elegendőek a meglévő tankönyvek. A mesterképzésben a programot alaptárgyakra és szaktárgyakra kell osztani. Az alaptárgyak célja a leendő munkához szükséges kompetenciák fejlesztése. Az alapképzettség általános kulturális és szakmai kompetenciákból áll. Az előbbi a kitűzött célok, értékek, ok-okozati összefüggések értését jelenti a mai oroszországi könyvtárügyben; az utóbbi a döntéshozatal és az innovációs projektek megvalósításának képességét. A veszély abban rejlik, hogy minden főiskola maga választhatja meg a szakosító tantárgyakat, vagyis ahány főiskola, annyiféle program lehet.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

200/2015

BÖHM, Tomáš: Development of the National Library of the Czech Republic 2011-2016 : past, present and future
In: Alexandria. – 25. (2014) 3., p. 17-24.

A Cseh Köztársaság nemzeti könyvtárának fejlődése 2011 és 2016 között. Múlt, jelen, jövő

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Könyvtáráépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Cseh Nemzeti Könyvtár Európa egyik legrégebben alapított nemzeti könyvtára (1773). Jelenlegi törekvései a következőkre összpontosítanak: digitalizálás, állományvédelem, korszerű elhelyezés, nemzetközi együttműködés.

A digitalizálási projektek sikertörténete a Manuscriptorium, a világ legnagyobb digitális kéziratgyűjteménye, amely a világ 130 intézményével kooperál. Elnyerte az Unesco Világörökség díját. A Webarchívum projekt a .cz domén digitális dokumentumainak megőrzését tűzte ki célul. A projekthez szervesen kapcsolódik a cseh kötelezpéldány-törvény kibővítése az e-dokumentumokkal. A Google céggel PPP-projektet valósítanak meg: 17–18. századi cseh ritka könyveket és a Szlovák Könyvtár ritka könyveit digitalizálják és teszik elérhetővé, 2015 végéig összesen 140 ezer kötetet. A Digitális Nemzeti Könyvtár (DNK) projektben 26 millió oldalt digitalizálnak, tárolnak és archiválnak. 55 munkatárs dolgozik a projektben, két helyszínen, Prágában és Brnóban. A következőkben az Oktatási, Ifjúsági és Sportminisztérium a digitalizált anyagot oktatási célra is hasznosítja. Pályázatot nyújtottak be a regionális könyvtárak által digitalizált dokumentumok archiválásának uniós finanszírozására. A DNK-t a digitalizált cseh kulturális örökség központi repozitóriumának szánják. A cseh könyvtárak közös portálja szolgáltatás már létezik, most korszerűsítik.

Az állományvédelmi törekvések a 19. század végi és 20. század eleji, savas papírra nyomott hírlapok és folyóiratok megmentését célozzák. Kisebb vállalkozások után átfogó programot, képzést és kutatást

indítottak. 2015 végére készül el a feladatokat és a finanszírozást összegző koncepció.

2006-ban azt tervezték, hogy a nemzeti könyvtár új, könyvtári célra kialakított épületbe költözik. Egy későbbi döntés alapján a Klementinumban lévő régi épületet korszerűsítik („modern könyvtár egy barokk épületben”, „a nyugalom és a béke szigete Prága belvárosában”), a város szélén pedig modern tároló könyvtárat építenek. Ez utóbbi építésének első szakasza már lezárult, azonnal használatba vették. A második szakasz 2015 és 2017 között valósul meg. A Klementinumban a munkálatok 2010-től 2018-ig zajlanak. A megvalósítás lépcsőzetesen történik, mindent megtesznek a szolgáltatások folyamatossága érdekében. Az átalakítás során számos, a korábban tervezett új épülettel kapcsolatos törekvést szeretnének megvalósítani (pl. öt, különböző fokozatú hozzáférési zóna lesz). A beruházás értéke 72 millió euró.

A Cseh Nemzeti Könyvtár jeleskedik a belföldi és a nemzetközi együttműködésben. Külföldi partnereik igen sokfélék: az európai országok mellett Mongólia, Irán, Azerbajdzsán, Oroszország és Dél-Korea is köztük van.

(Hegyközi Ilona)

201/2015

LUX, Claudia: Qatar National Library – Architecture as innovation in the Arab world
In: IFLA journal. – 40. (2014) 3., p. 174-181.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A Katari Nemzeti Könyvtár – újszerű építészeti megoldás az arab világban

Feladatkör; Könyvtáráépület -nemzeti

Katar (Qatar) korábban brit gyarmat volt, 1971 szeptemberétől önálló állam. Lakosainak száma meghaladja a kétfélmilliót, 13%-uk katari származású. Fővárosa, Doha modern építészetéről nevezetes. 2008 júliusában született az ország fejlődéséről szóló nemzeti jövőkép, amelynek egyik célja a tudásalapú gazdaság létrehozása. Az 1995-ben alakult Qatar Foundation különböző oktatási (javarészt felsőoktatási), tudományos-kutatási és közösségfejlesztési projekteket

finanszíroz, többek között a nemzeti könyvtár létrehozásával kapcsolatos projektet is. A felsőoktatásban nemzetközi diplomát lehet szerezni a következő területeken: mérnöki tudományok, nemzetközi politikai, dizájn, számítógép-tudomány, iszlám tanulmányok, orvostudomány, üzleti tanulmányok, könyvtár- és tájékoztatástudomány. A hallgatók legtöbbször nő. Katar bruttó nemzeti termékének (közel 200 milliárd dollár) 2,8 %-át kutatásra és fejlesztésre költi. A most létesülő nemzeti könyvtárnak fontos feladata lesz a kutatás információellátása.

A Katari Nemzeti Könyvtár (KNK) építési projektje a különböző nemzetközi egyetemek oktatói és hallgatói számára szolgáltató, az úgynevezett Oktatás városában létrehozandó központi egyetemi könyvtári projektből nőtt ki 2012-ben. A KNK küldetése három célt tűzött ki: 1. az oktatás fejlesztését, 2. a kutatás támogatását, 3. a nagyközönség kiszolgálását. Ennek megfelelően a KNK három funkciót egyesít: egyrészt az Unesco meghatározásának megfelelő nemzeti könyvtár, másrészt az ország oktatási és felsőoktatási intézményeinek mindegyikét kiszolgáló egyetemi és tudományos könyvtár, harmadrészt nagyvárosi központi közkönyvtár lesz. A hozzá tartozó, már meglévő könyvtári hálózatot a későbbiekben korszerűsítik. A különböző használói rétegeket szolgáló gyűjteményrészek és a szolgáltatások teljes integrációjára törekszenek. Ezt segítik az építészeti és berendezési megoldások is (egyetlen szakrendszer, szabadpolcos hozzáférés). A könyvtárosokat is e cél jegyében képezik ki. A könyvtárlátogatás egyelőre még népszerűsítésre szorul Katarban. A fizikai könyvtár megvalósítása közben digitális könyvtárat hoznak létre, ez igen fontos vállalkozás, mivel a lakosság közel 90%-a használja az internetet.

A nemzeti könyvtár a katari kulturális örökség és a jövő között kívánt hidat építeni. Ez a hídszer az épületen átvezető 120 méter hosszú, 20 méter széles hídban testesül meg, amelyről az épület egésze áttekinthető. A digitális könyvtári gyűjteményt már megnyitották, a közel 200 – főleg angol, részben arab nyelvű – online adatbázis már használható. A kulturális örökség körébe tartozó kéziratok és térképek digitális változatai már elkészültek az országos digitalizálási terv keretében. A nemzeti könyvtárnak már 7000-nél több beiratkozott olvasója van. A könyvtár munkatársai különböző roadshow-kat szerveznek, külső helyszíneken toboroznak olvasókat.

A nemzeti könyvtár szorosan együttműködik az Indiai Levéltárral és a British Library iszlám kéziratgyűjteményével. A korábbi arab és iszlám örökséget

tartalmazó könyvtárban 2800 kézirat, 600 muzeális térkép és több mint 30 ezer 15–20. századi könyv van, köztük rendkívüli értékek, például az első arab betűvel nyomtatott könyvek. Mindez egy magángyűjtőnek köszönhetően maradt fenn, és méltó helyre kerül az új épületben.

A nemzeti könyvtár az amerikai egyetemek közvetlen közelében kapott helyet. Új épületét egy világhírű holland építész, Rem Koolhaas tervezte. Alapterülete 45 ezer négyzetméter, egyetlen térből áll (ez a tudás végtelen voltát jelképezi). Az épület külső „héja” 2014 nyarára elkészült, és a 2015 elejére tervezett szakmai átadást követően kb. egy év múlva nyílik meg a használók előtt.

(Hegyközi Ilona)

202/2015

SAVENIJE, Bas: Towards a networked national library. – Bibliogr. In: Alexandria. – 25. (2014) 3., p. 71-85.

Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Információs társadalom; Könyvtártörténet -egyetemes; Nemzeti könyvtár; Prognózis

A hálózatba kapcsolt nemzeti könyvtár felé

Az információtechnológia rohamos fejlődése következtében a könyvtárak a korábbinál sokkal nagyobb mértékben szembesülnek új veszélyekkel és lehetőségekkel. Ez egyaránt érinti a nemzeti könyvtárakat, a közkönyvtárakat és az egyetemi könyvtárakat. Újra kell tervezni a szolgáltatásokat és a logisztikai folyamatokat, de a könyvtárak társadalmi szerepe is alapos vizsgálatra szorul. Társadalmi és politikai szempontból azzal érvelhetnénk, hogy a könyvtárakra sokkal inkább szükség van, mint valaha, de az információk digitálisan elérhetővé válásával ez egyáltalán nem evidens a könyvtárak fenntartásáért felelős hatóságok számára. A nemzeti könyvtáraknak speciális a helyzetük nemcsak a könyvtári szektoron belül, hanem a társadalomban is, saját jogukon és a könyvtári szektor képviselőiként. Ez az információs társadalomban még inkább érvényes. A nemzeti könyvtárak történetének rövid áttekintése után a szerző az információs társadalomra jellemző és a könyvtárakat is érintő trendeket mutatja be, felvázolva ezek rövid távú következményeit, különösen a nemzeti könyvtárak szempontjából, a nemzeti könyvtár szerepét a könyvtári világban és a modern társadalomban. Végül a nemzeti könyvtárakról mint hálózatba kapcsolt szer-

vezetekről szóló elméleti, hosszú távú víziót ismertet a nemzeti infrastruktúráról szóló döntésekhez.

(Autoref.)

Felsőoktatási könyvtárak

203/2015

KENNAN, Mary Anne – CORRAL, Sheila – AFZAL, Wa-seem: „Making space” in practice and education : research support services in academic libraries. – Bibliogr. In: Library management. – 35. (2014) 8/9., p. 666-683.

Felsőoktatási könyvtárak kutatást támogató szolgáltatásai

Bibliometria; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Szolgáltatások

A tudományos kommunikáció változó gyakorlata, a technológiai fejlemények, a csökkent vásárlóerő és a felsőoktatási kultúra változásai következtében átalakult az a mód is, ahogyan a felsőoktatási könyvtárak támogatják az anyaintézményükben folyó kutatásokat. A tanulmány a jelenlegi kutatástámogatási környezetet felsőoktatási könyvtárakat érintő szakmai és oktatási hatásait vizsgálja, különös tekintettel a kutatási adatok kezelésére és a bibliometriára, valamint kitér arra is, hogy a szakemberek és az oktatók hogyan „csinálnak helyet”, amikor az új szolgáltatás iránti igény felmerül.

A cikk egy viszonylag friss (2013-as) felmérés eredményeit használja fel, amelynek során ausztrál, új-zélandi, egyesült királyságbeli és írországi felsőoktatási könyvtárak kutatástámogatási szolgáltatásait mérték fel, ezenkívül a szöveges válaszok mélyreható elemzését is adja, hogy kibővítve a vizsgálat körét rávilágítson azokra a tényezőkre, amelyek változásokat idézhetnek elő a felsőoktatási könyvtárakban. Az eredeti online kérdőív a jelenlegi és a tervezett kutatástámogatási szolgáltatásokat és ezek fejlesztésének korlátait vagy támogatási igényeit mérte fel a felsőoktatási könyvtárakban. Összesen 219 intézményt kerestek meg Ausztráliában, Új-Zélandon, az Egyesült Királyságban és Írországban, és 140 értékelhető választ kaptak (63,9%-os válaszadási arány). Az eredményeket tematikus besorolást alkalmazó

leíró statisztikával, a szöveges válaszokat kódolással elemezték.

A vizsgált felsőoktatási könyvtárak többsége már nyújt szolgáltatásokat a bibliometria és az adatkezelés területén, vagy tervezi ezeket. Növekvő igény mutatkozott más kutatástámogatási szolgáltatások iránt, amelyek nem képezték a tanulmány témáját, így például az e-kutatási támogatás, a folyóirat-kiadási platform és a pályázatírás területén. A szerzők azt tapasztalták, hogy sok felsőoktatási könyvtár „nagy lehetőségként” éli meg a bővülő kutatástámogatási szolgáltatásokat, ugyanakkor korlátokat jelent a személyzet tudásának, képességeinek és magabiztosságának hiányosságai és a finanszírozás kérdése. A munkatársak képzésével kapcsolatban arról számoltak be, hogy a változó kutatási és tudományos környezetről, a különböző tudományterületek kutatási kultúrájáról és a technológiai változásokról szélesebb körű ismereteket igényelnek. Szinte egyetemes igény mutatkozott a könyvtárosképzésben átfogóbb, szakirányú kurzusokra, hogy a jövő könyvtári szakembereit felkészítsék a szélesebb körű kutatástámogatási feladatokra.

A felmérés hatásainak további vizsgálata a gazdasági kérdésekkel, a felsőoktatási kultúrával, technológiával kapcsolatban kérdéseket vet fel mind az oktatók, mind a gyakorló szakemberek számára a szakma jövőbeli irányairól.

(Autoref.)

204/2015

KIEL, Ralph [et al.]: The library in the research culture of the university : a case study of Victoria University Library. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 41. (2015) 1., p. 40-52.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A könyvtár az egyetem kutatási kultúrájában: a Victoria University Library példája

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Feladatkör; Kutatás információellátása

A cikk a Victoria Egyetemi Könyvtárról (Melbourne, Ausztrália) készített esettanulmányt ismerteti, amely viszonylag fiatal egyetemi könyvtárként hozzájárul az egyetem születő kutatási kultúrájának a fejlesztéséhez. Bemutat néhány tudományos kommunikációval foglalkozó projektet és kezdeményezést – a hangsúly a digitális adattárakon, a digitális műveltségen és az új könyvtári szerepen van. A könyvtár kétségei,

problémái és sikerei segíthetik a hasonló egyetemi könyvtárakat kezdeményezéseik, projektjeik tervezésében és végrehajtásában.

(Autoref.)

205/2015

MATARAZZO, James M.: Academic libraries : a soft analysis, a warning and the road ahead. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 41. (2015) 1., p. 5-12.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Felsőoktatási könyvtárak: kvalitatív elemzés, figyelemzés és a jövő

Feladatör; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Szolgáltatások

A vállalati könyvtárakat kevésbé védi presztízszük és múltjuk, mint ahogy azt a felsőoktatási könyvtárak esetében tapasztaljuk, ezért hamarabb érzékelték a hálózat hatásait, így példájuk tanulságos lehet. A felsőoktatási könyvtárak évtizedekig az egyetemek központjai voltak, amelyek dokumentumokat szereztek be, és tájékoztatási szolgáltatásokat nyújtottak. Helyzetük azonban változóban van, különösen a felhasználók számának csökkenése és a digitális dokumentumok mennyiségének növekedése miatt. A kutatással való közvetlen kapcsolatuk egyre inkább megkérdőjeleződik. A hallgatók és az oktatók ráadásul sokszor éppen a könyvtárak által megteremtett, de a könyvtáron kívüli alternatív szolgáltatásokat használják, bár a csendes tanulás iránti igény továbbra is megmaradt.

A digitális szolgáltatásoknak nemcsak negatív hatásai vannak, hanem lehetőséget kínálnak az egyetemi könyvtárak fenntarthatóságának biztosítására: az üzleti szféra könyvtáraihoz hasonlóan megmutathatják, hogy közvetlenül szolgálják fenntartójuk céljait. Ennek eszköze az információs műveltség, amelynek esetében a tanulási célokhoz jobban kötődő eredményességi mutatókat kell keresniük. A munkáltatók ugyanis gyakran hiányolják a kritikai gondolkodást, az elemző készséget, a komplex problémák megoldásának képességét. Mivel ezekkel hagyományosan foglalkoztak a könyvtárak, újra hangsúlyozniuk kell a magas szintű gondolkodási képességek oktatását. Erre és a könyvtár oktató szerepére fel kell hívniuk az egyetemi vezetők figyelmét.

(Koltay Tibor)

Lásd még 216, 224, 230, 261

Közművelődési könyvtárak

206/2015

BATS, Raphaëlle: Biblioteche, crisi e partecipazione. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 55. (2015) 1.

Res. angol nyelven

Könyvtár, válság, polgári részvétel

Közművelődési könyvtár

„Mentsük meg a könyvtárakat”; az utóbbi években hányszor hallottuk vagy olvastuk ezt a mondatot? De mi is az, amit valójában meg kellene mentenünk? Mi igazolja ma a könyvtárak létezését? A francia köz-könyvtárak válasza: küldetésük az állampolgárok emancipációjáért. Ez az emancipáció – a jelenlegi történelmi, szociális és gazdasági körülmények között – a részvétel gondolatában valósul meg (egyebek mellett). A cikk elemzi a „válság” szó (ill. fogalom) különféle meghatározásait és jelentéseit, majd áttekinti azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a könyvtár a válságra való válaszként bevezethet. Ezt követően bemutatja annak a (még folyamatban lévő) kutatásnak az első eredményeit, amely a Rhône-Alpes régió könyvtárainak a polgárok aktív részvételével kapcsolatos projektjeit vizsgálja.

Összegzésként: a könyvtár különféle módokon tud válaszolni a válságra – az információkhoz való hozzáférés kiterjesztésével, új szolgáltatások kifejlesztésével az egyének számára (pl. álláskereső vagy szakmai továbbképzés), és nem utolsósorban az állampolgári részvétel előmozdításával annak érdekében, hogy a könyvtár olyan helyé váljon, ahol az emberek megtapasztalhatják, milyen egy másfajta társadalom, illetve inkább hozzájárulhatnak ennek megteremtéséhez.

(Autoref.)

HALPHIN, Eddie [et al.]: Measuring the value of public libraries in the digital age : what the power people need to know. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 47. (2015) 1., p. 30-42.

A könyvtárak értékének mérése a digitális korban: amit a döntéshozóknak tudniuk kell

Hatékonyág; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Normatívák, mutatószámok

Az Egyesült Királyságban a 2010-es választásokat követő intézkedések és a gazdasági világválság hatására a könyvtárak is nehéz helyzetbe kerültek. A közsférában 490 ezer állás szűnt meg, így sokkal nagyobb szükség lett az önkéntes munkára, mint korábban, de a szakképzett munkaerőt ez a megoldás sem volt képes helyettesíteni. Könyvtárak zártak be, máshol csak rövidebb nyitvatartási idővel tudnak üzemelni, sok helyen pedig gazdasági vállalkozásokhoz szervezték ki a könyvtári szakfeladatok ellátását. Maga a közkönyvtári rendszer is politikai vita tárgyává vált.

Éppen ezért egyre fontosabb kérdés, hogy a könyvtárak meg tudják-e mutatni a hasznosságukat a döntéshozóknak. Ennek bizonyítása nem könnyű, mivel a könyvtárak többsége még mindig csupán a forgalomra és a használatra vonatkozó adatokat közöl magáról, ami a politikusoknak nagyon keveset mond, ők az egész rendszert a gazdaságosság szempontjából vizsgálják. A könyvtáraknak tehát új mutatókat kell kidolgozniuk.

A Leeds Metropolitan Egyetemen ennek a témának a megvitatására workshopot szerveztek, amely végül egy összetett kutatás egyik fázisa lett. A felmérést Delphi módszerrel végezték, amely eredetileg arra szolgál, hogy egy adott terület szakértői több fordulóban járják körül ugyanazt a kérdéskört, amelynek végén konszenzusra jutnak. Jelen esetben három ismétlés történt, amelyben minden kör során az előző eredményei jelentették az új kiindulópontot. A workshop előtt két héttel a résztvevők egy 12 kérdésből álló kérdőívet kaptak, amelyet kitöltve kellett magukkal vinniük az eseményre.

A workshopon jelen voltak a brit könyvtáros egyesület (CILIP), a Kulturális, Médiaügyi és Sportminisztérium (DCMS) a Múzeumi, Könyvtári és Levéltári Tanács (MLA) képviselői, valamint a helyi döntéshozók, közkönyvtári munkatársak, akademikusok és PhD hallgatók. A résztvevők először négy előadást

hallgathattak meg a témában, majd két csoportra osztották őket, ahol a korábban kitöltött kérdőíveket használták a beszélgetés vázaként, de újabbak kitöltésére is bátorították őket. A csoportmunka eredményeit egy-egy képviselő összefoglalta és az újra összevont csoport előtt bemutatta, a kérdőíveket pedig elemzés céljából összegyűjtötték. A résztvevők a kutatási folyamat során a téma öt kulcsterületét emelték ki: a szolgáltatás értéke és előnyei, kommunikáció, kutatás, a CILIP szerepe, illetve a következő lépések.

A szakemberek véleménye szerint mindenképpen szükség van arra, hogy a könyvtár új mutatókat használjon, amelyekkel a döntéshozók számára is igazolni tudja a hatékonyságát. Ezek lehetnek a könyvtár gazdasági mutatói (mint például a költséghatékonyságelemzés, a fogyasztói többlet számítása, a könyvtárhasználat értékének kalkulációja), illetve a társadalmi és kulturális értékét mérő (mint a generikus társadalmi és oktatási eredmények vizsgálata, illetve tapasztalati bizonyítékok) módszerek, valamint a közkönyvtári minőségfejlesztési mátrix is. Ugyanakkor szóba került az is, hogy több közkönyvtári kutatásra van szükség, mivel ez lehet az alkalmas eszköz a könyvtárak hatékonyságának kimutatására.

A kutatás résztvevői több célcsoportot is meghatároztak, akikkel kapcsolatban fontos a megfelelő kommunikáció kialakítása. Ilyen a döntéshozók köre, amibe a politikusok és a helyi vezetők is beletartoznak; a helyi szószólók és a felhasználók; valamint azok a helyi lakosok, akik nem használók, hiszen ők azok a potenciális olvasók, akiket a könyvtár a legnehezebben tud elérni.

A CILIP-nek együtt kellene működnie a Society of Chief Librarians nevű szervezettel (a közkönyvtárak fenntartásáért felelős vezető szakemberek közössége), és fel kellene szólalnia a könyvtárak érdekében a megszorításokkal, a szakemberek számának csökkenésével és az önkéntesek kérdésével kapcsolatban. Szükség lenne egy fenntartható hálózatra, amelyben a szakemberek, a gyakorló könyvtárosok, a politikusok és az akademikusok együtt dolgozhatnának a könyvtárak hatékonyságának mérésén. Stratégiai partnerkapcsolatokra van szükség annak érdekében, hogy az új és a legjobb módszerek bemutatása eljusson a döntéshozókhoz. Létre kell hozni egy központi információtárat, amelynek segítségével a kollégák tájékozódhatnak arról, hogyan tudják mérni a saját könyvtáruk hatékonyságát.

(Jávorka Brigitta)

208/2015

HENRICKS, Susan – HENRICKS-LEPP, Genevieve M.: Multiple constituencies model in the identification of library effectiveness. – Bibliogr. In: Library management. – 35. (2014) 8/9., p. 645-665.

Több alkotóelemből álló modellek a könyvtár hatékonyságának meghatározására

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok

A közkönyvtárak számára hasznos lehet, ha jobban megismerik a különböző érdekeltek szempontjait, ami a döntéshozatalhoz és támogatásszerzéshez szükséges intézkedések kidolgozásához vezet, valamint demonstrálja a felelősségre vonhatóságot. A tanulmány a könyvtárak hatékonyságát sokféle érdekelt szempontjából vizsgálja a jelenleg érvényes mutatók szerint annak megállapítására, hogy egy könyvtárnak kik a legfontosabb használói, és milyen különbségek vannak a használói körök között.

A közkönyvtári hatékonyságot kifejező indikátorok listáját adták át egy városi könyvtárral kapcsolatban lévő négyféle csoportnak: az alkalmazottaknak, a könyvtári tanácsnak a könyvtáralapító tagoknak és a nagyközönségnek. Az 51 mutató közül 39 a hatékonyságnak nyolcféle dimenziójára utal olyan címkék szerint, mint: használói tapasztalatok, felszereltség, digitális gyűjtemény, közösségi média és tanács, közösségi használat, alkalmazottak, vezetés és gyűjteményszervezés. Statisztikailag a legnagyobb különbség a könyvtári tanács és a nagyközönség, valamint az alkalmazottak és a nagyközönség véleménye között volt.

A közkönyvtári hatékonyság mutatóit nem igazították még a 21. századi követelményekhez.

(Autoref.)

209/2015

LEPORE, Kristen: Second chances : libraries across the nation roll out an accredited high school diploma program In: American libraries. – 46. (2015) 1-2., p. 34-37.

Második esély: szerezz középiskolai végzettséget a könyvtárban!

Felnőttoktatás; Városi könyvtár

A Los Angeles-i Városi Könyvtár többféle szolgáltatást nyújt a városban tapasztalható szociális prob-

lémák megoldására. Ezek közé tartozik azoknak a felnőtteknek a segítése, akik bizonyítvány nélkül hagyják el a középiskolát, ez az egész országban megoldandó feladatként jelentkezik. Bár tény, hogy az USA teljes területére vonatkozó adatok javulást mutatnak: 2000 és 2013 között 12%-ról 7%-ra esett vissza az iskolarendszerből kieső 18–24 évesek aránya. Kaliforniában viszont a 2012–2013-as tanévben még mindig 11,6% volt ez az arány.

E helyzet enyhítésére indult 2014-ben a Gale Cengage Learning nevű cég közreműködésében a Career Online High School (COHS) nevű program, amelynek során a tanulni vágyók online szerezhetnek középiskolai végzettséget a városi könyvtártól. A program egyik legfontosabb eleme, hogy szakít a tradicionális iskolai keretekkel, mivel a diákoknak jó része traumaként élte meg az iskolában töltött éveket.

A Los Angeles-i Városi Könyvtár mintáját két másik intézmény is követte, így hasonló programban már részt vehetnek a sacramentói és a cincinnati olvasók is. Ezen kívül hat másik könyvtár jelezte igényét a szolgáltatás kiépítésére, vagyis a program egyre több helyen válik elérhetővé.

A belépési feltételeket valamennyi könyvtár egyedileg határozhatja meg. Mind Los Angelesben, mind pedig Sacramentóban a programban való részvétel feltétele, hogy a tanulónak a könyvtár vonzáskörzetében kell élnie, illetve el kell múlnia 19 évesnek, hiszen a fiatalabbak képzéséről az állam köteles az iskolarendszeren keresztül gondoskodni. Ugyanakkor Sacramentóban a diákoknak négy feladatot kell teljesíteniük a bekerüléshez:

1. A jelöltnek ki kell töltenie egy 13 kérdésből álló önértékelő tesztet, amely a legalapvetőbb képességekre helyezi a hangsúlyt.
2. Két hét alatt előzetesen egy szabadon választott kurzust kell teljesítenie.
3. Részt kell vennie egy személyes interjún a könyvtár munkatársaival.
4. Végül pedig 30 napot kap, hogy további két kurzust teljesítsen, ezzel válva a program teljes jogú tagjává.

A diákok nyolc terület közül választhatnak, amelyet alaposabban szeretnének tanulmányozni: ilyen például a gyermekgondozás és oktatás, irodaszervezés és a nemzetbiztonság. Minden tanuló mellé kirendelnek egy tanácsadót, aki bevezeti őt a programba, majd folyamatosan nyomon követi a fejlődését, segítséget nyújt, és konzultációkra ad lehetőséget, sőt akár felhívhatja telefonon vagy írhat nekik érdeklődő

e-mailt, ha úgy látja, hogy a diák régóta nem jelentkezett be a rendszerbe.

A könyvtárak a Gale segítségével ösztöndíjakból, adományokból és magánforrásokból finanszírozzák a diákok képzési költségeit, amely elég magas összeg, ezért komoly kockázatot jelent, hogy a tanulók megőrzik-e a motivációjukat a képzés végéig. Ennek érdekében az LAPL munkatársai olyan központokban is toboroztak jelentkezőket, ahová főleg mexikói és kínai bevándorlók járnak nyelvet és alapkompeticionkat elsajátítani. Mivel ők egyébként is motiváltak és elkötelezettek a tanulás iránt, így lehetőségük adódik komolyabb végzettséget szerezni.

A diákok olyan segítséget kapnak a könyvtártól, amelyhez másutt nem jutnának, így az eredmények azt mutatják, hogy ha korábban nem is voltak rendszeres használók, a képzés során azzá válnak.

(Jávorka Brigitta)

210/2015

ROHRSEN, Carolin: „Offene Bibliothek” nach dänischem Vorbild bei den Bücherhallen Hamburg : mehr Flexibilität für den Kunden und Erweiterung der Öffnungszeiten am Standort Finkenwerder In: BuB. – 67. (2015) 4., p. 211-213.

Dán mintájú „nyitott könyvtárak” Hamburgban: nagyobb rugalmasság és hosszabb nyitvatartási idő a finkenwerderi fiókkönyvtárban

Fiókkönyvtár; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Nyitvatartási idő; Városi könyvtár

A „Bücherhallen 2015” projekt készítette a hamburgi könyvtárosokat arra, hogy felvázolják a Hanza-város könyvtári rendszerének a jövőjét. Fontos szempont volt a tér és a használat kérdése, és ebben az összefüggésben került szóba a dán mintájú *open library*, és annak németországi megvalósítása. Először a nyitvatartási időn túli elérhetőséget fogalmazták meg a térkihasználás központi témájaként.

A dán megoldás egy kisvárosból, *Silkeborg*-ból származik, ahol egy kis könyvtárat be akartak zárni. 2004-ben született az ötlet, hogy amikor a könyvtár zárva van, az olvasók maguk nyissák ki a könyvtárat. Ez a megoldás az *open library* nevet kapta. Ebben az időben az önkiszolgáló kölcsönzés a legtöbb dán közkönyvtárban gyakorlattá vált, és népszerű volt az olvasók körében. A zárás alatti könyvtárlátogatásra a dán *Cordura* cég fejlesztett ki technikai megoldást:

egy számítógép azonosítja az olvasót, és kinyitja az ajtót. (Közben több videokamera rögzíti az eseményeket.) Ma már 200 dán közkönyvtár működik így, csak 20–30%-ot tesz ki az idő, amikor személyzet is van a könyvtárban. A legtöbb településen reggel 7-től este 10-ig lehet igénybe venni ezt a szolgáltatást.

Hamburg esetében az első kérdés az volt, melyik városrészben nyíljon ilyen típusú fiókkönyvtár. A választás *Finkenwerder*-re esett, egy Elba-szigeti könyvtárra, amely 180 m² hasznos területtel és 11 ezer médiaegységgel bír. A kedden és csütörtökön (11–13 és 14–18 óráig) nyitva tartó intézményben fokozatosan bővítették az önkiszolgálást. (A bevezetés előtt német kisebbséggel bíró dán könyvtárakban szereztek tapasztalatokat számítástechnikai és szervezési kérdésekben.)

Első lépésként a könyvtárbelső átalakítására került sor: a kölcsönző automata, előjegyzés és saját adatokba való betekintés biztosítására. A visszavételre az ajtó melletti automata szolgál, és nyilak mutatják, melyik művet melyik polcra kell visszatenni. Az új megoldásokat fél évvel az éles működés előtt bevezették, hogy az olvasók „beletanuljanak”. (Megállapodás született arról is, hogy a bővített nyitva tartás nyomán nem csökkenhet az eddig könyvtárossal működő idő.) A cikk további részében a szerző az adatvédelemre és a térfelügyelő kamerák felvételeire is kitér.

A villanyszerelési munkák után installálták a szükséges programokat. A konfliktusokat csökkentendő a próbaüzem során csak a 18 évnél idősebbek használhatták a rendszert, természetesen a fiatalabbak szülői kísérettel beléphetnek. A megnyitóra 2014. december 11-én került sor. A jövőben további nyitott könyvtárakat terveznek Hamburgban.

(Murányi Lajos)

211/2015

SCHULZ, Knud: Die Bibliothek als innovative Bürgerplattform : mit dem spektakulären Neubau Dokk1 vollzieht die dänische Stadtbibliothek Aarhus einen Paradigmenwechsel : der Fokus liegt nun auf Menschen statt auf Medien In: BuB. – 67. (2015) 4., p. 206-210.

Res. angol és francia nyelven

Az Aarhusi Városi Könyvtár új épülete mint innovatív platform a polgárok számára

Könyvtáráépület -közművelődési; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A kilencvenes évektől a könyvtárak állandó változásban élnek: az internet a végtelen információk közvetítője lett, és véget ért a könyvtárak információs monopóliuma. A változás még tart, de már körvonalazódnak a funkciók, amelyekkel a könyvtárak hozzájárulhatnak az emberek életének gazdagításához. Olyan tevékenységek zajlanak a könyvtárban, melyek a városban sehol sem. Három koppenhágai kutató a dán könyvtári stratégiával kapcsolatban 2010-ben kidolgozott egy modellt (*Négy tér a nyilvános könyvtár számára*), mely alapján rendszeresen tevékenységek folytathatók a könyvtárban. A modell a lakosoknak azon igényére alapoz, hogy valamit átélni, felfedezni, alkotni, illetve valamiben részt venni szeretnének, vagyis a hangsúly áttevődik az egyéni és társadalmi igényekre.

A könyvtárak zöme törekszik arra, hogy megfeleljenek az igényeknek: néhány ismert kínálatuk a *Makerspace*, a *Techlab* és a *FabLab*, de számos tevékenységre nincs emberük és/vagy forrásuk, ezért az együttműködés alapvető jelentőségű.

Aarhusban a központi könyvtárban a fejlesztések a múlt század nyolcvanas éveiben kezdődtek. Az elmúlt évtizedekben lezajlott változási és tanulási folyamatokból sokat profitáltak a szervezet dolgozói a Dokk1 program kialakítása során is, amely a központi könyvtár új épületének a projektje.

Dániában már a közkönyvtárak felében a nyitvatartási időn túl önkiszolgálást vezettek be; a könyvtártagok olvasójegyük és PIN-kódjuk segítségével beléphetnek a könyvtárba reggel 7 és este 10 között a hét minden napján. Az új városi könyvtár 12 ezer m² hasznos területén is így lesz a zárás tartás alatt. Számos programot magánszemélyek és társintézmények fognak szervezni – a könyvtári személyzet szakmai támogatása nélkül. Továbbra is fontos szerepet szának az innovációnak, fejlesztésnek és a jövőbe mutató könyvtári tartalmaknak.

A könyvtárak változása világos jelzéseket ad arra nézve, hogyan működhetnek az új és megváltozott közintézmények.

(A keretes részben a városi térprojektnek a fontosabb tényeit és a szervezett szakmai konferenciákat foglalja össze a szerző, aki 1987 óta a főkönyvtár vezetője.)

(Murányi Lajos)

212/2015

UMLAUF, Konrad: Trends bei Bibliotheksfilialen. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 2., p. 163-174.

Res. angol nyelven

Trendek a fiókkönyvtáraknál

Feladatör; Fiókkönyvtár; Igény; Könyvtárhasználat; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A szerző, aki a Humboldt Egyetem professzora, régóta szakértője a közkönyvtáraknak, így e témáról is érdemes elolvasni a véleményét.

Németországban az elmúlt tizenöt évben több könyvtárfiók zárt be, mint amennyi megnyílt (a csökkenés 13%). A tanulmány azokat a körülményeket ismerteti, melyekben ezek a fiókok működnek, majd a nemzetközi és német trendeket vázolja fel, s végül a működés sikerének tényezőit sorolja fel.

A kilencvenes években a szakirodalom csak arról szólt, milyen sűrűn kell fiókkönyvtárat telepíteni, hogy könnyen elérhetőek legyenek (ez ideális esetben 2–3 kilométer). Később a Bertelsmann Alapítvány projektje (2004) két közkönyvtár gyakorlatára alapozva két profilt dolgozott ki: a szomszéd fióké (népszerű médiacentrum) és a tematikust (családi, utazó vagy ifjúsági könyvtárfiók).

A *fiókhálózatok feltételei* fejezetben a csökkenő népességszám, az előregedő és heterogén összetételű lakosság, illetve a növekvő mobilitás hatásáról esik részletesen szó. Ezek a körülmények azt eredményezték, hogy 1) csökkent a fiókkönyvtárak iránti igény, ugyanakkor 2) a heterogén lakosság, az élethosszig tartó tanulás iránti érdeklődés több fiókkönyvtárat tenne szükségessé, ezeknek azonban más és más jellegűnek kellene lenniük (bútorzat, média, szolgáltatások és célcsoportok szerint).

A megfigyelhető *trendek* a koncentráció, a profil kialakítása, önkiszolgálás, kombinációk, a lakossági részvétel és a több települést kiszolgáló szervezetek. (A „bódék helyett fiókkönyvtárak” koncepció 1966-ban született.)

A *siker tényezőinek* bemutatásával (a település perspektívái, vonzó profil) és a partnerek bevonása fontosságának kiemelésével zárul az alapos tanulmány.

(Murányi Lajos)

213/2015

VODEB, Vlasta: Spatial analysis for the public library network in Slovenia. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 55. (2015) 3., p. 202-220.

A szlovéniai közkönyvtári hálózat térbeli elemzése

Felmérés; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatói rendszer -földrajzi

A cikk bemutatja Szlovénia közkönyvtári hálózatának Térbeli Elemzés projektjét (szemléletmódját, alkalmazott módszereit, főbb eredményeit, hatásait és másutt alkalmazhatóságát is). Szlovénia közkönyvtári hálózata fejlett, és közel ezer szolgáltatóhelyből áll (községi könyvtárak, fiókkönyvtárak és bibliobusz-állomások). A közkönyvtárak alkotják az egyik olyan oszlopot, amely megőrzi az anyanyelvet, és jobbra teszi a helyi közösség életét. Nagyon fontos, milyen messze van a legközelebbi könyvtár, főleg ha számításba vesszük a közösségi összefüggéseket, az online adatbázisok elérhetőségét és az oktatási és egyéb rendezvényeken való részvételt. A térbeli elemzést földrajzi információs rendszerek módszereinek alkalmazásával végezték. A projekt részét képezte egy egyszerű hálózati geoadatbázis/geotechnológiai eszköz kifejlesztése a könyvtári szolgáltatások tervezéséhez. A könyvtárvezetők számára ez az eszköz közvetlenül és könnyen felhasználható a napi munkában és a stratégiai tervezéshez, hogy elemezni tudják a környéken élő potenciális felhasználók társadalmi-demográfiai jellemzőinek térbeli szintjét. A kapott eredmények szignifikáns különbségeket mutattak az egyes régiók között, és hogy ajánlott a könyvtári hálózat bővítése, javasolták a könyvtári szolgáltatások szerepének finomítását a helyi igényekhez igazítva, valamint igazolták, hogy milyen fontos a vidéki és távol eső körzetek mozgókönyvtárakkal való ellátása.

(Autoref.)

Lásd még 229, 239, 243, 245

Tudományos és szakkönyvtárak

214/2015

MEINHARDT, Haiké: Die Bibliotheca Alexandrina und die Arabellion : im arabischen Frühling entwickelte [...] sich die Bibliothek in der Küstenstadt Alexandria zu einem Hort

der Freiheit : die Kämpfe hat sie gut überstanden In: BuB. – 67. (2015) 5., p. 298-302.

Az Alexandriai Könyvtár és az arab tavasz

Állomány; Általános tudományos könyvtár; Könyvtáráépület-tudományos és szakkönyvtári; Működési feltételek

2012-ben az *Alexandriai Könyvtár* fennállásának tizedik évfordulója háttérbe szorult a Mubarak-rendszer megdöntése és az ország megújítását célzó törekvések miatt. Egy évre rá a muszlim testvériség elleni tiltakozások törtek ki; 2013 júliusában a hadsereg vette át az uralmat. Még mindig nem szilárdult meg a helyzet, bár 2014 kezdete óta van alkotmány, május óta elnöke és kormánya, de országgyűlési választások még nem voltak Egyiptomban.

Amikor 2002 októberében megnyílt az Alexandriai Könyvtár, a Mubarak-rezsim még működött; a könyvtár közvetlenül az elnök alá volt rendelve, a könyvtári bizottság vezetője pedig az elnök felesége volt. A könyvtár a régi intézmény modern testvére akart lenni, s a Museionhoz is kapcsolódott, hiszen több akar lenni egy könyvtárnál. A főkönyvtár mellett kilenc szakkönyvtár is van benne (gyermek- és ifjúsági könyvtár, gyengén látók könyvtára, régi könyvek és kéziratok tára, multimédia-könyvtár, internetarchívum), négy múzeum (tizenöt állandó kiállítással), konferenciaterem, planetárium, tíz kutatóintézet, négy művészeti galéria, koncertterem és az arab kultúra multimédiás közvetítését szolgáló központ (a CULTNAT Kairóban). Nemzetközi kapcsolatai számosak és erősek; a francia nemzeti könyvtár 500 ezer kötetet ajándékozott. Kapacitása 7–8 millió kötet befogadására alkalmas. A 2300 alkalmazott közül 260 a könyvtáros. 2012–2013-ban 730 ezer látogató volt az intézményben.

A forradalom alatt csodával határos módon sértetlen maradt. Igazgatója, *Ismail Serageldin* elismert tudós, és a forradalmat követően rendezvényekkel is bekapcsolódott a társadalmi vitákba.

A forradalmi események után a könyvtárra is nehéz idők jöttek. A pénzügyi problémák mellett személyzeti és politikai nehézségek is adódtak. A személyzeti és szervezési gondokat megoldották. A fenntartó a kormány lett, a költségvetéssel is a kormány rendelkezik. A projektek körét szűkítették a hatékonyság érdekében, és erősítik az oktatási funkciókat, de fontos szerep jut az arab kulturális örökség digitalizálásának és a tudományos kutatásnak (<http://www.bibalex.org/en/default>). 2014-ben Serageldint a miniszterelnök tiszteletbeli tanácsadójává nevezték ki (kultúra, tu-

domány, múzeumok). A könyvtár helyzete továbbra sem könnyű, de nagy szükség van rá – zárja cikkét a szerző, aki a kölni szakfőiskola professzora.

(Murányi Lajos)

Iskolai könyvtárak

215/2015

GARCÍA-ROMERO, José Enrique: Desarrollo e implementación de un modelo de características o indicadores de calidad para evaluar los blogs de bibliotecas escolares de centros de educación infantil y primaria. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 38. (2015) 1.

Res. angol nyelven

Iskolai könyvtárak blogjainak értékelésére alkalmas jellemzők vagy mutatók modelljének kifejlesztése és alkalmazása

Általános iskolai könyvtár; Hatékonyság; Honlap

Az iskola előtti és alapfokú oktatási-nevelési intézmények könyvtári blogjainak értékelésére fej-

lesztettek ki egy súlyozott jellemzőkből vagy mutatókból összeállított modellt, és azt ki is próbálták Extremadura tartomány alapfokú oktatási központjában. A modell fejlesztésének első lépése 32 jellemző előzetes meghatározása volt. Ezek az általános információkra (a cél meghatározásától az iskolai könyvtár dokumentumainak megtalálhatóságán keresztül virtuális könyvtárlátogatás lehetőségéig); a tartalomra (navigálási lehetőségek, többnyelvűség, aktualizálás); a kapcsolatokra (linkek más iskolai, ill. közkönyvtárakhoz, oktatási, ill. érdeklődésre számot tartó forrásokhoz – pl. gyermekújságok, hozzáférés a könyvtár információs kiadványaihoz, az iskolai újsághoz, a tanulók munkáihoz); a szolgáltatásokra (kölszönzés, katalógus, programok) vonatkoznak. Következő lépésként két szakértői csoport „súlyozta” ezeket a jellemző mutatókat, a blogokhoz való relevanciájuk szerint, illetve abból a szempontból, hogy a blogok mennyire felelnek meg az indikátor szerinti kíváncsornak. A gyakorlati próba azt mutatta, hogy a meghatározott jellemzők nagy hányada (65,6%) a blogok több mint felében nem található meg.

(Mohor Jenő)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

216/2015

WAUGH, Mike – DONLIN, Michelle – BRAUNSTEIN, Stephanie: Next-generation collection management : a case study of quality control and weeding e-books in an academic library. – Bibliogr. In: Collection management. – 40. (2015) 1., p. 17-26.

Új generációs állománykezelés: egyetemi könyvtári esettanulmány az e-könyv gyűjtemény minőségbiztosítására és állományapasztására

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv

A 29 ezer hallgatót és 1200 oktatót kiszolgáló Louisiana State University (LSU) könyvtára nagy hangsúlyt fektet az elektronikus források gyűjtésére, melyek mennyiségben előbb-utóbb túlnővők a könyvek 3,8 milliós állományát.

Bár az LSU könyvtára már 2001-ben beszerezte első e-könyv kollekcióját, azóta sem határozta meg az elektronikus gyűjtemény építésének és apasztásának elvi alapjait, sem pedig pontos eljárási rendjét. Egy 2009-es felmérés szerint az egyetemi könyvtárak 96%-ában egyébként ugyanez a helyzet. 2005 és 2010 között nagy állományselejteztést hajtottak végre, de az elektronikus dokumentumok vizsgálatához csak akkor érkeztek el, mikor az LSU könyvtára beszerezett egy fejlett, teljes szövegek indexelésén alapuló keresőeszközt (web-scale discovery service).

A szakirodalomból levonható tanulságok szerint a mechanikus vizsgálati módszerek és szempontok közül nem mindegyik érvényesíthető az e-dokumentumok esetében: például a kölcsönzések elemzése, a fizikai állapot vizsgálata, főlőspéldány-szűrés. Mások viszont – például a használati statisztika, az avulás vizsgálata – gond nélkül alkalmazhatók. Az e-dokumentumok polcokat ugyan nem foglalnak, de a virtuális térben is lehetnek rossz helyen. Ez érhető tetten például akkor, amikor a könyvtári katalógusban tartalmilag elavult könyvek a találati listák első helyein szerepelnek. Állományból való törlésüket nehezíti, hogy az értékesítő cég közreműködése is szükséges hozzá.

Az esettanulmány szerint az LSU könyvtára 2007-ig nagyon sok, csak egységes csomagban beszerezhető e-könyvet vásárolt a NetLibrary szolgáltatótól. Az összesen 52 ezer cím között 514 orvosi könyvről kiderült, hogy futószalagon készültek: tartalmukat számítógépes algoritmusok segítségével állították össze, nyilvános és közpénzből előállított webtartalmakból ollózva. A köztük levő nagyfokú hasonlóság teljesen feltűnésmentessé vált egy-egy nagy csomag számos dokumentuma között. A 2012-ben bevezetett, teljes szövegek indexelésével működő EBSCO Discovery Service keresőfelületén a relevancia sorrend szerinti találati listák első oldalait – a hamis dokumentumokban nagy gyakorisággal ismétlődő kulcsszavak miatt – teljesen betöltötték az ICON Health könyvcsomag darabjai. Ez vezetett végül a „lebukásukhoz”. A könyvtár katalógusából az azonos kiadó miatt könnyű volt őket törölni, de a szolgáltató állományából már nem. A NetLibraryt ugyanis időközben bekebelezte az EBSCO, így a könyvek is az EBSCO állományába kerültek. Mivel egy nem válogatható egységcsomag részeként szerepeltek, nem tudták eltávolítani őket. A rendszerkönyvtáros javaslatára és segítségével azonban sikerült a könyvtár EDS keresőfelületén a hozzájuk vezető linkeket eltávolítani. A levonható tanulság az esetből például, hogy a szolgáltatóknak biztosítaniuk kellene a lehetőséget, hogy a könyvtárak maguk tudjanak tételeket törölni az állományból, függetlenül attól, hogy egyedi vagy csoportos beszerzéssel kerültek oda. Azt is praktikus lenne biztosítani, hogy a szolgáltató platformján is lehessen bizonyos szempontok alapján tömegesen dokumentumot törölni.

(Fazokas Eszter)

Állományvédelem

217/2015

ROSENTHAL, David S. H.: What could possibly go wrong?. – Bibliogr. lábjegyzetben **In:** Bibliothek. – 39. (2015) 2., p. 180-188.

Res. német nyelven

Mi mehet tönkre?

Digitalizálás; Megőrzés

Több mint tíz évvel ezelőtt a kaliforniai Stanford Egyetem könyvtárainak LOCKSS (Lots of Copies Keep Stuff Safe = ha több példány van, nem vész el a könyv) programja olyan eszközöket készített, melyekkel gyűjteni és megőrizni lehet a világhálón publikált dokumentumokat.

A könyvtárosoknak a papíralapú világban két feladata volt, a tudósok ellátása dokumentumokkal és azok megőrzése a jövőbeli felhasználók számára. Ezt a feladatot több példány beszerzésével érték el. Közel húsz éve a stanfordi *HighWire Press* volt az úttörője a tudományos folyóiratok webes megjelenítésének (Journal of Biological Chemistry). Ekkor pusztult el a papíralapú rendszer két oszlópa, a példányok birtoklása és a többes példányok rendszere: ezután már nem vásárolták meg a folyóiratpéldányt, csak bérelték a hozzáférést a kiadótól.

A könyvtárosok aggodalmait eljutottak a Mellon Alapítványhoz, amely finanszírozta a feltáró munkát a stanfordi egyetemi és öt másik tudományos könyvtárban. Stanford elkészítette a LOCKSS rendszert, mely két megállapításon alapult: a papíralapú könyvtári rendszer több vonzó tulajdonsággal bír, s ezzel analóg módon az online világban is létrehozható egy ugyanilyen jellegű rendszer. (A rendszer kialakítását a Mellon mellett a Sun Microsystem és a Nemzeti Tudományos Alap támogatta.) A prototípus átdolgozását követően a biztonsági hibákat kijavítva a rendszer három fő védelmi funkciót használ.

A hosszú távú megőrzési rendszert a világ 150 könyvtárában használják, és a „RedHat” modellt alkalmazva (szabad szoftver, de a támogatásért fizetni kell) hét éve önfinanszírozó, specialitása a szerzői jogilag védett publikációk megőrzése.

A digitális megőrzésre úgy tekinthetünk, hogy egy fekete dobozba beteszünk egy Petabyte-ot, és száz év múlva kivesszünk egy Petabyte-ot. A dizájn célja az

volt, hogy 50% legyen az esély, hogy belül minden változatlan maradjon, de megoldhatatlan az adatok biztonságos tárolása a weben, valamennyi el fog veszni belőle. A kérdés az, milyen veszélyektől akarjuk megvédeni adatainkat.

2005-ben a LOCKSS modellje az alábbi hat veszélyt tartotta fontosnak a tárolásban: média, hardver, szoftver, hálózati hibák, elavulás, természeti csapás, de a gyakorlat tapasztalatok mást mutattak (operátor tévedése, külső támadás, belső támadás, gazdasági hiba, szervezési hiba). Nem vették figyelembe a napkitöréseket és a klímaváltozás okozta társadalmi összeomlást. Minél többet költünk az adategységekre, annál nagyobb biztonságban vannak, de mivel nem korlátlan a költségvetésünk, ez korlátozza a lehetőségeinket.

A szerző ezután a tárolás módjait, anyagait veszi számba (diszk, szalag), majd az archív adatok használatára és a műszaki lehetőségekre – pl. a Kryder-törvényre (exponenciális növekedés a tárolókapacitásban) – tér ki, majd az adatvesztést és a tárolásra fordított kiadások problémáját vizsgálja.

Összegzésképpen a szerző, a LOCKSS program vezetője megállapítja, hogy 1) a költségek jelentik a megőrzés legnagyobb akadályát, 2) a tároló diszkek élettartama csak öt év, 3) az a gondolat, hogy az archivált adatok hosszú látenciájúak, az alacsony sávsebességű média esetében nem igaz, 4) a jövő tervezőinek meg kell majd oldaniuk az adatbányászat fenntartását és a költségek csökkentését.

(Murányi Lajos)

218/2015

THOMPSON, Cheryl A. – ROBERTSON, W. Davenport – GREENBERG, Jane: Where have all scientific data gone? : LIS perspective on the data at-risk predicament. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 6., p. 842-861.

Hova tűnnek a tudományos adatok? Könyvtári szakemberek véleménye a veszélyeztetett adatokkal kapcsolatos jósátról

Adatfeldolgozás; Felmérés; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Tudományos kutatás

A tudósok hatalmas mennyiségű adatot „gyártanak”, amelyek azután nem megfelelő tárolóhelyre kerülnek, vagy nincs róluk nyilvántartás, veszélyeztetve ezzel létüket. A „veszélyeztetett adatok” jósátról jobb

megértése érdekében az Észak-Karolinai Egyetem Metaadat Kutatóközpontjában a DARI projektben részt vevő kutatók különböző környezetben, az információ kezelésével foglalkozó szakemberek körében végeztek felmérést. Ennek során az adatok jellemzőire vonatkozó információkat gyűjtöttek, és a megőrzési tervekről érdeklődtek. 43 információkezelő töltötte ki a kérdőívet. Az eredmények azt mutatják, hogy a veszélyeztetett adatok különböző formátumúak lehetnek, számos szakterülethez és tulajdonoshoz tartoznak, továbbá eltérő szabványokat képviselnek. A válaszadók többsége egyetértett azzal, hogy az adatok megőrzése fontos, és arra figyelmeztettek, hogy az adatok megosztásának legfőbb akadálya az idő. A tanulmány az adatmentés és az információkezelők képzése számára is tanulságokkal szolgál.

(Autoref.)

Lásd még 254

Feldolgozó munka

219/2015

MALITS, Andrea – SCHÄUBLE, Peter: Der digitale Assistent : halbautomatisches Verfahren der Sacherschliessung in der Zentralbibliothek Zürich. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ABI-Technik. – 34. (2014) 3-4., p. 132-143.

Res. angol nyelven

Digitális asszisztens: a tárgyi feltárás félautomatikus módja a Zürichi Központi Könyvtárban

Gépi indexelés; Gépi osztályozás; Letöltés; Városi könyvtár

2013 júniusában integrálták a digitális asszisztent a Zürichi Központi Könyvtár feldolgozó munkájának folyamatába. A digitális asszisztensek rendszere az automatizált folyamatokat és az intellektuális tartalmi feltárást kombinálja: tárgyszó-javaslatok generálódnak, melyeket a szakreferensek bírálhatnak el. A dolgot a digitális asszisztens fejlesztését a tartalmi feltárás gyakorlatának a kontextusában vizsgálja általában, majd speciálisan a Zürichi Központi Könyvtárban. Ezután a rendszer különböző adatfeldolgozási folyamatait ismerteti, majd a statisztikák alapján mérleget vonnak a szerzők. A technikai jellemzők ismertetésével zárul a beszámoló.

(Autoref.)

Katalógusok

220/2015

OWEN, Will – MICHALAK, Sarah C.: Engine of innovation : building the high performance catalog. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 34. (2015) 2., p. 5-18.

Nagy teljesítményű katalógus építése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Online katalógus

Annak ellenére, hogy a szakirodalomban azt olvasuk, hogy a webes keresőmotorok visszaszorítják a könyvtári katalógusokat, az Észak-Karolinai Egyetem Chapel Hill könyvtára a Triangle Reserch Libraries Network (TRLN) konzorcium tagjaival együttműködve megújította katalógusát. A TRLN négy tagja biztosítja a katalógusban azonosított nyomtatott dokumentumok 24 órán belüli szolgáltatását.

Bár a katalógus nem nyerheti vissza korábbi presztízsét, továbbra is nélkülözhetetlen lesz a könyvtárhasználók körében, még ha az irodalomkutatás későbbi szakaszában kap is majd szerepet. A kereső (discovery) interfész megújításához az Endeca szoftvert használták fel. A rendszer automatikusan felajánlja annak lehetőségét, hogy a már katalogizált tételek felkerüljenek a kötelező olvasmányok rövid kölcsönzési listájára. A katalógus össze van kötve könyvborítók, tartalomjegyzékek, digitalizált kéziratok metaadataival és szolgáltatásának lehetőségével. Az Endeca szoftvert a fejlesztés során fazettás navigációval látták el, amit összekapcsoltak a többszörös szűkítés lehetőségével és a rendszernek azzal a tulajdonságával, hogy bármelyik adatmezőben keres, így nagymértékben hasonlít a Google által kínált keresésekhez. Jelentős újítás a rendszerben, hogy a kulcsszavas keresés során felkínálja a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait is, anélkül hogy ennek a tárgyszókészletnek a szerkezetét ismernie kellene a felhasználóknak. A MARC és nem MARC alapú adatokat integráltan kezeli a rendszer, így képfájlok, videók és kéziratok kulcsszavas keresése is lehetővé vált egyetlen felületen.

(Koltay Tibor)

Lásd még 240

Információkeresés

221/2015

RAY, Joyce – LEVINE, Melissa: About the HathiTrust copyright search pilot study in Germany. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 2., p. 175-179.

Res. német nyelven

A HathiTrust Németországban végzett szerzőjog-kutatói kísérletéről

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Személynév; Szerzői jog

Az amerikai HathiTrust cég hatalmas digitalizáló vállalkozás, világszerte több mint 90 intézménnyel működik együtt (köztük van a Google, az Internet Archive és a Microsoft). Elsősorban partnerkönyvtárai számára szolgáltat, az általa digitalizált dokumentumok mindenki számára rendelkezésre állnak „a különböző jogszabályokban és licencekben foglaltak szerint”. Az USA-n kívül publikált művek esetében a kiadó ország szerzői jogi szabályait érvényesítik. Jelenleg közel 587 ezer német cím van a HathiTrust gyűjteményében, ez a legnagyobb nem angol nyelvű gyűjteményrész. Az anyag közel fele szabadon megtekinthető az USA-ban, mivel 1923 előtt jelent meg. Sok esetben csak a katalógusrekordokhoz lehet hozzáférni; de a teljes szöveges keresés ekkor is rendelkezésre áll.

A német szerzői jog szerint egy mű az utolsó jogtulajdonos halála után 70 évvel válik közkinccsé. A második világháború pusztításai következtében az észak-amerikai nagykönyvtárakban lévő német anyagnak nagy a jelentősége. A Humboldt Egyetem (HE) BTK dékánja, egyben a Könyvtár- és Információtudományi Tanszék vezetője egy kísérleti projektet kezdeményezett. Német könyvtáros hallgatók német művek esetében tesztelték a szerzők halálozási évének megállapítására kidolgozott protokollt.

A projekt 2013 áprilisa és júliusa között zajlott 5 hallgató részvételével, akiket két amerikai könyvtáros irányított. A hallgatók alaposan tanulmányozták a német szerzői jogi törvényt, különösen a 2013. évi kiegészítést (amely az EU 2012. évi, árva művekkel foglalkozó irányelveire épül). Ez a digitális másolat elkészítését megelőzően gondos jogtulajdonos-kutatást ír elő annak megállapítására, hogy a szerző él-e még, illetve mikor hunyt el.

A hallgatók gondosan követték a HathiTrust előírásait (Copyright Review Management System, CRMS), egy-egy művel mindig legalább ketten foglalkoztak. Megállapításukat keresőnaplóban dokumentálták. A keresés egy 125 kötetet tartalmazó jegyzékkel kezdődött (görög és latin művek német kiadásai 1873 és 1933 között). Mivel a cégnek a HE nem partnere (csak egyetlen európai partnere van egyébként), a hallgatók nem használhatták azonosításra a digitalizált szövegeket, hanem berlini könyvtárakban kellett keresniük a fizikai példányokat, és azokat kellett összevetniük a Hathi katalógusrekordjával. A művek legtöbbje rendelkezésre állt a HE központi könyvtárban. A szerzői jogi kutatás természetesen nem a klasszikus szerzőkre, hanem a későbbi szerzőkre (szerkesztőre, fordítóra stb.) irányult. A szükséges kereséseket a német szerzői jogi törvény által a gondos kutatáshoz megadott forrásokban végezték el. A címlapokat és egyéb meghatározott oldalakat lefényképezték.

A hallgatók a projekt végeztével összefoglalták megfigyeléseiket. A legátfogóbb nyilvánosan hozzáférhető azonosítási forrásnak a VIAF-ot találták. Javaslatuk szerint nemzeti könyvtári adatokat hitelesnek kell tekinteni, még akkor is, ha nem a kiadó országból származnak; illetve több nemzeti könyvtár bejelentése után az adatokat hitelesnek kell tekinteni. A megbízható kereséshez a konkrét esetben szükségesnek ítélték a német nyelvtudást. Megállapították, hogy az árva művek esetében a német jogszabály csak korlátozottan használható. A Google keresés kiegészítő forrásként kiválóan bevált. Németországban hasznosnak vélték a helyi és az egyetemi archívumokat, bár ezek nyilvántartásai egyelőre még nincsenek gépesítve.

A projekt előnyei: a részt vevő hallgatók gyakorlati tapasztalatokat szereztek, a HathiTrust és partnere, a Michigani Egyetem tesztelhetette keresési protokollját. Az ellenőrzött címek szinte mindegyike nyilvánosan elérhetővé vált. A projektet gondoó amerikai könyvtárosok szerint hasznos lenne, ha a HE és más európai egyetemek partnerként csatlakoznának a Hathi-konzorciumhoz (ekkor – egyebek mellett – a digitális másolatokat is felhasználhatnák). A jelenlegi projektet érdemes lenne hasonlókkal folytatni, megfelelő előkészítés után. A hallgatók olyan színvonalasan dolgoznak, hogy elfogadhatók megbízható kutatókként.

(Hegyközi Ilona)

222/2015

SADEH, Tamar: From search to discovery. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 39. (2015) 2., p. 212-224.

Res. angol nyelven

A keresés és a discovery rendszerek

Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Információkeresési rendszer értékelése

Az elmúlt néhány évben a könyvtárhasználók a könyvtári katalógusokban és tudományos adatbázisokban való keresésről áttértek a könyvtári ún. discovery rendszerekben való keresésre. Ez a váltás alapvető változást hozott az információkeresés folyamatában. A discovery rendszerek hozzáférést biztosítanak a tudományos dokumentumok nagy, sokszínű információs világához tekintet nélkül a dokumentumok helyére, formátumára, és hogy a könyvtár megvásárolta-e vagy csak előfizeti őket. Ugyanakkor ezek a rendszerek általában egyszerű, Google-szerű keresést kínálnak alapbeállításként – napjaink használói elvárásaihoz alkalmazkodva. E keresési típus esetében a felhasználók nem sokat bajlódnak a kérdéseik megfogalmazásával, és így nagy találati halmazokat kapnak, ezért a discovery rendszerek a relevancia-sorrendre és azokra az eszközökre fókuszálnak, melyek segítik a felhasználót a könnyű navigálásban, és finomítják a kapott találati eredményeket. A könyvtárosok örömmel fogadták a discovery szolgáltatások fejlődését, mert olvasóikat segítették. Ugyanakkor az új helyzet új problémákat is okoz a már kialakított könyvtárosi gyakorlatban, mert meghaladja a könyvtárosok rendszeres, ellenőrzött keresési szemléletét. Az információkeresés és az információkereső modellek vizsgálata, valamint a könyvtári discovery rendszerek új technikai adottságainak áttekintése azt mutatja, hogy az ilyen rendszerek segítik a mai felhasználót, és könnyebbé teszik a szakirodalom-kutatást, mint a hagyományos rendszerek

(Autoref.)

223/2015

VALACHOVÁ, Zuzana: Discovery služby v knižnično-informačných inštitúciách In: ITlib. – 18. (2015) 2., p. 16-22.

Discovery szolgáltatások a könyvtárakban és információs intézményekben

A cikk egy 2014–2015-ben készült szakdolgozat kutatási eredményeit mutatja be, amely azt vizsgálja, milyen hatással vannak a discovery szolgáltatások a felsőoktatási könyvtár információforrásainak használatára Szlovákiában és további tíz országban. A discovery szolgáltatásokat az eddigi kutatások technológiai szempontból (gyorsaság, relevancia, találati pontosság) és használói oldalról (milyen az értékelésük, összevetésük a hagyományos kereskedelmi böngészőkkel) vizsgálták. Más kutatások a funkcionalitásuk, népszerűségük, megbízhatóságuk szempontjából elemezték őket.

A discovery szolgáltatások összefoglalóan azokat az információkereső eszközöket jelentik, amelyek átveszik a nagy keresők (Google, Yahoo stb.) módszereit, hogy egyszerűsítsék, gyorsítsák a könyvtárak elektronikus információforrásainak, online katalógusainak a használatát. Alapvető vonásuk a keresés egyetlen keresőmezőre szűkítése, valamint a személyre szabott, egyedi keresések gazdag lehetősége. A discovery szolgáltatások előnye a keresést biztosító nagy közös index, a relevancia szerinti rendezés és a fazettás osztályozás. Ezek megkönnyítik a használó számára a keresési folyamatot, a másik oldalon pedig a könyvtárak maguk döntenek el, hogy mely szolgáltatásukat indexeltetik, mennyire engedik be a szűrőfeltételeket a katalógusaikba, forrásaikba.

A kutatás azt vizsgálta a felsőoktatási könyvtárakban, hogy a használók mennyire elégedettek a discovery szolgáltatásokkal, milyen problémákkal találtak az használatuk során. Kíváncsiak voltak arra, hogy a discovery szolgáltatások milyen hatással vannak a könyvtárhasználatra, befolyásolják-e az előfizetett adatbázisok használatát, a könyvtárak látogatottságát. A kérdőívet elektronikusan készítették el, e-mailben küldték ki a könyvtáraknak. A kutatásba 41 külföldi (ebből 6 cseh) 5 szlovák, összesen 46 felsőoktatási könyvtár kapcsolódott be. (A külföldiek között angol, belga, horvát, holland, kanadai, magyar, német, lengyel, USA-beli, svéd könyvtárak szerepeltek.) A válaszadó könyvtárak közül 25 használja az EBSCO Discovery Service-t, 15 a ProQuest-ét, 6 a Primo-t (Ex Libris), 1 a WorldCat szolgáltatását, 2 a VuFind-ot.

7 kutatási kérdéskört tettek föl, hipotézisekkel, összesen 15 kérdést tartalmazott a kérdőív.

Az első kutatási kérdés arra volt kíváncsi, hogy a discovery szolgáltatások bevezetése a könyvtárakban

hatással volt-e az előfizetett elektronikus adatbázisok használatának növekedésére, feltételezve a pozitív hatást. A könyvtárak 39%-a megerősítette a feltételezést, köztük a növekedés külföldön 85%-os, a cseh és szlovák könyvtárakban 16%-os volt.

A második téma azt firtatta, hogy a discovery bevezetése hatással volt-e a könyvtárhasználók számának növekedésére. A hipotézis negatív eredményt várt, már csak a bevezetés óta eltelt idő rövidege miatt is. A válaszok döntetlen eredményt hoztak, 33% pozitív, 33% negatív lett.

A harmadik kérdés arra vonatkozott, hogy gyakrabban használják-e a discovery szolgáltatást a használók, mint a könyvtári OPAC-ot. A feltételezés, hogy gyakrabban használják, nem igazolódott sem a külföldi, sem a hazai könyvtárakban. A kérdés ugyanakkor nem volt releváns ott, ahol a katalógust már csak a discovery szolgáltatás részeként lehet elérni (pl. USA). A megoszlási arány az igen válaszok között a discovery javára a katalógussal szemben 68%-os volt a külföldi, és 25%-os a hazai könyvtárakban.

A negyedik kérdés a használók discovery szolgáltatásokkal való elégedettségére vonatkozott. A pozitív hipotézist csak a külföldi könyvtárak igazolták vissza, a hazaiak nem. Az elégedettség okaira is rákérdezett a kérdőív, melyek között kiemelkedően szerepelt az egységes felület előnye a keresésben. Ám a speciális témák kutatói jobban szeretnek a szakterületi adatbázisokban keresni.

Milyen érvek szólnak a könyvtárak részéről a discovery bevezetése mellett? Feltételezték, hogy ezzel a szolgáltatással javítani lehet az információforrások elérhetőségét. A feltevés beigazolódott, 77% válaszolta, hogy jobb lett a hozzáférés az információforrásokhoz.

Mit várnak a könyvtárak a discovery szolgáltatásoktól? Itt azt feltételezték, hogy a könyvtárak a saját információforrásaik használatának növekedésével is számolnak. A feltevés nem igazolódott sem a külföldi, sem a hazai könyvtáraknál.

Az utolsó kérdéskör a discovery szolgáltatások jövőjéhez kapcsolódott feltételezve, hogy a könyvtárak többsége továbbra is tervezi használatukat. A feltevést a válaszadók 78%-a igazolta pozitív válaszával. A felmérés tárgyilagosan számba vette azokat az előnyöket és hátrányokat is, amelyek a discovery szolgáltatások mellett és ellen szólnak.

(Prókai Margit)

Lásd még 220, 238

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

224/2015

LITSEY, Ryan [et al.]: Interactive kiosk at he Texas Tech University libraries In: Journal of access services. – 12. (2015) 1-2., p. 31-41.

Interaktív kiosk a Texasi Műszaki Egyetem Könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Könyvtárpropaganda; Referenz; Tájékoztatói eszköz; Tipográfiai szerkesztés

A könyvtárak mindig igyekeznek új szolgáltatásokat fejleszteni. A Texasi Műszaki Egyetem Kioszktervező Csoportja abból indult ki, hogy a kiosk egy számítógéppel vezérelt médium, megfelelően elhelyezve elektronikus információkat és szolgáltatásokat nyújt. Típusai:

1. információterjesztő és reklámhordozó – a kommunikáció egyirányú,
2. interaktív: a használók érintőképernyőn (ritkábban billentyűzettel) vihetnek be információt (név, dátum, kód),
3. tranzakciós – a kommunikáció a használó és a rendszer között kétirányú.

A Texasi Műegyetemen a 2. típus billentyűzet nélküli, korlátozottan interaktív változatát fejlesztették azoknak, akik valamiért nem akarnak a tájékoztató pulthoz menni és a könyvtárba újonnan érkezők számára. A projektben a könyvtárból a kommunikációs és marketingosztály, két programozó, valamint az olvasószolgálati osztály vett részt.

A tartalom/információs igények meghatározásához a 2012. augusztus-decemberi időszakot vették alapul, amikor a tájékoztató szolgálat több mint 19 ezer kérdést válaszolt meg. Ezekből kiválasztották a 6 leggyakrabban feltett kérdést; mindegyik a szolgáltatást érintette. A fejlesztők az olvasók mellett a nem hagyományos használókra (szülők, látogatócsoport, adományozók stb.) is gondoltak, számukra a tartalmat érdekes, a könyvtárról és az épület történetéről szóló információkkal egészítették ki. A cél egy könnyen használható, a hallgatók tájékozódását segítő, az eseti látogatók komfortérzetét növelő eszköz fejlesztése volt.

A grafikai tervezés elvei:

1. Következetesség: ez tartja egyben az egész dizájnt, a színharmóniát, az illusztrációk stílusát, a betűtípusokat. A kölcsönzési osztálytól kapott informá-

ciókat, adatokat és másolatokat 3 csoportba osztották: érdekes történetek a könyvtárról, körséta a könyvtárban, gyakori kérdések.

2. Érzékelhetőség: a dizájn olyan legyen, hogy az olvasók lássák, interaktív készülék előtt állnak. Ehhez 5 bevezető diát készítettek egyszerű feliratokkal, néhány mozgó grafikát, hangot a videófelvételekhez.
3. Tanulhatóság: a felhasználóbarát interfésznek következetes módszereket és a használók által megszokott elemeket kell tartalmaznia.
4. Előreláthatóság: valójában a kiosk célja, hogy az olvasók leggyakoribb kérdéseire mindig legyenek válaszok.
5. Visszacsatolás: a hatékonyság folyamatos figyelése egy beépített követő programmal és adatgyűjtéssel.

A könyvtár legkeresettebb helyiségeinek megtalálását segítő videók az idegenvezető egy hallgató az egyetem pólójában, az irányokat nyilak és vastag betűs szövegek mutatják. A mobilkészülékekre is letölthető videókat QR-kódok egészítik ki.

A kiosk ötlete nyomán hároméves kampány indult a könyvtári szolgáltatások reklámozására. Nyomtatott és digitális poszterek kerültek a könyvtárba, a campuson az épületekre és a közöttük közlekedő 32 buszra. A kiosznak az átfogó kampányba integrálásától azt remélték, hogy többen keresik a nyomtatott és e-reklámanyagokat, a következetesség elve erősíti a marketingmunkát.

Minden könyvtár törekszik arra, hogy a fejlesztések minél kevesebbe kerüljenek. A kiosk tervezésekor 3 célt követek: kihasználni a nagy képernyő előnyeit, a tartalmat más készülékeken is lehessen használni, animációs elemek hívják fel az arra járók figyelmét. A stabilitás biztosításához a Google Chrome teljes képernyős változatát használták, egy MySQL adatbázis a betöltött oldalakat és az egyes oldalakon a gombnyomásokat rögzítette. A fejlesztés főállású munkatársra számítva két hónapot vett igénybe.

A 2013. évi őszi szemeszter alatt a kioszkot átlagosan naponta kilencszer használták, legtöbbször 17 óra után. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a kiosk jól működik, képes a kérdezők elirányítására, a leggyakrabban használt kérdéseket jól választották meg; a kevésbé használt kérdéseket figyelni, cserélni kell. A jövőben többet kell foglalkozni a technológiai kérdésekkel, a kis képernyős alkalmazás fejlesztésével.

(Viszocsekné Péteri Éva)

YANG, Sharon Q. – DALAL, Heather A.: Virtual reference : where do academic libraries stand? In: Computers in libraries. – 35. (2015) 4., p. 4-10.

Online tájékoztatás: hol tartanak a felsőoktatási könyvtárak?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Online üzemmód; Referenz

A mérettől, a típustól, a személyi leépítésektől és költségvetési megkorlátozásoktól függetlenül a felsőoktatási könyvtáraknak meg kell találniuk a módot a megfelelő tájékoztatási rendszer kialakításához, ami sok esetben online, valós idejű tájékoztatást jelent. A cikkben ismertetett vizsgálatban az észak-amerikai egyetemek és főiskolák jegyzékéről véletlenszerűen választottak ki 362 intézményt (14%), hogy megvizsgálják könyvtárait. A felmérés során az intézmények honlapját elemezték a következő szempontok szerint: 1) a könyvtári szolgáltatások elérhetőségének időtartama, 2) a könyvtár által kínált tájékoztatási szolgálat és megjelenítése, reklámozása, 3) a könyvtár által nyújtott csevegő-szolgáltatás és az azzal kapcsolatos információk (elérési idő, a program használata), 4) a könyvtár által nyújtott egyéb, nem helybeni szolgáltatások (e-mail, telefon, sms, skype).

A mintában szereplő intézmények 5,8%-ával kapcsolatban nem találtak adatot: vagy nincs weboldaluk, vagy csak beiratkozott olvasóként való bejelentkezés után elérhető. A szerzők a könyvtárakról statisztikai adatokat is gyűjtöttek: a beiratkozott olvasók száma, a hallgatók éves tagsági díja, az egyetemen/főiskolán elérhető legmagasabb képzettségi szint, illetve típusa (nyílt, magán, profitalapú).

Az eredmények alapján a felsőoktatási könyvtárak 47,5%-a (172) nyújt csevegő-szolgáltatást. Az ehhez alkalmazott programok a következők: LibraryH3lp (71), QuestionPoint (30), LibChat (10), Zoho (10), KnowItNow24x7 (7). A szolgáltatás alkalmazói közül a többség (113 könyvtár, 31,2%) aloldalán jeleníti meg a csevegőfelületet, míg 59 (16,3%) beépítette központi weboldalába. A munkaerő megoldására többféle módszert alkalmaztak: 72,7% (125 intézmény) saját dolgozói végzik a tájékoztatást, míg 19,8% (34) konzorciumi felállásban. 7,5% (13) mind a két megoldást használja.

A könyvtárak 6%-a használ üzenetküldő alkalmazást (IM): Yahoo (16), AOL Instant Messenger (15), Google Talk/Hangouts (13), MSN (10), IM (3), ICQ

(2). A könyvtárak mindössze 23,8%-a (86) biztosítja a lehetőséget arra, hogy a felhasználók sms-ben vagy mms-ben tegyenek fel referenz kérdéseket. Tudásbázis-alapú technológiákat 42 könyvtár használ, közöttük pedig a Springshare LibAnswers nevű programja a legnépszerűbb (ezt használja 91%-uk, 38). Az intézmények 65,2%-a (236) tart fenn külön e-mail címet, melyen keresztül a felhasználók közvetlenül a tájékoztató könyvtárost érhetik el, 17,7%-uk (64) a könyvtár, 1,4%-uk az egyetem központi e-mail címét közli csupán. 36 könyvtár semmilyen e-mail elérhetőséget nem ad meg a honlapon. Hasonló az arány a telefonszámokkal is: 59%-nál találunk közvetlen telefonszámot a tájékoztatókhoz, 22% központi könyvtári számot ad, 3% az anyaintézmény telefonszámát közli, 10% pedig semmilyen számot sem ír ki. A könyvtárak közül mindössze 1 nyújt lehetőséget a skype-on keresztüli csevegésre, vagyis összesen hét különböző típusú technológiát használnak a tájékoztatásban.

Az online tájékoztatás igénybevételeknek lehetőségéről a könyvtárak 68%-a közöl információt, a többiek egy aloldalon tették meg ezt. A főoldalon használt leggyakoribb elnevezések a „Kérdezze a könyvtárost”, „Csevegés”, „Kérdezzon minket”, „Kutatási segítség”, „Kapcsolat” és „Segítségre van szüksége?” Varianciaelemzés (ANOVA) alkalmazásával a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a jó szolgáltatás alappilléreinek tekintett szempontoknak (hosszabb szolgáltatási idő, többféle technológia, csevegő-szolgáltatás) főleg a nagyobb és drágább, illetve azok a nyilvános (állami) intézmények tudnak megfelelni, melyek magasabb szintű képzettséget kínálnak, vagyis ők nyújtják a legjobb tájékoztatási szolgáltatásokat az interneten.

(Jávorka Brigitta)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

226/2015

BAICH, Tina: Open access : help or hindrance to resource sharing? In: Interlending & document supply. – 43. (2015) 2., p. 68-75.

Segíti vagy akadályozza-e a nyílt hozzáférés a forrás-megosztást?

*Együttműködés -belföldi; Elektronikus dokumentum; Fel-
mérés; Könyvtárközi kölcsönzés*

Az Indiana Egyetem-Purdue Egyetem, Indianapolis (a továbbiakban: IUPUI) könyvtárában egy felmérés során azt vizsgálták meg, hogy a nyílt hozzáférésű (azaz digitális, online elérhető, ingyenes, szerzői jog vagy licencek által nem korlátozott; a továbbiakban: OA) dokumentumokra hány könyvtárközi kölcsönzési kérés irányult 2011 júliusa és 2013 júliusa között, mekkora volt ezek aránya az összes kérésen belül, és az OA milyen hatást gyakorol a forrásmegosztásra. (Az OA dokumentumok körébe tartozik a szürke irodalom, az e-disszertációk, bizonyos folyóiratok és egyéb dokumentumok.) Az adatokat összevetették egy 2004-es felmérés eredményeivel. A vizsgált időszakban az OA dokumentumokra irányuló kérések száma nőtt, míg az összes kérés mennyisége nem változott.

Az IUPUI repozitóriuma 2003-ban létesült, mai neve IUPUI ScholarWorks. E-disszertációkat és doktori értekezéseket tartalmaz, 2005 óta működik a beadási kötelezettség. Az egyetemen 2008-ban indult az első nyílt hozzáférésű folyóirat. 2013 óta egy pénz-alap támogatja a nyílt hozzáférésű, lektorált, a szerzőktől díjat kérő folyóiratokban való publikálást. A könyvtár Resource Sharing and Delivery Services (RSDS) részlege az OCLC ILLiad kezelőrendszerét használja.

A könyvtárközi kölcsönzési (KK) munkafolyamat a következőképpen zajlik: az USA-ban 1923 előtt megjelent művek szabadon hozzáférhetőek. KK kérés indítása előtt ingyenes elektronikus példányokat keresve az ILLiad különböző adatbázisokban (HathiTrust, Internet Archive, Google, Google Search) automatikus hasonlítást végez. Hasonló forrásként használják a ProQuest Dissertations and Theses (PQDT) adatbázist. Cikkek kérése esetén a RapidILL rendszert használják, amely az elektronikus folyóiratok nyílt hozzáférésű helyi állományát és a PubMed Central, valamint a DOAJ adatbázisokat is átvizsgálja. Az 1922 után megjelent könyvek és könyvfejezetek esetében ilyen hasonlítást az egyéb lehetőségek kimerítéséig nem végeznek, de az OCLC adatai között sokszor rábukkannak az OA változatokra.

2011 óta az OA dokumentumok beszerzése iránti kérések 24–34%-kal nőttek. A jelentős növekedés ellenére ezek az összes kérésnek csak 7%-át teszik ki. Kiderült, hogy e kérések 74%-át egyetemi hallgatók kezdeményezik, akik feltehetőleg nem ismerik

a nyílt hozzáférés előnyeit és a rendelkezésükre álló hatalmas tudáskorpuszt.

A 2012–2013-as időszakban 1557 esetben regisztráltak OA dokumentum iránti kérést. 72%-uk vonatkozott cikkekre, túlnyomórészt a zöld úton elérhetőekre. A könyvek és könyvfejezetek 8%-ot tettek ki. 60%-uk elérhető volt a HathiTrust vagy az Internet Archive gyűjteményében. A disszertációk aránya 9%-os volt, 93%-ukat megtalálták valamely nyílt repozitóriumban. További források: a PQDT Open vagy a PQDT előfizetési adatbázisa. Konferencia anyagokra és kutatási jelentésekre irányult a kérések 3%-a; ezek harmadát megtalálták a kibocsátó intézmény weboldalan.

Összesen 7626 kérést teljesítettek, 61%-ukat a könyvtár elektronikus gyűjteményéből. A használokról kiderült, hogy nehezen igazodnak el az online információs környezetben: önálló keresés helyett hajlamosak inkább azonnal KK-t indítani. Ezért úgy tűnhet, hogy a nyílt hozzáférésű dokumentumok inkább akadályozzák, mint segítik a forrásmegosztást, mivel a könyvtárosok számára pluszmunkát jelentenek. Az előnyök ugyanakkor világosak, a nyílt hozzáférés három módon segíti a forrásmegosztást: 1. jobb a kérések teljesítésének lehetőségei (pl. a disszertációk és a szürke irodalom esetében), 2. gyorsabb és 3. olcsóbb a szolgáltatás (nincs kölcsönzési és szállítási költség). A használókat meg kell tanítani a közvetlen keresésre, és ezt a könyvtárosképzés tananyagában is szerepeltetni kell. Segíthet az is, ha az érintetteknek intuitív, használóbarát rendszerek és interfészek állnak rendelkezésükre.

(Hegyközi Ilona)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

227/2015

BOLDYREVA, Irina Sergeevna: Povyšenie ázykovej i informacionnoj kompetencii migrantov v processe mul'tikul'turnogo obsluživaniâ : opyt publičnyh bibliotek FRG In: Bibliotekovedenie. – (2015) 2., p. 85-90..

A bevándorlók nyelvi és információs kompetenciájának fejlesztése a multikulturális ellátás során: a német köz-könyvtárak tapasztalatai

Németország az Európai Unió legnépesebb országa, lakosainak száma 80,5 millió. A 2013. évi népszámlálás során 190 országból 16,3 millió főt regisztráltak bevándorlóként; ide sorolják az 1950 után érkezetteket, azokat a Németországban született gyerekeket, akiknek legalább egyik szülőjük bevándorló, és az országban élő külföldieket. A bevándorlók mintegy 10%-a német állampolgár; 69,4% európai születésű, 36,6% EU-tagországból jött. A legtöbben Törökországból, Lengyelországból és az Oroszországi Föderációból érkeztek, ezt követi Kazahsztán és Románia. A munkavállalók többsége olasz és görög.

Néhány évvel ezelőtt Angela Merkel kancellár a multikulturális társadalom koncepciójának kudarcáról beszélt: a bevándorlók német nyelvismerete csekély, növelik a munkanélküliséget, nem fogadják el a különböző kultúrák együttélésének alapvető szabályait. A német könyvtári egyesületek és a könyvtárosok szerint az információhoz való egyenlő hozzáférés biztosításával a közkönyvtárak szerepe nőni fog.

Az IFLA ajánlásainak megfelelően a közkönyvtárak feladata a soknemzetiségű lakosság kiszolgálása. A multikulturális könyvtári ellátás egyaránt jelenti a multikulturális információellátást és a hagyományosan elhanyagolt etnográfiai csoportok speciális igényeinek kielégítését. A német könyvtárosok a politikai felhang miatt a „multikulturális” jelző helyett az „interkulturális” könyvtári ellátás fogalmat részesítik előnyben. A németek másképpen értelmezik a „multikulturális használó” fogalmát is, helyette a „migrációs múltú olvasót” használják.

A témát a bevándorlóknak a könyvtárak következetes és célirányos támogatásával megvalósuló integrációja teszi aktuálissá. A munka a 2007. évi országos integrációs tervben megfogalmazott feladatok különböző társadalmi csoportok önkéntes vállalásaira épülő megvalósítását segíti elő. Eszerint a közkönyvtárak feladatai:

1. a bevándorlók tanulásának segítése az integrációs tanfolyamokon,
2. művelődésük támogatása egész életük során a társadalomba való beilleszkedésük érdekében,
3. a gyerekek fokozatos német nyelvtanulásának segítése egészen kis kortól,
4. a gyerekek támogatása az iskolai tanulásban.

A közkönyvtárakat az integrációban egyenlő jogú partnerként kezelik, a feladatra a Német Könyvtári Szövetség 2006-ban 9 fős speciális bizottságot ho-

zott létre. A bizottság munkájában szem előtt tartja az IFLA-dokumentumokat, de csak ajánlásokat tud elfogadni, mivel nincs egyetértés az IFLA irányadó dokumentumaiban megfogalmazott elvek alkalmazhatóságában.

Az állam támogatja azt a tendenciát, hogy a könyvtárak művelődési és kulturális központokká alakuljanak, példaként a Duisburgi Városi Könyvtárban működő „Török Könyvtár” szolgál.

A könyvtárak nyelvi integrációs munkája a bevándorlókat a nyelvi kompetenciák elsajátításában segíti; a gyakorlatban ez a nyelvtanulás optimális feltételeinek megteremtését jelenti, elsősorban speciális nyelvi segédletekkel, műszaki felszereltséggel és szabad helyiségek biztosításával. A könyvtárak támogatják az információs kompetencia (azaz az információs igények meghatározása, információkeresés, a találatok értékelése és hasznosítása) fejlesztését, mivel a bevándorlók információs műveltsége általában alacsonyabb, mint a helyi lakosságé, kompetenciájuk struktúrája eltér a megszokottól. A kompetenciákat szaktanfolyamokon és a könyvtári szolgáltatás során kell fejleszteni, az információs kompetencia az olvasói igények kielégítésével alakítható. A bevándorlók olvasói igényei a következőképpen csoportosíthatók:

1. a fogadó ország nyelvének megtanulása,
2. az anyanyelv megőrzése az első generációban, ismerete a következőkben,
3. az információs és kulturális kapcsolatok fenntartása a szülőhazával ott kiadott újságok, könyvek olvasása, anyanyelvi AV-anyagok nézése/hallgatása,
4. információk a bevándorlók nemzeti kultúrájáról, elsősorban a helyi lakosság számára.

(Viszocsekné Péteri Éva)

228/2015

LAZAR, Jonathan – BRIGGS, Irene: Improving services for patrons with print disabilities at public libraries. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 85. (2015) 2., p.172-184.

A közkönyvtári szolgáltatások javítása azok számára, akik nem képesek a nyomtatott dokumentumokat használni

Megyei könyvtár; Testi fogyatékos olvasó; Vak könyvtár-használó

A múltban a közkönyvtárak főleg nyomtatott dokumentumokat szereztek be. A fogyatékkal élőknek

van egy csoportja, akik nem látják, nem tudják fel dolgozni vagy fizikailag kezelni a nyomtatott dokumentumokat; őket gyakran a vakok és fogyatékkal élők könyvtárába (Library for Blind and Physically Handicapped, LBPH) irányítják. A digitális formátumban beszerzett anyagok már a közkönyvtárakban is lehetővé teszik a fogyatékkal élők e csoportjának a kiszolgálását.

Az USA-ban az 1990. évi törvény írja elő, hogy a közkönyvtárak feladata a fogyatékkal élők ellátása. Korábban a testi fogyatékosokat a közkönyvtárak, a nyomtatott anyagokat használni képteleneket a Kongresszusi Könyvtár Nemzeti Könyvtári Szolgálat (National Library Service) látta el. Minden államban egy könyvtár a Szolgálat kihelyezett részlegeként működik, itt elérhetők az alternatív (öregbetűs, Braille-írású vagy digitális) formátumú anyagok. A szerzői jogi törvény kivételt tesz az LBPH-kkal: kizárólag a vakok és egyéb fogyatékkal élő számára speciális formátumban másolhatják az anyagokat. A közkönyvtárak az LBPH-kat nem tudják helyettesíteni, csak kiegészítik azokat.

A Baltimore-i Megyei Könyvtár (Baltimore County Public Library, BCPL) Maryland állam egyik legnagyobb közkönyvtára, 19 fiókja és 4 mozgókönyvtára van. 2014-ben több mint 11 millió egységet kölcsönözött, emellett 74 ezer letölthető hangos könyvet és 399 ezer e-könyvet és -folyóiratot.

A Towson Egyetemen a 2014. évi tavaszi osztály a vakoknak történő fejlesztésekkel foglalkozott, általában az információs rendszerekben és technológiákban kezdő egyetemistákból állt. A hallgatók a szemeszter elején 4 olyan intézménybe látogattak, ahol megismerkedhettek a vakokkal, a számukra történő fejlesztésekkel. Az osztály a BCPL-lel együttműködve vizsgálta, hogyan lehet a könyvtári szolgáltatásokat elérhetőbbé tenni a vakok számára.

Öt területet tanulmányoztak:

1. webes elérés;
2. a könyvtárosok figyelme és képzése;
3. a könyvtár fizikai környezete;
4. a könyvtár kínálata (adatbázisok, anyagok és eszközök): mi van, és minek kellene lennie;
5. marketinganyagok: mit, hogyan és hol lehet látathatóbbá tenni.

Javaslatok – eredmények

1. Korábban a BCPL honlapja menürendszerben épült fel; ma minden oldalnak van egy csak szöveges változata. A javaslatok a navigációs menü módosítását, a pdf-fájlok felolvashatóvá tételét, egyes jelek szavakkal történő helyettesítését érintették.

A honlap elérhetőbbé vált, de a digitális könyvtár és az online adatbázisok egyelőre nem.

2. A BCPL-ben 2007-ből volt egy útmutató a fogyatékkal élő olvasók kiszolgálásához, ezt a könyvtárosok nagy része nem ismerte. Új anyagok, online videó készült arról, hogy kell az olvasókkal beszélni, a kölcsönözhető iPadet használni, Maryland más könyvtárait ajánlani.
3. A fejlesztés a vakoknak a tájékozódást és a mobilitást tanító tanár listájára épült. A látogatások során a hallgatók értékelték a Braille jeleket a könyvtárban és a külső környezetben, a fizikai korlátokat a könyvtáron belül és a bejáratnál.
4. A BCPL online katalógusának és 4 legnagyobb adatbázisának értékelésekor azt tapasztalták, hogy az olvasást segítő műszaki eszközök elosztása a fiókok között nem arányos. 2014 nyarán folyt a számítógépek megújítása, a könyvtár a képernyőolvasókat ingyen kapja. Szükség lesz kölcsönözhető fülhallgatókra. Figyelní kell az adatbázis-beszerzési szerződések tartalmára: jelenleg hiányoznak az elérhetőség nyelvére vonatkozó pontok.
5. A 8 felkeresett fiókkönyvtár egyikében sem volt sem öreg betűs, sem Braille-írásos marketinganyag, a honlapokon a Könyvtári szolgáltatások menüpontban csak kevés információ volt. A rendezvények meghirdetésekor azt is fel kellene tüntetni, melyik rendezvényt tudják a vakok is látogatni.

A BCPL-ben az olvasók igényeinek figyelembevételével készítik el a következő év munkatervét. 2014 nyarán az új igazgató az elérhetőség növelését tűzte ki a projektben megfogalmazott ajánlások alapján.

(Viszocsekné Péteri Éva)

229/2015

VILAR, Polona – BON, Milena: Children and young adults – hospital patients, prisoners, and with developmental disorders – who cannot come to Slovenian public libraries : a national survey. – Bibliogr. In: Libri. – 64. (2014) 4., p. 350-368.

Gyermekek és fiatalok – kórházi betegek, rabok és fejlődési zavarokkal küzdők – akik nem járhatnak a szlovén közkönyvtárakba: országos felmérés

Felmérés; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Közművelődési könyvtár

A cikk az első olyan (szlovén) országos felméréséről számol be, amely a közkönyvtári szolgáltatásokat háromféle használói csoport szempontjából vizsgálja: kórházi betegek, bebörtönzöttek és fejlődési zavarokkal küzdők. A vizsgálat két részben zajlott: először adatokat gyűjtöttek a potenciális használókról, majd 2012-ben és 2013-ban ezt felhasználva térképezték fel a szlovéniai közkönyvtárak meglévő szolgáltatásait. Az eredmények azt mutatják, hogy az érintett három csoportból kettő (a kórházi betegek és a ra-

bok) jobban behatárolható, így az olyan területeken működő közkönyvtárak, ahol kórházak vagy börtönök találhatók, gondoskodnak róluk, míg a fejlődési zavarokkal küzdők (speciális igényű használók) az egész ország területén élnek, ezért sok könyvtár számára relevánsak. Az első két csoport ellátásában még vannak fejlesztési lehetőségek, viszont a speciális igényű használók számára a szlovén közkönyvtárak sokkal szélesebb körű szolgáltatásokat nyújtanak. Mindazonáltal pozitív tendenciák figyelhetők meg a legtöbb területen.

(Autoref.)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 256

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 194, 203

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

230/2015

LY, Pearl: Young and in charge : early-career community college library leadership. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 55. (2015) 1., p. 60-68.

Fiatalok vezető beosztásban: korai karrier egy közösségi főiskola könyvtárának élén

Főiskolai könyvtár; Pályakezdő könyvtáros; Vezetés

Manapság sok szó esik a fiatal üzletemberekéről és start-up vállalkozókról. Teljesen elfogadott, hogy egy húszas vagy harmincas éveiben járó fiatal műszaki

céget alapít és irányít. Az egyetemi könyvtárakban hagyományosabb úton megy a karrierépítés: az igazgatói pályázatokban sokéves munkatapasztalatot és vezetési gyakorlatot írnak elő.

A szerző egy ötgyermekes dél-ázsiai bevándorló családban született, első generációs értelmiségi. Már könyvtár szakos egyetemista korában a vezetés érdekelte. 2008-ba szerezte meg könyvtár- és információ-tudomány szakon a mesterfokozatot. Első munkahelye a Kaliforniai San Marcos Állami Egyetem volt, ahol a doktori iskolába is beiratkozott. Itt három évet töltött, majd Kalifornia egyik legnagyobb közösségi főiskoláján (community college), a Pasadena City College-ban helyezkedett el. Mindössze négyéves könyvtárosi munkatapasztalata volt, amikor megbízták, hogy ideiglenesen helyettesítse a könyvtár

vezetőjét, aki 30 éve dolgozott a főiskolán, ebből 17 évig vezette a könyvtárat. Az átmeneti megbízás két tanévig tartott, ezután jelenlegi munkahelyén, a Marin College közösségi főiskolán vállalta el a könyvtári szolgáltatások igazgatója pozíciót. Már ez a karrier sem megszokott Amerikában, ahol a könyvtáros egyesület (American Library Association, ALA) adatai szerint a tagok 87%-a fehér bőrű, 76%-uk pedig 35 évnél idősebb. Bár a könyvtárvezetőkkel nem sok demográfiai tanulmány foglalkozik, arányuk valószínűleg hasonló. Mivel származását és tapasztalatait tekintve nem hagyományos vezető volt, új személetert vitt a könyvtárba, a főiskolára és a vezetőségbe; szoros munkakapcsolatokat alakított ki a könyvtáron belül és kívül.

A közösségi főiskolákon nagy szükség van a változtatásokra, elsősorban a rossz eredmények miatt. Kaliforniában a közösségi főiskolákat felügyelő hivatalhoz 112 intézmény tartozik. Egy teljesítménymérési vizsgálat szerint ezekben 6 év alatt a hallgatók kevesebb mint a fele végez, köztük sok a latin- és afroamerikai diák. Ezért a közösségi főiskoláknak meg kell mutatniuk értékeiket, a könyvtáraknak pedig azt, hogy szolgáltatásaik, forrásaik hogyan segítik a hallgatókat.

A tudatos karrierépítéshez tartozott többek között az aktív részvétel az ALA különböző programjaiban, mint *A vezetők felkészítése* (Emerging Leader) vagy *Út a jövő könyvtárához* (Leading to the Future Institute) program. A doktori iskolában a szerző kutatási témája a kaliforniai közösségi főiskolák könyvtárainak vezetési gyakorlata volt, vizsgálta az álláshirdetéseket, vezetőikkel készített interjúkat.

Tapasztalatai szerint a középvezetők számára nem szerveznek felkészítő tanfolyamokat, kivéve a szexuális zaklatásokkal, diszkriminációval és a gyermekek elleni erőszakkal foglalkozó államilag előírtakat. Míg helyettesítő munkakörében tudott munkatársaira támaszkodni, új munkahelyén, a közösségi főiskolán mindent a helyszínen kellett megtanulnia. Meg kellett ismernie a főiskola szervezeti kultúráját, amihez a legjobb út a kapcsolatépítésen, a kérdéseken és alkalmanként segítségkérésen keresztül vezetett. Egy felkészült vezetőnek saját továbbképzésére is kell időt szakítania, szakfolyóiratokat vagy szakemberek blogjait olvasnia.

Fontos kérdés az életkor. Jelenleg a szerző irányítása alatt három nemzedék dolgozik: a háború után született (1946–1964), az X generáció (1965–1980) és az Y generáció (1980–). A munkatársak nagy része az első két csoportba tartozik, a szerző náluk fiatalabb,

vezetőként inkább az Y generációval tud azonosulni. Úgy érzi, hogy a generációs problémák csak sztereotípiák, az embereknek sok olyan tulajdonságuk van, amelyek megkönnyítik vagy megnehezítik a közös munkát.

Összegzésként a szerző is úgy tartja, hogy a könyvtár a „főiskola szíve” lett. Ő „jó időben volt jó helyen”, de igaz a másik mondás is, hogy a szerencse a felkészülteket találja meg („luck favors the prepared”).

(Viszocsekné Péteri Éva)

Tervezés

231/2015

SADLER, Shawna: Building a digital library : what to expect as a technology project manager on a library construction project In: Journal of library administration. – 55. (2015) 3., p. 221-234.

Digitális könyvtár építése: a stratégiai tervezés fontossága

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Módszertani útmutató; Tervezés

A Taylor Family Digitális Könyvtár 2011-ben nyílt a Calgary egyetemen azzal a céllal, hogy segítse a digitális környezetben folytatott tanulmányokat, támogatassa a kreativitást, az elemző tevékenységet, valamint innovatív környezetet nyújtson a hallgatóknak. A projekt végrehajtói gyakorlati szempontból összegezték a tapasztalataikat, hogy irányt mutassanak a legújabb technológiákkal megvalósított könyvtáráru-letek létrehozásában.

A stratégiai tervezés során egy valamennyi érintett számára értelmezhető és szempontjaikat figyelembe vevő dokumentumot kell összeállítani. A költségvetés tervezésére számos technika áll rendelkezésre. Ezekről tájékozódjunk, és válasszuk ki a számunkra megfelelőt. A finanszírozó szervezetek érdekeit is vegyük figyelembe, és kezdettől fogva tartsuk szem előtt az elszámolás követelményeit. Nagyon hasznos lehet más könyvtárak meglátogatása is a tervezés során. Miután meghatároztuk a prioritásokat, és kiválasztottuk a megvalósításhoz szükséges embereket, személyesen is tájékozódjunk más sikeres példákról.

A megvalósítás tervezése során a Gantt-diagramok segíthetnek a munka koordinálásában és az egyes folyamatok kapcsolódásainak felismerésében. A végső

döntések meghozatala előtt célszerű a szolgáltató közönséget megkérdezni. A megvalósítás során felhasznált termékek kiválasztásában ne féljünk az innovatív megoldásoktól. Ezek kiválasztása érdekében gyűjtünk minél több személyes tapasztalatot. Az akadálymentes és a zöld megoldások terjesztése és népszerűsítése terén a könyvtáraknak nagy a felelőssége, különösen egy új épület tervezése során.

A technológiai infrastruktúra szükségleteinek tervezésekor szükség van külső szakértők bevonására. Az olyan tényezők, mint az energia, adattárolás, hűtés, vezetékezés, hatással vannak a projekt végkimenetelére. (A szükségleteket olyan módon lehet lefedtetni, mint például az elektromosság esetében az ülőhelyenként egy konnektor, ami kérésre egy továbbival bővíthető, ha szükséges, vagy az adatok terén portonként egy gigabyte a nagy fájlok küldéséhez stb.)

A megvalósítás során mindig legyenek kéznél – elektronikusan és kinyomtatva is – a munkafolyamatokról szóló legfrissebb tervezetek. Az időzítés az egyik legkritikusabb tényező. A finanszírozó is elvár egy megvalósítási céldátumot. A határidők tartására is a Gantt-diagram a legmegfelelőbb. Ilyeneket érdemes készíteni mind a teljes projektre, mind az egyes részfolyamatokra, hiszen így azt a partnereknek is kézbe lehet adni, hogy lássák a tevékenységüket érintő határidőket. A külső szakértők, alvállalkozók sok tekintetben a siker kulcsát jelentik, és egyben ők okozhatják a legtöbb bosszúságot is, ezért az ő munkájukra különösen oda kell figyelni. A határidőknek, a költségvetésnek és a minőségi kritériumoknak folyamatosan összhangban kell lenni az elvárásokkal, ahogy a projekt halad előre.

A munka végeztével figyeljünk oda, hogy a projekt során felhalmozott ismeretanyagot az alvállalkozók ne vigyék magukkal, hanem hagyományozzák át a könyvtár munkatársaira. Ez a megvalósítás dokumentálásával és célzott tréningekkel valósítható meg. Az átadást követően folyamatosan figyeljük a használók reakcióit, mérjük az elégedettséget. Adjunk lehetőséget nekik ötleteik kifejtésére. A változtatás, felújítás minden esetben legyen a mindennapok része. (Az ehhez szükséges költségeket be kell tervezni a könyvtár normál éves költségvetésébe.)

(Tóth Máté)

Lásd még 253

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 207, 208

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 259

Személyzet

232/2015

SHUPE, Ellen I. – WAMBAUGH, Stephanie K. – BRAMBLE, Reed J.: Role-related stress experienced by academic librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 41. (2015) 3., p. 264-269.

Az egyetemi könyvtárosok és a munkahelyi stressz

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Munkahelyi légkör; Személyzet

Az amerikaiak többségét rendszeresen éri közepes vagy nagyobb mértékű stressz: ez munkájából vagy a munkahelyi felelősségéből adódik. Számos munkáltató próbál tenni a stressz ellen vagy annak megelőzéséért, mert felismerte, hogy az egyéni stressz fokozódása befolyásolja a rendszert is. A munkahelyi szerepekhez kapcsolódó stressz egyik legfőbb oka a betöltött pozíció miatt mind időben, mind teherbírában és minőségben elvárt teljesítmény. A másik a nem egyértelmű elvárásokból fakad; ez főleg új munkatársaknál, különböző határterületeken dolgozóknál és olyan szervezetekben jelentkezik, melyek gyakran változtatják technológiájukat vagy szerkezetüket. E negatív hatások következménye, hogy a munkavállaló hozzáállása romlik, esetleg fel is mond, illetve különböző pszichés betegsége (depresszió) alakul ki, de fizikai tünetek is jelentkezhetnek (pl. szív- és érrendszeri betegségek). Annak ellenére, hogy a közvélekedés szerint a könyvtárosok munkája csendes, nyugodt, gyakran őket is eléri a stressz, mely a változó elvárásoknak és a folyamatosan megújuló szerepeknek való megfelelés kényszeréből is fakad.

A szerzők a kutatás során az USA közép-nyugati régiójának felsőoktatási könyvtárait vették górcső

alá. A 120 intézményből hatvanat választottak ki véletlenszerűen, amelyek munkatársainak elküldték a kérdőívet. A 437 válaszból 282 volt *könyvtáros*, így csak az ő válaszeit vették figyelembe. A releváns válaszolók 70%-a volt nő, és 79%-uk dolgozott legalább négy éve jelenlegi pozíciójában. A kérdőívet kitöltőből 51 (18%) volt vezető, és 34 (12%) több munkakört is ellátott.

Az első kérdéskörben a könyvtárosok 11 állítással kapcsolatban jelölték 7-es skálán (1 = egyáltalán nem igaz – 7 = teljes mértékben igaz), mennyire érzik igaznak feladatköreik és a *munkahelyi elvárások* pontos definiálását (az átlag 3,1). A következő blokkban a kitöltők 6 állítást kaptak, amelyek *túlterheltségükkel* voltak kapcsolatosak, és melyeket 5-ös skálán (1 = teljesen egyetértek – 5 = egyáltalán nem értek egyet) kellett értékelniük. (Az átlag 3,0.) Az *érezelt stressz* méréséhez 10 állítás szerepelt a kérdőívben; azt firtatták, került-e az elmúlt hónapban stresszhelyzetbe. Ezt is 5-ös skálán kellett jelölni (0 = soha – 4 = nagyon gyakran). (Az átlag 1,6.) A *kiégés* érzésével kapcsolatos 16 állítást kellett 4-es skálán (1 = egyáltalán nem értek egyet – 4 = teljesen egyetértek) értékelni. (Az átlag 2,2.) 5 állítás szerepelt az étellel való *általános elégedettség*ről, melyet 7-es skálán értékelték (1 = egyáltalán nem értek egyet – 7 = teljes mértékben egyetértek). (Az átlag 4,9.) 8 állítás volt a *munkával való elégedettség*ről, melyekre „igen” (3) és „nem” (0) választ adhattak (az átlag 2,5). A munkatársak *elkötelezettségének* a méréséhez 12 állításról kellett 8-as skálán (0 = soha – 7 = több mint heti egyszer) eldönteni, hogy milyen gyakran fordult elő vele. Olyan dolgok szerepeltek, mint a megbeszélések kihagyása vagy valamilyen indokkal távozás a munkából. (Az átlag 1,4.) Az egészségügyi állapotot 11 elemes tünetlistával mérték fel, melyen azt kellett jelölni, hogy érzékelték-e az adott dolgot az elmúlt két évben. (Az igen (1) – nem (0) válaszok átlaga 0,27.)

Az eredmények szerint az egyetemi könyvtárosok túlterheltsége és a munkával kapcsolatos bizonytalanság más szakmákkal összehasonlítva is magas, a kiégési mutató pedig olyan magas, mint bizonyos bankokban a telefonos ügyfélszolgálati munkatársaké.

A szerzők regressziós analízissel vizsgálták a különböző szempontok közötti összefüggések mértékét. A legszorosabb összefüggés az érezelt stressz és a kiégés között volt, a legnegatívabb hatást pedig a kiégés közben végzett munkával való megelégedés mutatta. A kutatás cáfolta a sztereotípiákat, és bizonyította, hogy a könyvtáros szakma nagyon stresszes. Ennek

számos oka derült ki a felmérésből, melyek tudatos intézkedéseket kívánnak.

(Jávorka Brigitta)

Marketing, közönségkapcsolatok

233/2015

ABENANTE, Maria: *Il BiblioPride 2014 In: AIB studi.* – 55. (2015) 1.

BiblioPride, az olasz „könyvtári napok”

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárpropaganda; Rendezvény

A nápolyi és firenzei (2012, 2013) BiblioPride után döntött úgy az olasz könyvtáregyesület (AIB), hogy minden évben megrendezi az eseményt, hiszen az az egyesület egyik fő céljának (és feladatának), az *advocacy*-nak teljesen megfelel. Ez a fogalom az AIB értelmezésében minden olyan törekvést jelent, amely a könyvtár helyét, szerepét, értékét mutatja be, tudatosítja mind a kultúrában érdekelt szereplők, mind az egész társadalom számára. A rendezvény-sorozat pedig megmutatja a könyvtárakban dolgozók legitim „büszkeségét” munkájukra, szolgáltatásikra, és egyben elősegíti annak a gondolatnak a felismerését a polgárok mind szélesebb köreiben (de éppúgy a különféle intézményekben és a politikában is), hogy van könyvtárunk, és hogy miként gyümölcsöztethetjük annak szolgáltatásait.

A 2014-es BiblioPride október 4-én Lecce városában csak kezdetét vette, az egész hónap során mintegy 400 rendezvényt tartottak, 130-at Puglia régióban és még külföldön is harmincat. A széles körű tematikában szerepelt a kulturális örökség hasznosítása a könyvtárak, levéltárak, múzeumok együttműködése révén, a könyvtárak aktív szerepe a környezetvédelemben, a közjavak megfelelő használata, a könyvtár hozzájárulása a gyermekek és felnőttek tanulmányaihoz, funkcionális építészeti megoldások a könyvtárpépületekben stb. A rendezvények témája mindig a helyi sajátosságokhoz igazodott, így támasztva alá az általános mondanivalót a könyvtár szerepéről, hasznáról.

(Mohor Jenő)

LAI, Katie: A roadshow of library resources : familiarize students with what you have. – Bibliogr. In: Reference services review. – 43. (2015) 2., p. 280-291.

A könyvtári források „roadshow”-ja: ismertesd meg a hallgatókkal, mi van a könyvtárban

Adatbázis; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Szolgáltatások

A könyvtárak számtalan elektronikus forrással rendelkeznek, de nagyon kevés lehetőségük van bemutatni használóiknak. A Hongkongi Baptista Egyetem (Hong Kong Baptist University, HKBU) könyvtára e helyzet ellen téve 2014 márciusában könyvtári roadshow-kat szervezett, melyeken a zenetudományi hallgatók számára tartottak adatbázis-bemutatókat a tanszéken, vagyis a könyvtár falain kívül is megjelentek a könyvtárosok és velük a szolgáltatások.

A HKBU közepes méretű művészeti egyetem. Évente mintegy 10 ezer hallgatójából 300 tanul zenei területen. A gólyák az első szemeszter előtt már részt vesznek egy 50 perces könyvtárbemutatón, a mesterszakosoknak pedig kétszer másfél órás workshopot tart a könyvtár, melynek során megismerteti velük az elektronikus forrásokat. Ezen alkalmak azonban csak szűkös keretet biztosítanak az információk átadására.

A szervezők a projekt előkészítése során számtalan tényezőt vettek figyelembe. Annak érdekében, hogy kezdeményezésük emlékezetes maradjon, nem szerettek volna egyszeri alkalmat, így a két lebonyolítás mellett döntöttek. Olyan helyre volt szükség, ahol a hallgatók sok időt töltenek, és a kitelepült könyvtári szolgáltatások tulajdonképpen kikerülhetetlenné válnak. Ezért döntöttek a Zenetudományi Tanszék mellett. A megfelelő időpontban a könyvtár nem vonja el a hallgatókat mindennapi kötelezettségeiktől, de el tudja érni a többséget. Így olyan időszavat választottak, amely közvetlenül megelőzi a pénteki szemináriumot, mely inkább egy koncertre hasonlít, és amin a hallgatók többsége részt vesz. A tanszéken belüli pontos helyet is ehhez a kurzushoz igazították. Mivel az egész projekt hirtelen ötlet alapján született, a könyvtárosok csak minimális anyagi forrásokat tudtak szerezni, így mindent a saját és az egyetem eszközeiből kellett megoldaniuk. A bemutatni kívánt források kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy a hallgatók kutatásaihoz valóban illeszkedjenek, és nyílt hozzáférésű adatbázisok is kerültek a listára,

a bemutató során pedig a tartalomra helyezték a hangsúlyt.

Az első alkalommal a terem előtti folyosón két asztalt helyeztek ki laptopokkal, melyeken két könyvtáros egy-egy adatbázis (a *Classical Scores Library* és a *New York Philharmonic Leon Levy Digital Archives*) tartalmát ismertette. Utóbbi nyílt hozzáférésű, belőle tartalmakat vetítettek egy nagyképernyős tévéen. Az érdeklődőknek a könyvtárosok kávéját és a könyvtár reklámanyagait osztogatták. (Összesen százhuszonhét hallgatót sikerült elérni.)

A második alkalommal a már említett kurzus áthelyezése miatt a workshop is kisebb helyre szorult, és csupán egy asztalnál egy könyvtáros ismertette a *Naxos Video Library* nevű adatbázist, mely az egyik legkevésbé használt forrás volt. A tévéen ez alkalommal operákat adtak. A visszajelzések alapján kávé helyett olcsóbb dobozos üdítőt és teát osztottak, melynek sokkal nagyobb sikere volt, és motiválóan hatott a diákokra. (Ekkor százhuszonöt diákot sikerült elérni.)

A felkészülés mindössze 15 percet vett igénybe, így összesen 50 perc munkába került egy-egy alkalom lebonyolítása. Ezzel szemben az eredmények azt mutatják, hogy emelkedni kezdett a roadshow-k után a források használata (a második alkalommal bemutatott adatbázis használata 65%-kal nőtt). A hallgatók elégedettek voltak, mivel új adatbázisokat ismerhettek meg anélkül, hogy oktatáson kellett volna részt venniük. A program alatt végig érdeklődőek és kommunikatívak voltak. A könyvtárosok sikeresen népszerűsítették a szolgáltatásukat úgy, hogy nem volt szükség sem többlétszemélyzetre, sem plusz anyagi ráfordításra, viszont sikerült a könyvtárat sokkal befogadóbb és érdekesebb intézményként bemutatni.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 224

Felhasználók és használat

Általános kérdések

235/2015

EINASTO, Olga: Transforming library communication : from Gutenberg to Zuckerberg. – Bibliogr. In: New library world. – 116. (2015) 5/6., p. 247-263.

A könyvtári kommunikáció változása Gutenbergtől Zuckerbergig

Használó; Kommunikáció -használókkal; Könyvtártörténet -egyetemes

Bár a könyvtárak az információs társadalom fontos intézményei, amelyek megőrzési szerepe nem változott, felmerül a kérdés, hogy miként szolgálhatnak bennünket abban a korban, amikor otthonról könnyen juthatunk információhoz. Ennek az elméleti és politikai természetű kérdésnek a megválaszolásához új filozófiai és kulturális értelmezésekre van szükség. A könyvtárat hagyományosan történeti, technológiai és marketing szempontok szerint szoktuk vizsgálni, de alapfunkciója kommunikatív is. Bár nem idegen tőle a csend, jellemzője az információcsere, az emberek és a szövegek, a könyvtárosok és a felhasználók közötti interakció. Emellett az állomány feltárással vagy a kulturális események megrendezésével is kommunikációs feladatot teljesít.

Az ókorban a megőrzéshez az oktatási és a szóbeli kommunikációs szerep járult. A középkor könyvtárának kommunikációját a leláncolt könyvek szimbolizálják, hiszen az archiválási funkció és a kevesek számára nyújtott hozzáférés kerül előtérbe. A kolostorokat aztán a tudás templomai váltották fel, miközben egyaránt megjelent a népkönyvtár (people's library) és a totális államokat jellemző, politikai okokból korlátozott hozzáférés is. Mindezeket követte a digitális fordulat.

A fejlődés korai szakaszát a monologikus kommunikáció túlsúlya jellemzi, amelynek alapja az, hogy a könyvtár kiválasztja az információt, majd továbbítja azt a felhasználónak. A közösségi média hatására viszont a könyvtár aktívan, kommunikációs eszközként használja a webet. Ez azonban továbbra is statikus és egyirányú kommunikáció, miközben a felhasználó

kommentálni akarja a kapott információt, ezért előtérbe kerül a párbeszéd alapuló részvétel, amely horizontális, kiegyensúlyozott és kétirányú kommunikáció formájában valósul meg.

A könyvtár és a felhasználó között alapvetően hatalmi természetű kommunikáció folyik, amelynek a fő kulcsszava a hozzáférés. Az információ megőrzése és közvetítése érdekében, gyűjteményének létrehozása és osztályozása, valamint belső terének elrendezése útján a könyvtár hatalmat gyakorol olvasói és a tudás felett. Mindennek megvan a meghatározott, kódolt helye, nyitvatartási idő és ellenőrzött határidők vannak érvényben. A felhasználó rendezetlen társadalmi térből érkezik, ezért viselkedését a könyvtár a *megenged vagy megtilt* oppozíció mentén igyekszik szabályozni.

Bár a könyvtár ma már kevesebb figyelmet szentel a fegyelemnek és a normáknak, a hatalmi viszonyok kommunikációja nem tűnt el, csak átalakult. A felhasználó viselkedése többé már nem a művelt, passzív színházi néző metaforájával világítható meg, hanem a népünnepélyek éneklő, táncoló résztvevőjére hasonlít, ezért minden könyvtárban kell lennie térnek a szabad és akár hangos kommunikáció számára. Ez az elképzelés már a felvilágosodás korában megjelent, és a modern „harmadik hely” koncepcióban is ott van. Eközben a könyvtárosoknak nem szabad elfelejteniük, hogy a könyvtárban az olvasók egy része igényli, hogy elmerülhessen az olvasásban, egyedül legyen anélkül, hogy magányos lenne, ezért nem mondhatunk le arról, hogy teret adjunk a tanulásnak, kutatásnak vagy a reflexiónak, következésképpen a könyvtár bizonyos részeinek szabályozott környezetet kell nyújtania. Természetesen szükség van a felhasználók párbeszéd alapuló részvételére, bár nem mindig könnyű részvételre hajlamos felhasználókat találni. Akkor érdemes őket felhívni erre, ha találunk számukra fontos célokat. Az erre irányuló kommunikációban nemcsak a felhasználók információigényét kell figyelme venni, hanem hozzáállásukat, érzelmeiket és (főként) értékrendjüket.

Az elmúlt évszázadokban a könyvtárosok nem konzultáltak a felhasználókkal az állomány alakításáról vagy az olvasói terek kialakításáról. Manapság azonban jobban kell bízniuk felhasználóik szakértelmében és együttműködésében, ami magával hozza az ellen-

őrzés bizonyos fokú elvesztését, ennek és az ezzel járó félelmeknek a kezelésére fel kell készülniük.

(Koltay Tibor)

Lásd még 223

Használat- és igényvizsgálat

236/2015

BLUNDELL, Shelley – LAMBERT, Frank: Information anxiety from the undergraduate student perspective : a pilot study of second-semester freshmen. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 55. (2014) 4., p. 261-273.

Az információ okozta szorongás alsóéves diákok szemszögéből: a második szemesztert végzők kísérleti vizsgálata

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használati szokások; Információkeresés

2013 kora tavaszán kísérleti felmérésre került sor az ohioi Kent Egyetemen, hogy feltárják, miből tevődik össze az információ okozta szorongás (itt mint a könyvtári szorongás és az információtechnológia okozta szorongás együttese) a második szemesztert végző angol szakos diákok körében. A vizsgálat elsődleges mérőeszköze az *információ okozta szorongás skálája* volt, amely a Sharon Bostick-féle könyvtári szorongási skála átdolgozott változata (*Library Anxiety Scale*, 1992). A szerzők azt akarták megtudni, hogy a feltüntetett elemek közül melyek a legjellemzőbbek a válaszadók számára. Az eredmények elemzése statisztikailag jelentős kapcsolatot mutatott ki a skála elemei és a korábbi kutatási és könyvtári tapasztalatok, valamint a nem és faj/nemzetiség között. A kísérleti vizsgálat segíti majd a kutatókat abban, hogy felülvizsgálják az *információ okozta szorongás skálájának* általuk kidolgozott verzióját egy nagyobb merítésű vizsgálat érdekében, hogy megérthessék a szorongást kiváltó speciális tényezőket, és adalékul szolgáljanak az információs műveltséget oktatók számára.

(Autoref.)

237/2015

GÓRNY, Mirosław – CATLOW, John – MAZUREK, Jolanta: Evaluating Polish digital libraries from the perspective of non-academic users. – Bibliogr. In: The electronic library. – 33. (2015) 4., p. 714-729.

A lengyel digitális könyvtárak értékelése a nem egyetemi felhasználók szemszögéből

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használati szokások; Szolgáltatások használata

A szerzők felmérést végeztek egy 2008–2009-es kutatás résztvevői, valamint azok körében, akik megadták címüket, amikor a Nagy-Lengyelországi Vajdaság Digitális Könyvtár (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Digital Library of Wielkopolska, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra>) használatához regisztráltak.

A vizsgált „laikus”, nem egyetemi (nem oktató, kutató és nem egyetemi hallgató) használók valószínűleg kevesebb ismerettel rendelkeznek, mint az egyetemi felhasználók, viszont erős a személyes motivációjuk és elszántságuk. Olyan gyűjteményekkel van dolguk, amelyekkel többnyire első alkalommal találkoznak, ami fellelkesíti és elragadtatással tölti el őket. A felmérés célja többek között az volt, hogy kiderüljön, miért használja ez a felhasználói csoport a digitális könyvtárakat. Az elemzés kiterjedt a 2008 és 2013 közötti időszak szerver-naplófájljainak, valamint a felhasználók és könyvtárosok közötti e-mail üzenetváltásoknak a vizsgálatára is.

A kérdőíveket 9911 főnek küldték ki. A 322 visszaküldött kérdőív 60%-át a nem egyetemi felhasználók töltötték ki. Közel felük 100 ezer fő alatti népességű településeken él, ahol nincsen egyetemi könyvtár. A válaszadók nagyjából fele 50 év feletti volt. Több mint 70%-uk hetente vagy havonta több alkalommal jár könyvtárba. Hetvennyolc százalékuk olyan anyagokhoz fért hozzá, amelyek létezéséről korábban nem tudott, vagy amelyekhez nem férhetett hozzá. Mintegy 10%-uk állította, hogy a digitális könyvtárakhoz való hozzáférés indította őket arra, hogy családjuk vagy lakóhelyük történetének kutatásába kezdjenek. Több mint 40% szerint a könnyű hozzáférés hozzájárult érdeklődésük alakulásához. Közel 80% pedig valószínűsítette, hogy nem fért volna hozzá bizonyos anyagokhoz, ha nem állt volna rendelkezésre digitális könyvtár. Nyolcvankét százalék számára megfelelt egy-egy dokumentum digitális változata, tehát nem igényelte az eredeti, nyomtatott dokumentumot. A

könyvtári anyagok megbízhatóságát nagyra értékelték, és 76%-uk jobban bíz a könyvtár weboldalában, mint más weboldalakban.

A legkeresettebbek a levéltári jellegű anyagok, az újságok és a genealógiai dokumentumok voltak. A nem egyetemi felhasználóknak nem voltak nehézségeik a digitális könyvtárak használatával, viszont elvárásaik alacsonyabbak voltak, mint az oktatóké és a hallgatóké. Ez alól kivételt jelentett a teljes szövegű keresés lehetősége.

Az eredmények azt mutatják, hogy a lengyel digitális könyvtárak meglepte sokakat indított arra, hogy elkezdjenek érdeklődni a helytörténeti és családfakutatások iránt. Egyértelművé vált, hogy a digitális könyvtárak értékezése alapvetően nem különbözik a nem egyetemi és az egyetemi felhasználók körében.

(Koltay Tibor)

238/2015

LEE, Jong-Moon – SONG, Yoo-Seong: Mobile information-seeking behavior : a comparative study. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 41. (2015) 2., p. 153-161.

Mobil eszközzel történő információkeresési szokások: összehasonlító elemzés

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Mobilkommunikáció

A nemzetközi trendek szerint a mobil eszközök terjedésével párhuzamosan inkább használják az okostelefont információszerzésre, mint telefonálásra. Ez főleg az egyetemi hallgatókra igaz. A különböző információközvetítő intézményeknek, mint az egyetemi könyvtáraknak is, alkalmazkodniuk kell a megváltozott igényekhez, de amíg nem ismerik ezen eszközök használatára jellemző keresési szokásokat, a fejlesztési irányt sem tudják kijelölni. A cikkben ismertetett kutatás az Illinoisi Egyetem (UIUC) és a dél-koreai Kyung Sung Egyetem (KU) hallgatóinak keresési szokásait vizsgálta és hasonlította össze kérdőív segítségével.

A kutatás célcsoportja az üzleti tudományokat hallgató egyetemisták voltak, mivel a kutatópáros már korábban készített velük felmérést. Ebből kiderült, 90%-uknak van okostelefonja. A mostani kérdőív 1. blokkja is az ezzel kapcsolatos információkat mérte fel, míg a 2. az eszközhasználatra, a 3. pedig a könyvtári mobilbarát szolgáltatásokra kérdezett.

Az amerikai egyetemről 115, míg a koreairól 125 válasz érkezett. Mindkét esetben a nők voltak többségben (UIUC: 60,9%, KU-nak 64%). Okostelefonnal a UIUC diákjainak 93,9%-a, míg a KU hallgatóinak 100%-a rendelkezett, ezzel szemben táblagépe csak az amerikaiak 60%-ának, míg a koreaiak 12%-ának volt. A UIUC-n az iPhone a legnépszerűbb, ilyen 56,5% birtokol, androidos telefont viszont csak 38,9%. A KU-n ennek az ellenkezőjét tapasztalhatjuk: itt 91,2% használ androidos készüléket, csak 8,8% iPhone-t. Ez a tény könnyen magyarázható a különböző mobilcégek bázisával, hiszen míg az iPhone gyártója, az Apple amerikai, addig a legnépszerűbb okostelefon, a Samsung koreai.

A következő kérdésblokkban a diákok okostelefonjaikkal kapcsolatos kedvenc elfoglaltságaikat kellett megjelölniük egy listán, amelyből több lehetőség közül is választhattak. Érdekes, milyen nagy az eltérés a kommunikációs alkalmazások használatában: az amerikaiak 99,1%-a számára fontos az *e-mail*, míg a koreaiaknál csupán 36,8% számára. Ezzel szemben az összes koreai hallgató bejelölte az üzenetküldést, amelyet az amerikaiak 84,3%-a használ. Ez olyan információ, amelyet figyelembe kell venni az online tájékoztatás fejlesztése során, hiszen kényelmes, s hatékony lehet a mobilbarát azonnali üzenetküldési alkalmazás.

A leginkább okostelefonon keresett információk az időjárásról és a friss hírekkel kapcsolatosak. Olvasásra az amerikaiak 28,7%-a, a koreaiak 27,2%-a használja készülékét.

A következő blokkban a könyvtári szolgáltatások okostelefonos használata volt a téma. Érdekes, hogy amíg az amerikaiak 71,3%-a egyetlen szolgáltatást sem használt telefonján a múlt évben, addig a koreaiaknál pont fordított a helyzet: 60,8%-uk élt ezzel a lehetőséggel. A használók között is különbségek vannak: az amerikaiak nagy része könyvtári fiókját nézte meg, míg a koreaiakra a katalógusban való keresés volt a jellemző. (Mindkét esetben ez a két ok volt a leggyakoribb, amiért a könyvtár weboldalát meglátogatták, és elenyésző volt a könyvtárossal való kapcsolatfelvétel aránya.)

Annak ellenére, hogy a diákok gyakran használják őket, sem a telefon, sem a táblagép nem az irodalomkutatás elsődleges eszköze, hanem a PC-k és a laptopok. A telefonnal szemben mindkét társaság a képernyőméretet hozta fel ellenérvként; a koreaiak gyakori problémája a különböző szoftverekkel való kompatibilitás, míg az amerikaiak a sebességre és az internetkapcsolat nehézségeire panaszkodtak. A

diákok azért nem használják még irodalomkutatásra a telefont, mivel sok esetben, pl. a szoftverkompatibilitás hiánya miatt, nincs rá lehetőség. Ezzel szemben a használati tendenciák azt mutatják, hogy rövid időn belül jelentkezik az igény a mobilbarát könyvtári szolgáltatások iránt.

(Jávorka Brigitta)

239/2015

LIN, Hui – PANG, Natalie – LUYT, Brendan: Is the library a third place for young people?. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 47. (2015) 2., p. 145-155.

Harmadik hely-e a könyvtár a fiatalok számára?

Esettanulmány; Ifjúsági olvasó; Használói szokások; Köz-művelődési könyvtár

A térről és a helyről folyó tudományos vitához a könyvtár- és információtudományi szakmai közösségből is érkeztek hozzászólások, azonban a könyvtárnak mint helynek a fiatalok szempontjából való kutatása kevés figyelmet kapott. E hiány pótlására a szingapúri Jurong Regionális Könyvtárban esettanulmányt készítettek. Oldenburg harmadik hely elméletét használták keretként annak feltárására, mit jelent a Jurong Regionális Könyvtár a szingapúri fiatalok számára és milyen szerepet játszik életükben. A szerzők azt tapasztalták, hogy Oldenburg elméletét a legszigorúbban véve a könyvtár nem harmadik helyként funkcionál, de fontos és vonzó hely a szingapúri fiatalok számára: közösségi tér, tanulási helyszín, valamint információforrás és szórakozási lehetőség is egyben. Közösségi térként a fiatalok a könyvtáron keresztül kerülnek kapcsolatba másokkal, akik esetleg eltérő származásúak. A könyvtári környezet inspiráló a fiatalok számára az ott-tartózkodásra és a tanulásra. A kollektív tudás által áthatott könyvtár olyan hely, ahol a fiatalok az információ és a szórakozás iránti igényeiket is kielégíthetik.

(Autoref.)

240/2015

OSBORNE, Hollie M. – COX, Andrew: An investigation into the perceptions of academic librarians and students towards next-generation OPACs and their features. – Bibliogr. In: Program. – 49. (2015) 1., p. 23-45.

A felsőoktatási könyvtárosok és a hallgatók véleménye az új generációs OPAC-okról

Egyetemi hallgató; Felmérés; Katalógushasználat; Online katalógus; Személyzet

Napjainkban az aktív könyvtárhasználók generációja előnyben részesíti az internetes nagy keresőrendszereket, főleg a Google-t, a régi könyvtári katalógusokkal szemben, melyek megújítása érdekében a könyvtárak felhasználóbarát, új típusú katalógusokat fejlesztettek ki. A tanulmány arra keresi a választ, hogy az új generációs online katalógusok mely funkciói hasznosak a felhasználók számára, hogyan viszonynak eme új felületekhez és funkciókhoz (pl. keresés, böngészés, web 2.0-s funkciók) attól függően, hogy milyen szintű információkeresési képességgel rendelkeznek, mekkora tapasztalatuk van az információ-visszakereső eszközök használatában, és milyen háttértudásuk van. Célja feltárni azt is, hogy a különböző csoportok – könyvtárosok és hallgatók – között van-e különbség a speciális funkciók iránti elvárások szerint. A *Sheffieldi Egyetemen* bevezették a Primo által a könyvtárra szabott új generációs katalógust, a *StarPlus*t, amely a Star elnevezésű katalógusuk utódja, s a cikk ezt vizsgálta.

A kérdések megválaszolásához a szerzők három könyvtárhasználói csoportot különítettek el: könyvtárosokat, könyvtáros hallgatókat és más területen posztgraduális képzésben részt vevőket. 2012 nyarán 18 fővel – 7 könyvtárossal, 6 könyvtáros hallgatóval, 5 egyéb hallgatóval – készítettek félig strukturált interjúkat. A résztvevők kis száma miatt a kutatás csak felderítő jellegű volt (a jellegzetességeket, kapcsolódásokat vizsgálta), ezt később egy nagyobb létszámú kutatáshoz tudják majd felhasználni.

Az eredményeket a szerzők összevetették az ebben a témában született korábbi irodalommal, és több eltérést állapítottak meg. Összességében elmondható, hogy a legtöbb könyvtáros a StarPlus használatában még nem annyira járatos, mint a Staréban, ezért szükség van a támogatásra, az információkeresési szokások megváltoztatására még akkor is, ha ez időigényes folyamat. Az egyetemi könyvtár új generációs katalógusa hasznos ugyan, de nem annyira ösztönösen használható, mint azt az előző írások említették. A válaszadók a keresési és böngészési funkciókat részesítik előnyben a web 2.0-s szolgáltatásokkal szemben. A legtöbb interjúalany kedveli a nagy keresők és a könyvtári katalógusok együttes használatát, hiszen önmagában egyik sem ad szá-

mukra elvárt eredményt. A kutatásból kiderült, hogy a könyvtárosoknak és a hallgatóknak is hasonló a véleménye az új OPAC-okról. A kulcsszavas keresést kedveli mindenki a korábbi kutatásokban leírtakkal szemben, miszerint a könyvtárosok az összetett keresési felületeket részesítik előnyben. A web 2.0-s szolgáltatások közül azok népszerűbbek, amelyek személyre szabottá teszik a katalógust, és időt takarítanak meg (pl. virtuális könyvespolc funkció). A könyvtáros hallgatók csoportja volt a legkritikusabb a funkciókkal kapcsolatban.

Az új generációs OPAC-ok előnye, hogy egy felületen az információs források széles skáláján biztosítanak keresési lehetőséget. E felületek könnyebben kezelhetők, megengedik a használóknak az egyedi keresési, böngészési módszerek alkalmazását. Az új izgalmas és interaktivitásra ösztönző webes megoldások és weboldalak megjelenésével, mint a Google vagy az Amazon, az OPAC dizájnját is újra kell gondolni. A felhasználói elvárások sokat változtak a számtalan keresési és böngészési módszer megjelenésével, melyek az interneten elérhetőek. A web 2.0-s oldalak nem mindegyik funkciója alkalmazható könyvtári kontextusban. Akik a könyvtárban kutatnak új információk után, azoknak gyakran mások az igényeik, pl. sokkal speciálisabb kereséseket végeznek. Az új dizájn létrehozásánál a használói véleményeket szisztematikusan be kell kérni és felhasználni. A könyvtáraknak fontos feladatuk az új generációs online katalógusuk reklámozása, és elengedhetetlen a funkciók megismertetése és érthetővé tétele.

(Bognár Noémi Erika)

241/2015

PADILLA SEGARRA, Melanie: Schnell, günstig, zielgenau und aussagekräftig: Feedback-Instrumente auf Bibliotheks-Homepages: eine Evaluation der digitalen Angebote der Stadtbibliothek Stuttgart In: BuB. – 67. (2015) 5., p. 304-307.

A Stuttgarti Városi Könyvtár digitális kínálatának értékelése

Elektronikus könyv; Felmérés; Kölcsönzés; Szolgáltatások használata; Városi könyvtár

A német kiadók az elmúlt két évben azt tapasztalták, hogy eladásai e-könyv szegmense megkétszereződött, a könyvtárak pedig online média választékuk bővítésével reagáltak. A Stuttgarti Városi Könyv-

tár egy diákprogramra vállalkozott, melynek során azt kérték olvasóiktól, értékeljék újonnan létesített „e-könyvtár” szolgáltatásukat. 2011-ben a könyvtár új honlapjának indulásakor elektronikus dokumentumok kölcsönzése is megkezdődött. Azóta több mint 74 ezer e-könyvet kölcsönöznek évente, a honlaplátogatások száma a 2003. évi hárommillióról több mint 34 millióra nőtt 2014-ben. Az új dizájn számára a könyvtárosok az alábbi hipotéziseket állították össze az online szolgáltatásokról. Ezeket az olvasói felmérésnek kellett igazolnia vagy megcáfolnia az alábbiak szerint:

- 1) az e-könyvtár egyes tételeit senki sem használja,
- 2) vannak címek, melyeket rendszeresen használnak (egy hónapban többször legalább),
- 3) a dokumentumokat főleg szórakozási célból kölcsönzik,
- 4) az olvasók nincsenek tisztában az online szolgáltatás egyes alcsoportjaival,
- 5) több vagy más alcsoportoknak több értelme volna.

A felmérésben 184 olvasó vett részt. Az eredmények szerint az e-könyvtáron belüli némely szolgáltatást csak ritkán veszik igénybe. Ez főleg akkor fontos, ha a terméket a könyvtár költségvetéséből kell megvásárolni. Mivel a felmérés nem volt reprezentatív, nem használható fel alapul a döntésekhez. Mindenesetre az eredmények mélyebb értékelést követelnek. Ha a könyvtár biztos egy-egy cím vagy szolgáltatás minőségében, érdemes marketingkampányt indítani a kevésbé ismert termékek érdekében. Azok a szolgáltatások, melyekért a könyvtár a felelős, javíthatók, bővíthetők olvasói visszajelzések segítségével.

(Autoref.)

242/2015

RODRIGUEZ, Julia E.: Awareness and attitudes about open access publishing: a glance at generational differences. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 40. (2014) 6., p. 604-610.

Vélemények és ismeretek a nyílt hozzáférésű publikálásról: fontos-e a generációs különbség?

Egyetemi oktató; Felmérés; Hozzáférhetőség; Publikálás-tudományos kiadványoké

A tanulmány a PhD-vel rendelkező egyetemi oktatók ismereteit és véleményét vizsgálja a nyílt hozzáférésű (OA) publikálásról a demográfiai jellemzőkre

koncentrálva, hogy feltárja ezeknek bizonyos szemléletmódhoz és magatartáshoz való kapcsolatát. A válaszadók többsége művészeti, humán és társadalomtudományi területeken tanított. Az eredmények azt mutatják, hogy az OA-t saját bevallásuk szerint egyre többen ismerik az összes korosztályban, de a nyílt hozzáférésű publikálást viszonylag kevesen alkalmazzák. A fiatalabb korcsoport nagyobb arányú OA-publikálásról számolt be, mint az idősebb, de ezek a fiatalabbak is egyre inkább elnyerik a véglegesített oktatói státuszt (tenured). A válaszadók körében leginkább az OA folyóiratok hitelessége okozott gondot. Az eredmények azt sugallják, hogy az egyetemi oktató szerzőket nem lehet eleve megítélni koruk, rangsorban és karrierben elfoglalt helyük alapján az OA-val kapcsolatos véleményük és tapasztalataik szerint, mivel ezek az indikátorok már nem tűnnek megbízható becslési alapoknak.

(Autoref.)

243/2015

SBAFFI, Laura – ROWLEY, Jennifer: Public libraries and non-users : a comparison between Manchester and Rome. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 47. (2015) 2., p. 104-116.

Közkönyvtárak és könyvtárba nem járók. Róma és Manchester összehasonlítása

Felmérés; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Összehasonlító könyvtártudomány

A dolgozat bemutatja annak a felmérésnek az eredményeit, melyet két nagyvárosi körzet könyvtári vezetői körében folytattak le Manchesterben és Rómában. A vizsgálat célja az volt, hogy összehasonlítsa a két nagyvárosban alkalmazott gyakorlatot, tevékenységet és szabályozást, mellyel a könyvtárba nem járók figyelmét akarják felkelteni, különös tekintettel azokra a megoldásokra, melyeket a könyvtárosok használtak a probléma megoldására. A vizsgálat nyomán fény derült azokra a különbségekre is, ahogyan a közkönyvtárakat a két városban használják. Manchesterben elsősorban feladatközpontúak a könyvtárak, hozzáférési pontokat kínálva a lakossági szolgáltatásokra, míg Rómában a hangsúly inkább a szórakoztatáson, szabadidőn és a rendezvényeken van. A könyvtárba nem járók köre is más a két városban: többnyire idősebb tinédzserek és fiatal felnőttek Manchesterben, főleg fiatal tinédzserek és

nyugdíjasok Rómában. Az olvasói csoportok – melyek kulcsfontosságúak az olvasás fejlesztése és a könyvtárral való megbarátkozás szempontjából – jól működnek Angliában; Manchesterben a könyvtárak 90%-ában egy vagy több csoport van, míg Rómában csak a könyvtárak 50%-ában csupán egy-egy csoport található. Ezen kívül Manchesterben a könyvtárosok gyakran szerveznek specializált olvasási csoportokat, melyek többféle olvasói ízlésnek igyekeznek megfelelni. Mindkét város könyvtárai tisztában vannak azzal, milyen fontos a proaktív marketing és a hálózati jelenlét menedzselése, de érdemes lenne más országok stratégiáját is megismerni, hogy bővíthessék tevékenységüket és programjaikat még több olvasó „bevonzása” érdekében.

(Autoref.)

244/2015

SINN, Donghee – SOARES, Nicholas: Historians' use of digital archival collections : the web, historical scholarship, and archival research. – Bibliogr. In: Journal of the Association for Information Science and Technology. – 65. (2014) 9., p. 1794-1809.

Hogyan használják a történészek a digitális levéltárakat? A világháló, a történettudomány és a levéltári kutatás

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használói szokások; Kutató -mint olvasó; Levéltár

A cikk egy vizsgálatról számol be, mely a történészeknek a digitális levéltárakkal kapcsolatos tapasztalatait elemezte; a történészek kutatásaik nyomán cikket publikáltak az *American Historical Review*-ben. A szerzők felkeresték a cikkek szerzőit, hogy kikérdezzék őket a digitális levéltárakban végzett kutatás folyamatáról, és hogy milyennek érzékelték a digitális levéltárak hasznosságát a történeti kutatás szempontjából. A cikk a digitális primer források „használatának” és „hatásának” realista leírását adja a történészek szempontjából, akik használják e forrásokat kutatásaik során. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a digitális levéltárak fontos forrásanyagot jelentenek a történettudósok számára több okból is, bár hitelességének a mértékét vitatják. Többen szívesebben használják az eredeti dokumentumokat, de a tudósok preferenciája változóban van, amint egyre több digitalizált formátumot használnak. Ahogy a világháló fontos kutatási felületté vált, a tudósok különböző kutatási mintákat alkalmaznak, melyek egyike

a digitalizált primer források után folytatott webes véletlenszerű keresés. A történészeknek a digitális levéltárak „hasznáról” alkotott nézetei jó néhány tevékenységre világítottak rá, melyek között a digitális információk keresése, megértése, magyarázata és idézése is szerepel. A cikkben szereplő tudósok egyszerre több tanulmányon vagy egy könyvön dolgoznak, és a digitális levéltárak keresése során fennáll annak a lehetősége, hogy hasznos információkhoz jutnak több tervezett munkájuk számára is.

(Autoref.)

245/2015

WÓJCIK, Magdalena: The use of web 2.0 services by urban public libraries in Poland : changes over the years 2011-2013. – Bibliogr. In: Libri. – 65. (2015) 2., p. 91-103.

A web 2.0-s szolgáltatások használata lengyel városi könyvtárakban: a 2011–2013 közötti változások

Felmérés; Honlap; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár

A dolgozat azzal foglalkozik, hogyan lehet a közösségi médiát a közkönyvtári szolgáltatások népszerűsítésére felhasználni, és ismerteti azokat a változásokat, amelyek 2011 és 2013 között zajlottak le. Bemutatja annak az elemzésnek az eredményeit, melyet a lengyel városi könyvtárak egy csoportja a web 2.0-s elemek előfordulásával és a közösségi média alkalmazásával kapcsolatban végzett. A mennyiségi elemzés tartalmazza a web 2.0-s elemek számát az egyes oldalakon, a közösségi hálózat egy-egy oldalára való hivatkozások számát és a különböző típusú web 2.0-s könyvtári profilok felhasználóinak számát. A minőségi elemzés érinti a közösségi média segítségével megosztott információk mértékét és típusait. A cikk ismerteti azokat a változásokat, melyek a lengyel városi könyvtárakban a web 2.0-s elemek terén az utóbbi években zajlottak, és kitér a közösségi média további használatának kilátásaira is. A változás dinamikáját is bemutatja úgy, hogy miképpen használják a közkönyvtárak a web 2.0-s szolgáltatásokat. Ez az összehasonlító vizsgálat azt mutatja, hogy az elmúlt két évben növekedett mind a közösségi médiát használó könyvtárak száma, mind az eszköztára és használatuk gyakorisága. A vizsgálatot egy speciális minta alapján végezték, egy lengyel tartomány városi könyvtáraiban, így nem tekinthető reprezentatívnak valamennyi lengyelországi közkönyvtárra.

A szerző azonban úgy véli, hogy a tanulmány olyan trendeket mutat, melyek jellemzőek lehetnek nemcsak a vizsgált régióban, hanem az egész országban is. Az eredményeket széles körben lehet alkalmazni a gyakorlatban a közösségi média aktív használatának javítására.

(Autoref.)

Olvasás

246/2015

BALDACCHINI, Lorenzo: Siamo scimmie : possiamo leggere. : riflessioni sul ruolo della biblioteca. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 55. (2015) 1.

Res. angol nyelven

Majmok vagyunk: tudunk olvasni. Megjegyzések a könyvtár szerepéről

Közművelődési könyvtár; Olvasás

A cikk az olvasás idegi aspektusaival foglalkozó legújabb kutatásokból indul ki, hogy azok megállapításait a történelem során az ember által kifejlesztett különféle írásmódok közös jellemzőivel kombinálja. Az ilyen kutatások eredményei hatással lehetnek a mai könyvtár – különösen a közkönyvtár – szerepére, és óvva intenek a túlzott egyszerűsítéstől, ami a kulturális elszegényítés veszélyét hordozza magában.

(Autoref.)

247/2015

DÖLLGAST, Brigitte: Handy statt Buch : Literatur- und Leseförderung findet in Afrika mithilfe von Mobiltelefonen statt In: BuB. – 67. (2015) 6., p. 380-383.

Könyv helyett mobil: Afrikában az irodalom- és olvasás-propaganda mobiltelefonnal történik

Ifjúság nevelése olvasásra; Irodalompropaganda; Mobilkommunikáció; Olvasásra nevelés

Az afrikai városokban is majd mindenki mobiltelefonnal jár. A Szaharától délre a lakosság 65%-ának van legalább egy mobiltelefonja, az internet viszont csak a háztartások 7%-ban található meg (Európában ez az arány 77%). A cikk abból indul ki, hogy a számítógépes internet-hozzáférést átugrotta Afrika,

és rögtön a mobil hozzáférésnél tart. A telefonok zöme nem „okos”, és vagy korlátozott internet-hozzáférésre, vagy csak telefonálásra (és SMS küldésre) alkalmas. A mobilt sokféleképpen használják – pl. pénzküldésre is –, és ez lehetővé teszi, hogy más területeken is segítse a kontinenst. E kérdéssel foglalkozott az első *hálózati találkozó*, melyet 2015 januárjában rendezett Johannesburgban a helyi Goethe Intézet. Kiindulópont lett a *Reading in the mobile era* (Olvasás a mobil korában) c. tanulmány, melyet az UNESCO adott ki 2014 őszén. Afrika nincs jól ellátva nyomtatott könyvekkel (Dél-Afrikában 20 gyerekre jut egy tankönyv). A könyv a lakosság zömének elérhetetlen, még a nagyvárosokban is alig akad könyvesbolt, de könyvtár sem nagyon van. (Nigériában 1,35 millió lakosra jut egy könyvtár, míg Németországban 8 ezerre) Míg az írástudatlanok száma az egész világon csökken, Afrikában nő; ugyanakkor a mobiltelefonok száma közelít az európai viszonyokhoz. Míg Németországban az olvasásfejlesztést táblagépekre próbálják koncentrálni, Afrikában a szövegeket olyan mobilon szeretnék megjeleníteni, amely nem okostelefon. Az egyik ilyen megoldás a *MxitReach* (www.mxitreach.org), ami az Afrikában elterjedt közösségi média platform többletfunkciója. A Mxit 2012-ben létrehozott nonprofit alapítvány ingyenes hozzáférést biztosít egészségügyi és mezőgazdasági kérdésekhez, illetve ifjúsági olvasmányokhoz. Előnye, hogy nem csak okostelefonokra telepíthető, és 6,3 millió regisztrált felhasználója van. Egy másik fontos, szövegeket egyszerű módon biztosító kezdeményezés a *Worldreader* (www.worldreader.org), melyet 2011-ben hoztak létre, és azt tűzte ki célul, hogy 140 kiadó könyveit nagyon olcsón vagy ingyen bocsássa rendelkezésre a fejlődő országokban. A probléma a helyi nyelveken elérhető anyag hiánya – ezért nehéz az olvasásfejlesztés itt. Az afrikai szerzők angolul vagy franciául írnak, hogy nagyobb olvasóközönséget érjenek el. A gyermek- és ifjúsági irodalom terén is vannak kezdeményezések, melyek számára fontos, hogy több nyelven lehessenek elérhetők a történetek. A *Nali'bali* gyermekirodalmi portál (www.nalibali.co.za) 2012 óta érhető el online, hogy a szülők felolvashassanak a gyermekeiknek. A *FunDza* (www.fundza.co.za) oldal 2011-ben jött létre, s közvetlenül a fiatalokhoz fordul szövegkinálattal, s arra is ösztönzi őket, hogy szöveget írjanak a többiek számára. A Wikipédia is úgy véli, kevés ismeret található Afrikáról a világhálón – nem is beszélve az afrikai nyelvű tartalmakról. A „*WikiAfrika*” egy nonprofit szervezet, melynek célja, hogy több

Afrika témájú szócikk kerüljön az internetes enciklopédiákba. A tartalom mellett gátló tényező a mobil hozzáférés magas költsége is. Itt elsősorban a 2012-ben indult *WikiZero kezdeményezés* érdekes; néhány afrikai országban a Wikipédia-oldalak ingyenesen elérhetők.

Az említett hálózati találkozóra meghívást kapott a *Creative Commons* (CC) képviselője is, hiszen a CC licences publikálás megkönnyíti a terjesztést. Két író is meghívtak, hogy megismerjék az ő véleményüket is. A felhasználók sem maradhattak ki természetesen. A tanácskozás témája a mobilos irodalom- és olvasásfejlesztés volt, melynek végén – záródokumentumként – Wikipédia-szócikk készült a témáról. A háromnapos tanácskozáson szó esett az iskolák és a könyvtárak fontos szerepéről is.

A Goethe Intézet hamarosan kísérleti programot indít Johannesburg közelében, melynek keretében 30 könyvtáros számára továbbképzést tartanak az irodalom- és olvasásfejlesztésről.

(Murányi Lajos)

Lásd még 248

Olvasáskutatás

248/2015

ADKINS, Denice – BRENDLER, Beth M.: Libraries and reading motivation : a review of the programme for international student assessment reading results. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 41. (2015) 2., p. 129-139.

A könyvtárak és az olvasás motiválása: A PISA felmérés olvasási eredményeinek ismertetése

Felmérés; Ifjúság nevelése olvasásra; Ifjúsági olvasó; Nemzetközi helyzetkép; Olvasási szokások

A tinédzserek jobban olvasnak, ha erre motiválják őket. A PISA felmérés a 15 évesek szövegértését több mint 70 országban értékeli világszerte, és olyan kérdéseket tesz fel, melyek a motiváció és az olvasás közötti összefüggéseket tárják fel. Az országszintű eredmények azt mutatják, hogy a fejlődő országokban alacsonyabbak az olvasási értékek, mint a fejlett országokban, de azt is jelzik, hogy a diákok számos fejlődő országban jobban motiváltak az olvasásra, és több időt töltenek vele, mint a fejlett országok diákjai. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a könyvtárak-

nak ideális esetben az a szerepük, hogy biztosítsák a diákok motivációját különféle dokumentumok rendelkezésre bocsátásával, támogató környezet nyújtásával a művelődéshez és az irodalomról folytatott beszélgetésekhez, valamint a tanulók bátorítása, hogy önállóan válasszák ki olvasmányaikat.

(Autoref.)

Használók képzése

249/2015

ARIEW, Susan: How we got here : a historical look at the academic teaching library and the role of the teaching librarian. – Bibliogr. In: Communications in information literacy. – 8. (2014) 2., p. 208-224.

Az oktató könyvtár és a könyvtáros oktatói szerepe történeti szempontból

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Irányelvek -könyvtári

Az oktató könyvtár gondolata és vele a könyvtáros oktatói szerepének megfogalmazása az 1960-as években jelent meg. A használóképzés és az információs műveltség terminusokat (és más rokon kifejezéseket) sokáig felváltva használták a könyvtárosok oktatási tevékenységének megjelölésére. A használóképzés rövid távú, könyvtárközpontú és a nyomtatott dokumentumokhoz kötődő oktatási tevékenység volt. Az információs műveltség magában foglalja az információkeresést és a dolgozatok megírásának folyamatát. Jóval összetettebb, mint a használóképzés, mivel mindig is kötődött az egész életen át tartó tanulás ambiciózus céljaihoz, míg az utóbbi szűkebben értelmezett képzési célokat tűzött ki maga elé.

Az a vita, hogy a könyvtárosok vállalhatnak-e oktatói szerepet, már az 1900-as években megkezdődött, majd az 1920-as és 30-as években megindultak a használóképzési programok, és a könyvtárak együttműködéseket kezdeményeztek az oktatókkal. Az oktatási feladatok változását befolyásolta az egyetemi könyvtárak állományainak növekvő mérete is. A nagy gyűjtemények különösen megkövetelték a használóképzést, amely az olvasószolgálati munka részévé vált. A 20. és a 21. század fordulóján, a dokumentumok digitális elérhetőségével a könyvtárak a tárolástól az oktatás felé mozdultak el, ide

értve a tantermek és más tanulási terek létesítését. A nyomtatott gyűjteményekben való navigálásról a tananyagközpontú információs műveltségre való átérés az 1960-as évek közepétől a 70-es évek elejéig kísérleti jelleggel számos főiskolán megjelent, majd a 70-es évek végétől a 80-as évek közepéig egyre több intézmény profiljának jellemzőjévé vált az oktató könyvtár.

Az oktató könyvtár fogalma drámai módon kibővült a számítógépek megjelenésével. Ennek kapcsán az információs műveltség terminus 1974-ben fordult elő először, a 1980-as években még kevésbé volt jelen, majd az 90-es évekbe nőtt meg említéseinek száma. Az 1990-es évek végétől jelentős változásokhoz vezetett az, hogy fontossá vált a hallgatók értékelése, valamint a hallgatóközpontú tanulási terek létrehozása.

Az oktató könyvtár újradefiniálásával a figyelem olyan tényezőkre irányult, mint maga az oktatás és annak támogatása, ide értve az ehhez vezető stratégiai partnerségeket. Mindez az alapképzés hallgatóira korlátozódott, egészen addig, amíg 2000-ben meg nem jelent az Association of College and Research Libraries által kibocsátott *Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban* címet viselő dokumentum, amelynek alapján a könyvtárosok a korábbiánál alaposabb, a szakterületekhez alakított követelményeket tudtak kialakítani a felsőbb éves alapképzéses és a mesterszakos hallgatók számára. A követelmények kidolgozása rávilágított arra is, hogy a könyvtárosok pedagógiai készségeit is fejleszteni is kell. Az információs műveltség fogalma, szükségessége és a vele kapcsolatos erőfeszítések nagysága azonban a 21. században is viták kereszttüzében áll.

Az ACRL keretrendszerének átalakítása *Framework for Information Literacy for Higher Education* (Az információs műveltség keretrendszere) néven megpróbálja a követelményrendszer korlátait meghaladni. Többek között hangsúlyozza, hogy az információs műveltség együttműködésen alapul, és nem független más felsőoktatási céloktól. Egyik fő témája az „integrált tanulás”, tehát az, hogy az információs műveltség a diszciplínák és a szakmák kontextusában létezik, nem pedig önálló szakterületként. Az új keretrendszer a korábbi követelményrendszer specifikus előírásai és indikátorai helyett alapvető fogalmakat és tanulási célokat tartalmaz, amelyek az információs műveltséget, a diszciplínákon belüli és az azok közötti tanulás folyamat integráns részeként egy magasabb szintre emelik. Megközelítése átfogóbb és holisztici-

kusabb. Célja már nem az, hogy információsan művelt alapképzéses hallgatókat neveljen ki, hanem hat küszöbfogalom segítségével oktatja az információs műveltséget. Természetesen, az új keretrendszer is kapott már kritikákat.

(Koltay Tibor)

250/2015

GIBEAULT, Michelle J.: Using iPads to facilitate library instruction sessions in a SCALE-UP classroom. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 22. (2015) 2., p. 209-223.

Az iPad segédeszközként történő használata a könyvtárhasználati képzésben egy SCALE-UP osztályban

Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatás -számítógéppel

A felsőoktatási könyvtárosok egyik leglényegesebb tevékenysége a könyvtári források hatékony használatának oktatása. Az eredményesség szempontjából fontos, hogy a hagyományos, egyirányú előadói módszert felváltsa az interaktív oktatás, és nagy szerepet kapjon a szemléltetés. A cél érdekében be kell vetni a könyvtár weboldalát és az elektronikus forrásokat is. A szakirodalom tanúsága szerint az aktív tanulás során hatékonyság szempontjából kiemelkednek az együttműködésen alapuló, kiscsoportos tanulási formák (cooperative, collaborative learning). A 2013 óta folyó SCALE-UP (Student Centered Active Learning Environment with Upside-down Pedagogies) program keretében részletes vizsgálatok foglalkoznak a tanulási helyszínnel és berendezéssel ideális formáival, amelyek a tanulókat a leginkább serkentik az aktív részvételre. A program a North Carolina Egyetemen indult, és már több mint 200 kolléga és intézmény csatlakozott hozzá.

A jelen tanulmány az iPad táblagép könyvtári oktatásban történő felhasználásának lehetőségeiről szól. A szerző könyvtári instruktor, aki részt vesz az órák tervezésében és megtartásában. 2013-ban a SCALE-UP szerint formálták át a tanulási helyszínt, az iPadeken alkalmazott Nearpod tanulási segítőprogram alkalmazásával pedig a tanítási módszert.

48 diák, háromfős csoportokban dolgozott iPadek segítségével. Miután bejelentkeztek a Nearpod rendszerbe információkat kellett gyűjteniük egy-egy témáról több lépésben, egyre finomítva az eredményt. Közben kivetítőn és az iPadek képernyőin egyre

újabb információkat kaptak a könyvtári információforrásokról, keresőeszközökről és szolgáltatásokról, mint például a CQ Research adatbázis, a Summon metakereső, a szabadpolcos jelzetek rendszere, az új automatikus dokumentumkereső rendszer, a digitális böngészők és a könyvtárközi kölcsönzés. Az instruktor a válaszok helyességéről, valamint a diákok képzésről alkotott véleményéről a Nearpad segítségével kapott visszajelzést és statisztikai adatokat.

Két technikai probléma nehezítette a munkát: az iPadek nem tudtak zavartalanul kapcsolódni a wifi hálózathoz, a Nearpod internetböngészőjében pedig nem volt az előző képernyőhöz vezető „back” ikon. Ennek ellenére a diákok többsége elégedett volt a technikai feltételekkel és eszközökkel, és konkrétumokról számolt be azzal kapcsolatban, hogy mit sikerült megtanulnia az ötvenperces képzés alatt. Úgy tűnik, az iPad bevált, segítette a diákokat figyelmük összpontosításában, és elkötelezettebbé tette őket a feladatmegoldás iránt. A SCALE-UP módszer szerint berendezett labor lehetővé tette az instruktor szabad mozgását, aki így a diákok közt cirkálva akadálytalanul tudott segíteni nekik. A kerek asztalok pedig ideálisak a diákok interaktív csoportmunkájához.

Végso soron kimondható: a SCALE-UP-os környezetben iPadekkel végzett kísérleti könyvtárhasználati képzés hatékonynak bizonyult. A Nearpoddal kiegészítve bizonyítottan elősegítette az együttműködésen és tartalommegosztáson alapuló tanulást, és erősítette a képzés iránti kötődést.

(Fazakas Eszter)

251/2015

PUN, Raymond – GE, Heng Helen: The first year library research experience at New York University-Shanghai : cultural challenges and learning opportunities in China In: College & research libraries news. – 76. (2015) 3., p. 122-125.

A könyvtári kutatás oktatásának első tapasztalatai a New York University Sanghajban működő intézetében

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Külföldi hallgató

Az egyetem működésének első évében, vagyis a 2013–2014-es tanévben, a könyvtárosokat is bevonták a hallgatók képzésébe: a *Globális társadalmi perspektívák* című kurzus keretein belül a könyvtári kutatások lebonyolításának fortélyaihoz vezették be

az elsőéveseket. A 300 hallgató fele volt kínai, míg a másik 150-et külföldi diákok tettek ki, akik Amerikából, Európából és Dél-Ázsiából jöttek. A közös munka azonban nemcsak a hallgatóknak, hanem a könyvtárosoknak is érdekes tanulási folyamat volt. Az írókurzus vezetője kérte fel a könyvtárosokat, hogy fejlesszék a hallgatók kutatással kapcsolatos alapkompenciáit, vagyis tanítsák meg őket eligazodni az adatbázisokban, hatékonyan keresni, megválogatni a forrásokat, és értékelni a megbízhatóságukat. A csoportoknak egy szöveget kellett elolvasniuk, és esszét írniuk a szöveg jelentőségét és értékét bírálva, mindehhez pedig könyvtári forrásokat kellett felhasználniuk. A külföldi hallgatók Jaclyn Gellar *A híres menyasszonyok mint kulturális ikonok* című esszéjét kapták, míg a kínaiak Emile Durkheim *A valósi élet elemi formái* című munkáját olvasták. Vagyis amíg az első csoport az esküvő jelenségén keresztül fókuszált a nemi szerepekre, addig a másik csoport a hit és a szentesített értékek társadalomra gyakorolt hatását vizsgálta.

A munkára való felkészülésképpen a könyvtárosok először elolvasták és elemezték a szövegeket, majd brainstorming keretében kialakították az előzetes terveket. Úgy döntöttek, oktatási eszközként LibGuide-okat, vagyis tematikus kutatási útmutatókat használnak majd, amelyeken keresztül a hivatkozások kezelését, a keresési stratégiákat és a kiválasztott adatbázisok használatát is bemutathatták.

A két csoporttal kapcsolatban nagyon eltérőek voltak a könyvtárosok tapasztalatai: amíg a külföldiek szívesen beszéltek a keresési témájukról, és szívesen osztották meg tapasztalataikat a csoportjukkal, addig a kínaiak inkább csendben figyeltek, amíg fel nem szólították őket. Érdekes, hogy a keresések során a kínaiak több esetben hátrányt szenvedtek amiatt, hogy nem ismerték kellőképpen a nyugati kultúrát: a szlengesebb szavak használatával például számos olyan találat került elő, amelyek korábban nem szerepeltek a halmazban. Ugyanakkor több okból is nehezebben boldogultak, mint a külföldi diákok: nehezebben értelmezték a szövegüket, kevésnek találták a kiszabott időt, ellenben kevésbé fontosnak a könyvtári szemináriumot.

A workshopok lebonyolítása után a könyvtárosok az elégedettség mérésére kérdőívet küldtek ki a résztvevőknek, amelyet közel hatodik töltött ki. Az eredmények szerint mindkét csoport ismerte már korábban a Boole-operátorokat, de az összetett keresési lehetőségek terén új dolgokat tanultak. A hallgatók ugyanakkor több egyedi foglalkozást szerettek volna,

illetve jegyzeteket a tananyaghoz. Elégedettek voltak viszont a könyvtár által kínált forrásokkal.

A teljes program lezárása után a könyvtárosok még egy workshopra hívták meg az érintetteket, a hallgatókat és a tanárokat együttvéve. Itt megosztották a közösséggel a tapasztalataikat és a kérdőív eredményeit. Ugyanakkor sok olyan gondolat is megfogalmazódott, amely a hallgatók egyéb kompetenciái fejlesztésének szükségességére mutatott rá. Ilyen például, hogy a kínai diákok egy része továbbra sem érti a hivatkozások és a bibliográfia célját, míg bizonyos külföldi diákok szerint ez egyáltalán nem is fontos.

(Jávorka Brigitta)

252/2015

SCULL, Amanda: Fostering student engagement and collaboration with the library : student creation of Libguides as a reserach assignment In: The reference librarian. – 55. (2014) 4., p. 318-327.

A diákok könyvtárral való találkozásának és együttműködésének elősegítése: diákok által készített LibGuide mint kutatási feladat

Használók képzése -felsőoktatásban; Kézírási -könyvtárhatalmazati; Szakirodalmi ismeretek -használatának

A Brattleboroban működő School for International Training Graduate Institute (SIT) a könyvtárával szoros együttműködésben szervezi információs műveltségi kurzusait. Az intézménybe egyaránt járnak amerikai és külföldi diákok is, akik különböző kulturális háttérrel rendelkeznek. Többnyire olyan iskolából érkeztek, ahol nem volt folyamatos internet-hozzáférésük, és a könyvtárban is a nyomtatott dokumentumok voltak csupán elérhetőek. Vannak idősebb diákok, akik korábbi végzettségüket olyan időszakban szereztek, amikor még nem léteztek internetes források. Az egyetem munkatársai a kutatási gyakorlat órát választották ki, hogy annak keretében csökkentsék az egyenlőtlenségeket ezen a területen. A kurzus keretén belül a könyvtáros először szeptember közepén tartott előadást a hallgatóknak a weboldalak értékeléséről, a könyvtári források használatáról és a hivatkozás módjáról. Majd október közepén megtanította őket arra, hogyan hozhatnak létre és szerkeszthetnek egy LibGuide-t, vagyis egy tematikus kutatási útmutatót, amelyet a Springshare nevű cég szoftverének segítségével készítettek.

A félév elején a hallgatókat már három-négyfős csoportokra osztották, akik meghatározhattak maguknak egy témát, amelynek szakirodalmát értékelniük kellett. Ebben a témakörben kellett a közös LibGuide-ot is kialakítaniuk. Ehhez a könyvtáros hozta létre a mintaoldalt, és adott hozzáférési jogokat a csoport tagjainak. A feladatuk az volt, hogy összegyűjtsék, kiértékeljék, valamint a legmegbízhatóbbnak és a későbbi kutatásokhoz leginkább használhatónak ítélt forrásokat megjelenítsék a felületükön. Ezek rendszerzése és formai megjelenítésének kialakítása is fontos feladatuk volt, mivel a LibGuide tulajdonképpen egy saját dizájnnal rendelkező weblap, és a rendszer multimédiás elemek használatát is engedélyezi.

A LibGuide-okat az elkészülésük után a diákok bemutatták az óra keretében is, majd pedig felkerültek a könyvtár honlapjára a többi hasonló jellegű útmutató közé, amelyeket hagyományos módon a könyvtárosok készítettek a hallgatóknak. Ezzel a munkák nyilvánossá váltak, így a projektet a hallgatók a szakmai portfóliójukban is rögzíthették, hogy a leendő munkáltatóik bármikor megnézhesék őket. A tanév során tizenhat hallgató vett részt a munkában, és négy új LibGuide készült el, a könyvtárosok valamennyit használhatónak ítélték.

A kurzus végén a részt vevő hallgatók közül 11 töltött ki kérdőívet a LibGuide készítésével kapcsolatos tapasztalataikról. A beérkezett válaszok alapján a hallgatók nagy része (9 fő) szerint a LibGuide projekt lényeges kiegészítése volt a szakirodalom-értékelési feladatnak, és 10 hallgató gondolta úgy, hogy ezt a jövőben is folytatni kellene. Ugyanakkor viszont a hallgatók nagyjából fele számára nem volt egyértelmű a feladat. Leginkább a célközönség meghatározásával voltak problémáik: nem tudták eldönteni, hogy az útmutató egy kutatónak, esetleg egy későbbi hallgatónak készül-e vagy éppen olyasvalakinek, aki csupán érdeklődik a tudományterület iránt, de nincsenek korábbi ismeretei a témáról. Ugyanakkor nem tudták, mennyire elfogadható, ha a saját kutatási eredményeiket is megjelenítik a felületen. Ellenben a LibGuide kialakítását egyszerűnek és a felületet könnyen kezelhetőnek találták, ezért a feladatot érdekesnek, a kipróbálását pedig jó lehetőségnek ítélték.

(Jávorka Brigitta)

253/2015

SOBEL, Karen – DREWRY, Josiah: Succession planning for library instruction *In: Public services quarterly*. – 11. (2015) 2., p. 95-113.

A használóképzéssel foglalkozó utánpótlás megtervezése

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Munkaszervezés; Tervezés

A felsőoktatási könyvtárakban a használóképzéssel foglalkozó könyvtárosok fluktuációja ellenére biztosítani kell a tevékenység folyamatosságát. A vezetőknél gondoskodniuk kell arról, hogy a nyugdíjba vonulók vagy a munkakörből más okokból kilépők átadják az intézménnyel kapcsolatos ismereteiket, jó gyakorlatukat, az általuk a munkakörhöz készített dokumentációt (például tanterveket, óraterveket, feladatokat, értékeléseket, jelentéseket, statisztikákat, munkaköri leírásokat, a partnerek elérhetőségeit, a korábbi megbeszélések jegyzőkönyveit) az őket követőknek. Egyes helyeken a hallgatókat is bevonják a könyvtárhasználati képzésbe. Velük különös figyelemmel kell foglalkozni, ki kell őket képezni a feladatra, és visszajelzést kell adni számukra. Az újonnan belépők számára világossá kell tenni, hogy milyen képzést bíznak rájuk (alapfokú vagy haladó, általános vagy speciális, már működő vagy most kialakítandó). Alkalmat kell találni arra, hogy az új munkatársakat bemutassák a vezető oktatóknak, a tanszéki kapcsolatoknak és az adminisztrációban dolgozóknak. A későbbiekben értékelni kell, hogyan illeszkedtek be, és hogy végzik munkájukat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 188, 198

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

254/2015

BREEDING, Marshall: Ongoing challenges in digitization
In: Computers in libraries. – 34. (2014) 9., p. 16-18.

Folyamatos kihívások a digitalizálásban

Digitalizálás; Megőrzés

Érdekes látni a fejlődést, amely a digitalizálással kapcsolatos technológiákban és eszközökben végbement az évtizedek során. A tárolás és a felszerelés költsége jelentősen csökkent. Egyre több alkalmazás, platform áll rendelkezésre a digitális gyűjtemények kezeléséhez, többek között nyílt forráskódú és nagy költségekkel járó, minőségi termékek is. A digitális tartalom mennyisége ugrásszerűen növekedett, ami a tárolással, kezeléssel, megosztással és megőréssel kapcsolatos újabb kihívásokat teremtett. A könyvtárak digitalizálási projektjei nyomán a fontos tartalmak köre kibővült, és elérhetővé vált a tudományos világ számára.

A legfontosabb tudományos és kulturális tartalmak élettartama a könyvtárak és a többi közgyűjtemény hosszú távú digitális megőrzési stratégiájától függ. A könyvtárak és a kulturális intézmények egyik fontos feladata a források megőrzése a jövő generációi számára, ez azonban jelentős erőfeszítéseket kíván. A több száz, több ezer éve őrzött dokumentumok számára olyan védelmet és biztonságos környezetet kell teremteni, amely hosszú időn át támogatja a megőrzést. A fájlok tárolására használt adathordozók élettartama években, esetleg évtizedekben mérhető, de semmiképp sem évszázadokban. A digitális fájlok sérülékenyek, állandó odafigyelést igényelnek, ha hosszú távú megőrzésükre törekszünk. Ahhoz, hogy a tartalmak a jövőben is hozzáférhetőek legyenek, folyamatos adatmigrációra lesz szükség az új típusú tárolóeszközök, fájlformátumok megjelenése miatt, mivel az elavult formátumokat a számítógépek nem lesznek képesek értelmezni, olvasni. A megőr-

zés legbiztonságosabb módja, ha fizikai és digitális változatot is készítünk, amikor ez lehetséges. Sok esetben a digitalizálás az egyetlen módja a tartalom megmentésének, mielőtt használhatatlanná válik. A már digitálisan született dokumentumok esetében egyetlen megőrzési mód van, mely digitális környezetben valósulhat csak meg. (Ma a legtöbb új tartalom ebben a formában születik.)

A digitalizáláshoz szükséges eszközök és tárhelyek árai lecsökkentek, a digitalizálási projektek végrehajtásához mégis jelentős források szükségesek, hiszen számottevő munkaórát igényelnek. A metaadatok készítése és a tartalommal kapcsolatos utómunkálatok több időt igényelnek, mint maga a digitalizálás. Nő azon könyvtárak száma, melyek saját digitalizálási részleggel rendelkeznek. A tömeges könyvdigitalizálásához külső, kiegészítő támogatásokra és koordinálásra lenne szükség, de azokban a könyvtárakban, ahol egyedi, fontos anyagok vannak, elvárható tevékenység a digitalizálás. Az eddigi digitalizálási projektek nagyobb támogatásokkal jöttek létre, céljuk pedig nemcsak a digitalizálás volt, hanem a hozzá szükséges eszközpark és tudás felépítése is.

Ma a digitalizálás már nem rendkívüli tevékenység, csak akkor, ha egyedi dokumentumokról van szó. Ugyanakkor sokkal nehezebb a megfelelő finanszírozási forrás megtalálása, meggyőző érveket kell a könyvtáraknak találniuk az érvényesüléshez.

A digitalizált anyagok több lehetőséget nyújtanak a hozzáférés terén, megnyílnak a határok, lehetővé válik a globális megosztás, így az érdeklődők hozzáférhetnek minden anyaghoz. Azonban a hozzáférésnek lehetnek jogi vagy gyakorlati korlátai. Minden dokumentumhoz metaadatokat kell rendelni, majd azokat a közönség számára elérhetővé tenni. A webes technológia és a keresőoptimalizálási irányelvek alkalmazásával növelni lehet a gyűjtemény ismertségét, a webes keresőkben való megjelenését. Ezáltal a tartalom könnyebben megtalálható, használata is nő.

(Bognár Noémi Erika)

255/2015

TICHÝ, Luděk: Pod pokličkou Národní digitální knihovny
In: Čtenář. – 67. (2015) 4., p. 123-124.

A Nemzeti Digitális Könyvtár égisze alatt

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

A Cseh Köztársaság a Nemzeti Digitális Könyvtár (NDK) projektjének megvalósításában a hangsúlyt a monográfiák és az időszaki kiadványok feldolgozására helyezte. A nemzeti könyvtár a Morva Területi Könyvtárral együttműködve olyan automatizált digitalizálási technikát dolgozott ki, amely hosszú távon biztosítja az írott nemzeti örökség digitális megőrzését és hozzáférését. Három év alatt 100 ezer kötetet, 26 millió oldalt digitalizáltak. Az állam 300 millió koronát biztosított a projektre, amely az Európai Alap részéről 85%-os, a Kulturális Minisztériumtól 15%-os támogatást kapott.

A digitalizálási folyamat elején mindig a könyv vagy periodika áll, a végén pedig az ún. mesterpéldány (master copy), amely bekerül az LTP-be (Long-term Preservation) a következő évtizedekre garantálva a megőrzést. Az egész folyamatot olyan automatizált eljárás biztosítja, amely az ipari méretű automatikus digitalizálásra jellemző. Az NDK teljesen automatizált, a legmodernebb IT technológiákat alkalmazza, de még mindig jelentős mennyiségű manuális munka is szükséges a megvalósításhoz. Az 50 munkatárs részvételével zajló digitalizálási folyamat négy fő részből áll: a digitalizáló munkahelyből, a transzformálásból, a szerkesztésből és az LTP-ből. A másik megosztás területileg történik, a két egymás mellett működő központ (a biztonság miatt) Prágában (nemzeti könyvtár) és Brnóban (Morva Területi Könyvtár) található.

A hozzáférés biztosítása a projekt eredménye, melékterméke, amely lehetővé teszi a használók számára az NDK raktáraiba való betekintést. Így a használonak nem kell személyesen fölkeresnie a könyvtárat, a könyvtár pedig az eredeti könyv helyett a digitális változatot is szolgáltathatja. A hozzáférést a Kramerius applikációján keresztül az akadémiai könyvtár biztosítja nyílt hozzáféréssel a www.ndk.cz oldalon.

A digitalizálási folyamat a raktárakban kezdődik, ahol összegyűjtik az éppen digitalizálásra váró anyagot, és átadják az előkészítő osztálynak. Itt először minden művet ellenőriznek a bibliográfiai adatok,

a katalógusban a kapcsolódó bibliográfiai rekordok szempontjából. Ha nincs benne, akkor átkerül katalógizálásra, ha igen, akkor ellenőrzik, hogy valamelyik könyvtár nem digitalizálta-e már a művet. Ha igen, akkor a művet visszafordítják, elkerülve a duplikált digitalizálást. Ezt a műveletet az a vonalkód teszi lehetővé, amelyet egyedi azonosítónként a művek megkapnak, és bekerül az elektronikus katalógusba. Ha megtörtént a dokumentumok azonosítása, következik a robotszkennereken a digitalizálás. Előtte ellenőrzik a kötés erősségét, az oldalszámok hiánytalanságát, a papír állapotát, majd megtisztítják, portalanítyják a példányokat, csak ezután kerülhetnek a szkennerekbe. Többféle szkennelssel dolgoznak, könyv- és lapszkennerekkel egyaránt. A képek a szkennerből TIFF formátumban, 300 dpi felbontásban kerülnek ki. A keletkezett mű digitális kópiáját a katalógusban rögzítik, és automatikusan metaadatokkal látják el. Az OCR rekord metaadat-csomagokból áll, amelyet az alapképhez kapcsolnak. Ezután a szerkesztés és vágás művelete következik, amelyet egyelőre kézi munkával végeznek. A munkatárs oldalról oldalra ellenőrzi a szkennelés minőségét, olvashatóságát, a metaadatokat. Itt javítják a hibákat, ha a hiba olyan súlyos, hogy nem javítható, akkor újraszkennelésre visszaküldik a művet.

Ha a digitális kép és a metaadat is teljes, következik a transzformálás JPEG 2000 formátumba, a veszteségmentes átalakítás ZIP-be, majd az LTP-ben való elhelyezés. A digitális művek elhelyezése nem nehéz, de olvashatóságuk biztosítása 10 évnél nagyobb időre a folyamatos fejlődés miatt problematikus. Ezért ún. „anyakópiákat”, mesterpéldányokat tárolnak, ezekből 1:8 arányban sűrített használói kópiákat készítenek és helyezik el a metaadatokkal együtt a Kramerius-ban.

Az NDK-nak köszönhetően a cseh kulturális örökség a következő generációk számára is hozzáférhető lesz.

(Prókai Margit)

Lásd még 217

Adatbázisok

256/2015

ZASTROW, Jan: Genealogy : a cheat sheet for the unsuspecting librarian In: Computers in libraries. – 35. (2015) 5., p. 16., 18-20.

Családfakutatás: útmutató gyanútlan könyvtárosok számára

Adatbázis; Kutatás információellátása; Tájékoztató munka

„A genealógia a tájékoztatás jövője.” – ezzel lepte meg hallgatóit *Mary Mannix* egy rendezvényen. Tapasztalatai szerint egyre több tájékoztató pont szűnik meg, de a származástannal foglalkozók nem: ugyanis emberek egyre többet és fiatalabb korban érdeklődnek e téma iránt, hiszen az információk egyre olcsóbban, kevesebb utazással és bármilyen időpontban hozzáférhetőek. A témával már tv-műsorok is foglalkoznak, illetve több olyan társaság is van (*Federation of Genealogical Societies, National Genealogical Society*), melynek több ezer tagja kér segítséget a könyvtártól. A könyvtárosok nincsenek felkészülve azonban, hiszen képzésük alatt erről nem tanultak. Az aktív érdeklődést nem lehet figyelmen kívül hagyni, meg kell felelni az elvárásoknak, különösen azért, mivel a kutatók látják és értékelik leginkább a tájékoztató munkát.

A kutatóknak kétféle forrásra van szükségük: *primer forrásokra*, melyeket a levéltárak, és *szekunder forrásokra* (módszertani leírásokra), melyeket a könyvtárak biztosítanak. Az információk zöme online is elérhető, így egy internetkapcsolattal rendelkező tájékoztató akkor is adhat genealógiai tájékoztatást, ha az adott könyvtárnak nincs saját gyűjteménye ehhez. Nem is szólva arról, hogy bár sokan azt gondolják, ez a tudományterület csupán nyers adatokkal dolgozik (születési, halálozási, házasságkötési adatok, helyszínek), a könyvtárak és levéltárak képesek az információkat étellel megtölteni azzal, hogy hozzáteszik a kulturális környezettel kapcsolatos információkat.

A családfakutatás menete a következő: 1. A kutató összeír minden információt, amit a családról tud, s akár családfát is rajzolhat (ajánlott kézzel írni). 2. A család valamennyi tagjával beszélnie kell, mindent le kell jegyezni, még a téves információkat is, hiszen ezek később mégis hasznosak lehetnek. 3. Át kell nézni a család valamennyi hivatalos és nem hivatalos iratát, akár a régi családi Bibliát is, és kigyűjteni az információkat. 4. Át kell néznie a különböző adattárakban található dokumentumokat (pl. népszámlálási adatokat), tisztáznia a kérdéseket, és pótolni a hiányokat.

A szerző szerint a téma legfontosabb adatbázisai a következők:

1. *HeritageQuest Online*: a ProQuest Amerikára koncentrált adatbázisa csak könyvtári előfizetéssel érhető el. Megtalálhatóak benne az 1790

és 1940 között keletkezett népszámlálási adatok képekkel és indexelt nevekkkel, a *PERSI* (folyóiratforrás-index) 1800 és 2009 közötti archívuma, a *Freedman's Bank* digitalizált adatlapjai, a kongresszus kiadványai, interaktív demográfiai térképek, stb.

2. *Ancestry.com*: több mint 1,5 milliárd nevet tartalmazó adatbázis. Az információk többsége amerikai, de akadnak angliaiak is. Az adatbázis erőssége a köré szerveződött szakmai közösség, amely segítséget nyújt a többi kutatónak.
3. *Fold3*: katonai információkra specializálódott adatbázis, amely a hadseregbe való regisztrációs iratokat, digitalizált újságokat, fényképeket, de még FBI aktákat is tartalmaz.
4. *GenealogyBank*: digitalizált újságok forrása 1690-ig visszamenőleg, de gyászjelentések, utaslisták, születési, esküvői, hagyatéki és bírósági információk is vannak benne. Több napilap csupán itt érhető el.
5. *FamilySearch*: Az adatbázisban található 4 milliárd névvel talán a legnagyobb a tudományterületén, nemzetközi információkat is tárol, és többféle dokumentumot is elérhetővé tesz. Ugyanakkor ingyenes telefonos segítséget is nyújt.

Ezeket egészítik ki olyan oldalak, mint a *Cyndi's List* (módszertani és ismertetőlap), a *RootsWeb* (önkéntesek által közzétett ingyenes információk), a *OneGreatFamily* (fizetős, de segít megtalálni a családfák közötti kapcsolatokat) és a *Find A Grave* (önkéntesek gondozzák). A családfakutatásban nemcsak a levéltárak, hanem a könyvtárak is részt vehetnek; minimális ráfordítással a legkisebb könyvtárak is.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 186

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 216, 241, 247

Információ- és kommunikációs technológia

Lásd 245, 250

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 201

Könyvtáráépítés, -berendezés

Lásd 211

Elektronikus könyvtár

257/2015

OJSTERŠEK, Milan [et al.]: Establishing of a Slovenian open access infrastructure : a technical point of view. – Bibliogr. In: Program. – 48. (2014) 4., p. 394-412.

A nyílt hozzáférés infrastruktúrájának megteremtése Szlovéniában: technikai szempontok

Együtműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tanulmány a nyílt hozzáférés infrastruktúrájának technikai hátterét mutatja be Szlovéniában. Az infrastruktúrát négy intézményi repozitórium és az ezek tartalmát begyűjtő nemzeti portál alkotja azzal a céllal, hogy közös keresőgépet nyújtson, hasonló dokumentumok ajánlását és hasonló szövegek felismerését biztosítsa. A projekt során kidolgozták a szükséges jogi hátteret, zárótanulmányok, tudományos kiadványok és kutatási adatok kötelező beadásának folyamatát, valamint az intézményi repozitóriumok és a nemzeti portál között adatcsere és a hasonló szövegek felismerésének folyamatait. A konzorciumot négy szlovén egyetem alkotja, amelyek méretükben, szervezetükben és munkafolyamataikban jelentősen különböznek egymástól. Azt feltételezték, hogy pontosan ugyanazt a jogi hátteret és szoftvert alkalmazhatják a négy repozitóriumnál, de végül kiderült, hogy a teljes egységesítés a különbségek miatt nem megoldható.

A nyílt hozzáférés nemzeti infrastruktúrája javítani fogja a szlovén kutatási intézmények láthatóságát, támogatja az alapítók nyílt hozzáférés iránti elkötelezettségét. A létrehozott infrastruktúra lehetővé teszi a szlovén kutatók által közzétett, lektorált tudományos publikáció 80%-ának elhelyezését és megőrzését. Ugyanakkor teljes szöveggel elérhetővé vált a szlovén felsőoktatási intézményekben készült záródolgozatok többsége.

(Autoref.)

258/2015

RETTBERG, Najla – SCMDT, Birgit: OpenAIRE : supporting a European open access mandate. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 76. (2015) 6., p. 306-310.

OpenAIRE: az európai nyílt hozzáférési politika támogatása

Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A kutatási eredmények az adófizetők pénzéből született közjavak, amelyeket mindenki számára elérhetővé kell tenni. A nyílt hozzáférés (open access, OA) definíciója szerint mindez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a mások által hasznosítható tudományos információk legyenek online hozzáférhetőek, a végfelhasználó számára ingyenesen.

A témával foglalkozó első európai kísérleti projekt, az Open Access Pilot 2008-ban indult az EU 7. keretprogramján belül, és viszonylagos sikerrel zárult. A legújabb finanszírozási program, a Horizon2020 azt írja elő, hogy minden, európai uniós finanszírozást élvező projekt kiadványait hozzáférhetővé kell tenni a széles nyilvánosság számára. A finanszírozás a szükséges infrastruktúra fejlesztését, a gondolat népszerűsítését, a kutatók támogatását, online platform létrehozását, a színvonalas metaadatok gondozását és értéknövelt eszközök megteremtését támogatja. Az OpenAIRE (Open Access Infrastructure for Research in Europe) program a kutatások metaadatainak összegyűjtését célozza (különös figyelemmel arra, hogy a finanszírozási adatok egységes nyilvántartása is meg-

valósuljon). Az infrastruktúrát decentralizált adatforrások (kiadvány- és adatrepozitóriumok, kiadói és kutatási információs rendszerek) hálózata alkotja.

A nyílt hozzáférés megvalósítása az egyes országokban igen sokféleképpen történik, az országok a fejlettség legkülönbözőbb szintjein tartanak. 33 NOAD (National Open Access Desk, nemzeti tájékoztatási központ) működik. Az OpenAIRE támogató tevékenysége a következő formákban ölt testet: help desk-ek és online tájékoztató források létrehozása, webináriumok és más képzések szervezése. Az OpenAIRE együttműködik más kezdeményezésekkel (FOSTER, COAR, SHARE, Dryad, DataCite stb.). A program infrastruktúrája rendelkezésre áll; a repozitóriumok vezetői számára OpenAIRE irányelveket állítottak össze. Az OpenAIRE jelenleg 477 repozitórium és 75 nyílt hozzáférésű folyóirat anyagát aratja le. 8,5 millió rekordot tartalmaz, ebből 85 ezer össze van kapcsolva az európai finanszírozásra

vonatkozó információkkal is. Aktívan keresik a kapcsolatot a nemzeti finanszírozókkal is; akik nem rendelkeznek megfelelő tárolási infrastruktúrával, azok a közös Zenodo szolgáltatást vehetik igénybe.

Sikerként könyvelik el, hogy az OpenAIRE-rel kompatibilis repozitóriumok száma a 2012. évi 102-ről 2014-ben 432-re nőtt. Katalizátorként segítik az országos koncepciók megalkotását, és azok összehangolását az európai elképzelésekkel. OpenAIRE2020 néven már megkezdődött egy újabb finanszírozási ciklus, amely újabb kérdéseket tűzött napirendre (ilyenek a nyílt kutatási adatok, a nyílt hozzáférés arany útjával végzett kísérlet, a lektorálás és a teljesítménymérés). Elengedhetetlennek tartják, hogy a program megvalósításában a könyvtárak és más intézmények is részt vállaljanak.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 231, 237, 244, 255

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 256

Kiadói tevékenység

259/2015

ANDRO, Mathieu – HOLOGNE, Odile – MAHÉ, Annaïg: Estimation des dépenses de publication de l'Infra dans un modèle théorique „Gold Open Access” In: Documentaliste. – 51. (2014) 4., p. 70-79.

A nyílt hozzáférés arany útja elméleti modelljének felhasználása az INRA-nál való publikálás költségeinek a becslésére

Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Kutató-intézet; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk annak a szimulációnak az eredménye, melyet a francia Nemzeti Agrárkutatási Intézetben (INRA = Institut national de la recherche agronomique) vé-

geztek el azért, hogy meghatározzák, mibe kerülne a nyílt hozzáférés biztosítása azokhoz a cikkekhez, melyet az INRA kutatócsapata közölt 2011-ben, az arany utat használva, ahol a szerzők és munkáltatóik közösen a finanszírozók. A tanulmány szerzői ezután összehasonlították az eredményeket az INRA által fizetett előfizetések költségeivel. Wouter Gerritsma (Wageningen Egyetem Könyvtára) legutóbbi becsléséhez hasonlóan – aki teljes egészében az arany utat választva a várható költségekre vonatkozóan végezte el ezt Hollandiában –, a szerzők az eredményeket azért teszik közzé, hogy egy terjesztési modell újraformálásának lehetőségét ismertessék meg a közösséggel.

(Autoref.)

260/2015

FUND, Sven: Will open access change the game? : Hypotheses on the future cooperation of libraries, researchers, and publishers In: Bibliothek. – 39. (2015) 2., p. 206-209.

Res.angol nyelven

Változást hoz-e a nyílt hozzáférés? Hipotézisek a könyvtárak, a kutatók és a kiadók közötti együttműködésről

Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -államban

Három politikai nyilatkozattal kezdődött a nyílt hozzáférés (OA) vitája, a bethesdaival, a berlinivel és a budapestivel. Azóta nincs olyan nemzetközi konferencia, melyen szóba ne kerülne. A könyvtárosok zöme pártolja, de tudatában vannak, valamennyi problémájukat nem oldja meg. (Másképp is lehet jobban szolgálni az olvasókat, s az OA-val kapcsolatos problémák is sokrétűek.) A kiadók régóta ellenzik a profitjukat fenyegető üzleti modellt, ami még a könyvtárak és a kiadók közötti eddigi kapcsolatot is megváltoztatja, és különböző várt vagy nem várt következménnyel jár. Az elmúlt tíz év változásainak értékeléséhez érdemes néhány kritériumot figyelembe venni, így az előfeltételeket, a folyamatot és a következményeket.

Az üzleti változásokat az újítások okozzák, gyakran a technikaiak. A változás drámaian következik be a gyártó vagy a vevő oldalán, s még nagyvállalatoknak is követniük kell, vagy el kell hagyniuk a szektort. (Példaként a zenei szektor CD-termelésének és a leltőlhető zeneszámok iránti igény megnövekedését említi a szerző.) Nagyjából ugyanekkor tapasztalta meg a tudományos kiadói szektor a vevők új igényét: a kilencvenes évek folyóiratválsága nyomán a könyvtárak alternatívát kerestek a kutatási információk hagyományos módon való beszerzésére. Konzorciumok alapítása mellett az internet kínált többféle megoldást (alacsonyabb árakat, függetlenedést a nagy tudományos kiadóktól, nagyobb sebességet a tartalom szétszórására stb.).

Az OA gazdasági és filantróp ösztönzőivel szemben az első lépések inkább politikaiak voltak. A zeneiparral ellentétben az OA nem kapott nyomós támogatást a felhasználók zömétől: a kutatók nagy része mindmáig kétélű fegyvernek tartja. (Furcsa módon finanszírozása többnyire a meglévő költségvetésen kívüli.) Az OA megjelenésének következményei kétarcúak: a kiadók végül reagáltak, és elfogadták üzleti modellként, mégis a könyvtárak csupán költségvetésük kis részét költik rá. A befutott kiadók felelősek azért, hogy a modellt nem újították meg. Az olyan szereplők, mint a Public Library of Science, a BioMedCentral, a Versita (jelenleg Gruyter Open) és a Hindawi pénzügyileg járható *arany út* kialakí-

tására kaptak felkérést. Az elmúlt tíz évben az OA dokumentumok mennyisége jelentősen nőtt, de a kritika is: nemcsak a kiadók, hanem a könyvtárak részéről is.

A felsőoktatási könyvtárak számos funkciót látnak el, de ezek az alapstruktúrát tekintve nem változtak; míg az analóg és digitális információhoz való hozzáférés biztosításában az alapfunkció nem változott, két fő paramétere igen: 1) a felhasználók a könyvtárosoktól információt várnak, és a keresési eszközök eltérnek az eddigiektől, másrészt a könyvtárosok publikációs tanácsadók lettek egy alig szabványosított környezetben.

Az OA alapvető problémái 1) az arany (és zöld) utas OA-ra fordított összeg csak a töredékét teszik ki a kutatási információkra fordított kiadásoknak, 2) a kutatási eredmények nem kerülnek egyenesen elosztásra a rendszeren belül, és 3) nem valószínű, hogy a tudományos folyóiratok és kiadványok valaha mind nyílt hozzáférésűek lesznek, tehát sokáig fennmarad ez a kettősség.

Az OA jövője három hipotézissel írható le: 1) az OA érdekében küzdő könyvtárak sok eredményt értek el, de most arra kell ügyelniük, hogy rendszerük gazdaságossága ne essen szét. 2) Több pénzre van szükség a felsőoktatásban az OA támogatására. 3) Gyorsan be kell építeni az OA támogatást az alapköltségvetésbe. Sok minden változott az elmúlt években, bár nem zajlott paradigmaváltás – fejezi be írását a szerző, a Humboldt Egyetem tanára.

(Murányi Lajos)

261/2015

SHARP, Catherine: Building a successful service : developing open access funding and advocacy at University College London. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 67. (2014) 3., p. 276-288.

A nyílt hozzáférés támogatása a University College London könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -állami, hatóság

A brit kutatásfinanszírozás fontos szereplője, a UK Research Councils (RCUK) 2013 óta megköveteli az eredmények nyílt hozzáférésű publikálását, amit azzal is támogat, hogy a publikációs költségeket is fedezi. A University College London (UCL) saját for-

rások mellett, az RCUK-tól és a Wellcome Trusttól kap támogatást. A nyílt hozzáférés adminisztrációjára egy négyfős teamet hoztak létre, amely tanácsokat ad az egyetem kutatóinak a finanszírozó testületek és a kiadók által támasztott követelményekről, a díjfizetésről és a kiadókkal való kapcsolattartásról. Egyúttal sikeresen népszerűsíti is a nyílt hozzáférést. Az RCUK támogatásával 1217 nyílt hozzáférésű cikk jelent meg, ebből 1014 az arany utat követte. A Wellcome támogatásának köszönhetően 590 cikk jelent meg nyílt hozzáférésű formában. Mivel sem az RCUK-tól, sem a Wellcome-tól nem kapott támogatást, 1180 cikk az egyetem saját nyílt hozzáférési alapja segítségével jelent meg.

Az RCUK a nyílt hozzáférés minden formáját támogatja. A HEFCE (Higher Education Funding Council

for England), a finanszírozást 2016-tól az zöld utas nyílt hozzáféréshez, tehát ahhoz köti, hogy a végleges, szakértői bírálaton átesett és elfogadott kéziratok intézményi vagy tematikus repozitóriumba kerüljenek, de az arany utat tekintve hosszú távon fenntartható modellnek. A kutatói szabadság szellemében a UCL kutatói maguk választhatják meg a nyílt hozzáférés formáját.

A team aktívan használja a Twittert és új weboldalakot hozott létre, amelyek felhasználóbarát módon szólítják meg az RCUK, a Wellcome által, a más forrásokból finanszírozott és a finanszírozás nélkül működő kutatócsoportok tagjait.

(Koltay Tibor)

Lásd még 242, 258

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	34. (2014) 3-4.
AIB studi (IT)	55. (2015) 1.
Alexandria (GB)	24. (2013) 1.; 25. (2014) 3.
American libraries (US)	46. (2015) 1-2.
Bibliotekovedenie (RU)	(2015) 2.
Bibliothek (DE)	39. (2015) 2.
BuB (DE)	67. (2015) 4., 5., 6.
Collection management (US)	39. (2014) 4.; 40. (2015) 1.
College & research libraries (US)	75. (2014) 6.
College & research libraries news (US)	76. (2015) 3., 6.
College & undergraduate libraries (US)	22. (2015) 2.
Communications in information literacy (US)	8. (2014) 2.
Computers in libraries (US)	34. (2014) 9.; 35. (2015) 1., 4., 5.
Čtenář (CZ)	67. (2015) 4.
Documentaliste (FR)	51. (2014) 4.
The electronic library (I)	33. (2015) 4.
IFLA journal (I)	40. (2014) 3.; 41. (2015) 1., 2.
Information technology and libraries (US)	34. (2015) 2.
Interlending & document supply (GB)	43. (2015) 2.
ITlib (SK)	18. (2015) 2.
The journal of academic librarianship (US)	40. (2014) 6.; 41. (2015) 3.

Journal of access services (US)	12. (2015) 1-2.
Journal of education for library and information science (US)	55. (2014) 4.
Journal of librarianship and information science (GB)	47. (2015) 1., 2.
Journal of library administration (US)	55. (2015) 1., 3.
Journal of the Association for Information Science and Technology (US)	65. (2014) 9.
Knihovna (CZ)	26. (2015) 1.
Knižnica (SK)	16. (2015) 2.
Library management (GB)	35. (2014) 8/9.
The library quarterly (US)	85. (2015) 2.
Libri (I)	64. (2014) 4.; 65. (2015) 2.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2015) 5.
New library world (GB)	116. (2015) 5/6.
Program (GB)	48. (2014) 4.; 49. (2015) 1.
Public library quarterly (US)	34. (2015) 2.
Public services quarterly (US)	11. (2015) 2.
The reference librarian (US)	55. (2014) 4.; 56. (2015) 1.
Reference services review (US)	43. (2015) 2.
Revista española de documentación científica (ES)	38. (2015) 1.
The serials librarian (US)	67. (2014) 3.